T.C
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

SALTANATIN KALDIRILMASI VE TÜRK BASININA YANSIMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Ömer Osman UMAR

HAZIRLAYAN
Şevin İNCE

ELAZIĞ-2018

T.C
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

SALTANATIN KALDIRILMASI VE TÜRK BASININA YANSIMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Ömer Osman UMAR

HAZIRLAYAN
Şevin İNCE

Jürimiz…../……/2018 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans tezini oy birliği/ oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1.
2.
3.

F.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun …../……/20…..tarih ve …… sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Saltanatın Kaldırılması ve Türk Basınına Yansımaları

Şevin İNCE

Fırat Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı
Türkiye Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı
Elazığ-2018, Sayfa: X+173

Türklerde devlet emretme yetkisine sahip yüksek kurumdur. Devletler, veraset sistemi ile yönetilmiştir. Osmanlı dönemine gelindiğinde ise yine veraset sisteminin devam ettirildiğini görüyoruz. Ancak 3 Kasım 1839'da Tanzimat fermanı ile devletin yönetimdeki gücü azalmıştır. 1876'da Osmanlı imparatorluğunun anayasal döneme girmesi ile beraber yönetsel yapıda da değişimler başlamıştır. Meşrutiyet yıllarında ise merkezi yönetimde büyük değişiklikler olmamıştır. 17. yüzyılın sonlarında Osmanlı devletinin Avrupalı devletler tarafından parçalanma ve paylaşılma süreci başlamıştır. Bunu takiben Mondros Mütarekesi imzalanmış ve Osmanlı ülkesi işgale başlanmıştır. İşgaller karşısında Mustafa Kemal, milli mücadele ruhunu uyandırmak amacı ile kongreler düzenlemiştir. Daha sonra 16 Mart 1920'de İtilaf devletleri İstanbul'u işgal etmişlerdir. Bu gelişmeleri takiben Salih Paşa kabinesi istifa etmiş ve Damat Ferit Paşa sadrazamlığa getirilmiştir. Bunu takiben 23 Nisan 1920'de Ankara'da, BMM ilk oturumunu yapmış, saltanat ve hilafeti ilgilendiren bütün anayasal işlerin BMM'ye ait olduğuna dair bir kanun teklifi verilerek, hilafet ve saltanat yasal bir çerçeveye oturtulmuştur.

13 Eylül 1920'de TBMM'ye hükümet önerisi olarak halkçılık programı sunulmuş ve saltanat ile hilafet konusu bu programda yer almıştır. 1921 yılına gelindiğinde ise 24 maddelik kısa anayasamız olan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ortaya çıkmıştır. Saltanat 1 Kasım 1922'de kaldırılmış ve Türk devleti için yeni bir süreç

başlamıştır. Saltanatın kaldırılması, Mustafa Kemal'in gerçekleştirdiği en önemli inkılaplardan biridir. Öyle ki, Tevhid-i Efkâr gazetesi de saltanatın kaldırılmasını destekleyerek, gazetesinde halkın kutlamalarına yer vermiştir. Yine Vakit gazetesinde de saltanatın kaldırıldığı gün için, "Bugün yeni bir güneş doğuyor" şeklinde ifadeler yer almıştır.

Saltanat kaldırıldıktan sonra Sultan Vahdettin'in yetkileri sınırlandırılmış ve buna bağlı olarak Vahdettin, İngilizlere sığınarak Malta'ya kaçmıştır. Bunu takiben halifeliğe Abdülmecid seçilmiş ve bu doğrultuda yine önemli bir adım atılmıştır. Bir diğer önemli gelişme ise, Cumhuriyetin ilanı olmuştur. Öyle ki, 1923 yılına gelindiğinde, Cumhuriyet ilan edilmiş ve bu ilan ile beraber kutlamalar yapılmıştır. Anadolu halkı tarafından kutlamalar yapılırken, Hâkimiyet-i Milliye, Tevhid-i Efkâr ve Vatan gibi gazetelerde de, Cumhuriyetin ilanının doğru olmadığı yönünde haberler çıkmaya başlamıştır. Tüm bu olumsuzluklara rağmen, bütün gazeteler Cumhuriyetin ilanını halka duyurmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Saltanat, Halife, Hilafet, Osmanlı Devleti, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Mustafa Kemal, Sultan Vahdettin, Abdülmecid Efendi, Cumhuriyet, Cumhuriyetin İlanı, Türk Basını.

ABSTRACT

Master Thesis

The Removel of the Sultanate and its Reflection on the Turkish Press.

Şevin İNCE

The University of Fırat
The Institute of Social Science
The Department of History
Elazığ-2018; Page: X+173

For Turkish People, goverment as a supreme foundation which has imperium was goverment by inheritance. This system continued in the same was in the ottoman period, too. However, with the dated 3 November 1839 the Rescript of Gülhane power of the government on the constitutional order ottoman Empries administrative stracture began to transform. İn the year of constitutionalism, there weren't great changer in the central managament. At the end of the17th century the process of sharing and dismemberment of Ottoman Emprie was begun by European countrie, following this, armstice of montrose was signed and country of Ottoman was stated to occupy. In relation to there occupotions, Mustafa Kemal with the intent of the spirit of wor of independence organize congresses in 16 March 1920, allied Powers occupied the ottoman Emprie following there developments Salih Pasha cabiret resigned and Damat Ferit Pasha was appointed as grand. Following thats in 23 April 1920 Turkish Grand National Assembly carried out the first congress and gave a legisla propasal related to all the counstitutional about caliphate belong to TBMM.

With this legislative propasal, caliphate and sultanate were placed into legislative frome work. İn 13 September 1920 as from of goverment program of populism was propued and matters of sultanate and caliphate took place in this program when we come to the year of 1921 with 24 prowions our start constitution Teşkilat-ı Esasiye appeared. The Ottoman Sultanate was abolished on the date of Nowember 1, 1922 and then a new period began for Turkish state. The abolishment of sultanate is on

of the most essential reforms that Mustafa Kemal carried out. İn fact said reform movement has had a broad repercussion in press. By supporting the abolishment of sultanate Tevhid-i Efkar (Turkish Newspaper) has given wide expressions like "today a brand new sun rises."

After sultanate was abolished, the authorization of Sultan Vahuiddin was limited and therefore Sultan Vahuiddin left the country and went to Malta under the protection of Britain. Following thar Abdulmecid Efendi was chosen as the caliph and a important step was taken accordingly. Another essential progress was the proclamation of the repulic. It appears that in the year of 1923, Republic has already been declared and celebrations have been fulfilled. As Anatolian people were celebrating the proclamation of the republic, on the oter hand Turkish newspapers such as Hâkimiyet-i Milliye, Tevhid-i Efkâr, Vatan has started to announce that the announced the Proclamation of the Republic to the public.

Key Words: Sultanate, Caliph, Caliphate, Ottoman Emprie, Turkish Grand Natonal Assembly (TBMM), Mustafa Kemal, Sultan Vahuiddin, Abdulmecid Efendi, Republic, Proclamation of Republic, Turkish Press.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Saltanat İslam tarihi ve Türk tarihi kapsamında büyük önem teşkil eden bir yönetim tarzıdır. Bu nedenle saltanatın kaldırılması da ancak belirli aşamalardan geçtikten sonra meydana gelmiştir. Bu çalışmamızı ele alırken öncelikle giriş bölümünde eski Türk devletlerindeki yönetim anlayışının yanında Osmanlı Devletindeki yönetim anlayışı ve Tanzimat dönemi ile 1. ve 2. Meşrutiyet dönemlerindeki yönetim anlayışı hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmamızın birinci bölümünde ise Milli döneminde saltanatın işleyişinden Yusuf Kemal Bey'in Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Halife Vahdeddin ve Sadrazam Tevfik Paşa ile görüşmesine kadar saltanatın kaldırılma konusu değerlendirilmiştir. Milli mücadelenin başlaması ve bu dönemde toplanan kongreler ile saltanat anlatılmıştır. İstanbul'un işgali, Büyük Millet Meclisinin açılması ve saltanatın buradaki rolü değerlendirilmiştir. Teşkilat-ı Esasiye Kanununun hazırlanma süreci ve akabinde ilan edilmesi, Şehzade Abdülmecit Efendi'nin Ankara'ya davet edilmesi, Londra Konferansı, Yusuf Kemal Bey'in Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Halife Vahdeddin ve sadrazam Tevfik Paşa ile görüşmeleri değerlendirilmiştir.

Çalışmamızın ikinci bölümü saltanatın kaldırılması ve basın başlığı altında incelenmiştir. Saltanatın kaldırılması konusunda meclisin yaklaşımı ve hilafet konusunda yaşanan tartışmalar, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey arasında meydana gelen anlaşmazlıklar ve Teşkilat-ı Esasiye Kanununda saltanatın rolü değerlendirilmiştir. Saltanat ve hilafetin ayrılması, saltanatın kaldırılması saltanatın kaldırılmasından sonra meydana gelen sevinçler, Sultan Vahdeddin'in Yıldız sarayından ayrılması, Sultan Abdülmecit'in halife seçilmesi, Mustafa Kemal'in İzmit'te yaptığı basın toplantısı, Cumhuriyetin ilanı ve Cumhuriyetin ilanının İstanbul basınına yansımaları değerlendirilmiştir.

Bu çalışmamızda gazeteler, TBMM Zabıt Cerideleri, TBMM Gizli Celse Zabıtları, Dergiler ve Tektik Eserlerden faydalanarak çalışmamızı açıklamaya çalıştık. Saltanatın kaldırıldığı 1922 yılından, 1923 Cumhuriyetin ilan edildiği döneme kadar yayında olan Tevhid-i Efkar, Vatan, Tanin, Akşam, Hakimiyet-i Milliye, İkdam ve Yenigün gibi gazetelerin ulaşabildiğimiz nüshalarıyla konuyu anlatmaya çalıştık.

Tez konumun tespitinde ve konuyu değerlendirmemede benden yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Sayın Prof. Dr. Ömer Osman UMAR'a teşekkür eder saygılarımı sunarım.

ELAZIĞ-2018 **Şevin İNCE**

KISALTMALAR

a.g.e	**:** Adı Geçen Eser
a.g.m.	**:** Adı Geçen Makale
BMM	**:** Büyük Millet Meclisi
C	**:** Cilt
No	**:** Numara
s	**:** Sayfa
S	**:** Sayı
ss.	**:** Sayfalar arası
TBMM	**:** Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları
TBMM ZC	**:** Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
vs.	**:** Vesaire

GİRİŞ

I. TÜRK DEVLETLERİNDE YÖNETİM ŞEKLİ

I.I. Orta Asya Türk Devletlerinde Devlet Yönetim Şekli

Türklerde Devlet "İl" deyimi ile ifade edilerek önemli bir yere oturtulmuştur.[1] Aynı zamanda hukuksal anlamda geniş yetkilere sahip yüksek bir sosyal kurumdur. Ancak sahip olduğu yetkilerin, halkı tarafından yasal kabul edilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde "devlet" kelimesi diktatörlük adı altında anılabilir. Yasal konumda olan devletlerde, ortak özellikleri taşıyan; karizmatik hâkimiyet, gelenekçi hâkimiyet ve kanuni hâkimiyet adında üç çeşit hâkimiyet anlayışı vardır.[2]

Uygur ve Göktürk devletlerine baktığımızda "devlet" kelimesinin yine aynı şekilde "il" kelimesi ile kullanıldığını görmekteyiz. Bilindiği üzere öteden beri Türkler, Çince olan kitapları Türkçeye çevirerek mevcut olan Çince kelimeleri de, her zaman aynı Türkçe ifadelerle çevirmişlerdir. Çinlilerin ülke anlayışı, kesin çizgilerle sınırlanmış bir alanın varlığı ve bu alanın idaresiyle yükümlü bir hükümdardan oluşmaktadır. Buradan da anlaşılacağı gibi devlet, toprak ve hükümdar ile bir bütün oluşturmaktadır.

Toprak parçası ve halk Türklerin anlayışında, devleti oluşturan çok mühim iki öğedir. Öyle ki topraksız bir devlet düşünülememektedir. Çünkü halk her iki öğe de birbirini tamamlayarak oluşmuşlardır. Bu mevzuyu daha anlaşılır kılmak adına Türk tarihimizden birkaç paradigma verebiliriz:

İlk paradigmayı, Asya Hun devletinden vereceğiz: Asya milletlerini tek çatı altında toplayan tek hükümdar olan Metehan döneminde, yine olabildiğince güçlü bir konumda olan Tonguzlar Metehan'dan meşhur atının ve alımlı karısının kendilerine verilmesini talep etmişlerdir. Bunun üzerine Metehan daha güçlü bir konuma gelmek adına vakit kazanmak için, Tonguzların bu isteğini yerine getirerek atını ve karısını Tonguzlara vermiştir. Akabinde gitgide güç kazanan Metehanın bu durumu Tonguzları endişelendirmiş ve bu defa da çok ufak bir toprak parçasını isteyerek, aralarındaki musibeti sona erdirmek istemişlerdir. Bunun üzerine Metehan diğer devlet adamlarına ne yapılması gerektiği konusunda danışmış ve bu devlet adamlarının "ufak işe yaramaz

---

[1] Muhammet Şahin, *Türk Tarihi ve Kültürü,* Ankara, 2010, s. 19
[2] İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü,* İstanbul, 2006, s. 248-249

bir toprak parçası zaten verelim" ifadeleri ile karşılaşınca bu devlet adamlarının kellelerini almıştır. Ardından karısı ve atının kendi malı olduğu için verdiğini ancak, toprak parçasının devletin malı olduğu için kimseye verilemeyeceğini söylemiştir. [3]

İkinci örneği de Göktürk devletinden vereceğiz: Tarihi kaynaklarda, ulu hakanların Tanrı iradesiyle Türk halkının idaresinden sorumlu tutuldukları kaleme alınmıştır. Ayrıca Göktürkler tanrının bunu "yer ve suyun" kimsesiz kalmaması adına yaptığını düşünmektedirler. Öyle ki Türk halkının yaşamını sürdürdüğü alanlar hiçbir zaman sahipsiz olmamış dönemsel olarak Türk hakanları tarafından yönetilmişlerdir.

Üçüncü örnek ise, asıl adı Temuçin olan, meşhur Cengiz Han döneminde yaşayan Türk halkından vereceğiz: devletin başına geldiği ilk zamanlarda, devletin nasıl yönetileceği hakkında bilgisi olmayan ve ilkel bir kişiliğe sahip biri olarak bilinmektedir. Ele geçirdiği birçok şehri talan ederek orada yaşayan halkı da öldürmüştür. Yine böyle bir zamanda Tapan adında bir Türk ona, halkı öldürerek toprağı boş bıraktığını ve aslında toprak ve halkın birbirini tamamlayan iki öğe olduğunu, devletin halktan oluştuğunu söylemiştir. Eski Çin yazıtlarına göre Temuçin bu sözlerden etkilenmiş ve hiç olmazsa savaş olmadan ele geçirilen yerlerdeki halkın canını bağışlamıştır. Diğer taraftan *"İl" i, "Hakanlık"* tamamlamaktadır. Anladığımız kadarıyla, *"il" i,* bir bütün haline getiren önemli bir unsurda, *"Hakanlık" tır.* Birbirinin tamamlayıcısı olarak tabi ki kağansız bir il ve ilsiz de bir kağan düşünülememektedir[4].

Önceki egemenlik anlayışına göre hükmetme görevi hakana ilah tarafından bağışlanmıştır. Bu bilginin destekleyicisi olarak vesikalar Hakan'a yönetme görevinin ilah tarafından atfedildiğini belirtmektedir.[5] Ancak, bu inanca rağmen Türk hükümdarları insanüstü bir varlık sayılmamışlardır. Öyle ki kutun saadetine ermiş biri sadece bu söylenenler çerçevesinde ilerlediği müddetçe hakanlığını sürdürebilmiştir.[6]

Eski Türk imparatorlarının unvanına baktığımızda, Büyük Hun İlhanlığının unvanın: "Tengri"nin, şemsin ve mehtabın hakan kıldığı Tanrı kut'u Tanhu olduğunu görüyoruz. "Hunların tanhusu He-lien Po Po şöyle demiştir: "Benim hükümdar olmam Tanrı tarafından kararlaştırıldı." Bu inanç Gök-Türk hakanlarında da vardır. Öyle ki bu sözlerin ardından "atasına ve annesine idare etme görevinin ilah tarafından verildiğini

---

[3] Bahaeddin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları,* Milli Eğitim Basımevi, C. 2, İstanbul, 1971, s. 48
[4] Bahaeddin Ögel; *a.g.e,* s. 51
[5] Ali Sevim, Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995, s.497
[6] Reşat Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilatı, (XI. Yüzyıl), (Türk Hâkimiyet Anlayışı ve Karahanlılar),* Kültür Bakanlığı Yayınları; 373, Araştırma ve İnceleme Eserleri Serisi:9, İstanbul, 1981, s. 71

ve kendisinin de yine ilahi kudret istediği için hakan olduğunu söyleyerek gayet bu durumu kanıtlayıcı bir şekilde konuşmuştur. Yine Orta Asya'da büyük bir uygarlık kurmuş olan Uygur devleti de bu konuda benzerlik göstermektedir. Yine Tuna Bulgarlarının hükümdarları da ilahi kudret istediği için Hakan olabilmiştir. İtil Bulgarlarında aynı düzen devam etmiştir. Eski kaynaklardan anladığımız kadarıyla, önceki Türk ilinde idare etme tabiri "Kut" kelimesi ile ifade edilmiştir. Tanrı, birini hükümdar olarak seçerken onun hangi ırktan olduğuna bakmamış, sadece hükümdarlık yetkilerine sahip olup olmadığını göz önünde bulundurarak o kişiyi seçmiştir. Ayrıca devletin devamlılığını sağlayarak, adalet unsurlarını da yerine getirmek zorundadır. Öyle ki Türk töreleri de bu önemli vasıflara uygunluk göstermiştir.[7]

Hukuki düzen kavramının hâkim olduğu bir ili kati surette hakan tek başına yönetmemiştir. İl içerisinde Hakan'a yardım eden ve belirli vazifeleri olan kişiler bulunmakla beraber bu sistem, Hunlardan diğer Türk devletlerine kadar devam etmiştir. Bu yardımcılara verilen isim ise "Bey" dir. Bey sözcüğünün sözlük anlamı; ilgilenmek, esirgemek, himaye etmektir. Önceki Türk anlayışında Bey tabiri devletle ilgilenen, onu her şeyden esirgeyen himaye eden başka bir ifadeyle devletin bekçisi olan kişi için kullanılmıştır. Kutluk ilinde ise Hakan'a yardımda bulunan ve üst derecede olan görevlilere Bey denmiştir. Bu Beyler de kendilerine has olan Şadapıtlar, Tarhanlar, Buyruklar gibi takma adları kullanmışlardır.[8]

Yine önceki Türk devletlerinde olan "iki"li yani "doğu-batı ve sağ-sol" teşkilatını da sabık Gök tanrı öğretisine bağlayabiliriz. Gök ile bahsettiğimiz dört yön, Türker'in ilinin yurdunu oluşturmuştur. Hakikatte il dünyadadır. Ayrıca Gök-Tanrı'yı iktidarın çıkış yeri ve maliki olarak gören Türk halkının anlayışında, kudret Tanrıdan (Gökten) aşağıya doğru geldiği düşüncesince, il ortamında bulunan makamlar da yüksekten aşağıya doğru sıralanmış ve sağ, sol yönlerine taraf yaygınlık göstermiştir. Daha önce de bahsettiğimiz gibi semaya ve mehtaba büyük önem verilmişti ki bu önemden gördüğümüz kadarıyla belirttiğimiz sağ, sol yönleri açıkça doğu-batı cihetleridir.

Türklerin yönetim anlayışında batı yönünün, doğu yönünün ardından gelen ve önem teşkil eden, yine sema ile mehtabın ikinci battığı alan olmasıyla alakalı olduğu düşünülebileceği gibi, Bahattin Ögel hocamızın da kaleme aldığı şekilde, coğrafik ve

---

[7] Ali Sevim, Erdoğan Merçil; *a.g.e,* s. 497-498
[8] Sadri Maksudi Arsal, *Türk Tarihi ve Hukuk,* İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1947, s.273

iklim koşulları açısından Türk egemenlik anlayışının evolüsyon ve ilerleme yönünün doğu-batı istikametinden de kaynaklandığı düşünülebilir. Bundan dolayı Türk ilinde sağ-sol yani doğu-batı tarafları olabildiğince ehemmiyet taşımış ve bu öneme bağlı olarak buralara tayin edilen idareciler de hanedan üyeleri arasından seçilmiştir. Aynı zamanda birkaç defa veliaht gösterilen kişinin idaresine verilen ya da kağanın bulunduğu yön yani, "doğu" tarafı, batıya göre daha önemli görülmüş ve güçlü egemenliğin sembolü olmuştur. Hunlar, en önemli kişilerin atandığı sağ ve sol taraftaki en yüksek mevkiyi "dört köşe" ismiyle nitelendirmişlerdir. Akabinde olan mevkilere de "altı köşe" demişlerdir. Yeryüzünde de 4 esas yön vardır. Bu 4 esas yön de altı ayrı tarafa ayrılabilmektedir. Bu şekilde ilerleyen bir sistemle kutun maliki olan Türk kağanı, bütün dünyanın ezeli ve ebedi hükümdarı olmaktadır. Bu derece bir öneme sahip olan sol ile sağ yönleri çerçevesinde oluşturulan ilk Asya siyasal kuruluşu ise Hun devletidir.[9]

Kitabelere baktığımızda Göktürklerin ve temsilcileri olan kağanların, milletin tümünü adalet doğrultusunda müsavi saydığını, yoksul olanları doyurduğunu ve parasız olanları zenginleştirdiğini ayrıca bu söylediklerimizi ortaya koymak adına kağanların uyumadığını, vakitlerinin çoğunu bu doğrultuda değerlendirdiklerini görmekteyiz. Hakanların milletine karşı mesuliyeti olduğu gibi milletin de hakanlarına mukabil vazife ve mesuliyeti bulunmaktadır. Ancak bahsi geçen vazife ve mesuliyetler gerçekleştirilirken insanların tümü hakkaniyetli olmak mecburiyetindedir. Öyle ki beklentisiz bir şekilde millete ihtimam etmek, insanlardaki koruma güdüsünden, hakkaniyet, denklik ve özgürlük fikrinden kaynaklanmıştır.[10]

Hun devleti bünyesinde güven ve asayişi sağlamak amacıyla yaptırım işlerine büyük önem vermişlerdir. Çünkü suç işleyen kişileri cezalandırmak devletin görevidir. Hunları bu duruma örnek gösterebiliriz. Öyle ki Hun kabilelerinde kişisel intikam yerine suçluların devlet tarafından cezalandırılması usulü hâkim olmuştur. Dolayısıyla Hunlarda ceza verme görevi devletin olmuş ve hukuki intikam yasaklanmıştır.[11]

Ceza yöntemlerine bakacak olursak; insan mematının cezası idam olmuş vurgun ve arakçılık gibi suçlar ise kesinlikle yasaklanmıştır. Yine meşhut suç esnasında durdurulan arakçı ve vurguncular öldürülmüş, metalarına zorla el konulmuş, ayrıca aile

---

9 İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü,* İstanbul, 2006, s.252.

10 Harun Güngör, *"Göktürk Kitabeleri ve Uygur Metinlerinin İnsani Değer ve Hukuk Açısından İncelenmesi", Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları, -Başlangıcından Osmanlı Dönemine Kadar-,* C. 1 İstanbul, 1992, s. 210

11 Sadri Maksudi Arsal; *a.g.e,* s. 206

fertlerinin hürriyetleri kısıtlanmıştır. Ayrıca ok ve yay kullanmak ciddi bir durumla karşılaşılmadığı müddetçe yasaklanmıştır. Aynı zamanda zina ve ırza tecavüz edenler, ordudan kaçanlar, vatana ihanet edenler adam öldürmek gibi en ağır suçlardan sayılarak cezası idam olmuştur.[12]

Göktürklerde de yine aynı şekilde bahsettiğimiz suçlardan dolayı çeşitli yaptırımlar uygulanmıştır. İlaveten kendi milletinden olmayan birine zorla sahip olan kişiye, ya maddi yaptırım uygulanmış ya da o kişiyle evlendirilmiştir.[13] Görüldüğü gibi önceki Türk devletlerinde, her devirde adalet doğrultusunda hareket edilmeye çalışılmıştır. Bu düzen doğrultusunda, Türklerde bulunan hakkaniyet ruhu her yerde duyulmuş ve insanlar yine Türklerin hakkaniyetini örnek almışlardır. Meydana gelen bu gelişim, önceki dönemlere kadar uzanan, Türk egemenliğini sağlama düşüncesi adına çok mühim bir adımı teşkil etmektedir.[14]

I.II. Müslüman Türk Devletlerinde Devlet Yönetim Şekli

I.II.I. Karahanlılarda Devlet Teşkilatı

Bilindiği gibi, Türklerde, Türk hükümdarlarına idare etme hakkının tanrı tarafından verildiği anlayışı hâkimdir. Bir başka ifadeyle hükümdar, Tanrı istediği için kuta nail olmuş ve bundan dolayı o kişi hükümdar olarak siyasi iktidar hakkına sahip olmuştur. Bir başka ifadeyle, ili (devleti) yönetme hakkı Tanrı tarafından verildiği için, bu hâkimiyete ilahi bir gözle bakılmıştır. Dolayısıyla Türk hakanı sanki tanrının dünyadaki mümessili konumundadır. Sözü geçen egemenlik düşüncesi önceki Türk devletlerinden bu yana uzun yıllar boyunca Türklerin yönetim şeklinin esas öğesi olmuştur.

Öyle ki Karahanlılarda da aynı anlayışın varlığı açıkça görülmektedir. Bunun en güzel örneği de, Yusuf Has Hacip'in kaleme aldığı Kutadgu Bilig adlı eseridir. Bilindiği gibi eserin adının anlamı da "kut' a ulaştıran, mutluluk verendir.

Kut kelimesinin ifade ettiği anlama bakacak olursak: Yusuf Has Hacip burada, Kut kelimesi ile direk olarak devleti kastetmiştir.[15] Ancak Türkler mutluluk ve sevinç anlamlarından daha çok kut'u, siyasal egemenlik ve devleti yönetme anlamında kullanmaktadırlar. Nitekim zamanında Sadri Maksudi Arsal da kut'un aslında "siyasi

---

[12] İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü,* İstanbul, 1993, s.280
[13] Sadri Maksudi Arsal; *a.g.e,* s. 261
[14] *Türk Siyasi Kültüründe Devlet Anlayışı (Yüksek Lisans Tezi),* Hazırlayan; Adnan Güney, Isparta, 2002, s.35
[15] Reşat Genç; *a.g.e,* s. 66

hâkimiyet kudreti" anlamında olduğunu ve talih, saadet, bahtiyarlık gibi anlamlarının ikinci planda kalarak sonradan ortaya çıkan anlamları olduğunu belirtmiştir.[16]

Karahanlı devleti, eski Türk devletlerinde de olduğu gibi Türklerin egemenlik anlayışı doğrultusunda hareket etmiştir. Bir başka ifadeyle onların takipçisi olmuşlardır. Öyle ki tahakküm görevi sadece bir kişiyle sınırlandırılmayıp idareci konumda olan ailenin tamamına ait olmuştur. Dolayısıyla karahanlılar babadan oğula devrolan bir ilkeden daha çok görevinde üst rütbeye gelen idarecilere dayalı egemenlik anlayışını takip etmişlerdir. Böylece aile içerisinde en üst rütbede bulunan kişi boyun başına geçerek ulu han olmuştur. Diğer aile fertleri ise pozisyonlarının icap ettirdiği şekilde farklı lakaplarla idareci konumunda görevlendirilmişlerdir.

Mevcut olan bu düzene karşı, özelliklede Karahanlı Devleti ile ilgili, Pritsak bazı önerilerde bulunmuştur. Bilindiği üzere Karahanlı devletin'de İlig, Tegin ve Han lapalarıyla anılan çeşitli gruplar vardır. Dolayısıyla Pritsak'ın önerisi de bu doğrultuda olmuş ve kullanılan lakapların açıkça hangi makama karşılık geldiği ve hükümdar olabilmek amacıyla şahsın hangi şartları yerine getirmesi gerektiği konusunu net olarak belirten bir idare sistemini önermiştir.

Ayrıca Pritsak mahalli yöneticilerden meydana gelen ve kendi belirlediği lakaplarla nitelendirdiği bir başka idareci topluluğun olduğuna da inanmıştır. Pritsak'ın bu teorisi batıdaki eserlerde yaygın bir şekilde kabul görmüştür. Batıdaki eserlerde kabul görmesine rağmen, Rus müellifler Pritsak'ın bu düşüncesine yine de sorgulayıcı bir gözle bakmıştır. Öyle ki ilerleyen zamanlarda Rus müellifler, Pritsak'ın önerisinin çok mekanik olduğunu ve dolayısıyla bize yol gösteremeyeceğini kanıtlamışlardır.[17] Bu sisteme eleştirisel bakan bir diğer kişi olan Genç ise, Pritsak'ın öneride bulunduğu düzenin gerçekten kullanılabileceği konusunda şüphelerinin olduğunu dile getirmiştir.[18] Ancak Karahanlıların gerçekten de idarede bulundukları süre zarfında lakaplar üzerinde birçok farklılıklar yaptığı kaynaklar ve sikkelerle kanıtlanmıştır.[19]

İdari sisteme ilişkin aile fertlerinin farklı bölgelerde görevlendirilmesi ve farklı unvanlarla adlandırılması yeni bir uygulama değildir. Öyle ki bu uygulama sadece Türklere ait olmamış, İranlılar da bu sistemi uygulamışlardır. Büyük ihtimalle bu

---

[16] Sadri Maksudi Arsal; *a.g.e,* s. 120

[17] Jürgen Paul, "Karahanlılar", *Türkler Ansiklopedisi*, Türkiye Yayınları, C. 4, Ankara, 2002, s. 835

[18] Reşat Genç; *a.g.e,* s. 247

[19] Jürgen Paul, "Karahanlılar", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 4, Ankara, 2002, s. 835-836.

sistemi kudreti çok geniş bir coğrafyaya yaymak amacıyla kullanmışlardır. Ancak sonuç itibariyle merkezileşmeye karşı çıkan bir sistem olmuştur.

Karahanlıların merkezi yönetim tarzına baktığımızda, yönetimin Samanoğulları ve Gaznalilerdeki yönetim anlayışı gibi divan arasında bölüşüldüğünü görüyoruz.[20] Ancak bahsi geçen divan hakkında parasal idare ve vergilendirme sistemi nedeniyle çok az bilgi mevcuttur. Bilginin sınırlı olmasına rağmen yine de Karahanlıların, Samani ve Selçuklu yönetim tarzını takip ettikleri kabul edilmiştir.[21] Görünürde askeri bir divan mevcuttur. Ancak bu divanda bulunan ordunun giderlerinin nasıl karşılandığı da bilinmemektedir. Bunun nedeni ise kişinin aylık tutulan defterden isminin silinmesiyle diğer taraftan hükümdarın divanda korunan bordrodan da silinmesidir.[22] Mevcut olan bu durum, doğrudan hükümdarın emrinde olan ve Türk kölelerinden oluşan merkezi bir ordunun varlığını göstermektedir.

Elimizde bahsi geçen orduda bulunan Türk kölelerinin sayısının kaç olduğu hakkında çok az bilgi vardır. Örneğin, daha önce burada yaşamış olan Batı Kağanlığının köle ordusunda bulunan kölelerin sayısının bir dönemde, 12 bin olduğu söylenmiştir. Ancak Karahanlılarla ilgili böyle bir bilgi maalesef mevcut değildir. Daha önce karahanlıların tek bir ordudan oluşan merkezi bir devlet teşkilatı kurmadığını söylemiştik ki bu durumdan dolayı her prens ve mülk sahibi olan kişi kendi askeri gücünü oluşturmuştur. [23] Hükümdarın kudreti yazılı eserlerden de anlaşılacağı gibi önemli ölçüde kabilelerin desteğine dayanmaktadır.[24] Avrasya da bulunan diğer kabileler ise kendi askeri güçleriyle tanınmışlardır. Bu bakımdan Karahanlılar dönemi şüphesiz ki büyük bir farklılık teşkil etmektedir.[25]

I.II.II. Gaznelilerde Devlet Teşkilatı

X. yüzyılda iki yeni Türk devleti kurularak bazı açılardan Müslüman Türk devletinin niteliğini belirlemesinde ve gelişme göstermesinde rol almıştır. Bahsettiğimiz bu devletlerden biri 963-1186 yıllarında hüküm süren Gazneli Devletidir.

Türk milleti her zaman bulunduğu çevrenin siyasal ve kültürel yapısına göre davranışlarını belirlemiştir. Dolayısıyla kendileri için tehlikeli görmedikleri ve

---

[20] Reşat Genç; *a.g.e,* s. 199
[21] Reşat Genç; *a.g.e,* s. 291-293
[22] Jürgen Paul, "Karahanlılar", *Türkler Ansiklopedisi,* Yeni Türkiye Yayınları, C. 4, Ankara, 2002, s. 836
[23] Reşat Genç, *a.g.e.* s.291-293.
[24] Türkler Ansiklopedisi, *"Karahanlı Devlet Teşkilatı"* Yeni Türkiye Yayınları, C.4, Ankara, 2002, s.836.
[25] Reşat Genç, *a.g.e.* s. 291-293.

Müslümanlar gibi diğer milletlerinde alışmış olduğu kültürel yapıya ve mevcut bulunan kurumlara karışmamışlardır. Devletin Türk siyasi yapısına bakacak olursak; halkın dili olan Farsçanın ve Kuran dili olan Arapçanın konuşmada ve haberleşmede kullanıldığını söyleyebiliriz. Diğer taraftan bahsettiğimiz bu diller çeşitli ilmi kaynakların yanı sıra edebiyatta da kullanılmıştır. Ayrıca yine Türklerin, devlet teşkilatının adlarını belirlemek adına İslami isimler ve unvanlar kullanarak, devlet bünyesine yerli unsurları da dâhil etmeleri devletin manevi bir güç olarak ilerlemesini sağlamıştır.

Gaznelilerin Devlet teşkilatına baktığımızda, Samanilerin teşkilat yapısının devamı olduğunu görüyoruz. Öyle ki Gazneliler de, Samani devlet teşkilatı yapısından çok daha fazla Türk etkisinin olduğu söylenebilir. Diğer taraftan Gaznelilerin Farsça kaleme aldıkları metinlerde kimi memur adlarının başına “buzurg” sözcüğünün konduğunu görüyoruz. Bunu takiben Farsça olan Buzurg sözcüğü, Türklerin unvanlarında kullandığı “ulug” kelimesinin karşılığıdır. Yine Ak Hunların da kullandığı “tigin” kavramı gibi eskiden Türkler tarafından kullanılan unvanlar Gazneliler tarafından da kullanılmıştır. Gazneliler, Karahanlılar gibi devletken Müslümanlığı kabul etmemişlerdir. Diğer taraftan da güçlü bir teşkilata sahip olan ve aynı zamanda Müslüman bir devlet olan Sâmânîlere bağlı olarak bir süre tarih sahnesinde olmuştur. Öyle ki böyle bir sentez sonucunda Orta çağda hüküm süren İslam devletlerinin, hükmetme ve devlet yapılarının bütün özelliklerini olduğu gibi yansıtmıştır.[26]

Gaznelilerde devlet idaresine salt bir şekilde sultan hâkim olmuş ve aynı zamanda ona, ilahi bir gözle bakılmıştır. Sultanın yaşamını sürdürdüğü yer, yani sarayı ise İran geleneğinden esinlenerek teşkilatlandırılmıştır. Hükümdar, belirli aralıklarla ve özellikle gerekli görüldüğü zamanlarda yapılan toplantılara kendi şahsına ait olan muhafızları ile gitmiş ve yine toplantı esnasında da bu muhafızların bulunmasına önem göstermiştir. Sarayda yapılan bu toplantılarda Sultan altından yapılmış bir tahta oturmuştur.

Sarayda katı kaideler uygulanmış ve muhafızlardan da anlaşılacağı üzere hükümdarın milleti ile bağlantı kurması kati surette engellenmiştir. Diğer Müslüman-Türk devletlerinin saraylarında bulunan görevliler, Gaznelilerin saray görevlileri arasında da yerlerini almışlardır. Divan teşkilatlarına bakacak olursak; on yetkili makamdan oluşan ve başında vezirin bulunduğu Divan-ı Hace, devletin bütün yazılı

[26] Hanefi Palabıyık, "Yeni Bir Türk İslam Devleti Olarak Gazneliler", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 4, Ankara, 2002, s. 916-917

haberleşmelerinden ve vesikaların hazırlanmasından sorumlu olan Divan-ı Risalet, Divan-ı Vezaretin bütün uyguladığı muameleleri deftere kaydetmekle görevli olan Divan-ı İstifa, Divan-ı Vezaretin teftiş işleriyle uğraşan Divan-ı İşraf, ordunun idaresinden ve ihtiyaçlarından sorumlu olan Divan-ı Arz ve hakkında çok az bilgi bulunan sadece saray teşkilatında olduğu bilinen Divan-ı Vekâlet, Divan-ı Risaletin haberleşmesinden sorumlu olan Divan-ı Beridden oluştuğunu görüyoruz.

Saraydaki görevlilerin ve kâtiplerin büyük çoğunluğuna Divan-ı Risalet'te vazife verilmiştir. Adliye teşkilatına gelince yargı işlerinin kadılar tarafından yürütüldüğünü görüyoruz. Öyle ki Kadı, devlet yönetiminde ayrı bir konumda bulunmaktadır. Bütün şehirlerde ve eyaletlerde ayrı ayrı kadı ve bir kadılkudat bulundurmaları da bu bilgiyi destekleyici niteliktedir. Kadının devlet yönetimindeki yeri önemlidir ancak diğer taraftan da vazifelerini dürüstçe yerine getirmeleri adına onlara, yüksek maaş verilmiştir. Görüldüğü üzere Sultan Mahmud devlet yapısına ve devletin temelini oluşturan adalet teşkilatına ayrı bir özen göstermiş ve kadıları ilim sahibi olan ve dürüstlükleriyle tanınan müftü ve fakihler arasından seçmiştir.[27]

I.II.III. Tolunoğullarında Devlet Teşkilatı

Tolunoğullarının teşkilat yapısına baktığımızda, hem Türk devletlerinin hem de İslam devletlerinin sentezinden oluşan bir yapı görmekteyiz. Burada, gerek devlet idareciliği gerek ordu sistemi ve gerekse yönetim şekli açısından Türk devletlerinin bünyesinde olan bütün gelenekleri görebiliriz. Aynı zamanda Hz. Ömer'in halifeliği döneminde Müslüman Arapların hâkimiyetlerini sürdürdüğü topraklarda oluşturdukları devlet teşkilat yapısı, Emeviler ve Abbasiler döneminde de aynı şekilde devam ettirilmiştir.[28]

Türk-İslam tarihi ve medeniyeti açısından önemli bir yere sahip olan Tolunoğulları müstakil bir devlet olmakla beraber, Abbasiler'e olan bağlılıklarını şeklen sürdürerek; idari, siyasi, askeri ve adli teşkilat bakımından da önceki kurumları aynen devam ettirmişlerdir. Devlet idaresine baktığımızda hanedan mensuplarının önemli bir yer tuttuğunu ancak görevlere daha ziyade Türk asıllı kişilerin getirildiğini görüyoruz.[29]

---

[27] Erdoğan Merçil, "Gazneliler", *İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfi İslam Araştırmaları Merkezi*, C.13, İstanbul 1996, s. 482-483.

[28] Nadir Özkuyumcu, "Tolunoğulları", *Türkler Ansiklopedisi,* Yeni Türkiye Yayınları, C. 5, Ankara, 2002, s. 29.

[29] Nadir Özkuyumcu, "Tolunoğulları", İslam Ansiklopedisi, *Türkiye Diyanet Vakfi İslam Araştırmaları Merkezi,* İstanbul 2012, C.41, s. 235

Tolunoğullarının idari teşkilatı bünyesinde olan valilik makamı en yüksek mevki olarak bilinmektedir. Diğer taraftan valiliğin yardımcı kurumları olarak; Ordu Divanı, Şurta Divanı, Harac Divanı, Kadı Divanı, Berid Divanı ve İnşa Divanı yönetimi gerçekleştiren divanlar olmuşlardır.[30]

I.II.IV. Ihşidiler de Devlet Teşkilatı

İhşidiler döneminde de Mısır, Tolunoğulları döneminde olduğu gibi gelişmeye devam etmiştir.[31] Öyle ki İhşidi devletinin teşkilat yapısı Tolunoğlu devleti ile aynı yapıdadır. Ancak aralarında belirli bir farklılık vardır ki oda; Tolunoğlu devletinin Abbasi halifeleri ile olan gergin ilişkilerin, Ihşidilerde olmamasıdır. Çünkü Ihşidiler halifeye olan bağlılıklarını ve sadakatlerini sürdürmüşlerdir.[32]

İdarede Abbasi hilafetine şeklen bağlı olan İhşidiler, halifelere sadece sembolik miktarda bir para göndermişlerdir. Bir başka ifadeyle yarı bağımsız bir karaktere sahip olan İhşidiler, bağımsızlıklarının simgesi olarak sikkelere kendi isimlerini yazdırmışlardır. Bunlara örnek olarak verebileceğimiz en güzel sikke örneği, 329/940-941'de Muhammed b. Tuğç'un kendi adını yazdırarak kestirdiği sikkelerdir.[33] Divan teşkilatına baktığımızda ise Tolunoğulları başlığı altında belirttiğimiz gibi Hz. Ömer devrinde meydana getirilen ve Abbasiler döneminde geliştirilen divan teşkilatının aynısını görüyoruz.

Diğer taraftan Muhammed bin Toğaç, 935 senesinde Abbasi halifesi er-Razi Billah aracılığıyla Mısır'a vali olarak atanmış ve Muhammed bin Toğaç'a, görevlendirilen diğer valilerden imtiyazlı olarak Haraç emirliği görevi de verilmiştir. Muhammed bin Toğaçtan önce, Abbasi halifeleri valilerin görevlendirilme şekillerini, halifeliğe karşı meydana gelebilecek olası isyanları engelleme doğrultusunda belirlemiştir. Öyle ki bu doğrultuda maliye teşkilatının başına, ayrı ayrı ve doğrudan kendilerine bağlı kişileri atamış ve valilerin gerek silahlı gücünden gerekse parasal gücünden istifade etmişlerdir. Fakat Muhammed b. Toğaç, vali tayin edildikten sonra bu sistem değişmiştir. Çünkü o, daha önce devlete birçok hizmette bulunmuş ve

[30] Nadir Özkuyumcu, "Tolunoğulları", *Türkler Ansiklopedisi,* Yeni Türkiye Yayınları, C. 5, Ankara, 2002, s. 29
[31] Kazım Yaşar Kopraman, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Konya, 1994, VI, s. 215
[32] Nadir Özkuyumcu, "İhşidiler*", Türkler Ansiklopedisi,* Yeni Türkiye Yayınları, C. 5, Ankara, 2002, s. 85
[33] Kazım Yaşar Kopraman; *a.g.e,* s. 215

güvenirliğini kanıtlamış biri olarak, Mısır'ın iktisadi yapısının onarılabilmesi adına her iki görevi de kendi bünyesine almıştır.[34]

Ihşidilerde en yüksek otorite Emir (Bey- Hükümdar)'a aittir. Ayrıca kendisine devlet hizmetlerinde Saray ve Devlet görevlileri yardım etmektedir. Sarayda görevli olan Emir'i görmek isteyen kişiler belirli kurallar çerçevesinde saraya giriş çıkış yapmışlardır. Sarayda Hâcip haricinde, isimlerinden görevleri de anlaşılacak olan Hazinedar ve bir kısım farklı görevliler de bulundurulmuştur.

Hükümet görevlileri içerisinde ise, öncelikli olarak Vezir gelmektedir. Ona hizmet eden ve başında güvenilir bir kişi olması gereken Katib'in bulunduğu Divanu'l-İnşâ vardır. Mali işleri ise Amilu'l—Haraç düzenlemiştir ki, bu vesile ile bu dönemde Yahudilikten ayrılıp bu görevi üstlenen Yakup B. Killis'i hatırlamak doğru olur. Yine Darphane Mütevellisi veya Kadı da para darbı gibi önemli bir görev dolayısıyla Maliye teşkilâtına da yardımcı olurdu. Polis teşkilâtının başkanı Sahibu'ş-Şurta merkezde görev yapmış, diğer vilayetlerde de aynı adı taşıyan görevliler bulundurulmuştur. Yeri gelmişken vilayetlerin başında da ihşidi ailesine mensup valilerin görev yaptıklarını belirtelim.[35]

İhşidiler, devleti birçok idari bölümlere ayırarak yönetmiş ve Mısır, Suriye, Hicaz olmak üzere üç bölgeli bir oluşum şekli meydana gelmiştir. Edindiğimiz kaynaklarda Mısır ve Suriye bölgelerinde çeşitli valiliklerin mevcut olduğunu ve dolayısıyla bu bölgelere daha önce tayin edilme işlemlerinin uygulandığını görüyoruz. Fakat üç bölgeli oluşum çerçevesi içinde adı geçen Hicaz bölgesine, tayin edilmeler olduğuyla ilgili edindiğimiz kaynaklarda maalesef bilgi mevcut değildir.[36]

I.II.V. Memlüklerde Devlet Teşkilatı

Orta çağda gelişmiş devletlerarasında yer alan Memlükler 1250-1517 arasında Mısır ve Suriye de hüküm süren önemli bir devlet konumundadır. Abbasi devletinin son bulmasından sonra İslam âleminde siyasi, ticari ve kültürel bakımdan önemli bir rol oynayan Memlüklerin gelişmiş bir devlet teşkilatı vardır. Memlük devleti daha önceki devletlerin teşkilat yapılarından (Eyyübiler, Büyük Selçuklular gibi) yaralanmış ancak

---

[34] Nadir Özkuyumcu, "Tolunoğulları" *Türkler Ansiklopedisi,* Yeni Türkiye Yayınları, C. 5, Ankara, 2002, s. 85-86

[35] Nesimi Yazıcı, *İlk Türk İslam Devletleri Tarihi,* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, No:192, Ankara, 1992, s. 59-60

[36] Nadir Özkuyumcu, "Tolunoğulları", *Türkler Ansiklopedisi,* Yeni Türkiye Yayınları, C. 5, Ankara, 2002, s. 87

onlar üzerinde değişiklikler yaparak da devlet yapılarına kendi damgalarını basmışlardır.[37]

Memlük devleti yönetim kadrosunda bulunan görevlileri, askerler (kılıç ehli) ve siviller (ulema) olmak üzere iki bölüme ayırmıştır. Burada askerler bölümünün sadece Memlük halkından oluşturulduğunu, görevi genel itibariyle okuma yazma olan siviller bölümünün ise Mısır halkından oluştuğunu görebiliriz. Bu görevlileri vazife ve derecelerine göre sıralamak gerekirse; Atabek'ül Asakir, Memlük ordusunun başkomutanı olmakla beraber bugünkü Genelkurmay Başkanıdır. Re'si Nevbe, merkezi ordunun kumandanı olup, orduda bulunan askerlerin her çeşit terbiye, talim ve terfi durumlarıyla alakadardır. Emir-i Meclis, sultana ait meclisleri hazırlamakla sorumlu olan kişidir. Emir-i Silah, merasimlerde sultanın silahını taşımakla yükümlüdür. Emir-i Ahûr, hükümdarın sarayında bulunan atlara bakan seyislerin ya da hademelerin başında bulunan kişidir. Devâdâr, sultan tarafından başkalarına yazılacak olan mektupların ve fermanların gideceği yere sevkiyle ilgilenirdi. Hâcüb'ül Hüccab, askerlere ait bütün işleri denetlemek ve emirler ile askerler arasındaki bütün problemleri halletmek, bu doğrultudaki davalara bakmakla yükümlüdür.

Candar, sultanın emrinde olan muhafızların adı olmakla beraber hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Üstaddar, sultana ait olan mallara bakıp onların gelirlerini hesaplayan ve gerekli harcamaları yapan kişidir. Çaşnigir, sultana getirilen yemeği kontrol etmekle yükümlüdür. Hazindar, sultana ait olan kumaş ve değerli ziynet eşyalarından sorumludur. Şeddi Şarabhanah, sultanın şarabhane denilen ve her çeşit meşrubatın girip çıktığı yerin sorumlusudur. Emir-i Âlem, sultana ait bayrakları muhafaza etmek ve merasimlerde bayrakla beraber sultanın arkasında yürümekle görevli olan kişiye verilen isimdir. Emir-i Şikâr, bu emir ise sultanın av kuşlarına bakan kişidir. Katib-i Sır, sultana gelen mektupları okur ve sultanın emri doğrultusunda bu mektuplara cevap vererek ilgili yerlere gönderir. Nazıru-l Ceyş, hassa askerlerinin maaşlerından sorumlu olmakla beraber Mısır ve Suriye de bulunan askerlerden de bu makam sorumludur. Nazıru-l Beytülmal, devlet hazinesinden sorumlu olan kişiye verilen isimdir. Müşrif-i Memalik, devlet içerinde yaşanan bütün gelişmeleri teftiş etmekle sorumlu olan kişidir. Saydığımız bu görevliler dışında bir de Kahire, Fustat,

---

[37] Samira Kortantamer, *Memlüklerde Devlet Yönetimi ve Bürokrasi*, s. 27, *http://dergipark.gov.tr/download/article-file/58198, [Erişim Tarihi: 17* Aralık *2017]*

Kırafe valileri gibi görevliler de bulunmaktadır. [38] Bahsettiğimiz bu görevliler Memlük devletinin yıkılışına kadarki süreçte tam anlamıyla vazifelerini yerine getirememiş, dolayısıyla hapis ve ölüm cezası gibi çeşitli ceza yöntemlerine maruz kalmışlardır.[39]

Memlük devletinin başında sultan yer almıştır. Ancak selefleri olan Eyyübiler gibi Memlükler de aynı topraklarda hüküm sürdükleri halde sultanlık ve hanedanlık açısından önemli farklar göstermişlerdir. Bir hanedanı teşkil eden Eyyübiler zamanında bölgelerin idaresi, Eyyübi hanedanı fertleri arasında bölüşülmüştür. Memlüklerde ise bir hanedan oluşmadığı için toprak bütünlüğü korunmuş ve bölgelerin idaresi sultanın doğrudan yönetimi altında olmuştur.

Memlüklerde saltanat sistemi, veraset prensibine dayanmadığından, tahta çıkmak için değişik bir yol izlenmiş ve Sultan genellikle seçimle başa geçmiştir. Askeri hizmetlerde veya saray hizmetlerinde yetişip emirliğe yükselen en nüfuzlu, mevki sahibi emirler aralarından birini sultan seçip ilan etmişlerdir. Bazen güçlü bir emir, öbür emirlerin veya saray memlüklerinin ittifakı ile sultanı devirip kendisi tahta oturmuştur. Bunun en güzel örneği de 1279'da Kalavun'un Baybars'ın çocuk yaştaki oğlu el-Adil Salamış'a yaptığı gibi bazen bir emir grubu sultanı tahttan indirip kendi liderlerini sultan ilan etmesi olmuştur. [40]

Memlük sultanları da selefleri olan Eyyübiler gibi 'Melik' unvanını kullanmışlardır. Eyyübilerde sülaleden olan kişiler hükümdar olmasalar da 'Melik' unvanını kullanırken, Memlüklerde bu unvan ancak sultana aittir. 'Melik' unvanı ile beraber sultanlar lakaplar da almışlardır. Bu lakaplar; el-Malika'z-Zahir (Baybars), el-Melika'l-Muzaffer (Kutuz), ve el-Melika'l-Mansur (Kalavun) şeklindedir.

Tahta çıkan Memlük sultanının ordunun başındaki kişi olarak iki görevi vardır: bu görevlerden ilki orduyu yönetmek ikincisi ise halifenin temsilcisi olarak Müslüman topraklarını kâfirlerden korumaktır. Memlüklerin ilk elli senelik saltanatlarında Haçlı ve Moğol tehlikesi olduğu için sultanın bu rolü daha ağır basmıştır.

Sultan ordu komutası dışında devlet teşkilatının başı olarak da görev yapmıştır. Aslında sultanın bu rolü, Memlük Devleti Haçlı ve Moğol tehlikesinden kurtulduktan ve daha istikrarlı bir devreye girdikten sonra ağırlık kazanmaya başlamıştır. Sultan Memlüklülerden, yerli halk ve göçebelerden oluşan tebası için mutlak bir hükümdar

---

[38] Bahattin Keleş, "Memlükler Döneminde İdari Yapı", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 5, Ankara, 2002, s. 589

[39] Bahattin Keleş, "Memlükler Döneminde İdari Yapı" *Türkler Ansiklopedisi,* Yeni Türkiye Yayınları, C. 5, Ankara, 2002, s. 589

[40] Samira Kortantamer; *a.g.e*, s. 28

konumundadır. Aynı zamanda şeriat hükümleri de her Müslüman gibi Sultan için de geçerli olmuştur. Çünkü dini mevkilerin en üst kademelerinde bulunan halife ve dört mezhebin kadıları sultana bağlıdır. Dolayısıyla onun isteklerine boyun eğmişlerdir.

Sultan devlet vazifelerini yerine getirmek için genellikle ikametgâhı olan Kalatü'l-Cebel eyvanında ve haftanın belirli günlerinde oturup dava dinlemiştir. Ayrıca barış ve savaş zamanında karar veremediği zamanlarda veya başka önemli devlet problemleri ortaya çıktığında tek başına karar vermeden danışmak için, Saltanat Meclisini toplamıştır.[41]

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: İki buçuk asır hüküm süren Memlük devleti gelişmiş ve teferruatlı bir devlet teşkilatına sahiptir. Ayrıca İslam dünyasında Osmanlılarda dâhil olmak üzere kendilerinden sonra kurulan devletleri mevcut olan teşkilatları ve idare tarzları ile etkilemiş oldukları şüphesizdir.[42]

I.II.VI. Eyyûbiler de Devlet Teşkilatı

Eyyûbiler merkeze bağlı illerden, valiliklerden, beyliklerden ve yine ona bağlı hükümdarlıklardan oluşan ve büyük önem arz eden bir sultanlıktır. Bu sultanlık, İslam hukuku çerçevesinde alınan idari hükümler ve aynı zamanda gelenek ve göreneklerimizle oluşturulmuş bir hukuk sistemiyle yönetilmiştir. Devletin ana unsurunu teşkil eden teşkilat başında ise ulu sultan, hanedana bağlı hakanlar, beyler ve vezirler bulunmaktadır.

Bu sultanlığın bünyesindeki kurumlar, Musul Atabeyliği ile Fatımilerden alınan müesseselerin senteziyle oluşturulmuştur. Ancak Eyyubi sultanı Selahattin Eyyubi, Musul Atabeyliği ve Fatımi devletinden teslim aldığı bu müesseseleri olduğu gibi kullanmak yerine bazı düzenlemeler yoluna gitmiştir. Öyle ki devraldığı bu müesseseleri kendi bilgisi doğrultusunda düzenleyerek yeni bir sistem oluşturması, bu müesseselerin uzun ömürlü olmasını sağlamış ve Memlük devletinin yıkılışına kadar varlığı sürdürülmüştür.

Eyyubi Devletinin birçok bölgesinde yönetimsel ve kültürel alanda farklılıklar mevcuttur. Ancak yönetim ve kültürel alandaki bu farklılıklar, Musul Atabeyliği ve Fatimilerin yönetim şekillerinin farklı olmasından kaynaklanmıştır. Selahaddin Eyyübinin adı geçen devletlerden devraldığı kurumları düzenleyip yeni bir sistem

[41] Samira Kortantamer; *a.g.e,* s. 29-30-31
[42] Samira Kortantamer; *a.g.e,* s. 45

oluşturduğunu söylemiştik. İşte bu doğrultuda, Mısır'da bulunan İsmâiliyye mezhebine ilişkin müesseseleri kaldırtarak yerine Sünnî müesseseleri koydurmuş ve devletin ordu yapısı da Musul Atabeyliğinin ordu yapısına benzetilmiştir. Diğer taraftan Musul Atabeyliği döneminde Halep ve Dımaşk (Şam) devletin merkezleri konumunda iken Selâhaddin Eyyübi zamanına geldiğimizde Halep'in yerini Kahire'nin aldığını, bununla da kalmayıp Dımaşk ve Kahire'nin devletin merkezi konumuna geldiğini görüyoruz. Kısa bir süre sonra ise yani, el-Melikü'l-Kamil dönemiyle beraber Dımaşk çıkartılarak sadece Kahire devletin merkezi konumuna getirilmiştir. [43]

Eyyubi devleti, bünyesinde bulunan tımar sistemini ülkenin tamamında yaygınlaştırmıştır. Yine Selâhaddin Eyyübi, mevcut olan emirliklerin yanında Halep, Ba'labek, Hama, Hıms ve Yemen emirliklerini kurmuş, el-Malikü'l-Âdil dönemine geldiğimizde de Hısnıkeyfâ, Meyyâfârikîn ve Kerek emirliklerini oluşturmuştur. Bu emirliklerin başında bulunan emirler de sultanın fermanıyla atanarak, kurallara bağlı kaldıkları müddetçe görevlerini devam ettirmişlerdir. Ancak Sultan ya da emir vefat ederse, sultanın çıkardığı ferman yenilenmek zorundadır.

Diğer taraftan Emirlere ait topraklar bulunmakta ve bu topraklar babadan oğula miras bırakılabilmektedir. Emirlere toprak sahibi olma hakkı verilmiş ancak, gerek iç işlerde gerekse dış işlerde devlete olan bağlılıklarını devam ettirmişlerdir. Devlete itaat eden diğer hükümdarlar ise yalnızca dış işlerde bağlılıklarını sürdürmüşlerdir. Sultan tarafından başa getirilen Emirler devlete karşı sadık oldukları müddetçe Sultan, emirlere adaletli davranmış ve onların haklarına her zaman saygı duymuştur. Mali yapıya bakacak olursak, hutbede ve parada sultanın adının geçtiğini görmekteyiz. Eyyubilerde parada ve hutbede sultanın adı geçerken, Eyyubilere bağlı diğer hükümdarların ülkesinde hutbede ve parada sultanın isminin geçmesinin ardından, sultana bağlı olan hükümdarın ismi de eklenmiştir. Tâbi hükümdarlıklara bu hak verilmiş, ancak devlete doğrudan bağlılıklarını sürdüren Emirler bu hakka malik olmamıştır.[44]

Dönem itibariyle, hâkimiyetlerini sürdüren Türk devletlerinde devlet hanedan üyelerini ortak malı sayılmıştır. Dolayısıyla Eyyubiler devletinde de bu gelenek devam ettirilmiştir. Ayrıca hanedan üyesi olan emîrlere melik unvanı verilmiş, idari ve resmi toplantılarda bu melikler tabi hükümdarlarla eşdeğer derecede muamele görmüştür.

---

[43] Ramazan Şeşen, "Eyyübiler", *İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi,* İstanbul 1995, C.12 s. 24,

[44] Ramazan Şeşen, "Eyyübiler", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 5, Ankara, 2002, s. 116-117

Esasında Eyyubi devletinin asıl karakterini askerî yapısı oluşturmaktadır. Öyle ki yönetimde en üst yetkiye hanedan üyeleri sahipken, ordu içerisinde eğitim alan emirler de onlardan sonra gelmiştir. Ancak emirlik vasfını taşıyabilmek için sadece askeri donanımlara sahip olması yeterli değildir. Askerlik vasfıyla beraber, yönetim alanında da yeterli donanımda olması gerekmektedir. Bahsettiğimiz gibi Emirlik önemli bir çerçeveye oturtulmuş ki sultanın naibleri, valiler ve kale kumandanları arasından seçilirken emirler arasından da naibler seçilmeye başlanmıştır. Emirliğe farklı bir açıdan bakacak olursak aslında hükümdarlığın devamı niteliğinde olduğunu görebiliriz. Bu nedenledir ki emirlerin birçoğu Türklerin arasından seçilmiştir.

Askeri ve İdareci sınıfın yanında birde kâtipler sınıfı bulunmaktadır. Kâtipler sınıfı bünyesinde Arapları, Hristiyanları, Yahudileri ve İranlıları barındırmakla beraber, sadece parasal ve bürokrasi işlerinden sorumlu tutulmaktadır. Bunları ulema sınıfı takip etmiştir ki bu sınıf da, devlet politikasında ve halkoyunun meydana gelmesinde etkili olmuştur. Akabinde ticaretle ve serbest meslekle uğraşan kitlenin yanında yüksek oranda toprak sahibi olan şahıslar gelmektedir. Alt katmanını ise çiftçiler, hayvancılıkla geçinen kişiler ve belirli bir miktarda para ile çalışanlar oluşturmaktadır.[45]

Daha önce Sultanın devlet ve halk için büyük bir öneme sahip olduğunu söylemiştik. Öyle ki bunun bir göstergesi olarak sultanın hem hutbede hem de parada adının geçtiğini belirttik. Bunun bir başka göstergesi olarak da sultanın sarayının kapısında günde beş kere belirli aralıklarla nevbet çalındığını gösterebiliriz. Diğer taraftan Sultanın emirlerinin büyük öneme sahip olduğunu görüyoruz. Öyle ki bu emirlerin kanun hükmünde işlevi vardır. Ancak bu öneme rağmen yine de sultanın emirleri Şeri ve idarî kurallarla sınırlı tutulmuştur. Ayrıca Sultan bir taraftan da savaşlarda başkumandanlık yapmış ve Darüladl'de haftada iki kere olmak üzere şikâyetleri dinlemiştir. Sultan herhangi bir önemli karar alırken, olabildiğince ulema sınıfından fetva almış ve istişare meclisine danışmıştır. Ülke içerisinde Sultanın dışında, farklı bölgelerde hanedana mensup önemli kişilerin ve önemli emirlerin oluşturduğu ikinci konumda olan hükümdarlar da vardır. Bu nedenle bazı kaynaklarda devletin başındaki sultan için "büyük sultan" tabiri de kullanılmaktadır.[46]

---

[45] Ramazan Şeşen, *"Salahaddin Eyyûbi ve Devri"*, s.31-34, *https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=367205, [Erişim Tarihi: 17 Aralık 2017]*

[46] Ramazan Şeşen, "Eyyübiler", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 5, Ankara, 2002, s. 118

Devlet içerisinde kaleme alınacak konular Divan-ı İnşa aracılığıyla yapılarak, Sultana ait buyruklar, enşurlar ve mektuplar da yine Divan-ı İnşadan çıkmıştır. Ayrıca bu divandan çıkan belgeler önem değerine oranla farklı büyüklükteki kâğıtlara yazılmış ve üzerinde de sultana ait tuğra bulundurulmuştur. Divana başkanlık yapacak kişilerin seçimi ise özellikle telaffuzu güzel olan kişiler arasından yapılmıştır.[47]

I.II.VII. Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçukluları Döneminde Devlet Teşkilatı

Selçuklular kendisinden önceki birçok Türk devletine de ev sahipliği yapan ve coğrafi konum itibariyle büyük bir öneme sahip olan Horasan ve Maveraünnehir bölgelerinde IX.-X. Yüzyıllarda kurulan güçlü bir devlettir.[48]

Bu güçlü devlet aynı zamanda, Türk ve İslam menşeinden gelen unsur ve müesseselerin senteziyle kurulmuş önemli bir imparatorluktur. Onun dikkat çeken ilk unsuru, Göktürklerde ve Karahanlılarda bütün belirtileri ile meydana çıkan, eski Türk feodal bünyesine sahip olmasıdır. Selçuk'un oğulları, daha babalarının ölümü gibi en zayıf ve buhranlı zamanlarında bile, kendilerine bağlı göçebelerin başında zümrelere ayrılmışlardır. Selçuklu imparatorluğu kurulurken bu feodal unsurlarda devletin bünyesine dâhil olmakla beraber, devlet hanedan azasının müşterek malı olmuş ve diğer Türkmen beyleri de, feodal hiyerarşiye göre, bir takım idari, askeri ve siyasi haklara sahip sayılmıştır.[49] Bu düzen daha sonra genişleyerek Atabeg adı verilen kalabalık nüfuza sahip ve önemli kumandanlara dek devam edilmiştir. Anadolu Selçuk Devleti de aynı şekilde tüm gelenekleri devam ettiren bir hükümet olduğu için devlet teşkilâtı Büyük Selçukîlerdekinin aynısı olmuştur.

Anadolu Selçuklu Devleti idare sistemi ve idarî birimlerinin, Anadolu'nun Bizans ve Selçuklu ikili siyasal-yönetsel yapısı, gerek konargöçer gerekse yerleşik yaşama şekli, farklı bölgelerle gerçekleştirilen alışveriş, coğrafyanın kendine özgü koşulları ve çeşitli dinsel öğelere bağlı olarak aşiretler şeklinde bir devlet veya idare mekanizmasına bir şekilde örgütlendiği düşünülmektedir.

Bu donanımlı devlet kurumsallaşma ve örgütlenme sürecini, XIII. yüzyıldan itibaren tamamlayabilmiştir. Ayrıca Danişmentli ya da Artuklu gibi diğer ortaçağ Türk

---

[47] Ramazan, Şeşen, "Eyyübiler", *İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi,* İstanbul 1995, C.12 s. 25,

[48] Koray Özcan, Ortaçağdan Anadolu'nun İdari Coğrafyasına Bakış, An*adolu da Selçuklu İdari Birimleri, Coğrafi Bilimler Dergisi,* 2005, s. 75

[49] Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti,* İstanbul, 2009, s. 305

devletlerinden değişik bir şekilde, Orta Asya coğrafyasında var olan Türk tarihi temeli üstünde, hem İran hem de İslâm ananeleri ile Anadolu da ve Bizans da bulunan uygar kuruluşların karışımından oluşan toprak kullanım düzeni ve politikalarına dayanan bir idare sistemi kurmuştur. Kullanılan bu düzen çerçevesinde Anadolu da bulunan topraklar, Hıristiyan devletlerle sınır komşusu olan ve askerî stratejik önemi olan Uç eyaletleri adı altında örgütlenmiştir. Ülüş ve islami ikta sistemi esas alınarak, ülke toprakları hanedan üyeleri arasında paylaştırılmıştır. Diğer taraftan kendilerine, diğer devletlerle gerek askeri gerekse siyasi ilişkiler kurabilme, kendi adlarına para bastırmanın yanında yazıtlar yazdırma ve hem askeri hem de sivil teşkilatlara sahip olma hakkı verilen Sultan çocuklarının, kendi aile üyeleri gibi hanedana mensup kişilerden oluşturulan melikler ve valiler buyruğunda ya da gözetiminde yönetim kuruluşlarına ayrıldığını söyleyebiliriz.[50]

İllerde ya da valiliklerde ise, hükümdarın aile üyesi olan prensler bulundurulmuş ve bu prensler devlet sorunlarıyla alakadar olmuştur. Gerekli görüldüğü zamanlarda ise hükümdara mensup devlet adamları o işlerle ilgilenmişlerdir. Öte yandan prens veya şehzadelerin bünyesinde şahısları adına devlet sorunlarıyla ilgilenmek koşuluyla Atabeg unvanıyla deneyimli kişiler bulundurulmuştur.[51] Devletin bünyesindeki divanlarda eski Türk devletleri divanlarının devamıdır. Öyle ki eyalet merkezlerinde Divan-ı Eyalet bulunmaktadır. Divan-ı Eyalet merkezde bulunan divanın ufak bir örneğini teşkil etmektedir.[52] Ayrıca ilin ya da valiliğin tüm sorunlarından da vali sorumlu tutulmuştur. İllerde bulunan orduların bütün işleriyle subaşı adı verilen bir kişi alakadar olmuş ve kişiler bireysel hareket etmeyip merkeze bağlı çalıştırılmışlardır. Sahil memleketlerini idare eden valilere ise Melik-üs-sevahil unvanı verilmiştir. İdare alanları dolayısıyla bu valilerin buyrukları doğrultusunda çalışan donanmalar bulundurulmuş ve bu kumandana da Reis'ül-bahr ismi verilmiştir.

Kuzeyde Karadeniz sahilinde bulunan Sinop ile Güneyde Akdeniz kıyısında bulunan Alanya, Anadolu Selçuklularının iki önemli limanı konumundadır. Arazi gelirlerine bakacak olursak hükümdara, beylere, atlı askerlere ilişkin olan ve çeşitli kısımlara bölüştürülen gelirlerin olduğunu görebiliriz. Bunlar sadece şahıslarına söylenen toprağın karını ve vergilerini alabilmişlerdir. Öyle ki şahsen toprak sahibi

---

[50] Koray Özcan; a.g.e, s. 75-76

[51] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. 1, Ankara, 1988, s. 44

[52] Erdoğan Merçil, "Selçuklularda Devlet Teşkilatı", *İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi,* İstanbul 2009, C.36 s. 390,

olabilme hakları bulunmamaktadır. Sadece Hükümdara ait olan toprağa ise has adı verilmiştir.

Büyük Selçukluların ve diğer birçok Türk devletinin yönetim kuruluşları içerisindeki en önemli birim şüphesiz ki büyük divandır. Büyük divana vezir başkanlık etmiş ve bu divan kendisinden başka, Dîvân-ı İnşa ve Tuğrâ, Dîvân-ı Zimâm ve İstîfâ, Dîvân-ı Arz ve Dîvân-ı İşrâf-ı Memâlik adlı dört divandan daha oluşturulmuştur. Divana başkanlık yapan vezirler doğrudan sultana karşı sorumlu tutulmuştur. Ancak aynı zamanda hükümdarların kararlarında da etkili olmuş ve sultanın vekili unvanıyla birçok yetkiyi üzerine almıştır.[53]

Eğer divan, hükümdarın başkanlığında bir araya gelirse bu divan için Divan-ı Has tabiri kullanılırdı. Divanın illerdeki işleyişini denetleyen memurlar bulunmuş ve bu memurlarda müşrif-i memalik adıyla tanınmıştır. Vezire ya da diğer adıyla sahib-i azama vezaret göstergesi olan divit verilmiş ve böylece hükümdarın yazı takımlarını muhafaza eden kişi anlamına gelen devaddar unvanı Selçuklular döneminde kullanılan tabirlerden biri olmuştur. Hükümdarın buyrukları, fermanları, resmi yazışmaları ve diğer devletlerle olan mektuplaşmalar ise pervane adı verilen diğer bir isimle nişancını kalemiyle divan-ı tuğradan yazılmıştır. Devletin gelir giderleriyle sorumlu olan divana ise Divan-ı istifa adı verilmiş, başında bulunan kişiye de müstevfî adı verilmiştir. Hukukla işleriyle de divan-ı mezalim sorumlu tutulmuştur. Ancak tüm devlet meseleleri önce bütün halinde ulu divanda görüşülmüş, ardından diğer divanlara bırakılmıştır. Selçuklular dönemindeki hükümet teşkilatıyla, günümüzde mevcut olan hükümet yapısını karşılaştırırsak o dönemdeki büyük divanın bugünkü bakanlar kurulu yerine kullanıldığını görebiliriz.[54]

Selçuklu devletinin hâkimiyet sembollerine baktığımızda hem manevi hem de maddi alanda hâkimiyet sembollerinin olduğunu görüyoruz. Manevi alandaki hâkimiyet sembollerinden en önemlileri unvan ve lakaplardır. Bilindiği üzere Selçuklular ilk başlarda eski Göktürk devletinin teşkilat yapısını uygulayan Oğuz Yabgu Devleti'nin takipçisiydiler. Öyle ki Tuğrul Bey önceleri emir ve melik unvanlarını kullanmış, ancak daha sonra devletin başında bulunan hükümdara "yabgu" adı verilmiş ve Selçuk Bey'in oğullarından Arslan ve Musa da "yabgu" adını kullanmışlardır. Ancak bir süre sonra Selçuklular Horasan bölgesine gitmiş ve burada hem Müslüman hem de Türk

---

[53] Erdoğan, Merçil, *a.g.e.*, C.36, s. 390,

[54] İsmail Hakkı Uzunçarşılı; *a.g.e*, s. 45-46

devletleriyle etkileşime geçerek kullandıkları unvanlarda değişiklikler yapmaya başlamışlardır.[55]

Öte yandan, 1055 yılında halife Bağdat'a gelmiş ve Tuğrul Bey'in faaliyetlerinden memnun kalarak, onun adına büyük bir tören yaptırmıştır. Törenden sonra, Tuğrul Bey'i *el-Melikü'l-Meşrık ve'l-Mağrib* ilan ederek kendisine *Ebû Tâlib* künyesiyle *Rüknü'd-Dünya ve'd-Dîn* lakabını ve *Yemînü Emîru'l-Mü'minî, Kasîmü Emîrü'l-Mü'minîn* ünvanlarını vermiştir. Böylece halife İslâm âleminin dünyevî hâkimiyetini kendi rızasıyla Tuğrul Bey'e terk etmiştir. Bunlardan başka Tuğrul Bey, *Şehinşâhu'l-Muazzam, Gıyâsu'l-Müslimîn, Sultanu Bilâdillâh, Muğîsü İbâdillâh* lakaplarını da almıştır.[56] Öte yandan yine Tuğrul Bey, maddi unsurlarda "es-sultanü'l-muazzam" unvanını kullanan ilk Türk-İslam hükümdarı olmuş ve Tuğrul Bey'den sonra hem Büyük Selçuklu sultanları hem de Irak Selçuklu sultanları bu unvanın kullanımını sürdürmüşlerdir.[57]

Öte yandan Anadolu Selçuklu sultanları II. Kılıç Aslan dönemine kadar kendi adlarına para bastırmamışlardır. Bu durum Anadolu Selçuklu devletinin, Büyük Selçuklu Devleti'ne bağlı bir devlet olduğunun bir göstergesi olmuştur. Diğer taraftan II. Kılıç Aslan döneminden I. Alaattin Keykubat dönemine kadar, idarî birimlerin başında bulunan meliklerin birçoğunun hâkimiyet sembolü olarak kendi adlarına para veya sikke bastırmaları ve hutbe okutmaları da Selçuklu idarî birimleri ya da eyaletlerinin tamamen özerk statüde bir idare mekanizmasına sahip olduğunu doğrulamaktadır.[58]

Selçuklulardaki hukuk sisteminin ise, şeri hukuk ve örfi hukuk şeklinde ikiye ayrıldığını görüyoruz. Şeri hukuk bünyesindeki davalar kadıların sorumluluğundadır. Öyle ki kadı, evlenme ve boşanma nafaka işleri, miras ve alacak davalarına bakmak, anne babası olmayan çocukların ve akıl sağlığı yerinde olmayanların sorumluluğunu üstlenmekle görevlidir. Ayrıca yine ibadet yerlerini, buralara ait kuruluşları yönetmek de kadının görevleri arasındadır. Kadılar arasında bütün kadılardan sorumlu bir baş kadı bulundurulmuş ve bu kişi Kadi'l-kudat adıyla çağırılmıştır. Kadi'l Kudat da yine sultanın buyruğuyla görevine getirilmiştir. Öte yandan Şer'i davalarla alakalı olmayan, örfi davalarda bulunmaktadır. Bu örfi davalara ise Dîvân- ı Mezalim adı verilen

---

[55] Erdoğan Merçil, *a.g.e.,* s. 389,

[56] İlhan Arslan, İlk Türk-İslam Devletlerinde Hükümdarlık ve Hakimiyet Sembolleri, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl:16, S. 51, 2012, s. 77

[57] Erdoğan Merçil, *a.g.e.,* C.36, s. 389.

[58] Koray Özcan; *a.g.e,* s. 76

mahkeme bakmıştır. Divan-ı Mezalim, zulme ve haksızlığa uğrayan kişilerin ve malları gasp edilen tacirin, en üst mertebede bulunan memur ve kumandanlardan rahatsızlık duyan insanların başvuruda bulunduğu divan konumundadır. Divan-ı Mezalimin önemli bir noktası vardır ki oda son kararın hükümdarın elinde olmasıdır.[59]

Selçuklu askeri yapısına baktığımızda çok çeşitli bir askeri yapının olduğunu görebiliriz. Çünkü Selçuklular bünyesinde maaşlı ve tımarlı adı altında iki çeşit asker bulundurmuştur. Bunun dışında devlet askeri bünyesinde aşiret kuvvetlerini, gönüllü halktan oluşan yardımcı kuvvetlerini ve daha çok askerin gerekli görüldüğü anlarda toplanan ücretli asker kuvvetlerini de bulundurmuştur. Maaş alan asker hükümdarın maiyetinde bulunmakla beraber, yaya ve atlı adı altında iki sınıfa ayrılmaktaydı. Bu askerler maaşlarını üç ayda bir alırlardı. Çünkü bu bir yasaydı.

Tımarlı adı verilen askerler de iki sınıftan oluşmaktaydı. Birincisi direk tımara sahip olan asker ikincisi ise ümera ikta-ı nedeniyle ümeranın bakmakla yükümlü olduğu cebelilerdi. Aşiret kuvvetlerini de cebeliler sınıfı içerisinde düşünebiliriz. Bilindiği gibi ikta bir toprağın hasilât-ı öşriyesi ve vergisi anlamına gelmektedir. Bu nedenle tımarlı asker kendisine tanzim edilen hasılat-ı öşriye doğrultusunda savaşa asker götürmek zorundadır. Ayrıca tımarlı askerlerde sipahi unvanını kullanmışlardır.

Selçuklularda, tersanelerde bulunmaktaydı. Öyle ki Osmanlılar zamanında burada da gemiler yapılmaktaydı. Bu tersanelerden biri olan Sinop tersanesin de gerek Candaroğulları ve gerek Osmanlılar döneminde gemiler yapılmış ve mükemmel bir şekilde işletilmiştir. Askerlerle alakalı olan tüm sorunlar ise merkezde bulunan ve "divan-ı arız" adı verilen divanda görülmüştür. Ayrıca maaşların tutulduğu defteler ile künye defterleri de bu divanda bulundurulmuştur.[60]

---

[59] Erdoğan Merçil, *a.g.e.,* C.36, s. 391,
[60] İsmail Hakkı Uzunçarşılı; *a.g.e,* s. 45-46-47

I.III. Osmanlı Devletinde Devlet İdare Şekli

Osmanlılar, yüzyıllar boyunca süren ve bünyesinde birçok yapılanmayı barındıran büyük öneme sahip siyasal bir kuruluştur.[61] Osmanlı Devleti kuruluş döneminde, idarede aşiret kurallarını uygulamıştır. Şu demek ki ülke aile fertlerinin ortak malı sayılmış ve Ulu Bey adıyla görevlendirilen şahıs ayrıca ülkenin de hâkimi olmuştur. Ancak bu yöntem I. Murad dönemiyle beraber çeşitli değişiklikler geçirmiş ve idareye sadece hükümdar bulunanın evlatları getirilmeye başlanmıştır. XVII. Yüzyılla beraber mevcut olan bu kural kalkmış ve kardeşlerin de devletin başına geçerek hükümdarlık yapmaları mümkün kılınmıştır.[62]

Devletin yönetim yapısı ve bu yapıya bağlı olarak merkez teşkilatı İslamiyet'in kabulünden önce kurulan Türk devletleri ile İslamiyet'in kabulünden sonra kurulan Müslüman Türk devletlerinin deneyimlerinin başarılı bir bireşimiyle oluşturulmuştur. Osmanlı devleti kendinden evvel kurulan Türk-İslam devletlerinden 14. yüzyıla değin oluşturulmuş idare tarzı konusundaki deneyimini müthiş bir şekilde kullanarak, Ortadoğu ve İran devlet ananesinin mirasçısı konumuna gelmiştir.[63]

Osmanlı yönetim teşkilatı bünyesinde iki sınıf bulunmaktadır. Bunlardan ilkini İlmiye sınıfı teşkil etmektedir. Bu sınıf dini kurumlarda eğitilmiş, kadılık, müftülük, kazaskerlik, müderrislik, şeyhülislamlık ve defterdarlık, gibi statülere erişmiş olan kişileri kapsamıştır. İlmiye sınıfı aynı zamanda ulema olarak da adlandırılmıştır.[64] Yine Osmanlı devletinin henüz yarı bağımsız olduğu zamanlarda, idari ve hukuksal mevzularda başka coğrafyalardan gelen ve kültürel açıdan zengin bir birikime sahip olan ulemanın elindedir. Ayrıca Osmanlıda ilk vezirlik görevini yapan kişilerde ulema sınıfından seçilmiş olup, bu kişiler devletin idari alanda kuruluşlara ayrılmasını gerçekleştirecek tecrübe sahibi kişiler olarak bilinmektedir.[65] İkinci sınıf ise Ümera sınıfıdır. Bu sınıf da Osmanlının eğitim kurumlarında yetişmiş kapıkulu ordusu ya da ikta sahiplerini, kul sistemine tabi olan gayrimüslimleri, vezirlik, ağalık, sancakbeyliği,

---

[61] Abdüllatif Armağan, *Klasik Dönemde Osmanlılarda Devlet Yönetim Anlayışına Dair Bazı Düşünceler,* Akademik Bakış, C. 5, S.9, 2011, s. 140

[62] Yusuf Halaçoğlu, XIV-XVII. *Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Seri. VII, S. 127, Ankara, 1991, s.7

[63] Halil Cin, S. Gül Akyılmaz, *Tarihte Toplum ve Yönetim Tarzı Olarak Feodalite ve Osmanlı Düzeni, Çağ* Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Adana, 2000, s. 169

[64] Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi,* Isparta, 1997 s. 99

[65] Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600),* (Çev. Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 71, 72

subaşılık, ve beylerbeyliği gibi unvanlara sahip kişileri kapsamıştır. Ayrıca Ümera sınıfı seyfiye sınıfı olarak da adlandırılmıştır.[66]

Osmanlı devletinin devlet yönetim şekline baktığımızda, Ortadoğu da bulunan devletlerin kendilerine has olan idare tarzının Osmanlı yönetim bünyesinde bulunduğunu hatta, 14. asrın ilk yarısından başlayıp bu asrın sonlarına doğru gelişerek hakim olduğunu görüyoruz. Bu yüzyıldaki idareciler, hem Anadolu da bulunan Selçuklu kurumlarından hem de İran ve Mısır merkezlerinden gelmiş ve Ortadoğu da bulunan devletlerin önceki idare tarzlarını bu devlete benimsetmişlerdir. Öyle ki bir çok devletin yönetim tarzının sentezi olan bu idare şekli İslamiyet'in kabulünden önce gelişme göstermiş ve diğer devlet yöneticilerinin devlet işlerinde görevlendirilmesi aracılığıyla da Abbasi devletine geçmiştir. İlerleyen süreçte yani, 11. ve 13. Asırlarda bu düzen Türk-Moğol ananeleriyle değişme göstermiş ve yeni şekliyle de Osmanlı devletine geçmiştir.[67]

İdaredeki bütün yetki padişahın ve dolayısıyla onu temsil eden divanın elinde toplanmıştır.[68] Şahsen sultanın kendisinin, olmadığı durumlarda vezirin başkanlığı doğrultusunda merkezde ya da hükümdarın olduğu alanda düzenlenen bakanlar kuruluna divan denilmektedir. Osmanlıların divanı yarım yüzyıl kadar İlhanlı devletinin divanını Örnek alarak devam etmiştir. Yine divanın işleyişi de belli bir düzen çerçevesinde olmuştur. Öyle ki bu divan, her gün sabah namazından sonra padişahın makamında toplanmış ve hem devlete hem de millete ait askerî, idari, malî, örfi, hukukî, meseleler konusunda kararlar almıştır.

Burada, sultan ve vezir-i âzamla beraber kazasker, defterdar, nişancı, âza gibi belli başlı görevlilerde bulunmuştur. Askerî ve Örfî işlerden vezir-i âzamlar, dini ve adalet işlerinden kazasker, gelir gider işlerinden ise defterdar sorumlu tutulmuştur. Nişancıya gelecek olursak, divanda çıkan belgelere padişahın tuğrasını çekmekle beraber toprak meseleleri, has, zeamet, tımar yönetiminin ona verildiğini ve tapu defterine de yine onun kalemi ile kaydedildiğini görüyoruz. Öyle ki padişaha, valiye, sancak beylerine, voyvodalara yazılan fermanların ve beratların üstüne bırakılan tuğralar nişancının yazısıyla olmuştur. Ayrıca yine bu zamanlarda divan, kalemindeki kâtiplerin şefi olan reîs-ül-küttab, nişancı'nın sorumluluğunda bulunmuştur. Divan

---

[66] Mehmet Ali Ünal; *a.g.e,* s. 99.
[67] Halil İnalcık; *a.g.e,* s. 71-73
[68] Yusuf Halaçoğlu; *a.g.e,* s.7

içtimaları 15. Yüzyılın ortalarından itibaren değişime uğrayarak haftada sadece dört gün toplanmaya başlamış ve Padişah nerede ise divan orada kurulmuştur.[69]

Osmanlı İmparatorluğunun, yönetim şekli dine dayanmış ve dolayısıyla bünyesinde İslamiyet'i barındırmıştır. Diğer taraftan daha önce de söylediğimiz gibi kuruluşuyla beraber eski Hint-İran ile Orta Asya Türk devlet ananesinden de faydalanarak idare tarzında bir sentez oluşturmuş ve bu idare şeklini de *Dâire-i adliye* tabiri ile nitelendirmiştir. Bu yönetim şekli, gerek hukuk konusunda gerekse maddi konularda çok adilane kuralları bünyesinde barındırmıştır. Öyle ki Yusuf Has Hacip bu düzeni, kaleme aldığı *Kutadgu Bilig'de*[70] anlatmış ve tüm dini kaynaklarda da bu idare tarzı yer edinmiştir. Başarı getiren bu idare tarzının içeriğine bakacak olursak: "Devletin kontrolünü sağlayabilmek adına koca bir ordu olmalıdır. Bu büyük ordunun ihtiyaçlarını giderebilmek için zenginliğe gereksinim duyulur. Bu zenginliği sağlayabilmek için milletimizin servet sahibi olması gerekir. Milletimizin servet sahibi olabilmesi için de kanunlar adaletli olmak zorundadır. Bütün bunların sadece biri bile göz ardı edilirse devlet yok olur."[71] Şeklinde devletin nitelendirildiğini görebiliriz.

Daha önce de belirttiğimiz gibi bu idare tarzı hem Yusuf Has Hacip'in eserinde yer almış hem de dini düşünce anlayışıyla önemli bir uyum elde etmiştir. Bu özellikleri itibariyle Osmanlılarca benimsenmesi de kolay olmuştur. Öyle ki ilerleyen süreçte bu yönetim anlayışı yine Osmanlılar tarafından mükemmel bir işleyişle geliştirilmiştir. Osmanlı bünyesinde bulunan, Müslüman ve Gayrimüslim halkın yanında bir de yönlendirilen halk vardır ki bu kişilerin tümü adı geçen yönetim anlayışı doğrultusunda reaya olarak adlandırılmıştır. Reaya burada önemli bir yere oturtulmuştur. Öyle ki reayaya Allah'ın yeryüzünde sultana verdiği emanetler şeklinde bakılmıştır. Sultan ise kendisine bırakılan bu emanetleri adilane bir tarzda idare etmekle sorumlu iken, yönetilen reâyâda, sultana itaat etmek zorundadır.

Osmanlıda, adilane bir idare şeklinin reayaya rahatlık vereceğini dolayısıyla rahat olan reâyânın üretim alanında başarılı olacağı, bu başarının da devlete maddi olanak sağlayıp, vergi gelirlerini arttıracağı, devletin zengin olmasıyla birlikte sultanın kuvvetli ordular yetiştirebileceği ve buna bağlı olarak kuvvetli bir ordusu olan sultanın kudretinin de kuvvetli olacağı anlayışı vardır. Bu idare şekli sadece bu dönemde değil,

---

[69] İsmail Hakkı Uzunçarşılı; *a.g.e,* s. 501-502

[70] Yusuf Hashacip, *Kutadgu Bilig*, Çeviri. 2, (Çev. Reşid Rahmeti Arat), Türk Tarih Kurumu Basımevi, 5. baskı, Ankara, 1991, s. VII- IX

[71] Yusuf Hashacip; *a.g.e,* s. 155, beyit 2057-2059.

Osmanlılardan önce Ortadoğu'da mevcut olan devletlerden itibaren devam eden ve gelenek haline gelen bir idare şeklidir.[72] Osmanlı devleti sadece bu idare şeklinin 11. Asırdan bu yana Selçuklular ve İlhanlılar aracılığıyla değişime uğramış bir şeklini alıp uygulamışlardır.

Osmanlılar, dincierkil (Teokratik) ve yönetimde sadece hükümdarın söz sahibi olduğu (Monark) bir devlet şekline sahiptir. Fakat Osmanlı, bünyesinde bulunan dincierkil yapıyı, diğer dincierkil yapıya sahip olan Arap devletlerinden çok daha farklı şekilde kullanmışlardır. Öyle ki özellikle yönetim alanında Arap devletlerinin yönetim anlayışından olabildiğince farklı teknikler uygulayarak kendilerine has bir yönetim anlayışına sahip olmuşlardır. Bunun nedenleri arasında şüphesiz ki en çok göze çarpan neden, Osmanlı Devleti'nin, Anadolu Selçuklu devleti ve İlhanlı devletinin birçok alanda olduğu gibi yönetim alanında da takipçisi olmasıdır. Çünkü bu devletler Arap devletlerinden farklı olarak Orta Asya ve İran kültürünü benimsemiş ve devlet teşkilatını da bu doğrultuda geliştirmişlerdir. Öte yandan sahip olduğu toprakların büyük çoğunluğunun Hıristiyan şehirlerinde olup, devletin teokratik bir yapıya sahip olmasına rağmen buradaki birçok eski ilkeyi kaldırmaması ve yürürlükte bırakması da yine Osmanlının diğer devletlerden idari alanda olabildiğince değişik özellikler taşıdığını göstermektedir. Ayrıca devletin kuruluşunun ilk dönemlerinde saltanatlarını sürdüren sultanlar, İslamiyet'in bir getirisi olan cihat ve gaza düşüncelerine sahip olmalarına karşın, dünya işlerinde islami idealaların büyük anlamda tesirinde olacak kadar muhafazakâr düşüncede olmamışlardır.[73] Osmanlının dincierkil (Teokratik) bir devlet olduğunu söylemiştik. Bu özelliğinden ötürü uygulamada olan şeriatın yanında, sosyal gereksinimlerin ve yaşama şekillerinin getirisi olan örfî hukuk kuralları da, devletin idare edilmesinde büyük oranda etkileyici bir faktör olmuştur.

Osmanlının hukuk sistemine baktığımızda devletin dinini İslam olmasından dolayı, şeriat kurallarını kapsayan şer'î hukukun ve gelenek ve göreneklerimizin bir getirisi olan örfî hukukun mevcut olduğunu görebiliriz. Devletin işleyişinde asıl etkili olan hukuk şeri hukuk olmasına rağmen Osmanlı devleti önceki Türk geleneklerimizi içinde barındıran, akabinde fethedilen şehirlerdeki ele geçirilmeden önce mevcut olan sistemi de kapsayan, örfî hukuk kuralları da sosyal gereksinimlerden doğan çeşitli

---

[72] Halil İNALCIK; *a.g.e.* s. 71-73; Taner Timur; *Osmanlı Kimliği,* İmge Kitabevi, Ankara, 1998. s. 97-98

[73] Ömer Lütfi Barkan, "*Türkiye'de Din ve Devlet İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi",* Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri- Seminere Sunulan Bildiriler, TTK Yayınları, Ankara, 1975, s. 50- 51

alanlarda şeri hukuk sisteminin yanında kullanmıştır. Örfi hukuk kurallarının kullanım alanı da oldukça geniştir. Öyle ki genel itibariyle sultanın buyrukları olarak meydana gelen ve kanûn-ı kadîm şeklinde adlandırılan örfî hukuk yasalarını Osmanlı devleti, devleti idarede ve sosyal gereksinimlerden doğan daha birçok yerde büyük oranda uygulamıştır. Bu bilgiden de anlaşılacağı üzere Osmanlı padişahları tamamiyle kendi salahiyetleri ile gereksinim duyulduğu takdirde kaide koymuşlardır. Ayrıca dini ilkelerden müstakil bir şekilde çıkarılan ve kanun diye bilinen bu yasalar, İslami kuralları içerisinde barındırmamış ve olabildiğince usçu unsurları kapsamıştır. Bu özelliği itibariyle ilk olarak amme ve yönetim hukuku kapsamında çıkarılmıştır.[74]

I. Süleyman (Kanuni Sultan Süleyman)'a mal edilen, fakat temelde 15. Asrın bitimine karşın ortaya konan kanunnamenin mukaddemesinde, örfî hukuk kurallarının dünya meselelerinde muvaffakiyeti yakalamak ve yine millet meselelerinin işleyişini de sağlamak için ihtiyaç dâhilinde olduğu tebarüz ettirilmiştir. Bu yasaların çoğu kâtipler tarafından ferman veya menşûr biçiminde hazırlanmış ve merkezdeki hükümet aracılığıyla da genel itibariyle idari alandaki sorunlara çözüm bulmak adına çıkarılmıştır. Aşama aşama ilerleyen ve önce Vezir-i azam ya da nişancı tarafından incelenen akabinde sultana takdim edilen bu vesikalar sultanın sözlü veya yazılı bir şekilde tasdik etmesinden sonra kanun haline gelmiştir. Tüm kanunlar çıkarılırken bu sistem geçerli olmuştur. Fakat sultanın şahsen kanun yaptığı olası vaziyetler de bulunmaktadır.[75]

Devlet, kurumsal olarak kuvvetli bir merkezi gücü elinde bulunduruyor gibi görünüyor olsa da, vaktin ilerlemesiyle kurumsal çerçeve ile uyum içerisinde olmayan bir yapılanmayla, yani âdem-i merkeziyetçi anlayışının hâkim olduğu bir dönemle karşı karşıya kalmıştır. Bu dönem İstanbul'un fethedilmesiyle başlamış ve II. Mahmut'un yerel egemenleri (Ayanları) saf dışı bırakıp merkezi otoriteyi kuvvetli bir hale getirene dek sürmüştür. Ancak 19. Asrın ortalarına gelindiğine çağdaş bir ordu kurulmuş ve ulaşım ile haberleşme gelişme göstermiş, buna bağlı olarak da merkezi otorite yeniden güç kazanmıştır.[76]

Osmanlıda askeri ve idari teşkilatta yer alan kadı ve subaşı önemli bir yeri kapsamaktadır. Öyle ki taşra teşkilatının temelini, ele geçirilen toprakların adaletinden

---

[74] Halil İNALCIK, *a.g.e.*, s. 76; Barkan, "Kanunname*", İslam Ansiklopedisi,* C. 7, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1987, s. 185- 196

[75] Abdüllatif Armağan; *a.g.e,* s. 144

[76] Mehmet Ali Ünal, *"Osmanlı Devleti'nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı"* , Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı C.6, (Teşkilat), Editör: (Güler EREN), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999 s. 111

buralara atanan bir kadı ile asayişten sorumlu bir subaşı oluşturmaktadır.[77] Osmanlıların bünyesinde büyük bir taşra teşkilatlanması mevcut olmuş ve bu taşra teşkilatı merkez aracılığıyla denetlenmiştir. Ayrıca taşranın idaresinden sorumlu kişilerin geneli merkez aracılığıyla atanmış ve günümüzde iç işleri bakanı olan sadaret kethüdası tarafından atama listesi yapılarak sadrazam aracılığıyla atamalar yapılmıştır.[78]

I.III.I. Tanzimat Fermanı Döneminde Devlet Yönetim Şekli

Bilindiği üzere 3 Kasım 1839 tarihi Tanzimatçılar için büyük önem taşımaktadır. Çünkü belirttiğimiz tarihte ve adı Gülhane olan bir parkta Sadrazam Mustafa Reşit Paşa'nın[79] okuyarak ilan ettiği fermana, Tanzimat Fermanı denilmektedir. Öte yandan Tanzimat fermanıyla başlayan bu zaman zarfı da tarihte Tanzimat Dönemi olarak adlandırılmıştır.[80] Ferman içerisinde birçok yeni fikir ve düşünce barındırmaktadır. Dolayısıyla niteliği bakımından devlet birimlerinin hemen hepsinde etkili olmuştur.[81]

Tanzimatçıların hedefi, Osmanlı devletinin yönetim yapısını batının sistemiyle düzenleyip, idarenin tek bir merkezden etkin ve kuvvetli bir şekilde işlerliğini sağlamaktır.[82] Bu doğrultuda, Tanzimat hareketini gerçekleştirenler padişahın devlet idaresindeki kuvvetini ve yetkisini azaltarak, bu görevi reformcu devlet adamlarına vermişlerdir[83]. Yine dönem itibariyle Osmanlı padişahı önceki şekilde yönetimde tek söz sahibi olmayıp idarede temsilî olarak bulunmuştur.[84] Yani sultanın yetkileri büyük ölçüde sınırlandırılmıştır. Bu sınırlandırılmada gerçekleştirilen düzenlemelerin yanında adalet kavramı üzerinde daha çok durulmasının da etkisi olduğu söylenebilir. Buradan da anlaşılacağı üzere gerçekleştirilen reformlarla padişahlık mevkiinde artık hükümdar tek söz sahibi olmaktan çıkmış ve artık halkın da üzerinde söz sahibi olduğu bir mevki olmuştur.[85]

---

[77] Abdullah Saydam, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi,* Kemal Matbaacılık, Trabzon, 1995 s. 88-89
[78] Muzaffer Doğan, *"Divan-ı Hümayun'dan Babıali'ye Geçiş",* Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı, C.6 (Teşkilat), Editör: (Güler EREN), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999 s. 201-202
[79] Paul Dumont, *"Tanzimat Dönemi (1839-1876)", Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II,* (Çev. Server Tanilli), Cem Yayınları, İstanbul, 1995, s. 63-64
[80] Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, C. 5, Ankara, 1995, s. 169
[81] Bilal Eryılmaz, *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İşaret Yayınları, Ankara, 1991, s. 147
[82] İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi,* Cedit Neşriyat, Ankara, 2007, s. 495
[83] Bilal Eryılmaz; *a.g.e,* s. 156-157
[84] İlber Ortaylı; *a.g.e,* s. 488
[85] Ejder Okumuş, *Türkiye'nin Laikleşme Sürecinde Tanzimat,* İnsan Yayınları, İstanbul, 1999, s. 312

Yine bu dönemde devlet idaresinde hükümdardan sonra gelen ve onun vekili olan kişiye sadrazam denmiştir.[86] Sadrazamların yönetimdeki gücü ve etkinliği bu dönemde yapılan merkeziyetçi reformlar sonrasında artırılmıştır. Öyle ki Tanzimat dönemi sadrazamları Babıali'de vüzera hegemonyası kurmuştur. Ayrıca hükümdara vekâlet eden kişiler olmalarına rağmen ara sıra onun mutlak gücünü eleştirmekten de geri durmamışlarıdır. [87]

Devletin idaresi kısa sürede merkezîleşmiş ve bu gelişim önemli derecede Babıali'de kurulmuş olan meclislerin yardımıyla gerçekleştirilmiştir. Böylelikle eski dönemdeki alışılmış olan Divan-ı Hümayunun yerini daha işlevsel olan bu meclisler almıştır.[88] Bu dönemin meclisleri hakkında bilgi verecek olursak; ilki 1836' da kurulan ve ordu meseleleri ile ilgilenen Meclis-i Dâr-ı Şurâ-yı Askerîdir. İkincisi, 1838'da kurulan ve kanun ile yönetmelikler hazırlayan Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyyedir. Akabinde yine 1838'de kurulan ve eğitim sistemimizin düzenleme işleriyle sorumlu olan Meclis-i Umûr-u Nafia gelmektedir. 1846 yılında kurulan Meclis-i Maârif-i Umumiye de yine eğitim meseleleriyle ilgilenen bir meclistir. Yine 1846'da kurulan Meclis-i Maliyye ise gelir gider işleriyle ilgilenmekle mükelleftir. Son olarak 1854 yılında kurulmuş olan Meclis-i Âli-i Tanzimat ise, Meclis-i Valay-ı Ahkâm-ı Adliyenin yoğunluğu nedeniyle onun sorumluluğunda olan kanun ve yönetmelikler hazırlama görevini üstlenen meclis olmuştur. Bu kurumların en önemli görevleri arasında ilk olarak sorumlu oldukları bakanlıklara hizmetleri hakkında bilgi vermesi gelmektedir. Bu meclislerin kuruluşunu sağlayan Tanzimatçıların amacı, merkeziyetçi ve bürokratik bir kurulum sağlamaktır.[89]

Otokrasi ve merkeziyetçi yapılar II. Mahmut zamanında oluşturulmuş ve Tanzimat fermanının ilan edildiği ilk senelerde meydana gelen çeşitli aksaklıklara karşın yine de daha da güç kazanmıştır. Ancak bu ferman valilerin yetkisini arttırdığı için sonraki yıllarda (1852) merkeziyetçi sistem zayıflamıştır. Öyle ki köklü değişiklikleri ön gören Islahat Fermanı ilan edilmiş ve fermanın ilanından bir müddet sonra merkezi noktadan ırak olan yerlerde çeşitli isyanlar baş göstermiş ve bunun üzerine Babıali eyaletlerde kontrolü yeniden ele alma ihtiyacı hissetmiştir. Kontrolün

---

[86] Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856*), Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 25

[87] Bilal Eryılmaz; *a.g.e,* s. 153

[88] İlber Ortaylı; *a.g.e,* s. 482

[89] Bilal Eryılmaz; *a.g.e,* s. 156

yeteri kadar sağlanmasıyla ve 1864-1871 yılları arasında çıkarılan Vilayet Nizamnamesi ile yönetim alanında olabildiğince merkeziyetçiliğe gidilmiştir.[90]

Şüphesiz ki bu dönemde, idari alanda yapılan reformlarla ortaya birçok değişim çıkmıştır. Bu değişimlerden en önemlisi ise yeni bir güç kaynağı olan bürokrasinin sorumluluğu altına aldığı yetki ve görevlerdir. Çünkü Tanzimatçılar, "Tanzimat Bürokrasisi" adı altında yeni bir siyasal kuvvet ve otorite merkezi kurmuşlardır. Tanzimat bürokratları şeklinde geçen bu ekip idari yapılanmada padişahın yetkilerine ortak olmuştur.[91] Meydana gelen bu değişim öte yandan siyasal kuvvetin padişahtan alınıp merkezi bürokrasiye verildiğini göstermektedir.[92]

Tanzimat dönemi esasında, milletimizin yönetime iştirak etmesini öngören bir dönem olmuştur.[93] Ancak bu bilgi akla demokratik bir yapıyı getiriyor olsa da amaç çok daha farklı olmuştur. Öyle ki amaç demokrasiyi benimsetmek değil, birçok Avrupa devletinde olduğu şekilde yönetimi iyileştirerek, ülke kazancını yükseltmek ve merkeziyetçi bir idare şekli oluşturmaktır. Ayrıca idarede yalnızca Sadrazamlar etkin rol oynamamıştır. Sadrazamlarla beraber Babıali de bulunan bürokratlarda idarede söz sahibi olmak istemişlerdir.[94]

Tanzimatçılar ulema mensuplarına, gerçekleştirdikleri bürokratik düzenlemelerin önünde her zaman bir soruna neden olabilecekleri gözüyle bakmışlardır. Bunun nedeni ise bu grubun eskiden bu yana eğitim ve idare kontrolünü elinde bulundurmasıdır. Merkezi güç olarak bakılan bürokratlar, eğitim ve öğretimin ulema sınıfından alınıp devletin yönetimi altına bırakılması gerektiğini düşünmüştür. Bunu gerçekleştirmek amacıyla da dönemin idea ve zihniyetine uyum gösterebilecek şekilde, var olan dini eğitim kurumlarının yanında yeni eğitim anlayışına uygun okullar mektepler açılmıştır. Böylelikle eğitim ulema sınıfının tekelinden çıkmış ve devletin denetimi altına verilmiştir. Öte yandan kadılarla ilgili düzenlemeler yapılmış ve vazife yerleri yalnızca adliye teşkilatı olacak şekilde sınırlandırılmıştır. Tanzimat dönemi ulema sınıfının yetkilerinin sınırlandırılması açısından önemli düzenlemelerin gerçekleştiği bir dönem olmuştur. Öyle ki eğitim ve adli alanda gerçekleştirilen

---

[90] Bayram Kodaman, "Hamidiye Hafif Süvari Alayları II. Abdülhamit ve Doğu-Anadolu Aşiretleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, İsmail Hakkı Uzunçarşılı Hâtıra Sayısı, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1979, s. 428

[91] Ebubekir Sofuoğlu, *Osmanlı Devleti'nde Islahatlar ve I. Meşrutiyet,* Gökkubbe Yayınları, İstanbul, 2004, s. 88

[92] Mesut Yeğen, *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu,* İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 48

[93] İlber Ortaylı; *a.g.e,* s. 427

[94] İlber, Ortaylı; *a.g.e,* s. 495

düzenlemeler ulema sınıfının kamu alanındaki kuvvetini kayda değer şekilde azaltmıştır. Ayrıca ilmiye sınıfına mensup kişilerin elinde olan kuvvet bürokrasi sınıfının eline geçmiştir.[95]

Bu dönemde gerçekleştirilen ıslahatlar devletin yapısını olabildiğince çağdaş bir konuma getirmiş ve idarede söz sahibi olma düşüncesi de idari sistem tarafından benimsenmeye başlamıştır. Öyle ki Osmanlı Devleti, ilerleyen süreçte Meşrutiyet sistemine geçiş aşamasında daha önce lokal meclislerden edindiği deneyimlerin önemli derecede yararını görecektir. Örnek verecek olursak; Osmanlıların ilk defa gerçekleştirdikleri mebus seçimleri, Tanzimat dönemi meclisi olan vilayet umum meclislerinin seçim kuralları uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti temeli anayasaya dayalı olan meşrutiyet sitemine geçerken Avrupa ‘da olduğu şekilde uzun sürecek bir zorlu süreç yaşamamıştır. Tabiki bu sıkıntılı sürecin yaşanmamasında Tanzimat döneminin katkısı yadsınamayacak ölçüdedir.[96]

I.III.II. I.ve II. Meşrutiyet Döneminde Devlet Yönetim Şekli

1876 yılında Osmanlı Devleti içerisinde anayasal dönem başlamış ve anayasal dönemle beraber siyasi yapıda önemli değişimler yaşanmıştır. Akabinde siyasi alanda yaşanan gelişmeler idari alandaki değişimleri de beraberinde getirmiştir. Fakat meşrutiyetle beraber yerel yönetimler alanında önemli değişimler yaşanırken, aynı durum merkezi yönetimler alanında geçerli olmamış ve buradaki değişimler belirli bir noktaya kadar gelebilmiştir. Böylelikle Tanzimat döneminde temelleri atılan yapı dokusu büyük oranda korunmaya çalışılmıştır.

I. Meşrutiyet döneminde şüphesiz ki adından çok bahsettiren kişi II. Abdülhamit olmuştur. II. Abdülhamit döneminde önemli değişimler gerçekleştirilmiş ve bu değişimlerden biri sadrazamlık veya yürütme organı konumunda olan Babıali üzerinde yaşanmıştır. İlk değişim devletin başı olan Sadrazamla alakalıdır. Çünkü I. Meşrutiyet ilan edilmeden önce sultandan sonra en yetkili kişi olan Sadrazam, Tanzimat'ın ilan edilmesiyle yetkilerini yavaş yavaş vekillerle paylaşmıştır. Öte yandan 1923

---

[95] Bilal Eryılmaz; *a.g.e*, s. 157-158

[96] Musa Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, (Drl. Tülay Ercoşkun), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007, s. 95

Anayasasında bütün bakanları aracısız görevlendiren Padişahın güven duyduğu bir şahıs namıyla ve Meclisi Vükela'nın başkanı olmakla kanaat etmek zorunda kalmıştır.[97]

Vekillerin hemen hepsi Sultanın buyruğuyla atandığı gibi Sadrazam ve Şeyhülislam da yine Sultanın iradesiyle tayin edilmiştir. Vekiller kurulu Sadrazamın kontrolünde toplanan, hem iç hem de dış işlerden sorumlu bir meclistir. Bütün Vekiller tek tek olmak üzere dairesinin sorumluluğu altında olan önemli işleri Sadrazama bildirmiştir. Vekiller hükümet meselelerinden sorumlu tutulmuş ve mesuliyet meclise karşı olmuştur. Kabahatli kişi ise, Divanı Âliye'ye gönderilmiş ve burada kurulların gerektirdiği şekilde mahkeme gerçekleştirilmiştir. Memuriyetlerin haricinde hangi tür dava olursa olsun vekillerin diğer kişilerden hiçbir ayrımı bulunmamaktadır. Öyle ki mahkemede savcılık yapan kişi nazırın kabahatli olduğuna karar verirse, nazırı suçsuzluğu ispat edilene kadar nazırlıktan düşürmüştür. Vekillerin değiştirilmesi ile Meclisi Mebusanın gerektiği durumlarda feshedilmesi sadece sultanın elindedir. Ayrıca meclisin içtima halinde olmadığı durumlarda ve olağanüstü hallerde Kanuni Esasinin hükümlerine karşıt davranmamak koşuluyla vekiller heyeti tarafından kalıcı olmayan hükümler verilmiştir.[98]

Ancak daha önce de bahsettiğimiz gibi güçlü bir konumda olan Sadrazam ve Babıali meclis kapatılıp Anayasa askıya alınınca, eski kuvvetini kaybederek, Sultanın gözetimi altına alınmıştır. Bununla da kalmayıp ilk önce nezarethaneleri ardından askeri görevleri ve valilikleri vazifelerine doğrudan atamış ve böylelikle bütün yürütme kuvveti Padişahın tekelinde olmuştur.

II. Abdülhamit'in I. Meşrutiyet dönemine son verip II. Meşrutiyetin ilan edilmesine kadar geçen sürecin adı olarak bilinen "İstibdat" dönemi başka bir ifadeyle, II. Abdülhamit'in yönetimi tamamen ele aldığı dönemde ise, Babıali ya da Devlet, önceki yapısını büyük ölçüde sürdürmüştür. Öte yandan Sultan tarafından tayin edilen ve yine ona karşı sorumlu olan vekiller heyeti azaları belirli bir düzen çerçevesinde çalışamadıkları gibi yalnızca Sultanın idaresi doğrultusunda çalışma imkânı bulabilmişlerdir.

---

[97] Muzaffer Sencer, Osmanlı İmparatorluğunda Tanzimat Sonrası Siyasal ve Yönetsel Gelişmeler, *Amme İdaresi Dergisi,* s.64, *http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/54ca4a2f5e1b3f1_ek.pdf?dergi=Amme%20Idaresi%20Dergisi, [Erişim Tarihi: 20 Aralık 2017]*

[98] Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907*), Türk Tarih Kurumu, C. VIII, Ankara, 2007, s. 223

II. Meşrutiyet yıllarına gelindiğinde ise merkezde bulunan idarenin oluşturulmasında önemli bir değişiklik olmadığını görüyoruz. Çünkü Babıali ya da hükümetin dokusu kimi değişikliklerle olduğu gibi devam etmiştir. Gerçekten de II. Meşrutiyet döneminde ülkenin yönetimiyle sorumlu olan sınıfı I. Meşrutiyet döneminden sonra olduğu gibi Sadrazamın başkanlığında ve Şurayı Devlet başkanı ile Şeyhülislamın da katılımıyla Bahriye, Harbiye, Dâhiliye, Hariciye, Maliye, Adliye, Ziraat, Ticaret, Nafia, Evkaf, Maarif, Posta ve Telgraf azaları oluşturmuştur. Ayrıca merkezi idarenin kuruluşu da bu dönemde değişmemiş ancak gelişim ve etkin olması konusunda II. Abdülhamit dönemine göre kayda değer değişimler göstermiştir.

II. Meşrutiyet döneminde 1909 Anayasa değişikliği yapılmıştır. Bu anayasa değişikliği nedeniyle azaları seçim hakkını elde eden Sadrazamın yanında Vükela Heyetinin de Sultan karşısındaki mevkiinin meşru bir şekilde güçlendirildiğinden daha önce de bahsetmiştik. Ancak hükümet bu kuvvetini tüzel değişimlerden ziyade, hem ordu ve mecliste hem de ülkenin yönetiminde söz sahibi olan kurumların içerisinde etkinliği elde eden İttahat ve Terakki'den almıştır. Öyle ki devletlerin oluşturulmasında İttihat ve Terakki Cemiyetinin doğrudan ya da dolaylı bir şekilde etkili olması, bu devletlere Anayasa kurallarının dışına çıkabilecek bir güç kazandırmıştır.[99]

[99] Muzaffer Sencer; *a.g.e*, s. 64-65

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ VE SALTANAT

1.1. Milli Mücadelenin Başlaması ve Mustafa Kemal'in Anadolu'ya Geçmesi

On yedinci yüzyıl nihayete ererken Osmanlı Devletinin bölünmesi ve bölüşülmesine dair gayretler, 10 Ağustos 1920 Sevr Antlaşmasına dek süre gelmiştir. Bahsi geçen bu gayretlere öncelikle Rusya ve Avusturya öncülük etmiş, fakat sonrasında İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya gibi devletlerde eklenmiştir. Batılı bu devletlerin, Osmanlı Devletini, bölme ve bölüşme gayelerini hayata geçirmeye dair niyetleri, öncelikle 1815'de Viyana Kongresinde "Şark Meselesi" ismiyle gün yüzüne çıkmış ve Osmanlı Devletindeki gayrı Müslim oluşumları nitelendirmek için kullanılan "Şark Meselesi" telaffuzunun manası genişletilmiştir. Bunun yanı sıra batının mühim kuvvet ve yararlara sahip olduğu bir devirde "Türkler Avrupa'dan ve hatta dünya üzerinden silinmelidir" kelimeleri de sarf edilmektedir.[100]

İttihat ve Terakki Cemiyetinin bu konuda etkin bir rol üstlendiği aşikârdır. Öyle ki, İttihat ve Terakki Cemiyeti, Bab-ı Ali baskını sonrası muhalefeti susturarak ülkenin yönetimini ve kaderini tamamen eline almıştır. Ayrıca bununla yetinmeyip I. Dünya Savaşının çıkışıyla birlikte ülkedeki hâkimiyetini daha sıkı bir şekilde, tek başına sürdürmüş ve Osmanlı Devletini bu büyük savaşa sürüklemişlerdir.[101]

Bilindiği üzere, Osmanlı İmparatorluğunun bir oldubittiyle Almanya'yla birlikte girdiği Birinci Dünya Savaş'ında halk dört sene devam edecek harap ve bitap düşürücü bir savaşa atılmıştır. Öyle ki Kafkasya(Kafkaslar), Balkanlar(Galiçya ve Makedonya), Anadolu(Çanakkale), Mısır, Süveyş Kanalı ve Arabistan Yarımadası'nda savaşmak zorunda kalmıştır.

Diğer cephelerdeki başarısızlığa rağmen, Binbaşı Mustafa Kemal'in önemli kararları ile galip gelinen Çanakkale Zaferi ve Şubat 1918'de hücum ile hareketlenen Türk Ordusu'nun tüm Doğu, Kuzey ve Güney Anadolu, Evliye-i Selase ve Kafkasları kurtarıp, Bakü'ye dek varmasına rağmen bağlaşıkları, önce Bulgaristan'ın ardından Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın İtilaf Devletlerine barış teklifinde bulunması

---

[100] Yaşar ÖZÜÇETİN, ***Milli Mücadele İçerisinde "19 Mayıs 1919",*** 20004, s.66-67

[101] Fatih Mehmet Sancaktar, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Milli Hakimiyet Düşüncesinin Gelişimi Hüseyin Cahit Yalçın Örneği (1908-1925),* Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2009, s. 434

üzerine, İtilaf Devletleriyle anlaşma yolu aramak zorunda kalmıştır[102]. İşte bu durum İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Osmanlı Devleti için sonun başlangıcı olmuştur.

Bu durum karşısında, Sait Halim Paşa yerine sadarete Talat Paşa gelmiş ve 13 Ekim 1918'de sadrazamlığı Müşir A. İzzet Paşa'ya bırakmıştır. İzzet Paşa'nın kabinesini oluşturduktan sonraki ilk teşebbüsü İtilaf Devletleri ile barış görüşmelerine başlamak olmuştur. Bu görüşmelere kısa sürede başlanılmış ve görüşmeler sonucu, esnek şartlar taşıması nedeniyle ileride Osmanlı Devleti'ni sıkıntıya koyacak olan Mondros Mütarekesi 30 Ekim 1918'de imzalanmıştır. Mondros mütarekesini müteakip çok geçmeden İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar Osmanlı coğrafyasının önemli bölgelerini işgal etmeye başlamışlardır.[103]

Savaşın acı sonucunda imzalanan Mondros Mütarekesiyle beraber Türk halkı, belirsiz bir sonu kabul etmek zorunda kalmıştır.[104] Çünkü anlaşma Osmanlı devleti için oldukça ağır şartlar içermektedir. Öyle ki Mondros Antlaşmasının 7. maddesi ile bağlaşlıklar emniyetlerini kaybettirebilecek bir vaziyette istedikleri her yeri alma hakkına sahip olmuşlardır. Ayrıca İtilâf güçlerinin amaçları doğrultusunda Anadoluyu zorla almaya başlamaları, İtilâf güçlerinin Mondros Antlaşmasındaki kural ve yükümlülükleri göz ardı edip kendi aralarında da gizli anlaşmalar yaparak Osmanlı'ya bir nevi ikili oynadıklarını göstermektedir.[105]

Çok geçmeden Mondros Mütarekesi ardından görünen Anadolu'nun haklı olmadan ele geçirilmesi hakkında, vatanın hürriyeti adına önem arz eden ciddi fikirlere ve adımlara gerek duyulduğunun fark edilmesi konusunda gözleri açmıştır.[106] Sıkıntılı geçen bir sürecin ardından Mustafa Kemal ordunun ve milletin daha da incinip, benliğini kaybetmesine müsaade etmemiş ve her zaman mevcut olan veya olabilecek sıkıntıları gidermeyi düşünerek, ordunun ve halkın gayret edeceği ortamlar hazırlamaya çalışmıştır.[107]

---

[102] S. Esin Derinsudayı, KONFERANSLAR "IX. Ordu Müfettişliği Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul-Samsun-Erzurum Yolculuğu, s. 311, *http://dergipark.gov.tr/download/article-file/26129*, *[Erişim Tarihi: 17 Aralık 2017]*
[103] Fatih Mehmet Sancaktar; *a.g.e,* s. 434
[104] Gotthard Jachke, *Mustafa Kemal'in Anadoluya Gönderilmesi,* (Çev. Hamiyet Sezer), s. 53, *http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/803/10241.pdf, [Erişim Tarihi: 17 Aralık 2017].*
[105] Yaşar Özüçetin; *a.g.e,* s. 68
[106] E. Semih Yalçın, Osmanlıdan Cumhuriyete Geçiş ve 19 Mayıs Ruhu, s. 336, *http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/E.-Semih-YAL%C3%87IN-Osmanl%C4%B1dan-Cumhuriyete-Ge%C3%A7i%C5%9F-ve-19-May%C4%B1s-Ruhu.pdf, [Erişim Tarihi: 17 Aralık 2017]*
[107] S. Esin Derinsudayı; *a.g.e,* s. 312-313

Diğer taraftan Kafkaslarda'daki 9. Ordu dağıtılarak, 15. Kolordu ortaya çıkarılmış ve Kâzım Karabekir Paşa'nın emrine verilmiştir. Kâzım Karabekir Paşa da İstanbul'da Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüş ve ona düşüncelerini anlattıktan sonra 15. kolordunun komutasına geçmiştir.[108]

Mustafa Kemal Paşa, İskenderun'dan İstanbul'a yola çıkarken; hali hazırda bulunan o anki ordunun dağınık ve düzensiz olmasından dolayı başarısız olacağı inancındadır. Çünkü önerdiği stratejilerin ve ikazlarının önemsenmediğini anlamış ve bu doğrultuda siyasi çözüm aramak gerektiğini düşünmüştür. Ardından Mustafa Kemal Paşa İstanbul'a gelmiş, görevinden kendi isteğiyle uzaklaşmış Ahmet İzzet Paşa'yı tekrardan hükümeti kurmasının gerekliliğine iknaya çalışmış ve Meclis-i Mebusan'da Tevfik Paşa Hükümeti'nin güvenoyu almasını engelleme adına girişimlerde bulunmuş, fakat bunda başarısız olmuştur. Diğer taraftan Sultan Vahideddin'le istişare ederek fikirlerini dinleyip Sultana öncülük etmek istemiş, ancak sultanın öncelikli olarak saltanatı ve saltanat sisteminin bekasını önemsediğini görmüş ve bir sonuca ulaşamamıştır. Ayrıca Parlementer Meclisi (Meclis-i Mebusan) de dağıldığından dolayı, yasal bir çözüme gidilemeyeceği fikriyle; bir devrim ile sultan ve devleti saf dışı etmek adına dostlarıyla istişarelerde bulunmuş; bu istişareler sonucu bir sonuca varamayağını anlayınca fikirler askıya alınmıştır.

Bu durumlardan anlaşıldığı üzere Mustafa Kemal Paşa, askeri ve siyasal dehasıyla, milli müdafanın ilk gününden başlayarak, siyasal ve askeri olarak teşkilatlanmanın en önemli unsurunun millet olduğunu düşünerek, mücadeleyi halkın mücadelesi olarak göstermek istemiştir.

Ancak Mustafa Kemal Paşa bu çabalarının sonuçsuz kaldığını görünce bir karar almış ve bu kararı da şu şekilde dile getirmiştir; "Osmanlı Devleti tükenmiş, vatanımız tamamiyle bölünmüştür. Sultan, halife, ülke hükümeti; artık manasız nafile kelamlardan ibarettir". Ortada Türk'ün barındığı has vatanı Anadolu kalmıştır. Durumun neticesinde Mustafa Kemal Paşa'nın vardığı karar ise: "Ulusal egemenliğe dayanan, bağımsız yeni bir Türk Devleti'ni kurmaktır. Bilindiği üzere Türk'ün gurur ve yetenekleri fazlasıyla büyük ve yüksektir'. Bu nedenle Türk milletinin esaret içerisinde hayatta kalmasındansa yok olması daha iyidir. O halde; "Ya İstiklal, Ya Ölüm".

Mustafa Kemal'in bu amacının gerçekleşmesi adına kısa bir süre sonra gerekli olan şartlar belirginleşmeye başlamıştır. Ancak diğer taraftan Yunanlılarda saldırıya

---

[108] Yaşar Özüçetin; *a.g.e,* s. 68

geçmiş ve 15 Mayıs 1919'da İzmir'i ele geçirmişlerdir. İtilaf Donanmaları'nın desteğiyle Yunanlar, çok fazla kan dökerek türlü zalimliklerle şehri ele geçirmişlerdir. İşgal ardından ülke genelinde büyük tepkiler baş göstermiş ve Türk'ün haklı feryadını dünyaya ulaştırmak adına eylemler düzenlemişlerdir.[109]

Milli hareketin günden güne güçlenmesiyle ve diğer taraftan da gösterilen bu tepkiler üzerine Damat Ferit Paşa Hükümeti istemeyerek de olsa kendiliğinden görevden istifasını istemiş ve baş vezirliğe Ali Rıza Paşa gelmiştir.[110] Nihayetinde vatanın İstanbul Hükümeti'nden yakasını kurtaramayacağını fark eden Mustafa Kemal Paşa Anadolu'ya geçip, Milli direnişte bulunma kararını almıştır.

Mustafa Kemal Paşa Anadolu'da ilk olarak Samsun'a ayak basmıştır. İşte bu nedenle, Samsun Milli Mücadele'nin ilk başlangıç noktası olarak kabul görmüş ve Milli Hareketin ilk evresini teşkil etmiştir.[111] Şüphesiz ki Mustafa Kemal'in 9. (III.) Ordu Müfettişliği vazifesiyle Samsun'a gelişi, Millî Mücadele adına hayli önemli bir adımdır. Bu vazifenin esas sebebi; Samsun'un İngilizler yönünden stratejik olarak ehemmiyete sahip olması, Rum çetesinin bölge genelinde devamlı karışıklıklar çıkarması sonucunda Samsun'daki makineli tüfek bölüğündeki teğmen Hamdi'nin, emrindeki askerler ile dağa çıkıp, Türk milis güçleriyle birleşmesinden dolayı İngilizlerin kuşkulanması, karışıklıkların engellenmesi adına İngilizlerin, İstanbul hükümetinden tedbir alınmasını talep etmesidir. İngilizlerin "Samsunda gayrimüslimleri toplu olarak katletmek adına Müslüman yerel halkın silahlandırıldığına" dair sızlanmaları, 9 Mart 1919'da Samsun'un, 30 Martta Merzifon'un İngilizler tarafından işgaliyle Pontusçu çete ve örgütlerin tecavüz, taciz ve taşkınlıklarını artırdığı, İngiliz İstihbarat Bürosu raporlarında yer almıştır.[112]

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'da yaptığı faaliyetlerden rahatsızlık duyan İngilizlerin tutumuna karşın, fikirlerini kolayca uygulamak için daha itimatlı görülen iç kısımlara yönelmeyi daha uygun görmüş ve bu amaçla 25 Mayıs günü Havza'ya geçmiştir.[113] Havzaya gelerek burada milleti Ulusal Mücadele düşüncesi etrafında toparlamaya ve hazırlamaya çalışmıştır. Kurtuluş Mücadelesi'nin ilk zamanlarındaki bu

---

[109] S. Esin Derinsudayı; *a.g.e,* s. 313-314
[110] Fatih Mehmet Sancaktar; *a.g.e,* s. 439
[111] E. Semih Yalçın, Osmanlıdan Cumhuriyete Geçiş ve 19 Mayıs Ruhu, s. 840, *http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/E.-Semih-YAL%C3%87IN-Osmanl%C4%B1dan-Cumhuriyete-Ge%C3%A7i%C5%9F-ve-19-May%C4%B1s-Ruhu.pdf, [Erişim Tarihi: 17 Aralık 2017]*
[112] Yaşar Özüçetin; *a.g.e,* s. 68
[113] S. Esin Derinsudayı; *a.g.e,* s. 319

tarz girişimler Ulusal Mücadele'nin askeri oluşumdan ziyade "Kuvay-ı Milliye" ye dayatılması ve Anadolu direnişini de millete dayatmak maksadına hizmet etme adına olmuştur.[114]

28 Mayıs'ta komutanlıklara, valiliklere ve ulusal müdafaa örgütlenmelerine gönderdiği telgraflarda, ulusal hak ve hukukumuzun savunulması doğrultusunda eylemler düzenlemesini istemiştir ki bu andan itibaren yurdun her yanında eylemler artmaya başlamıştır.

Havzadan sonra, Merzifon'da da İngilizlerin olması nedeniyle karargâhını Amasya'ya taşınmasını uygun gören Mustafa Kemal Paşa, 13 Haziran 19l9 tarihinde Amasya'ya gelmiştir. Yine Amasya da Milli mücadelenin dönüm noktalarından birisi olacaktır. Çünkü burada Mustafa Kemal'i destekleyen coşkun bir kitle bulunmaktadır.

Sadece Mustafa Kemal değil, Ali Fuat Paşa, Rauf ve Refet Beyler de Amasya'ya gelmiş, Mustafa Kemal Paşa'nın önceden hazırladığı metin üzerinde çalışmış ve bir Kutsal Anlaşma ve bir devrim beyanı özelliği taşımış olan Amasya Tamimi Genelgesi'ni imzalayıp 21-22 Haziran 1919 günlerinde yayınlamışlardır.[115] "Anadolu İhtilali'nin Bildirgesi" olarak da değerlendirilen ve büyük önem taşıyan bu tamim Türk milletini işgale karşı direnişe ve İstanbul'un işgal altında bulunması dolayısıyla kendi hâkimiyetini eline almaya çağırmaktadır. Diğer taraftan, Anadolu'nun en emin yeri Sivas'ta milli bir kongre toplanması amacıyla bütün illerden üç temsilcinin seçilmesi istenmiştir. Bu arada, Vilayet-i Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Erzurum şubesi, Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti ve Kars Milli Şurası'nın düzenlediği Erzurum'daki kongreye katılma kararı da alınmıştır.[116]

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'daki ayaklanma atılımları ilk başlarda çok önemsenmemiştir. Ancak Sivas Kongresinin akabinde İngiliz medyasında, Millî Mücadele aleyhine yazılar kaleme alındığı ve Mustafa Kemal Paşa'nın isyancı paşa olarak nitelendirildiği anlaşılmaktadır. 6 Haziran 1919'da Sivas Kongresinden önce Karadeniz'deki İngiliz Deniz Güçleri Komutanı Amiral Milne (daha sonra da Amiral Calthorpe), söz konusu Ordu Müfettişininin faaliyetleri konusunda Osmanlı Harbiye Nezâretine yakınmalarda bulunarak geri getirilmesini istemiş ve Harbiye Nezâretine bu isteğe ayak uydurarak Mustafa Kemal'in çok kısa zamanda İstanbul'a geri gelmesi

---

[114] E. Semih Yalçın, Osmanlıdan Cumhuriyete Geçiş ve 19 Mayıs Ruhu, s. 846-847, *http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/E.-Semih-YAL%C3%87IN-Osmanl%C4%B1dan-Cumhuriyete-Ge%C3%A7i%C5%9F-ve-19-May%C4%B1s-Ruhu.pdf, [Erişim Tarihi: 17 Aralık 2017]*
[115] S. Esin Derinsudayı; *a.g.e*, s. 321-322
[116] Fatih Mehmet Sancaktar; *a.g.e*, s. 438

emredilmiştir. Ancak Mustafa Kemal Paşa daha erken davranmış ve görevden alındığına dair telgrafı almadan müfettişlik vazifesi ve ordudan kendi isteğiyle ayrıldığını bildirmiştir.

O, bundan böyle sıradan bir vatandaş olmakla birlikte, beraber hareket edeceği halkını da çok iyi tanımıştır. Mustafa Kemal Paşa, ilerleyen zamanlarda söz konusu durumu şu kelimeleriyle dile getirmiştir; " *Ben 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ayak bastığım gün elimde hiçbir güç bulunmuyordu. Yalnızca yüce Türk halkının geçmişinden gelen ve benim vicdanımı farkettiren ulu ve manevî bir güç vardı. İşte ben bu milli güce, bu Türk halkına inanarak ulaştım*". Buradan da anlaşılacağı üzere Mustafa Kemal milli mücadelenin başından itibaren sadece Türk halkının ve kendisinin manevi gücüne inanmıştır. Ardından Anadolunun her bir köşesinden Mustafa Kemal Paşa'ya bağlılık ve sevgi mesajları gelmeye başlamıştır. Kâzım Karabekir de Mustafa Kemal'in bizzat yanına gelerek, "*askeri görevinizden ayrılmış olsanız da mukaddesatım üzerine size söz veriyorum ki, komutanım olduğunuz zamanlardan daha sadık olacağım paşam*" diyerek ona bağlılığını bildirmiştir.[117]

1.2. Milli Mücadele Döneminde Toplanan Kongreler ve Saltanat

1.2.1. Erzurum Kongresi

Mustafa Kemal'in ilk hedefleri, ulusal davayı millete gerçekten mal ederek genelleştirmek, her türlü çabalarla yapılmış örgütlenmeleri işbirliği haline getirmek ve bu suretle mücadeleye meşruluk ve hukukilik kazandırmak şeklinde özetlenebilir. Mustafa Kemal bu yolda ilk büyük adımı şüphesiz ki Amasya Genelgesiyle atmış ve Milli Kurtuluş bayrağını açmıştır.

O, ülkenin belirli yerlerinde yapılan çeşitli olumlu gösterileri ve yöresel kongreleri biliyor ve izliyordu. Aldığı bilgi ve yaptığı değerlendirmelere göre ne kadar iyi niyetle olursa olsun, bütün belgesel çabaları bir dağınıklık içinde görünerek, birleştirilmeleri gereğine inanmıştır.

Bu kongrelerden biri olan Erzurum kongresi, Erzurum'da 17 Haziran 1919 günü toplanmıştır.[118] Aralarında Van, Trabzon ve Bitlis'ten gelmiş olan kişilerinde bulunduğu 54 delegeden bir kısmı da Erzurumludur. Bunların yanında 17 kişide tüccar ve büyük mülk sahipleridir. Bununla beraber Kongre'nin toplandığı küçük okul salonunda bu

---

[117] Yaşar Özüçetin; *a.g.e,* s. 70

[118] Genel Kurmay Başkanlığı, *Atatürk (Komutan, Devrimci ve Devlet Adamı Yönleriyle),* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1980, s. 178

büyük ticaret ve ziraat kodamanlarının yanında 6 din adamı, 6 asker, 5 öğretmen, 4 avukat, 4 gazeteci, 4 eski mebus, 4 emekli memur, 2 mühendis, bir doktor yer almaktadır. Özetle cemiyetin temsil edildiği bir küçük dünyadır burası.[119]

Kongrenin en yaşlı delegesi olan Raif (Dinç) Hoca bir açılış konferansı yapmış ve bu açılış konuşmasının akabinde, Mustafa Kemal, kongrede ilk oturuma katılan 47 delegeden 38'sinin oy tercihi olarak başkan seçilmiştir. Delegelerden 4'ü çekimser kalırken, Raif Efendi'ye 2 ve Trabzon Delegesi Servet Siret Orkun'a yalnızca tek oy çıkmıştır. Oyların kullanılmasından sonra başkanlık kürsüsüne çıkan Mustafa Kemal, delege ve üyelere ithafen yaptığı konferansda; başkanlığa layık görüldüğü için teşekkür ederek; o günün politik şartlarını ele alan bir konuşma yapmıştır.[120]

"Kongre üyelerinin durum ve bir kerteye dek, düşünülenler üzerinde aydınlatmak için yaptığım konuşma da":

"Tarih ve vakaların sürükleyişi ile gerçekten üzerine düştüğümüz kanlı ve kötü durumları görmeyerek, bunlara kabarıp coşmayacak hiçbir yurtseverin düşünülmeyeceğine dikkat çektim. Barış Antlaşması yargılarına aykırı olarak yapılan saldırılardan ve vatana düşmanların girişinden söz ettim ve ulusun kaderine sözünü yürütecek bir milli idarenin ancak Anadolu'da doğabileceğini anlattım ve gücünü milli iradeden alması gereken bir Millet Meclisi meydana getirilmesini ve gücünü milli iradeden alacak bir hükümetin kurulmasını ilk çalışma gereği olarak gösterdim."

Mustafa Kemal'in konuşmasıyla açılan Erzurum Kongresi 14 gün sürmüştür. Kongre sonrasında bir tüzük düzenlemiş ve bunun içindekileri herkese duyuran bir bildiri yayınlamıştır. Bu tüzük ve bildiriyle şu köklü ve geniş kapsamlı ilke ve kararları kabul etmiştir:

---

119 Paul Dumont, *"Mustafa Kemal"*, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, (Çev. Zeki Çelikkol), s. 41

120 S. Esin Derinsudayı; *a.g.e,* s. 328

1. Vatan sınırları içerisinde olan her toprak parçası bir bütündür, bölünemez.[121]
2. Osmanlı topraklarının tamamı ve İstiklal-i Millimizin temini ve Makam-ı Saltanat ve halifeliğin masumiyeti adına Kuvay-ı Milliyye'yi etkin ve İrade-i Milliyye'yi egemen kılmak önceliktir.
3. Her türlü işgal ve engelleme Rumluk ve Ermenilik oluşumu amacına atfedilmiş telakki edileceğinden birlikte ve dayanışma esası kabul edilmiştir. Hâkimiyet-i siyasiyye ve muvâzene-i içtimâiyyeyi muhill olacak surete anâsır-ı Hıristiyaniyye'ye yeni bir takım imtiyaz îtâsı kati olarak onaylanmayacaktır.
4. Merkez hükümetin bir halk baskısı karşısında toprakları terk ve ihmal iztirarında olması ihtimaline göre halifelik makamı ve saltanata bağlılığı ve varoluşu ve hukuk-ı milliyyeyi kâfil tedâbir ve mukârrerât ittihaz olunmuştur.[122]
5. Vatan topraklarında evvelden beri birlikte yaşadığımız gayrimüslim kimselere, kanunlarla kazanmış oldukları hak ve hürriyetlerine saygı duyulacaktır.
6. "İtilaf Devletlerinden, Mondros Mütarekesinin kabul görüldüğü 30 Ekim 1918 tarihindeki sınırları içerisinde kalan Türkiye'nin bölünmesi fikrinden vazgeçerek benliğimize, tarihi, ırki ve manevi haklarımıza saygı gösteren ve hilaf davranışları desteklemeyen, gerçek ve adalete dayanan bir hüküm beklenir" denmek suretiyle ileride Misak-ı Milli adını alacak oluşumun temeli atılmıştır.
7. "Halkımız insani, medeni amaçları yüceltir" cümlesiyle başlanmış, ilim, sanat ve finansal bakımlardan gereksinimleri belirtilmiş, bu nedenle halk ve devlet birliği ve özgürlüğüne göz yumulması şartıyla, olası bir devletin bu alanlardaki yardımına hoşnutlukla bakılacağı açıklanmıştır.
8. Milletin kendi kaderinin kendi elinde olduğu bir devirde, İstanbul Hükümeti de ulusal iradeye dayatılması gerektiği, ulusal iradeye dayatılmayan hükümetlerin içerde veya dışarda saygınlığı olmadığı anlatılmış ve bu

[121] Genel Kurmay Başkanlığı, *Atatürk (Komutan, Devrimci ve Devlet Adamı Yönleriyle)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1980, s. 182

[122] Zekai Güner, Orhan Kabataş, *Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1990, s. 82

sebeple, Mebuslar Meclisi'nin acilen toplanması, halkın ve vatanın geleceği konusunda alınması gereken yargıları Mebusan Meclisi'nin kontrolünden geçmesi istenmiştir.

9. Particilik akımlarının hepsinin dışında Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ismiyle bir derneğin oluşumu kararı alınmıştır.

10. Kongre tarafından bir heyet-i temsiliye seçileceğini göstermiştir.[123]

Gördüğümüz üzere bu kararlar Mustafa Kemal'in açılış konuşmasında belirttiği esaslarla aynı paraleldedir. Bunun anlamı ise kongreye katılan ulus ve yurtseverlerin de Mustafa Kemal'in görüş ve inanışına katılan imanlı kişiler olduklarıdır.

Şu huşu önemlidir ki, Milli Mücadele ve İstiklal Harbi başka bir deyişle Anadolu İhtilali'nin ilk yazılı belgesi olan "Amasya Tamimi" ni Mustafa Kemal Paşa ve yakın arkadaşları ulusun istek ve tutumlarını dikkate alarak hazırlayıp imzaladıkları halde; Erzurum Kongresince seçilen "Heyet-i Temsiliye" ye doğu illeri ve Trabzon delegelerinin aldığı karar ile "Millet adına harekete geçmek yetkisi" verilmiştir. Ancak bu tarihten sonradır ki, Anadolu İhtilali millete mal edilmiş ve milletin sorunu olarak ele alınmıştır. Özellikle Sivas Kongresinden sonra, İstanbul Hükümeti belirli kişilerle değil, Anadolu halkıyla mücadeleye girişmiş ve bu girişimi ile de işgal altında bulunan bölgeler dışında sözünü geçiremez duruma düşmüştür.[124]

Erzurum kongresi yapılmış, ancak kongre kararları tabiatı ile herkesin beklentisini karşılamamıştır. Öyle ki Batı basınında genellikle, Türkiye'de olanların, sadece yeni bir Türk-Ermeni çatışmasının başlangıcı olduğu izlenimi uyandırılmaktadır. Hatta bu konudaki kaygılandırıcı söylentiler bile daha Kongre'nin başlamasından önce yayılmaya başlamıştır. Bundan dolayıdır ki 11 Temmuz tarihli Le Temps gazetesi şu haberi vermekte tereddüt göstermemiştir: "Doğu ordusu eski Umumi Müfettişi, halen asi durumunda olup, Anadolu da vaziyete hâkim bulunan Mustafa Kemal Paşa ve yine bir asi olan Donanma eski Nazırı Rauf'un yönettikleri birliklerle çeteciler Ermeni Cumhuriyetine hücum etmek için Erzurum'da toplanmaktadır. Tamamen terhis edilmiş Türk ordusu, tüm kaynaklardan yararlanarak, Müslüman halkın desteğiyle, bir Ermeni devletinin kurulmasını imkânsız hale getirmek için Kafkasyadaki Ermenilerin kökünü

---

[123] Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi I, Erzurum Kongresi***,** Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, s. 121-122-123

[124] Genel Kurmay Başkanlığı, *Atatürk (Komutan, Devrimci ve Devlet Adamı Yönleriyle),* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1980, s. 183-184

kazmayı tasarlamaktadır." Bu ve buna benzer haberlerde ilerleyen süreçte artmaya devam edecektir.

Öte yandan, Damat Ferit Hükümeti gittikçe daha da hiddetlenmektedir.[125] Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın yayınladığı bildirilerle bütün dünyaya "Anadolu'da karışıklıklar meydana geldi. Anayasaya hilaf bir şekilde Mebusan Meclisi ismiyle toplanılıyor. Bu toplantıların sivil memurlar ve askerlerle yasaklanması gerekir" şeklindeki duyurularla bildirmiş ve bu bahtsız bildirisiyle, yaralı Türk milletinin vatan ve ulus birliğini sağlamak için en elverişsiz koşullar altında alınan bu kutsal kararların tümden geçersizliğini ve yürütülmeyeceğini dile getirerek Türk Ulusunu yabancılara şikâyet eder duruma düşürmüştür.

Damat Ferit Paşa'nın, Ulusal çıkarlarla bağdaşmayan bu bildirisine, Mustafa Kemal "Umumi Kongre" imzasıyla karşılık vererek; Kongreden yükselen sesin ulusun sesi olduğunu dile getirmiştir.

Tüm bu gelişmelerin ardından, 7 Ağustos 1919 da Kongre Mustafa Kemal'in şu konuşmasıyla kapanmıştır:

"*Ehemmiyet içeren hükümler alındığını ve dünyanın tamımına milletimizin varoluş ve birlikteliğinin gösterildiğini tarih, kongremizi çok ender ve büyük bir şaheser olarak yazacaktır."*

Yine kongrede alınan bir kararla Erzurum şubesi, merkezi İstanbul'da bulunan "Doğu Anadolu Müdafayı Hukuku Cemiyeti" ile olan bütün ilişkilerini kesmiş ve "Doğu Anadolu Müdafai Hukuk Cemiyeti" adını almıştır.[126]

Kongreden dolayı, Erzurumluların Mustafa Kemal'e olan sempatileri daha da artış göstermiş ve topraklarına bu denli büyük bir kongreyi armağan eden Mustafa Kemal'e, değerbilirlik örneği sayılan bir hareketle, 25 Ağustos 1919'da "Fahri Hemşerilik" teklif edilmiş, Mustafa Kemal, 27 Ağustos günü Erzurumluların bu sevgi ve içtenliğine teşekkürle "Bu er yatağı sayılan şehrin hemşehriliğini" kabullenmiş, Erzurum kütüğüne kaydı için nüfus kâğıdını Yaveri olan Cevad Bey ile göndermiştir. Cevad Bey ise bu önemli gelişmeyi Cemiyete gittiğinde şu şekilde ifade etmiştir;

"*Türklüğün Anadolu'da bulunan en sabık kalesine, en yiğit vilayetine, asrın en ulu türkü, hemşeri olmuştur.*"[127]

---

[125] Paul Dumont, *"Mustafa Kemal"*, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, (Çev. Zeki Çelikkol), s. 43-44

[126] Genel Kurmay Başkanlığı, *Atatürk (Komutan, Devrimci ve Devlet Adamı Yönleriyle),* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1980, s. 184-185

Mustafa Kemal, memleket meseleri hususunda olduğu gibi tarihi hususlar konusunda da genel ilginin odağı ve insanı düşündüren görüşler ileri süren bir kişiliğe sahiptir. Güçlü, kişilikli ve dünya milletleri içerisinde milletinin haksız olmayan durumu konusunda kesin ve hızlı öngörülere sahip bir adam olarak, kişisel ün ve şahsi yükselişinin peşinde hiçbir zaman koşmamıştır.

Memleketin çıkarlarını her şeyden üstün tutan ve memleketi için en yararlı sonuç ne ise ona varmaya çalışan bu şahıs, gücünü damarlarına işlemiş olan vazife duygusundan almıştır. Onun, Türk milletini yeniden yaratabilmesinde ve bunun etkin lideri olmasındaki dikkate değer sırrı bundan kaynaklanmaktadır. Vatanseverliğe olan bağlılığı nedeniyle halkın birbirinden farklı olan alakalarını bağdaştırabilmiş ve yakın gelecekte Doğu Asya siyaset sahnesinde egemen olacak Türk demokrasi gücünün temellerini atmıştır. Dolayısıyla vatanı için geçerli saydığı dileklerini gerçekleştirmek konusunda gösterdiği feragat ve samimiyetinden kesinlikle şüphe edilemez.[128]

Erzurum kongresi bölgesel sivil bir hareketin bir anda bütün yurdu ilgilendiren ulusal bir başkaldırıya dönüştüğü yerdir.

Yine Erzurum Kongresi, elindeki toprakları yavaş yavaş kaybederek sadece Anadolu'yla yetinen Türk halkının "Ya istiklal, ya ölüm" sloganıyla başlayan ayaklanmalara dair kararlara varılan yerdir.

Atatürk'ün söylemleriyle "Erzurum Kongresi, Doğu Anadolu illerince vatanın ve milletin birlik olması hususunda hemfikirdir". Dolayısıyla Erzurum Kongresi, İmparatorluktan Milli Devlet yönetimine geçiş kararlarını almıştır.

Diğer taraftan Erzurum Kongresi, İtilaf Devletleri (özellikle İngiltere) üzerinde cumhuriyetin ilan edileceği konusunda endişeler yaratmıştır. Yine bu endişeler de doğrudur. Nitekim Mustafa Kemal, ileride kurulmasına sıcak baktığı hükümet şeklinin Cumhuriyet olduğunu da Erzurum Kongresi'nde alenen dile getirmiştir.

Şüphesiz, Sivas Kongresi'nin esasları da Erzurum Kongresi'nde alınan kararlar ile görünen ciddi etkilerindendir. Kısaca, vatanın en sıkıntılı gününde Mustafa Kemal Paşa liderliğinde toplanılan Erzurum Kongresi en hayati konuları ele alıp incelemiştir. Tüm konuları karara bağlamış ve bu kararların yerine getirilmesi için en kestirme

---

[127] S. Esin Derinsudayı; *a.g.e,* s. 329

[128] Genel Kurmay Başkanlığı, *Atatürk (Komutan, Devrimci ve Devlet Adamı Yönleriyle*), Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1980, s. 185-186

yolları göstermiştir. Bütün bu sebeplerden ötürü Erzurum Kongresi, Ulusal Mücadele'nin en önemli dönüm noktalarından biri konumundadır.[129]

1.2.2. Sivas Kongresi

Daha öncede dile getirildiği gibi Mustafa Kemal Amasya kararıyla ilk olarak Sivas Kongresi'ni ileri sürmüştür. Coğrafi, sosyal ve idari durumu bakımından burada yapılacak bir kongrenin görüş ve amaçlarının bütün Türkiye'ye yayılması ve benimsettirilmesi imkânının sağlanacağına her zaman inanmıştır.[130] Bu inanç ve istekle 21-22 Haziran 1919'da Amasya Genelgesi ile Sivas'ta bir kongrenin yapılacağı kararlaştırılmıştır.

Ardından Erzurum'un Müdafaa-i Hukuk girişimi ve Kazım Karabekir'in de verdiği katkı ile Erzurum Kongresi toplanarak milli birlik yolunda öncelikli aşama sağlanmıştır. Bu olumlu gelişmelerin yanında üzücü hadiselerde meydana gelmiştir. Bunlardan biri Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'a gitmek üzere Sivas güzergâhını kullanırken Elazığ Valisi olan Ali Galip Bey'in paşayı tutaklatmayı düşünüp İstanbul'a göndermeye çalışması olmuştur. Ancak Sivas'lı vatandaşların sevgisi Mustafa Kemal'e karşı o kadar büyüktür ki, yapılan karşılama ve alınan önlemlerle Ali Galip Bey bu amacını gerçekleştirememiştir.[131] Kongreden sonra Erzurum da geçen günlerin karmaşık olayları içinde, hiç şüphe yok ki, Atatürk'ün zihnini en çok işgal eden konu Sivas Kongresi olmuştur. Çünkü Mustafa Kemal'in ulaşmak istediği hedefe giden yol bu kongreden geçmektedir.[132] Nitekim Amasya Genelgesi'nin ardından Sivas'ta toplanılması düşünülen kongrenin çalışmaları başlamıştır. Fakat Erzurum kongresinden dolayı Sivas kongresinin toplanılması belirli bir müddet ertelenmiştir. Ancak kısa bir süre sonra Erzurum kongresi bitmiş ve Sivas kongresi için çalışmalar tüm hızıyla başlamıştır. Öte yandan İstanbul Hükümeti'nin baskısıyla birlikte, işgalci kuvvetlerinin göz korkutmaları baş göstermiştir. Bundan ötürü bazı çevrelerce endişe ve çekingenlikler görülmeye başlamıştır. Yine kongrenin toplanmasında erteleme meydana gelmiştir.[133] Diğer taraftan Damat Ferit Hükümeti de Sivas'ta yapılacak kongreyi önlemek amacıyla bazı tedbirler almıştır. Öyle ki Anadolu'ya İstanbul Hükümeti'ne

[129] S. Esin Derinsudayı; *a.g.e,* s. 330-331
[130] Genel Kurmay Başkanlığı, *Atatürk (Komutan, Devrimci ve Devlet Adamı Yönleriyle)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1980, s. 197
[131] Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyet Tarihi,* İzmir, 1986, s. 175
[132] Sabahattin Selek, *Milli Mücadele*, C. 1, Mart, 1970, s. 248
[133] Ergün Aybars; *a.g.e,* s. 175

bağlı askeri ve mülki idareciler tayin edilmiş ve Sivas Kongresi basılarak, milli teşkilatın önderleri yakalanmak istenmiştir. Bununla beraber Padişah'ın halkın üzerindeki etkisi de milli harekete karşı kullanılmak istenmiştir[134].

Mustafa Kemal henüz Erzurum'da iken Sivas Valisi Reşit Paşa 20 Ağustos 1919'da bir telgraf yollamıştır. Sivas'ta yapılacak bir kongre planının Fransız subaylarından kulağına geldiğini dile getiren Reşit Paşa, Fransız Binbaşı Bruno'nun " Mustafa Kemal'in Sivas'ta bir kongre düzenlemesi durumunda Sivas'ın da kendileri tarafından ele geçirileceğinin altını çizmiştir''. Bu yüzden şayet çok çok farz değilse Sivas'ta yapmayı düşündüğü kongreyi yapmamasını tavsiye etmiştir. Mustafa Kemal Paşa derhal bu telgrafı yanıtlamış, kaygılanmamasını ve kongre yapılacağının aylardır bilinen bir karar olduğunu, Fransızların blöfte bulunduğunu belirtmiştir. Hem Fransızların hem de herhangi bir yabancı devletin yardımına ihtiyaçlarının olmadığını da ekledikten sonra, "*en büyük barınağım ve yardım kaynağım halkımın şefkat, merhamet ve desteğidir "* şeklinde cevabını vermiştir.[135]

Kongre'yi yapmak ulusu bilinçlendirme ve örgütlendirmenin kaçınılmaz bir aşaması olduğu kadar, diğer taraftan Anadolu'da Mustafa Kemal liderliğinde meydana çıkan ulusal bir irade ile İstanbul Hükümeti'ne(arkasında İngiliz ve Fransızlara) karşı bir üstünlük ve Anadolu'nun kontrolünün kimde olduğu mücadelesidir. Bu nedenle İstanbul Hükümeti'yle birlikte İtilaf Devletleri de kongrenin yapılmamasını sağlamak adına envai çeşitte girişimlerde bulunmaktan çekinmemişlerdir.[136] Öyle ki kongrenin toplanmaması için daha çok faaliyet gösterilmiş, İstanbul'da Hükümet, Anadolu'da idareciler, Hürriyet ve İtilaf Partisi teşkilatı ve çeşitli bozguncular delege seçimlerini ve kongrenin toplanmasını önlemek için bütün delege kuvvetleriyle çalışmışlardır. Dâhiliye Nezareti valiliklere ve mutasarrıflıklara, Harbiye Nezareti Kumandanlıklara, durmadan tamim üzerine tamim göndermiştir. Bütün bunlara rağmen Mustafa Kemal Paşa da, Erzurum Kongresi'nin bitmesinden hemen sonra, delegelerin bir an önce seçilerek Sivas'a hareket etmeleri için sürekli olarak telgraflar yazmış ve kumandanların yardımlarını rica etmiştir. Burada özellikle belirtmemiz gerekiyor ki, Sivas Kongresi'nin toplanması ordunun yardımı ile sağlanabilmiştir.[137]

---

[134] Rahmi Doğanay, Erdal Açıkses; *Türkiye Cumhuriyet Tarihi Ve Atatürk İlkeleri,* Elazığ, 2006, s. 80
[135] Ergün Aybars; *a.g.e,* s. 175
[136] Ergün Aybars; *a.g.e,* s. 176
[137] Sabahattin Selek, *Milli Mücadele,* C. 1, Mart, 1970, s. 248

Nihayet Heyet-i Temsil üyeleri olarak Erzurum'dan üç, Erzincan'dan bir kişi ve Sivas'ta bulunulan Bekir Sami Bey ile birlikte beş kişi olmuşlardır. Mustafa Kemal bu süreci şu şekilde dile getirmiştir; Sivas Kongresini vücuda getirmiş bulunan delegelerin belgelerini inceleme hissi duyulduğu durumlar için ben bir belge yazdım ve altını Heyeti Temsiliye mührü ile mühürledim. "Heyeti Temsiliyeden: Mustafa Kemal Paşa Rauf Bey Ulemadan Raif Efendi, Şeyh Fevzi Efendi Bekir Sami Bey Berveçhibâlâ isimleri sunulan kişiler, doğuya özgü Anadolu adına Sivas Kongresinde olmak üzere Erzurum Kongresince vazifelendirilmiştirler." Efendiler, Erzurum'u terk ettiğimiz tarih 29 Ağustos 1919 dur.[138]

Bu yolculuk, 28 Ağustos'ta, 15'inci Kolordu Komutanı adına Kurmay Başkanının imzasıyla Sivas'ta 3'üncü Kolordu Komutanı Albay Selahattin'e aşağıdaki tarihi yazıyla bildirmiştir:

1. Erzurum Kongresi tarafından Doğu Anadolu illeri adına Sivas Genel Kongresine katılmak üzere, Heyeti Temsiliyeden görevlendirilen kişiler, yarın üç binek, bir kamyon otomobili ile buradan hareket edeceklerdir. Bu kişiler, Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ile Rauf Efendi, Erzurum bilginlerinden Raif Efendi, Erzincan'dan Şeyh Fevzi Efendidir.

2. Bu arada, hava değişimi ve izinli olmak üzere, adı geçen heyetle birlikte Sivas'a gidecek iki üstsubay, beş subay, ayrıca eski Bitlis Valisi Mazhar, eski İzmit Mutasarrıfı Süreyya Beyler ile sivil yedek subaylardan bir kişi vardır.

3. "Heyeti Temsiliye üyeleri, buradan büyük ve parlak bir milli törenle yolcu edileceklerinden, orada da dosta düşmana karşı, özellikle parlak ve ulusal bir karşılama töreni hazırlanması rica olunur."

Bu sırada Sivas yolunda Dersimlilerden bir eşkıya grubunun, Mustafa Kemal'e saldıracakları haberi alınmıştır.[139] "Dersimli Kürtler boğazı ele geçirmiş beklemektedirler. Tehlikeli bir durum olduğu aşikârdır. Bir subay, yazısında merkezden destek kuvvet talep etmiş ve o kuvvetin geldiği zaman, çatışma düzeni alarak düşmanı püskürteceği ve yolu açacağı söylenmiştir. Peki, ama eşkıyanın kuvveti, nereyi tuttuğu, ne kadar destek kuvvet geleceği, ne zaman geleceği belli midir? Bu bilinmezler halledilinceye dek, Erzincan'a geri dönmek zaman kaybı olur. Hatta kaç gün

---

[138] Kemal Atatürk, *Nutuk (1919-1920),* Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, C.1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970, s. 83

[139] Genel Kurmay Başkanlığı, *Atatürk (Komutan, Devrimci ve Devlet Adamı Yönleriyle),* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1980, s.198

bekleyeceğimiz de muammadır. Bizim işimiz pek aceledir. Ben, Erzurum ile Sivas arasındaki mesafeyi normal yol süresinde kat edip kesin olarak belirlenmiş günde, Sivas'ta bulunamazsam, eğer kafalar karışır inançsızlık başlayabilir, işler altüst olabilirdi. Öyleyse tehlike göze alınıp yola devam edilecek. Başka bir çare de yok idi. Yalnız ufak bir düzen almayı uygun gördüm."[140]

Alınan tedbirlerle yola devam edilerek, nihayet 2 Eylül 1919 günü Sivas'a varılmış ve halk, büyük bir tören ve sevinçle kentin sınırlarında konuklarını karşılamıştır.[141]

Ancak temsil heyetinden Sadullah Bey,Servet Bey ve İzzet Bey'in ortalıkta görünmemesinden dolayı Mustafa Kemal güç bir durumda kalmıştır. Çünkü başlangıçta dağılmaların olduğu görüntüsü ortaya çıkarsa düşmanları amaçlarına ulaşmış olacaktır.[142]

Sivas Kongresi öncesi meydana gelen çok önemli bir gelişmede vardır ki buda, "Amerikan Mandası" fikrinin oluşmasıdır. Çünkü bu fikir Ulusal Mücadeleyi kendi içinde yozlaştıracak çok tehlikeli bir gelişmedir.[143].

Bu sırada "Doğu ve Batı vilayetlerinin ve Trakya'nın kısacası bütün memlekete temsilci gönderilmesi Amasya Tamimi ile her tarafa bildirilmiştir. Bazı yerler temsilci seçmedikleri gibi herkesi umutsuzluğa düşürecek cevaplar bile vermekten çekinmemişlerdir. Mesela 20'inci Kolordu Komutanının görevlendirdiği Kurmay Başkanı Ömer Halis Bey'in İstanbul'dan alınan düşünceleri taşıyan 9 Ağustos 1919 tarihli şifresindeki şu malumatlar dikkat çekmektedir:

1. İstanbul tehditlerden dolayı kongreye katılımcı göndermiyor ancak kongreyi destekliyor.
2. İstanbul'dan bir katılımcının gelmesinin hiçbir ihtimali yoktur. Kongreye gelmesini teklif ettiğimiz kişiler orda başarılı bir katılım sağlayamayacaklarını düşündüklerinden ötürü gelmeyi istememişlerdir.[144]

---

140 Kemal Atatürk, *Nutuk (1919-1920),* Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, C.1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970, s. 84

141Genel Kurmay Başkanlığı, *Atatürk (Komutan, Devrimci ve Devlet Adamı Yönleriyle),* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1980, s.199

142 Ergün Aybars; *a.g.e,* s. 176

143 Ergün Aybars; *a.g.e,* s.176

144 Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar,* C. 1, İstanbul**,** 1991, s. 95-98

Dolayısıyla kongre çağırılanların yarısı kadar delege ile 4 Eylül 1919'da ve saat on dörtte Sivas Lisesi salonunda, Mustafa Kemal'in konuşmasıyla nihayet açılmıştır. Mustafa Kemal bu konuşmasında:

"*Türk milleti Mondros Mütakeresini imzaladı, adil bir barış içinde olacağını ümit etti. Oysaki antlaşma maddeleri, Türkiye ve Türkler lehine değil, kötüye kullanılarak uygulanmaya başlandı, bundan cesaret alan yerli Hıristiyanlar, milletimizin haysiyetini kırıcı hareketlere giriştiler. Batı Anadolu'yu işgal eden Yunanlıların da yine, İtilaf Devletleri'nin hoş görürlüğüne dayanarak yapmadıkları kötülük kalmadı. Ülkenin doğusunda Ermeniler, Kızılırmak'a dek kendilerince sınırlarını geliştirme planlarına kapıldılar ve şuanda Türk sınırlarına yaklaşarak katliam hazırlıklarına başladılar. Karadeniz kıyılarında bir Pontus devleti kurulması hayalinin gerçekleşmesi yolunda adımlar atıldı. İtilaf Devletleri tarafından Antep, Adana, Konya ve Maraş dolaylarına dek Antalya ele geçirildi ve Trakya da ele geçirilen yerlere dâhil edildi. Bu işgaller İstanbul'daki saraylara kadar uzadı. Bütün bunların karşısında merkez hükümet sesini çıkarmadı ve sürekli aciz ve zayıf bir konumda kaldı! Bu yüzden İtilaf Devletleri, vatanın ve milletin kutsal inanç, yazgıya sahip kudretinin ve milli iradesinin olmadığını sandılar ve bundan dolayı da kendilerince layık gördüklerini yapmaya başladılar. Hâlbuki Türk milleti, çok üzücü ve acı veren bu durum karşısında bile umutsuzluğa kapılmadı. Türk milleti mevcudiyetini ispat ve eylemsel saldırılara karşı, namus ve istiklalini gerçekten korumak için harekete geçtiler. Yurdumuzun her tarafında cemiyetler kurdular. Düşmanların esareti altında olmamak amacı ile ulusal vicdan iradesinin kemiğinden oluşmuş kuruluşlardır ki yüzyıllardır özgür olan ulusumuzun mevcudiyetini dünyaya gösterilmesine başlamışlardır. Bunun en yeni örneği ise Erzurum'da toplanan kongredir. Ancak, sadece doğu illerinin delegelerinden kurulmuş olan Erzurum Kongresi'nin kararları yalnız doğu illeri ile ilgilidir. Hâlbuki bugün sizin teşkil ettiğiniz bu kongre, yurdun her yanından gelen delegelerden kurulmuştur. Bu nedenle de vereceği kararlar vatanın bütününe ait olacaktır. Ayrıca, Meclis-i Millinin henüz toplanmadığı bir sırada, istiklalini kaybetmiş olan Hükümet-i merkeziyyenin tek başına ve meşru olmayan bir karara varması veya ulusal isteklere uymayan bazı dış tekliflerin boyunuduruğu altına girmesi olasılığına karşı milli ruhu temsil eden Erzurum ve Sivas Kongreleri'nin toplanması selametimiz için çok hayırlı*

olmuştur” şeklinde konuşmuşve kongrenin hayırlı sonuçlar doğurmasını Allah'dan dilerim demek suretiyle de sözlerini bitirmiştir.[145]

Kongre açılışına müteakip ilk söz alan yüksek makamlı birinin, kongre tutanağına yazılmış bulunan şu ifadesini işittik.

"— Efendim, haliyle başkanlığı kimin yapacağı konusu geçecektir. Bendenizin teklifi şu dur ki: riyaset bir gün veya bir hafta ara ile nöbetleşe olmalı, ayrıca bunun da temsil edilen il veyahut üyenin isminin baş harfi sırasıyla yapılmasıdır ." demiştir.[146] Burada ki tesadüf şudur ki teklifin veren kişinin hem ismi hem de temsil ettiği ilin ismi elif ile başlıyordu. Ben, davet sahibi sıfatıyla bir nutukta bulunarak, oturumu açtıktan sonra geçici olarak başkanlık makamında bulunuyordum.

"— Efendim neden gerekiyor bu?" diye sordum.

"Teklif sahibi: Bunu yaparak olaya şahsiyetin karışmamış olacağı gibi kürsüye de saygımız olduğu dışardan görülmüş olur" demiştir. Efendiler, teklif sahibi ile birlikte ben, bütün milletin, nasıl bir çıkmazda olduğumuzu, göz önüne getirerek, kurtulma çaresi olduğuna inandığım teşebbüsü, ucu bucağı olmayan zorluklar ve engellere rağmen, maddi, manevi bütün varlığımı, düzlüğe çıkarmaya çabalarken, benim, en yakın arkadaşlarım daha dün İstanbul'dan gelmiş ve doğal olarak konuyu derinlemesine vakıf olmayarak, hürmette bulunduğum yaşlı bir zatın lisaniyle, bana kalkmış şahsiyattan bahsediyorlar. Bu teklifi oylamaya koydum. Çoğunlukla kabul etmediler ve başkanlık seçim oyu ile oylamaya sundum. Üç oy dışında tüm oylarla beni başkan seçtiler.[147] Kongre başkanlığı basit bir yöneticilik değil bir liderlik makamıdır.[148]

Sivas Kongresi'nde gündeme geçilmeden önce Kongre'ye bazı teklifler yapılmıştır. Bunların en çok tartışılanları, "Padişah'a kongre adına bir arıza sunulması; kongrenin herhangi bir partinin faaliyeti eseri olmadığının, özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti ile hiçbir ilgisi bulunmadığının yeminle te'yid edilmesi ve yemin formülünün hazırlanmasıdır.[149] Tartışmalar sonucunda bir metin hazırlayarak üyelere okumayı teklif etmiştir. Bu metinde:

---

[145] Selahattin TANSEL, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar,* C.2, İstanbul, 1991, s. 95-96-97

[146] Kemal Atatürk, *Nutuk (1919-1920),* Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, C.1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970, s. 87

[147] Kemal Atatürk, *Nutuk (1919-1920),* Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, C.1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970, s. 87-88

[148] Ergün Aybars; *a.g.e,* s. 176

[149] Selahattin TANSEL, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar,* C. 2, İstanbul, 1991, s. 98

"Halifelik ve saltanat makamına, Müslümanlığa, devlete, ulusa ve memlekete maddi ve manevi hizmetten başka bir amaç gözetmeksizin her türlü şahsi ihtirası, politika ve particilik eylemlerinden temiz bir iman ile çalışacağıma bütün kutsalım üzerine yemin ederim" ifadeleri vardır. Yemin metnine ilk Mustafa Kemal Paşa karşı çıkmıştır. Ardından yeminin üzerinde tartışmalar yapılmış ve yemin aşağıdaki şekli almıştır:

"Halifelik ve saltanat makamına, Müslümanlığa, devlete, ulusa ve memlekete maddi ve manevi hizmetten başka bir amaç gözetmeksizin kongre görüşmeleri sürdüğü sürece her türlü şahsi ihtirası, politika ve particilik eylemlerinden temiz bir iman ile çalışacağıma, İttihat ve Terakki Cemiyetine hizmet etmeyeceğime bütün kutsalım üzerine yemin ederim". Ardından yemin metninin son hali alt kurula sunulmuş ve yayınlatılmak adına gazetelere verilmiştir. Bunun milleti ikna etmek adına yapıldığı da kongre tutanaklarında ifade edilmektedir.[150]

Yemin metninden ziyade kongrenin çözeceği çok önemli memleket sorunları da vardır. Bu sorunları da yine Mustafa Kemal Paşa saptamıştır. Erzurum Kongresinin hükümlerini tasdiklemeli, dernekler bir araya getirilmeli ve Temsil Heyeti bütün ulusun sorumluluğunu omuzlayarak, milli bir kuvvet oluşturulmalıdır.[151] Kongrenin dördüncü günü asli amacımıza değindik ve aynı günde, Erzurum Kongresi Nizamnamesi içeriğini oylayıp ve derhal neticelendirdik. Bunun nedeni ise Erzurum Kongresi Nizamnamesinde yapılması gereken düzenlemeleri hazırlayarak katılımcıları aydınlatmış olmaktır.[152] Zaten düşünülen eksiklikler önceden tahmin edildiğinden dolayı bir günde bu mesele halledilmiştir. Öngörülen değişiklikler önerge komisyonuna gönderilmiş ve farklı oturumlarda süregelen görüşmelerle 10 Eylül günü sonuçlandırılmıştır.[153] Değiştirilen noktaların önemlileri aşağıda verdiğimiz şekildedir;

1- Derneğin adı "Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" idi. Ancak değiştirilerek "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" oldu.

---

[150] Uluğ İğdemir, Sivas Kongresi Tutanakları, Ankara, *http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/I9.pdf, [Erişim Tarihi: 17 Aralık 2017]*

[151] Ergün Aybars; *a.g.e,* s. 176

[152] Kemal Atatürk, *Nutuk (1919-1920),* Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, C.1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970, s. 88

[153] Uluğ İğdemir, Sivas Kongresi Tutanakları, Ankara, *http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/I9.pdf, [Erişim Tarihi: 17 Aralık 2017]*

2- “Temsil Heyeti, Doğu Anadolu’nun genel olarak temsilci heyetidir” kaydı yerine “Temsil Heyeti, vatanın genel olarak temsilci heyetidir” denildi. Ayrıca hâlihazırdaki üyelere de altı üye daha eklendi.

3- “Her tür ele geçirme ve taşkınlığı, Rumluk ve Ermenilik oluşumu amacına yönelmiş görüş kabul edeceğimizden, birlikte savunma ve direnme anlayışı kabul edilmiştir” yerine “Her türlü işgal ve müdahalenin ve bilhassa Rumluk ve Ermenilik oluşumu amacına yönelmiş harekâtın reddi hususlarında birlik olarak savunma ve direniş esası kabul edilmiştir.” Denildi.

Anlam itibariyle bu cümleler arasındaki fark çok mühimdir. Birincisinde birlik olmuş karşı düşmanlara karşı bir durum ve karşı koyma söyleyişi mevcut değildir. İkinci cümlede ise bu aşikâr bir şekilde belirtilmektedir.

Nizamnamede, tartışmaya açık bir diğer madde de dördüncü maddeydi. Bu madde şu şekildedir:

4- “Osmanlı Hükümeti, birleşip saldıran düşmanlar karşısında buraları, doğu illerini terk ve ihmal etmek zorunda kaldığı anlaşıldığı takdirde alınacak askeri, yönetimsel ve siyasal durumların atama ve tespiti” yani geçici idareyi oluşturma meselesi.”

Dördüncü hükümdeki “buraları” yerine “mülkümüzün herhangi bir cüzünü terk ve ihmal etmek…” suretinde kapsamlı ve özel bir ekleme yapıldı.[154] Ayrıca 7. Maddede yapılan değişiklikte Erzurum’daki 9 üyeli Temsil Heyetine Batı Anadolu adına 6 üyenin daha eklenmesiyle sayının 15’e çıkarılmıştır. Son oturumda seçilen bu 6 üyenin ardından Refet Bey Nizamnameye uygun bir şekilde 16. Üye olarak Temsil Heyetine katılmıştır.[155]

Her ne kadar zorluklar çıksa dahi Sivas Kongresi Türk tarihinde başarılı bir viraj olarak dönülmüştür. Öyle ki ulusta cumhuriyet devrini getiren hamlenin vatan bütünlüğü adına temelini hiç şüphesiz Sivas Kongresi atmıştır. Devrimin ilk gazetesi olan ‘’İrade-i Milliye’’ gazetesi de Türk toplumunu çağdaş medeniyetler mertebesine çıkarmak adına Sivas’ta doğmuştur. Yabancı herhangi bir devlet yönetimi ve baskısı altında yaşama önerisi olan Manda konusu bu saatten sonra söz konusu olmamıştır. Bununla beraber Mustafa Kemal’in “Ya bağımsızlık ya ölüm” nidası da bundan sonra

[154] Kemal Atatürk, *Nutuk (1919-1920),* Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, C.1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970, s. 89

[155] Uluğ İğdemir, Sivas Kongresi Tutanakları, Ankara, *http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/I9.pdf, [Erişim Tarihi: 17 Aralık 2017]*

ilke olarak benimsenmiştir. Ayrıca Türk halkının şerefli ve onurlu bir halk olarak hayatını idame etmek ve bunun ancak istiklal ile sağlanabileceği kati olarak kesinleşmiştir.

Yine milli sınırlarımız burada saptanmıştır. Amerikalı bir gazeteci Mustafa Kemal'e "Ya başaramazsanız?" şeklinde bir soru yöneltmiş ve Mustafa Kemal'in gazeteciye cevabı ise şu şekilde olmuştur; "*Bir millet mevcudiyetini ve istiklalini sağlamak adına, ancak düşleyebildiğinden fazlasını yaparak ve özverilerde bulunarak başarılı olabilir. Ya başarılı olamazsak fikri, o milletin zaten çoktan ölmüş olduğunu gösterir*" demiştir.[156] Mustafa Kemal'in Sivas Kongresinde belirtmek istediği; kongrenin üye kadrosu oylama sonucu iş başına gelen temsilcilerdir. Yani ulusun seçilmiş gerçek vekilleri bunlardır.

İstanbul Hükümetinin açık muhalefeti ve bütün bu olumsuzluklara rağmen kongre toplanmıştır. Keza Kongrede Rauf Bey'in belirttiği üzere: "biz burada baştakilerin isteğiyle değil, milletin arzusuyla toplandık." Ayrıca Kongre Mondros Antlaşmasının Osmanlı Devletince kabul görülen uygulama şeklini de kabul etmemiş ve yabancıların ele geçirme çabalarına karşı da direnileceğini duyurmuş ve hatta Ali Fuat Paşa'yı Batı Anadolu ulusal gücü komutanlığına tayin etmekle, aynı zamanda bu ve bunun gibi yetkilere de sahip olduğunu göstermiştir.[157]

1.3. İtilaf Devletleri ve Saltanat

İtilaf Devletleri, imzaladıkları Mondros Mütarekesi'ni hiç zaman kaybetmeden uygulamaya koymuş ve öncelikle 6 Kasım 12 Kasım 1918 tarihleri arasında Çanakkale Boğazı'nın korunaklarını istila etmişlerdir. Ardından 13 Kasım'da İtilaf donanması birkaç yunan zırhlısıyla İstanbul'a gelmiştir. Görüldüğü üzere vaziyet Osmanlı Devleti'ne ait toprakların paylaşılma isteğini çok aleni bir şekilde göstermektedir. Sonuç olarak İtilaf Devletleri'nin İstanbul'a gelmeden iki gün önce, İngiliz diplomat D. G. Hogart: "Artık Osmanlı Devleti, Bursa merkez sayılacak şekilde bütün Anadolu topraklarını kapsamalıdır. Belki İzmir, Avrupalıların koruması altına girmesi uygun görülen altı il ve yabancı topraklarındaki küçük bir kısım da bu sınırların dışında olur." Şeklinde bir ifade de bulunmuştur.

---

[156] Ergün Aybars; *a.g.e,* s. 180
[157] Hamza Eroğlu, *Türk İnkılap Tarihi,* Ankara, 1990, s. 129

İtilaf Devletleri, 15 Kasım 1918'de İstanbul Boğazı'nı ele geçirmek için çalışmalarına başlamıştır. Buna ek olarak 8 Aralık 1918'de askeri bir idare oluşturmak için liman, tramvay, jandarma ve polis kuvvetlerini çok sıkı bir şekilde kontrol altına almışlardır.[158] İtilaf Devletleri başlattıkları bu ele geçirme hareketlerini Mondros Antlaşması'nın 1. ve 7. Maddesini bahane ederek ve ateşkes maddelerini uygulamaya konmasıymış gibi gösterdikleri ele geçirme atılımlarını da her geçen gün artırıp devam etmişlerdir. Hiç durmadan faaliyetlerine devam etmişler ve antlaşmanın 6. maddesine sığınarak nerdeyse bütün harp gemilerini de Haliç'te gözaltına almışlardır. Yine İtilaf Devletleri, 17 Ocak 1919'da Osmanlı zabıta oluşumlarını da kontrol altına alıp bu şekilde kıyı ve limanların tüm denetimini ele geçirmeyi başarmışlardır.[159]

Diğer taraftan 15 Ocak 1919 tarihinde Haydarpaşa Tren İstasyonu İngilizler, Sirkeci'de bulunan Şark Demir Yolları Müdürlüğü ise Fransızlar tarafından ele geçirilmiştir.[160] Yine antlaşma maddelerinden dolayı Osmanlı Devleti'nin tüm ordusu terhis edilip, İtilaf Devletleri özellikle de İngilizler: "Trakya'dan tutun da Kafkasya'ya kadar Türkiye'nin her noktasında Türk ordusunun terhisini ve silah bırakmasını gözlemleyebilmek adına üst rütbeli askerler" yerleştirmişlerdir.[161]

Hâlbuki Mondros Antlaşması imzalandığında İngiltere'yi temsilen imzayı atan Amiral Calthorpe, Rauf Bey'e, İtilaf Devletleri adına hiçbir asker kuvvetinin İstanbul'da bulunmayacağını sözlü bir şekilde güvence vermiştir.[162] Rauf Bey de, Amiral Calthorpe'un verdiği söze ve antlaşma maddelerine itimat ederek Yenigün gazetesine: *"Antlaşmayı imzalamaya yetkili kişi sıfatıyla İstanbul'dan giderken bugünkü gibi kıvanç ve sevinç ile geri döneceğimi zihnimde canlandırmıyordum. İngiliz antlaşma delegelerinin bizleri iyi karşılamaları umut ettiğimden fazlasıydı. Müzakeremiz gayet sıcak ve fazlası ile açık bir şekilde dile getirilmiş ve kötüye yorulacak hiçbir hal ve harekete fırsat verilmemiştir. Karşılıklı imzalayıp kabul ettiğimiz Mütareke sonucunda devletimizin bağımsızlığı, saltanatımızın ebediyeti tamamiyle kurtarılmıştır.*[163]" şeklinde bir beyan vermiştir. Ancak görüldüğü üzere

---

[158] Hasan Ali Polat, Mondros Mütarekesi'ni Müteakip İşgallere Karşı Marmara Ahalisinin Tepkisi, s. 479, *http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt3/sayi11pdf/polat_hasanali.pdf*, *[Erişim Tarihi: 15* Nisan *2016]*
[159] Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı,* Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973, s. 26–29
[160] Azmi Nihat Erman, *"Millî Mücadele Döneminde Kocaeli Bölgesinde Çeteler",* Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, S. 70, Kasım, 2002, s. 40
[161] Hasan Ali Polat; *a.g.e*, s. 479
[162] Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul,* İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 13
[163] Hasan Ali Polat; *a.g.e*, s. 479

İngiltere, Amiral Calthorpe'un vermiş olduğu bu "sözlü teminat"ı hiç dikkate almamıştır.

İtilaf Devletleri'nin bir diğer amacı da Türkleri Asya'ya iterek oraya hapsetmektir. Nitekim İtilaf Devletleri, Avrupa'daki Müslüman olan sömürgelerine belli etmeden, onları kendilerine muhalefet olma fırsatı vermemeye çalışmıştır. Lord Curzon'un bu gayesi amacıyla Vatikan Önerisine göre:

- İstanbul ve Boğazlar yalnızca Türklerin sayılmayacak ve Fransa ile İngiltere birlikte, ülke yönetiminde egemen bir sahibi olacaktır.
- Yeni başkent Anadolu'da olacaktır.
- Müslümanların hepsinin lideri Padişah olacaktır.
- İstanbul ise İslam'ın başkenti olarak kalacak''tır.

İtilaf Devletleri kendi hedefleri doğrultusunda Türkleri İstanbul'dan 13 Kasım 1918'de atmak üzere fiili bir şekilde ele geçirmeyi başlatmışlardır. Bu işgali ise 16 Mart 1920'de ise resmi olarak işleme koymuşlardır. İşgal güçleri resmi olarak İstanbul'u ele geçirince bir bildiri yayınlamışlardır. Bu bildiride:

1. *" Ele geçirme sürekli değildir.*
2. *İtilaf Devletleri'nin maksadı saltanat makamının gücünü ve saygınlığını tahrip etme değil, aksine Osmanlı idaresinde kalmaya devam edecek yerlerde o kudreti güçlendirmek ve sağlamlaştırmaktır.*
3. *İtilaf Devletleri'nin amacı Türklere İstanbul'u yasaklamak değildir. Lakin Allah korusun, taşrada kargaşa veya katliam olması durumlarında bu yargı değişebilir.*
4. *Bu hassas zamanda Müslüman ya da gayrimüslim farketmeksizin herkesin görevi, kendi uğraşına bakmak, gelen emniyeti sağlamak adına yardımcı olmak, Osmanlı Devleti'nin yıkıntılarından kurulabilecek yeni Türk Devleti fikrine istinaden İstanbul merkezli Saltanat makamının kararlarını bekleyerek elinden geldiğince bu uğurda çabalamak, gelecek emir ve kararları uygulamaktır"* denilmektedir.

Resmi olarak yayınlanan işgal güçleri bildirgesinde özellikle üçüncü madde spesifiktir. Belirtilmek istenen alenen görüldüğü üzere İstanbul'un ele geçirilmesinin tek suçlusu Kuvâ-yı Milliye Hareketi'dir!

Bu doğrultuda, İşgal güçleri 48 tane harp gemisini İzmit körfezine göndermiştir. Amaçları Türk deniz güçlerini etkisiz hale getirerek Yavuz kruvazörünü kontrol altına

alıp, İstanbul'u ve civarını avuçlarının içinde tutmaktır. Kendi emniyetlerini tam anlamıyla sağlayabilmek için de 25 Haziran 1920'de İngiliz Deniz Güçleri, Karamürsel'i ele geçirmiştir.[164] Bunun dışında İngilizler, Arafiye ve Adapazarı'na kadar olan demiryolu hattında önemli noktalarda askeri oluşumlar konuşlandırarak demiryolunda kendi hâkimiyetlerini sağlamışlardır.[165] Bununla yetinmeyen İngilizler, karaya asker çıkararak istasyon ve telgraf merkezini de kendi denetimleri altına almışlardır.[166] Böylelikle Mart 1920'nin sonlarına gelindiğinde İzmit'teki önemli tük noktalar ele geçirilmiştir.[167] İşgalin ciddiyetini anlamak için belirtmek gerekir ki İngilizler 16 Eylül 1920'de Derince'ye 2 tank, cephane, çok sayıda bomba cephane ve asker çıkarıp 300 çadır kurmuştur.[168] Buna ek olarak işgal güçlerinin haberi olmadan İzmit ile denizden veya karadan haber alınamamış ve haber verilememiştir. Yine telgraflar ve mektuplar kontrol edilmeden kimseye teslim edilmemiştir.[169] Son olarak ehemmiyeti yüksek sanayi kuruluşları da tahrip edilerek, İtilaf devletleri tarafından kontrol altına alınmıştır.[170]

1.4. İstanbul'un İşgali ve Mustafa Kemal'in Yayınladığı Beyanname

Londra Konferansı İtilaf Devletlerinin katılımıyla 12 Şubat 1920 tarihinde açılmıştır. Paris Barış konferansının uzantısı olarak toplanan bu konferansta daha çok, Osmanlı ile yapılacak olan sulh antlaşması ele alınmıştır. İstanbul işgalini İngilizler bu konferansta söz konusu yaparak müttefiklerine de işgal kararını dayatmışlardır.[171]

İşgal ise, 16 Mart 1920'de saat 06.00 sularında İngilizlerin, Şehzadebaşı'ndaki 10. Kafkas Fırkası Karargâhına yaptıkları baskın ile başlamıştır.[172] Saat sekiz buçuk sıralarında ise "harp okulu koruma tabur karargâhı" ile koruma bölüğünün oturduğu kışla binası, İngiliz deniz erleri tarafından kuşatılmış, kışlanın etrafına makineli tüfekler yerleştirilmiş ve saat dokuz buçukta da "Bahriye Nezâreti" nin beş dakika içinde boşaltılması istenmiştir. Ardından bu istek uygulanmış ve her türlü silaha el

---

[164] Hasan Ali Polat; *a.g.e,* s. 479-480
[165] Adnan Sofuoğlu, *Millî Mücadele Dönemi'nde Kocaeli,* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s. 20
[166] Hasan Ali Polat; *a.g.e,* s. 480
[167] Bünyamin Turan, *İzmit Livası'nda Yunan Mezalimi (1920–1921),* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 1996, s. 5
[168] Hasan Ali Polat; *a.g.e,* s. 480
[169] Avni Öztüre, *İzmit Tarihi*, Çeltüt Matbaası, İstanbul, 1981, s. 159-160
[170] Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları,* Temel Yayınları, 2000, s. 455
[171] Gürkan Fırat Saylan, *İstanbul'un Resmen İşgali (16 Mart 1920*), Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi, C. 2, S. 41, Ocak, 2014, s. 21
[172] Gürkan Fırat Saylan; *a.g.e,* s. 24

konulmuştur. Diğer taraftan bir İngiliz deniz taburu, geceleyin eski jandarma dairesine gelmiş ve saat on sularında, Harbiye Nezareti binasını, bir bölük deniz eri de muhâfızlık dâiresini işgal etmiş, mevcut silahlara el koymuş, telefon tellerini kesmiş, dosyaları karmakarışık etmiş, subay ve erlerin bir tarafa ayrılmamalarını, ayrılmak zorunda olanların da silahsız olmalarını emretmiştir.[173]

Öte taraftan, Kasımpaşa, Kadıköy, Beyoğlu, Galata, Beşiktaş, Şişli, ve Üsküdar gibi bölgelerdeki caddelere makineli tüfeklerle donatılmış üçer dörder kişilik geçici askeri gruplar yerleştirmişler ve buralardaki yaya ve insan trafiğini yasaklamışlardır. Bazı noktalarda ise sadece savaş alanlarında görülebilecek önlemler alarak halkı heyecanlandırıp korkutan girişimlerde bulunmuşlardır.[174]

İşte bu olayların büyük bir kısmı olduktan sonradır ki İngiliz Yüksek Komiseri Defrance ve İtalyan Yüksek Komiseri Maissa tarafından imzalanmış olan muhtıra, 16 Mart sabah saat 9:40'da, İngiliz Komiserliği baş tercümanı Ryan tarafından Sadrazam'a ve Fransız yüksek komiserliği siyasi müsteşarı M. Leodulx tarafından da saat 10:15'de saray baş katibi Ali Fuat Bey'e verilmiştir. Bu nota da 16 Mart sabahleyin saat 10'dan itibaren İstanbul'un ve bu arada "Harbiye" ve "Bahriye Nezaretlerinin" müttefikler tarafından işgal edileceği, polise ait işlerle posta ve telgrafın kontrole tabi tutulacağı bildirildikten sonra Kilikya'daki olaylardan sorumlu tutulan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının, giriştikleri hareketlerin hükümetçe tasvip edilmediğinin hemen ilan edilmesi istenmiştir.

Eğer bu gibi hareketler tekrarlanırsa, barış için kararlaştırılmış olan şartların daha da ağırlaştırılacağı tehdidinde bulunulmuştur. Ayrıca İngiliz generali Wilson, yayımladığı beyannamelerle, Türk halkını rahata kavuşturacak bir barışın hazırlandığı şu sıralarda İttihadçıların; Milliyetçilik perdesi arkasında harekete geçtiklerini, Padişah'ın emirlerini dinlemediklerini, askerlik bahanesiyle para topladıklarını, bu suretle halkı soyduklarını ve yeniden bir savaş çıkarmaya çalıştıklarını açıklamış, bu halleri önlemek üzere İstanbul'un işgal edildiğini, sıkı yönetim ilan edildiğini, verilen emirlere uyulması gerektiğini ve emirlere aykırı hareket edecek olanlarla, müttefiklerin düşmanlarına yardım edecek olanların suçlarına göre ölüm ya da başka cezalara çarptırılacaklarını bildirmiştir.

---

[173] Selahattin Tansel, *Mondrostan Mudanya'ya Kadar,* C. 3, İstanbul, 1991, s. 48
[174] Gürkan Fırat Saylan; *a.g.e,* s. 29

Ne yapılan tehditler ne de İstanbul'un işgali ilgilileri yıldırmamıştır. Nitekim haksız yere Aydın ilinin Yunanlılar tarafından ele geçirilmesinin Anadolu'da bir karışıklık olduğu anlamına gelmeyeceği dolayısıyla şehrin işgalini gerektiren bir durum olmadığı 16 Mart 1920'de Osmanlı'nın yazdığı protestoda vardır. Yunanlıların ve yerli Rumların, Müslümanlara zülüm yapmasından, büyük bir Ermenistanla, Karadenizde kıyısında bağımsız bir Rum Devletinin kurulmak istenmesinden, Maraş olaylarının da silahlı Ermeni birliklerinin Müslüman halka saldırmalarından ileri geldiğini büyük bir cesaretle belirtmiştir.

Ankara, işgal olayını 16 Mart 1920 sabah saat 10'da İstanbul'daki telgraf sorumlularından Hamdi Efendi'nin Mustafa Kemal'e çektiği bir telgraftan öğrenmiştir. Telgrafta, "Bu sabah İngilizler Şehzadebaşındaki Mızıka Karakoluna baskın düzenleyerek karakoldaki askerlerle çatışması sonucunda şimdi İstanbul'u ele geçiriyorlar" denilmiştir. Az sonra Hamdi Efendi Harp Okulu'nun, Tophane'nin ve Beyoğlu telgrafhanesinin de işgal edildiğini, gemilerden durmadan karaya asker çıkarıldığını da haber vermiştir. Ancak bu kötü haberler Ankara'da daha önceden sezildiği veya bilindiği için, bir şaşkınlık meydana getirmemiştir. Aksine o gün ve daha sonraki günlerde çok ilginç kararların alınmasına ve bunların uygulanması için, ilgililere gerekli emir ve direktiflerin verilmesine, protestoların ve beyannamelerin yayınlanmasına, yapılacak işler hakkında bazı kişilerin mütelealarının sorulmasına, düşmanlara karşı savunma tedbirlerinin alınmasına ve hatta onlara karşı savunmaya geçilmesine neden olmuştur.

İşgal haberini alan Temsil Heyeti Başkanı Mustafa Kemal Paşa, ilk iş olarak bu malumatı kolordulara iletmiş ve meydana gelebilecek kötülükleri önlemek üzere de il sorumlularına, sancaktarlara, kolordu komutanları ile gerekli gördüğü askeri birliklere ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine hemen bir telgraf çekerek, "Bir müddet için dost düşman ayırmaksızın bütün resmi dış dünyayla geçici olarak temaslardan kaçınılmasını" istemiştir.

O gün Mustafa Kemal Paşa, Türk milletine de çok önemli bir beyanname yayınlamıştır.[175] Yayınlanan bu beyanname şu şekildedir;

---

[175] Selahattin Tansel, *Mondrostan Mudanya'ya Kadar*, C. 3, İstanbul, 1991, s. 51-55

Beyanname

Anlaşma Devletleri şimdiye dek ülkemizi bölüşmek adına neler yaptı herkes biliyor. Öncelikli olarak Ferit Paşa'yla anlaşıp ulusu savunmasız bırakmaya ardından ülke savunması için çok mühim noktalarını devletlerin sömürgelerine katmak düşünüldü. Milli direnişe ulusun her yerinden gelen destekler ile bu girişimler alt üst edildi. İkincisi, ulusal güçten izin alarak doğuda üstünlük sağlama siyaseti düşüncesindekiler ulusal gücü aldatmaya çalışmıştır. Kurulun hiçbir görüşmeye yanaşmamasının sebebi işgal altındaki yerlerin kurtarılmaya çalışılmaması, direniş ve dayanışma içerisinde olunmamasıdır. Üçüncüsü, dış güçler ile haince anlaşmalar yapılarak ulusal birliği sarsmaya yönelik hoş olmayan durumlara sürüklenildi. Yine bu sorun da ulusun birlik beraberliğiyle oluşan dayanışma ve direniş ile aşıldı. Dördüncüsü, alınan kararların vatanın elden gitmesi anlamına geldiği basın organlarınca yayınlandı ki buradaki amaç halkı yanılgıya uğratmaktı. Nitekim yurdun bağımsızlığını namusu gibi gören ulus buna da kanmadı. Ve bunca şeyin sonunda 700 yıllık Osmanlı Devleti yaşamına ve egemenliğine son verildi. Aşikardır ki bu artık Türk ulusunun egemenliğinin, bağımsızlığının ve mevcudiyetinin sağlanması için gerekli olan başkaldırıdır . İnsanlık dünyasının beğenisi, İslam dünyasının kurtuluş dilekleri, yüksek halifeliğin yabancı etkilerden kurtarılmasına ve ulusal bağımsızlığın geçmişteki şanımıza yaraşır bir inançla savunulup sağlanmasına bağlıdır. İçinde bulunduğumuz İstiklal mücadelesinde hiç şüphesiz Tanrı'nın yardımı ve kayırıcılığı bizimle birliktedir.

Anadolu ve Rumeli'nin Haklarını Savunma

Temsilciler Kurulu adına

Mustafa Kemal[176]

Yine Mustafa Kemal Paşa, Temsil Heyeti temsilcisi sıfatıyla İtilaf Devletleri, ABD, Meclis başkanları ve hatta tarafsız devletlerin dış işleri sözcülerine işgali protesto eden bir dille şu telgrafı çekmiştir :

'Yapılan darbe 20. yy insanlık ve uygarlığının mukaddes bildiği ilkeleremiz, hürriyet, vatan ve millet duygularımız gibi insan toplulukların temeli sayılacak ilkelere hakarettir, nitekim hiçbir halkın yaşama ve özgürlük hakları elinden alınamaz'[177]

---

[176] Mustafa Kemal Atatürk, *Söylev (1919-1920) ve Demeçler (1928-1938),* Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 2014, s. 512

[177] Salahi R. Sonyel, *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı***,** Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010, s. 91

3 Nisan günü bu gelişmelerin akabinde Salih Paşa ve kabinesi istifalarını duyurmuş: Padişah ise danışmanlarının fikirlerini önemsemeyerek 5 Nisan 1920 tarihli Hatt-ı Hümayun ile Damat Ferit'i dördüncü kez Sadrazamlığa; Dürrizade Abdullah'ı Şeyhülislam makamına getirmiştir. Antlaşmadan sonra iyileşmeye yüz tuttuğunu iddia ettiği siyasi durumu, milliyet adı altında yapılan kargaşa durumunun ağırlaştırmış olduğunu söylemiştir. Buna karşı bu güne kadar alınan tedbirlerin faydalı olmadığını, isyan halinin sürmesinin daha kötü sonuçlar yaratabileceğini ve dolayısıyla, bunlara neden olanlar hakkında soruşturmalar yapılmasını, tüm Osmanlı topraklarında nizam ve sükûneti yeniden sağlayacak tedbirlerin alınmasını, hak ve adalet esaslarına göre savunulmasını ve barışın bir an önce akdini, devletin ve milletin çıkarlarını düşünerek çalışılmasını önermiştir. Ayrıca Padişah Damat Ferit'e verdiği emirle, bir kabine kurdurtmuştur. Bu kabine 5 Nisan günü kurulan partiler üstü bir kabine olmasına rağmen etkisiz kalmıştır. Buna bağlı olarak Bakanlar yetenek ve karakterlerinden ziyade, Padişaha olan sadakatleri nedeni ile atanmışlardır. İngiliz istihbaratının 14 Nisan tarihli raporunda; Damat Ferit Paşa kabinesinin İngiliz hegemonyasına riya edilmesi durumunda Avrupanın Osmanlı'ya tutumunun iyileşeceği söylemleri yer almaktadır.

İngiliz Yüksek Komiseri olan Robeck'i ziyaret eden Damat Ferit, komiser ile milli direnişi durdurma konusunda uygulanabilecek tedbirleri görüşmüştür. Bunu hükümetin dinsel yetkileriyle sağlayacağını, sağlayamadığı durumlarda ise zor kullanacağını da eklemiştir. Robeck'e göre, Marmara'nın güney kesimlerinde Anzavur Ahmet'in ulusal direnişe karşı başlatmıştır. Bayağı da başarı sağlamış olduğu ileri sürülen akımın, hükümetin elindeki ilk silah olduğunu, birkaç gün önce Bandırma'yı ele geçirdiğini ve hükümetin o sırada onu Balıkesir'e yönetici ataması, durumunu legalleştirmiştir. Damat Ferit, bu gücün Anadolu'nun çeşitli noktalarında milli mücadelecilere karşı kullanılması ve örgütlenmesi için yardım isteğinde bulunmuş, akabinde Robeck, Londra'ya şunu iletmiştir: 'Onlara yardım etme konusunda olumlu bakış açısına sahibim.' Diğer taraftan Mustafa Kemal Paşa, 8 Nisan tarihli bildirisinde, 'vatana yaptığı hainliği aşikâr; düşman süngüsüyle vazifelendirilmiş olan Damat Ferit'i ve kabinesi hâlihazırda tanınmayacaktır' şeklinde bir ifadede bulunmuştur. Yine 8 Nisan tarihinde, Robeck ile görüşen Damat Ferit Paşa, ulusal akımın merkez hükümetin egemenliğini tanımayan yandaşlarına boyun eğdirmek vazifesiyle erkenden gelmiş olduğunu; bu maksatla Padişahın da yetkileriyle dini güçlere ve hatta ihtiyaç duyulması halinde fiziksel güce de başvurulabileceğini bildirmiştir.

Diğer taraftan yeni Sadrazam göreve başlamış ve hemen 10 Nisan tarihinde evrensel bir genelgeyle, Türk milli akımını, siyasi durumu muhataraya düşüren bir 'fitne ve fesat' olarak adlandırmıştır. Başkaldıranların Anadolu ile başkent arasında kurduğu iletişimi kesmeye çalışarak büyük bir hainlik içerisinde olduğunu belirterek, milli örgüt adıyla bir araya gelmiş bu asi akımın Anadolu'yu dehşet bir istilaya uğratmak ve devleti bölme felaketini hazırladığını söylemiş ve kendileri için vatan ve milleti ' düzmece iddialarına kurban edenlerin ülkenin en azılı düşmanları olarak' nitelendirmiştir. Pişmanlık duyanlara Padişaha olan sadakatlerini bildirmeleri için bir hafta süre vermiş ve milli akımın liderlerini ve Padişahın buyruklarına boyun eğmeyenleri çok ağır cezalarla tehdit etmiştir. Şeyhülislam Dürrizade Abdullah da, aynı gün bir fetva yayınlayarak, 'Padişah emri olmaksızın asker toplayanların ve Osmanlı'nın savaşla ilerleyip bir yerlere ulaşmasının önünü kesenlerin' katlinin şeriaten caiz olacağını ilan etmiştir. Diğer taraftan Damat Ferit Paşa, İngilizler ve tabiki Padişahın da izniyle, milli akımı ezmek adına farklı bölgelerde Kürtlerle entrikalar çevirmeye başlamıştır. 18 Nisan tarihli emrinde ise, Süleyman Şefik'in komutasıyla, milli kuvvetlere karşı İnzibat Kuvvetleri'ni kurmuştur.

İngiliz gizli istihbaratının 22 Nisan 1920 tarihindeki raporuna göre, Damat Ferit Paşa'nın ulusal direnişçilere karşıt yayınlamış bulunduğu genelge 15 Nisan tarihinde Anadolu vilayetlerine dağıtılmış ve ulusal direnişçilerin Padişah boyunduruğu altında kalma süreleri 22 Nisan tarihine dek uzatılmıştır. Diğer taraftan, Nemrut Mustafa başkanlığında İstanbul'da toplanan askeri mahkeme 11 Mayıs tarihinde Mustafa Kemal Paşa ve paşanın Kazım Karabekir dışındaki diğer en yakın arkadaşları için idam kararı almıştır. Padişah bu kararları hiç düşünmeksizin onamış ve Damat Ferit Paşa da bir bildirgeyle bunu halka duyurma gayreti içine düşmüştür. Oysaki Padişah 11 Nisan tarihindeki buyruğunda Meclis-i Mebusan'ı kapamış ve anayasanın gerektirdiği üzere dört ay içinde genel seçimlerin yapılacağı sözünde bulunmuştur. Ancak 12 Nisan tarihinde polis meclise baskın düzenleyip vekilleri dışarı çıkarmak suretiyle meclisi mühürle kitlemiştir.

Padişah yine İngiliz istihbaratının 14 Nisan tarihindeki raporuna göre, Anadolu'daki başlıca ulusal mücadelecilerin tutumlarından ve de özellikle Baş Çelebinin, Padişah ve Şeyhülislam tarafından çıkan fetvaların, Halifeliğin Hristiyanlara boyun eğmiş durumda olması sebebiyle geçerli olmadığını açıklamış olmasından ve Sünusü'nün davranışlarından kaygı duymuştur. Buna karşın milli mücadeleciler de 16

Nisan tarihinde hazırladıkları, başta Ankara Müftüsü Mehmet Rıfat Efendi, 153 Müftü ve din âlimlerinin imzalarının olduğu bir fetva yayınlayarak, Şeyhülislam'ın fetvasını geçersiz kılmışlardır. Damat Ferit Paşa'nın bu atılımlarından ötürü Ankara'daki İstiklal Mahkemeleri ise vakit kaybetmeden Damat Ferit Paşa ve yakınlarındakileri vatana ihanet suçundan idama mahkûm etmiştir.[178] Bunun dışında Büyük Millet Meclisi'nde 29 Nisan'da kabul edilen bir teklif işe yönetimin 16 Mart 1920 tarihinden (İstanbul'un resmen işgalinden) sonra imza atmış bulunduğu tüm antlaşma, anlaşma ve sözleşmeler geçerliliğini kaybetmiştir.

Bu vakitten sonra Mustafa Kemal Paşa, 21 Nisan tarihinde bir bildirge yayınlatarak 23 Nisan 1920'de, Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin celselerine başlayacağını duyurmuştur. Kısa bir süre önce yani 16 Nisan 1920'de, Padişahla görüşmek için yanına giden Prenses Ulviye; Kemalistlerin, milli mücadelecilere karşı olan Anzavur'u ezme hazırlığında olduğunu, onların kaynakları ve insan gücü göz önüne alınarak, milli mücadelecilere karşı direnişin beyhude bir şekilde Müslüman kanı akıtmak olacağını, Anzavur'un, İngilizlere yaptığı siyasi yardımın İslam Dünyası tarafından hoş karşılanmadığını ve milli mücadelecilerin başarılı olması halinde Padişahı tahttan indirilmesi ihtimalini Vahdettin'e hiç çekinmeden bildirmiştir. Ancak Padişah bu söylenenlere hiç kulak asmamıştır. Yine İngiliz istihbaratının 19 Mayıs 1920 tarihindeki raporda, iddiaya göre, Çerkez Ethem, Osmanlı Devleti kabine üyelerini ve Padişahı öldürme maksadıyla İstanbul'a 40 kişi gönderip komplo kurmuş, lakin başarısız olmuştur. Sonuç olarak Damat Ferit Paşa ve arkadaşları da Ulusçulara karşıt yaptıkları girişimlerde başarılı olamamışlardır.[179]

1.5. Büyük Millet Meclisinin Açılması ve Saltanat

Bilindiği üzere olağan olmayan durumlar, olağan olmayan sonuçlar meydana getirmektedir. Öyle ki olağanüstü kararlar alabilen bir meclis kurulmalıdır ki İstiklal Mücadelesi süresince ihtiyaçlarımızı anında karşılayabilsin. Bahsi geçen meclis bütün askeri, hukuki ve siyasi kararları alabilme yetisine sahip bir meclistir.

Öyleyse bu olağanüstü mecliste yer alacak vekiller kimlerdi ve neyle uğraşıyorlardı? Diğer taraftan ilk defa saltanat ve saltanatın atama yaptığı üye olmadan,

---

[178] Salahi R. Sonyel, *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı***,** Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010, s.91- 94-95

[179] Yavuz Aslan, *"Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu*", *23 Nisan 1920-30 Ekim 1923*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001, s. 19

sadece oylamayla halktan gelen kişilerden Türk parlamentosu oluşmuştur.[180] Bu doğrultuda meclis vekillerini üç grup olarak nitelendirmek mümkündür:

1- İstanbul'dan Mebus Meclisi'nden gelen 92 vekil,

2- Birisi Yunanistan'dan, diğerleri Malta'dan gelmek üzere 14 vekil,

3- 19 Mart 1920 tarihli tebliğe istinaden seçilmiş bulunan 232 vekil.

Görüldüğü üzere meclis, ilk döneminde toplam 337 vekilden oluşmuştur.[181] Deyim yerindeyse bu haliyle tam bir mozaiği andıran meclis, Milli Yemin amacı etrafında bir olarak tek yumruk olmuştur. Ayrıca dikkate şayandır ki bu mecliste fırkacılık reddedilmiştir.

İstanbul'un İtilaf devletlerince ele geçirilmesi ardından, Mustafa Kemal Paşa'nın çağrısı ile Türkiye'nin ele geçirilmemiş bölgelerinden büyük bir titizlik ile seçilmiş milletvekilleri ve başkentin ele geçirilmesinin ardından Anadolu'ya geçmiş bazı Osmanlı Devleti vekillerinden meydana gelen Büyük Millet Meclisi (BMM) 23 Nisan 1920'de Ankara'da birinci oturumu yapmış ve Mustafa Kemal Paşa'yı süresiz olarak Başkan seçmiştir.

Meclisin görünen maksadı, itilaf devletlerinin esiri görülen Padişah Halifeyi sözüm ona kurtarma adına uğraşmak ve sadakatini bildirdiği bu makamı, türlü baskılar ve zorlamalardan uzaklaşarak, meclisin benimseyeceği legal görevleri üstlenmesidir. Gerçekteki amacı ise, vatan ve milleti kurtarıp tam anlamıyla egemenliği, bağımsızlığı sağlamak ve toprak bütünlüğüne kavuşturma doğrultusunda ilerlemektir. [182]

Türkiye Büyük Millet Meclisinin oturumlara başladığı ilk günlerde, birçok milletvekilinde halife ile anlaşma isteği ortaya çıkmış ve dolayısıyla ortaya çıkan bu istek bazı azalar arasında düşünce farklılığı yaşanmasına sebep olmuştur. Çünkü Türkiye Büyük Millet Meclisi, " Yurdun, Saltanat ve Halifelik makamının, milli hâkimiyet anlayışı çerçevesinde kurtarılmasını sağlamak" ilkesini benimsemiştir. Görüyoruz ki bir ikililik mevcuttur. Ortaya çıkan ikiliğin, hem Halifeliği ve Saltanatı milli hâkimiyet anlayışı çerçevesinde kurtarıp tek kişilik yönetim anlayışını sürdürmek, hem de milli hâkimiyet anlayışını kabul edip, siyasal organları da bu anlayışa göre değerlendirme düşüncesinden doğduğunu söyleyebiliriz. İlerleyen zamanlarda bu

---

[180] Gülnihal Bozkurt, "Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi", *Türk Tarih Kurumu*, 2010, s. 175

[181] Hasan Kendirci, *"Meclis-i Mebusan'dan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne*", Kitap Yayınevi, 2004, s. 63

[182] Salahi R. Sonyel, *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı,* Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010, s.97.

durum, azalar tarafından fark edilecek ve yoğun münakaşalar yaşanmasına sebep olacaktır.

24 Nisan 1920′de İcra Vekilleri Heyetinin belirlenmesi için Mustafa Kemal Paşa, bir önerge vermiş ve önergenin sonunda, "Halife ve Padişah, içinde bulunduğu baskıdan kurtarıldığı zaman TBMM'nin belirleyeceği kanunlar çerçevesinde yerini alacaktır." İfadesi bulunmuştur. Bu ifade, sultanın baskı halinde olduğunu düşünen azaların tepkisine neden olmuştur. Mustafa Kemal böyle bir önergeyi, mecliste bulunan azaların İstanbul'la anlaşma yoluna gitmelerini engellemek için verdiğini açıklamıştır ki, kendisi de İstanbul'la anlaşma düşüncesinden olabildiğince uzaktır.[183]

Azaların Sultan ve Padişahla anlaşma düşüncesi, daha önce Hıyanet-i Vataniye Kanunu ile ortaya çıkan, fetvalar savaşından dolayı tartışma konusu olmaktan çıkmıştır. Ayrıca 5 Nisan 1920' de Padişahın, Sadrazamın ve Şeyhülislâmın da imzasının bulunduğu bir fetva yayımlanmıştır.[184] Halife ve Padişah'ın da imzasının bulunduğu Şeyhülislam Dürrizâde Abdullah Efendi'nin, 5 Nisan 1920 tarihindeki fetvada: "İsyancı Mustafa Kemal ile Kuva-yı Milliye üyelerinin, katli vaciptir" denmiştir. Bununla kalmayıp Kuva-yı Milliye'nin Padişah'ın sadakatli uyruğunda zulüm ve eziyet eden, halktan mal çalan, insanları doğrayan, vatanı bölünmeye iten, ülkeyi türlü kötülüklere sürükleyen eşkıyalar olarak nitelendirmiştir. Tüm bunlardan dolayı bunların katli gereklidir. Halkın üzerindeki nüfuzunu kullanarak, "Padişah-Halife'ye sadık bütün Müslümanların ve Padişah'ın bütün halkının onlara karşı gelmelidir"[185] şeklinde ifadelerde bulunmuştur.

TBMM 24 Nisan 1920 tarihinde ilk gizli oturumunu yapmış ve bu oturum TBMM başkanı olan Mustafa Kemal Paşa, vatanın içinde bulunduğu durum hakkında uzunca açıklama yapmıştır. Mustafa Kemal'e göre, Ulusumuz içinde bulunduğu vahim durumun farkında değildir. Dolayısıyla İstanbul'un işgali edilmesinden de haberi yoktur. Buna ilaveten yine ulusumuz tarafından Saltanat ve Hilâfet makamlarının gerçek anlamının anlaşılmayacağını, ayrıca İstanbul'la bir düşünce birliği yapılmayacağını düşünmektedir. Öyle ki mevcut zamanda İstanbul ve Londra, nitelik bakımından aynı özellikleri taşımaktadır. Çünkü cami içerisinde dahi Halifenin, İngiliz

---

183 Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk (1919-1927),* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1991, s.299-300.

184 Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk,* British Documents on Atatürk (1919-1938), C.2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1975, s.475-477

185 Kemal Çelik, Milli Mücadelede İç İsyanlar, Vatana İhanet Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* S. 40, Kasım, 2007, s. 589-590

askerleri tarafından korunduğunu görüyoruz. Dolayısıyla böyle bir ortamda meclisin Osmanlı sultanıyla kişisel bir ilişki içerisine girmesi olası değildir.

1 Mayıs 1920 tarihine gelindiğinde ise meclisin gizli bir oturum daha gerçekleştirdiğini görüyoruz. Bu oturumda Antalya mebusu Hamdullah Suphi Tanrıöver söz alarak, İstanbul'la anlaşmalı olan bazı kuvvetlerin, meclisin bağzı üyelerine suikast düzenleme hazırlıkları olduğunu, bununla da kalmayarak vatandaşlarımızı ellerinden geldiğince kışkırtarak ve İslam ülkelerinde işgalci devletlerin halifelik konusunda farklı yaymacalarda bulunduklarını söylemiş buna ilaveten de yine Tanrıöver, işgalci devletlerin özelliklede İngiltere'nin bu propagandaları gerçekleştirme nedeninin aslında cumhuriyeti ilân etmek isteyenleri etkisiz bir hale getirmek için İstanbul'a girdiklerini belirtmiştir. Diğer taraftan işgalci devletler de bir açıklamada bulunarak amaçlarının, isyancılara karşı halifeyi korumak olduğunu ve bunu tamamen Müslüman ülkelerin isteklerine göre yaptıklarını dile getirmişlerdir. Bu vahim durum karşısında Tanrıöver, yapılan bu propagandayı etkisiz hale getirmek adına İslam ülkelerine, "ilerletilmeye çalışılan savaşın asıl amacının birlik ve beraberlik çerçevesinde halifeyi ve milli egemenliğin korunmaya çalışılması" olduğunu belirten bir bildiri gönderilmesini önermiştir.[186]

9 Mayıs'ta "Büyük Millet Meclisi Şer'iyye Encümeni" tarafından İslam âlemine yayınlanmak üzere hazırlanan beyanname Büyük Millet Meclisinde okunmuştur. Önemli bazı noktaları kapsayan bu beyannamede özet olarak; Halifelik merkezi sayılan İstanbul ile Halife, esaret altına alınmıştır. Oysaki Müslüman bir ülke olan Türkiye'nin ele geçirilmiş yerlerinde özellikle de İstanbul'da Müslümanlar İngiliz kanunlarına göre yargılanmaktadır. Bu hal, "Halifenin kaza hakkına müdahale" dir. Ayrıca düşmanlarla birlikte yerli Hristiyanlar, "İslamları katl ve İslam kız ve kadınlarının ırz ve namusunu hetk" etmekle, Müslümanların "Mukaddesatını" tahkir ve Kur'an'ı Kerimi "Tezyif" etmektedirler. "Ehli İslam'ın celladı bi-emanı olan" İngilizler, bu suretle hareket etmekle, "Hilafe-i İslamiyye'yi" ortadan kaldırarak bütün cihana hâkim olmayı ve Müslümanlığı da yok etmeyi düşünmektedirler.

Bu durumda normal olarak Türk halkı silahlanmış ve dolayısıyla örgütleşmeyi lüzum görerek, millet meclisini toplamıştır. Bu denli mühim bir vakitte niyeti kötü bazı kişiler, sadece yüksek makamları ele geçirmiş olmak için, milletin giriştiği kurtuluş

---

[186] Mustafa Oral, Birinci TBMM'de Saltanat ve Hilafet Üzerine Bazı Notlar, *http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Mustafa-ORAL-Birinci-TBMMde-Hil%C3%A2fet-ve-Saltanat-Meselesi-%C3%9Czerine-Baz%C4%B1-Notlar.pdf*, s. 1181

hareketini bir isyan diğer taraftan vatanlarını kurtarmak için silaha sarılmış olanları da asi olarak görmüşlerdir. Bununla da yetinmeyip, "bu kişilerin yaptıklarına inanılmamalı ve silaha sarılanlara yardım edilmelidir" şeklinde söylemlerde bulunmuşlardır.[187]

1.5.1. Saltanatın Lağvedilmesi Hususunda Meclisin Tutumu ve Hilafet Mevzusunda Meydana Gelen Münakaşalar

Saruhan Âzâ'sı olan Refik Şevket, 13 Mayıs 1920' de padişahın iradesinde olan askeri ve mülki memurların ve yine sadece padişahın kararıyla gerçekleştirilen atanmaları ve görevden alınmalarının artık meclisin kararıyla yapılmasına dair, bir önerge vermiştir. Çünkü bilindiği üzere artık Türkiye Büyük Millet Meclisi ulusun ve padişahın gücünü kendi bünyesine almıştır. Dolayısıyla daha önce padişahın bünyesinde olan her türlü konunun bundan sonra kurulan bu olağanüstü meclisin elinde olması gerekir. Bunu takiben Şarkî Karahisar Âzâ'sı Mustafa Bey'de, 8 Temmuz 1920′de, bir kanun teklifi vererek, Saltanat ve Hilâfet makamını ilgilendiren bütün meselelerin bundan sonra Türkiye Büyük Millet Meclisine ait olduğunu bildirmiştir. Bu teklifin yapılma gerekçeleri olarak ise, "Padişahın esir olmasından dolayı, geçici hükümetin Anadolu da kurulduğu ve ülkenin eski kanunlarla yönetilmesinin bu vakitten sonra mümkün olmayacağı, ayrıca Saltanat ve Hilâfet makamının boşluğunun sadece milli uğraşlarla doldurulması gerektiği" gösterilmiştir. [188]

Böylelikle alınan bu kararlar, sürekli Saltanat ve Hilâfetle ilgili ortaya atılan düşünceleri yasallaştırmıştır. Diğer taraftan Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılmasından kısa bir süre sonra, yeni anayasa çıkarılmasına dair görüşmeler başlamıştır. Ancak ilk olarak meclise sunulacak olan bu Anayasa Tasarısı'nın kapsamı ile ilgili görüşmeler, Ağustos 1920′de hız kazanmıştır. Yapılan bu görüşmelerde birçok konu ele alındığı gibi, Hilâfet ve Saltanat konusu da ele alınmış ve sonuç olarak, "asıl amaç olan vatan ve ulusun kurtuluşunun sadece bağımsızlığımızla olacağı ve Hilâfet ve Saltanatın bu amacı gerçekleştirinceye kadar sürdürüleceği" düşüncesi kabul edilmiştir.[189] Ardından, tasarının ikinci maddesi üzerinde tartışmalar yaşanmış ve bu tartışmalar üzerine Menteşe Âzâsı olan Tevfik Rüştü, "hilafetin gözden çıkarılacak bir makam olmadığını ve gözden çıkarılması düşüncesi ile genel anlayışa bir ayrılık

---

[187] Selahattin Tansel, *Mondrostan Mudanya'ya Kadar*, C. 3, İstanbul, 1991, s. 103-104

[188] Mustafa Oral, *Birinci TBMM'de Saltanat ve Hilafet Üzerine Bazı Notlar, http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Mustafa-ORAL-Birinci-TBMMde-Hil%C3%A2fet-ve-Saltanat-Meselesi-%C3%9Czerine-Baz%C4%B1-Notlar.pdfBirin,* s. 1183

[189] Ahmet Demirel, *Birinci Meclis'te Muhalefet (İkinci Grup)*, İletişim Yayınları, 1994, İstanbul, s. 194

sokulduğunu" söylemiştir. Bu ifade üzerine Şarkîkarahisar Âzâsı Mehmet Vasfi Bey de söz alarak "Hilâfetin bir manevî emir" olduğunu dile getirmiştir. Böylece bu defada Hilâfet bir maddi emir mi yoksa bir manevi emir mi şeklindeki sorularla oturum devam etmiştir.[190]

Daha önce Ağustos 1920′de Anayasa hazırlıklarına başlanıldığını söylemiştik. İşte bu hazırlıklar sırasında, bir broşür halinde bastırılan Halkçılık Programı, 13 Eylül 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisine hükümet önergesi olarak sunulmuş ve Hilâfet ve Saltanat tartışmalarına yine Halkçılık programı kapsamında da devam edilmiştir. Bahsettiğimiz Halkçılık programı, 13 Eylül'de önerge olarak sunulmasına karşı 18 Eylül'de de Mecliste okunmuş ve kapsadığı konular itibariyle bir Anayasa Tasarısı olduğuna karar verilmiştir. Bu kararın ardından incelenmesi için tasarı, özel bir komisyona gönderilmiştir. Öyle ki 1921 Anayasası olan Teşkilat-ı Esasiye üzerine yapılan çalışmalar bu komisyonun hazırladığı tasarı dikkate alınarak yapılmıştır.

Böylelikle, komisyonun hazırladığı tasarı dikkate alınarak hazırlanan Halkçılık programı kapsamındaki çalışmalar, 21 Ekim 1920'de tamamlamış ve Anayasa Tasarısı olarak da 18 Kasım'da Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulmuştur. Tasarı ilan edilirken, "Büyük Millet Meclisi Beyannamesi" şeklinde ilân edilmiştir. Bu beyanname, hilafet ve saltanat makamını kurtarmak adına yemin etmiş ve TBMM'nin milli sınırlar içerisinde bağımsızlığını sağlamak amacıyla ilan edilmiştir. Dolayısıyla bağımsızlığının ancak, kutsal olarak gördüğü Türkiye halkını, diğer devletlerin emperyalizminden kurtararak ve yine onu yönetim ve egemenliğinin sahibi yapmakla amacına ulaşacağı düşüncesinde olduğu[191] belirtilmiştir.

Diğer taraftan Anayasa Tasarısı'nın gerçek anlamda Mecliste görüşülmesine ancak 18 Kasım'da başlanmıştır. 18 Kasım tarihli görüşmeyi 20 Kasım tarihli ikinci görüşme takip etmiş ve sonuç olarak, 31 maddeden oluşan bu tasarının 21 maddesi kabul edilmiştir. Ancak 7 Aralık gününe gelindiğinde gizli bir oturumu daha yapılmış ve bu oturumda tasarı yeniden görüşülmüştür. Halkçılık Programı'nda, "Padişah ve Halifenin mevcut kanunlar dâhilinde saygın yerini alması, hilâfet ve saltanat makamının kurtarılmasından sonra gerçekleştirileceği" şeklinde bir ifade bulunmaktadır. İşte 7 Aralık oturumunda yapılan görüşmede İç Tüzük Kanunu'n birinci maddesi hatırlatılmıştır. Ardından bu görüşme esnasında yine Hilâfet ve Saltanat konusuyla ilgili

---

[190] Seçil Akgün Karal, *Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik (1924-1928)*, Turhan Kitabevi, Ankara, s.50-51

[191] İsmail Arar, *Atatürk'ün Halkçılık Programı ve Halkçılık İlkesinin Tarihçesi,* Baha Matbaası, İstanbul, 1963, s.10-11

tartışmalar çıkmıştır. Bunun üzerine 25 Eylül'de bir kapalı oturum daha gerçekleştirilmiş ve Mustafa Kemal bu kapalı oturumda konuyla ilgili oldukça kesin ve sert bir açıklamada bulunmuştur. Öyle ki Mustafa Kemal, esir bir kişinin padişah olamayacağını, ancak padişahımızın eskiden beri haince davrandığını, dolayısıyla ya onun tanınacağını ya da hemen yeni birinin onun yerine seçileceğini, bu açıklamasında belirtmiştir.

İlaveten, padişahın ulusumuza karşı, örgütler oluşturduğunu ve yine böyle bir kişinin katiyen halife olamayacağını da belirtmiştir. Ardından, bu işle oynamamamız takdirinde düşmanlarımız olan İngilizlerin ve onlarla iş birliği yapan kişilerinde bütün ümitlerinin yok olacağını, zaten asıl amacımızın ne olduğunu belirten beyannamemizde de bunun belirtildiğini söyleyerek sözlerini bitirmiştir.[192]

28 Nisan 1920 tarihine gelindiğinde ise Mustafa Kemal'in TBMM üyelerinin yemin etmelerini istediğini ve bu doğrultuda ilk tekliflerin verildiğini görüyoruz. Ardından bu teklifler, TBMM Başkanlığınca Lâyiha Kuruluna gönderilmiştir. Öyle ki meclis ilk olarak 6 Temmuz da bu yemin metni hakkındaki layihayı okumuş ve 8 Temmuz tarihli toplantıda da başka bir günde münazara edilmesi uygun görülmüştür. Bu kararla birlikte Meclis 10 Temmuz da tekrardan toplanmış ve mebuslar nihayet yemin etmişlerdir. Yemin metni okuduktan sonra TBMM başkanı Mustafa Kemal Paşanın, taslak metninin başına "makam" kelimesinin eklenmesi doğrultusunda bir isteği olmuştur.[193] Bu istek de yerine getirildikten sonra yemin metni hazır hale gelmiştir. Bu metin âzâların ulus ve millet ile saltanat ve hilafetin kurtuluşu doğrultusunda çalışacaklarını göstermesi açısından öneme sahiptir.

Diğer taraftan 7 Aralık 1920 tarihinde TBMM gizli bir birleşim daha gerçekleştirmiş ve bu gizli birleşimde halifeye karşı olan tavrın ciddi bir şekilde değişmiş olduğu görülmüştür. Bundan sonra TBMM, halifenin mecliste bulunmasını istememiş açık bir şekilde onu dışlamıştır. M. Kemal Paşa'dan sonra, Erzurum vekili Mehmet Salih Bey söz alarak, halifelik sorununun fazlasıyla uzadığını ve bu sorunu bir ailevi sorun olarak gördüğünü, akabinde hemen çözülmesi gerektiğini dile getirmiştir. Bu ifaden de anlaşıldığı üzere milletvekili hoca efendilere ve Halife ile hilâfet aleyhinde konuşanlara yönelik bir sitem vardır. Diğer taraftan, anayasa tasarısının 7. Maddesi

---

[192] Mustafa Oral, Birinci TBMM'de Saltanat ve Hilafet Üzerine Bazı Notlar, *http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Mustafa-ORAL-Birinci-TBMMde-Hil%C3%A2fet-ve-Saltanat-Meselesi-%C3%9Czerine-Baz%C4%B1-Notlar.pdf*, s. 1185-1186

[193] Mahir İz, *Yılların İzi,* Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2000, s.94

"Meclis içinde Meclis" oluşturma anlayışını getirmiştir ki bu madde 20 Ocak 1921'de tekrardan görüşülmeye başlanmış ve Saltanat ve Hilâfet makamları hususunda yoğun tartışmaların tekrardan yaşanmasına neden olmuştur.

Anayasa Tasarısı'nın beşinci maddesi kapsamında görüşmeler yapılmış ve Erzurum Âzâsı olan Hüseyin Avni Bey, bu maddeyle olağanüstü meclis konumunda olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yetkilerinin sınırlandığını dile getirmiştir. Bunun üzerine M. Kemal bir cevap verme gereksiniminde bulunarak, egemenliğin zaten anayasadaki ilk madde ile millete verildiğini ve 5. Madde ile meclisin yetki sınırlanmasının söz konusu olamayacağını belirtmiştir. Hüseyin Avni de Mustafa Kemal'in bu ifadesinin karşısında, "siz birinci madde ile zaten istenilen şeyin yapıldığını söylüyorsunuz. Ancak siz burada sadece, aslında padişah haklarından olan ama meclis tarafından kullanılacak olanları açıklıyorsunuz. O halde, padişaha ait olup da meclise alınmak istenen hakların tamamını burada göstererek bunu tamamlayalım.[194] Şeklinde bir cevap vermiştir. İlerleyen süreçte Osmanlı iktidarının başında bulunan kişilere karşı, keskin eleştirilerin yapılmasına neden olacak Londra Konferansı gibi diplomatik sorunlar gündeme gelmiştir.

8 Şubat 1921 tarihine gelindiğinde Türkiye Büyük Millet Meclisi ile İstanbul Hükümeti arasında Sevr Antlaşmasını kapsayan muhabere hakkında bir gizli oturum daha yapılmıştır. Bu gizli oturum, Türkiye Büyük Millet Meclisinden Babıâli'ye gönderilmek üzere bir telgraf hazırlanmış ancak, Burdur Mebusu Mehmet Akif Ersoy, hazırlanan bu telgrafın üslûbunu olabildiğince ağır bulduğu için, bunun yerine kendisinin hazırladığı bir metni önermiştir. Fakat önerdiği metin TBMM'ce kabul edilmemiştir. Kabul edilmeyen bu metinde " İstanbul'un üzerine düşen vazifesinin hemen Büyük Millet Meclisinin meşrutiyetini onaylayarak, konferans için katılımcı delege yollamanın bu Meclisin hakkı olduğunu ilan etmek olduğunu ayrıca saltanat ve hilafet makamının gayrı meşru bir duruma sokulması gerektiği" söylenmiştir.

Bu oturumda değinilen bir diğer konu, Mersin Âzâsı İsmail Safa Bey tarafından, dile getirilmiş ve kendisi hilafet sorunuyla uğraşmanın gereksiz olduğunu, vakti geldiğinde zaten gerekli kararların alınacağını söylemiştir. Bunu takiben İzmit vekili Hamdi Namık Bey de İsmail Safa Bey'in düşüncelerine katılmış ve ilaveten, padişahın

---

[194] Ahmet Demirel; *a.g.e,* s. 202-204

meclise itaat etmediği takdirde düşürülmesi gerektiğini de söylemiştir.[195] Gördüğümüz üzere, Türkiye'nin geleceği söz konusu olduğu zaman, öncesinde Hilâfet ve Saltanat makamına olabildiğince bağlı vekiller bile halifeye olan eski bağlılıklarını bırakabilmişlerdir.

Halifelik hususunda, Mustafa Kemal'e karşı başka bir direniş de en yakın silah ve çalışma arkadaşları olan Refet Paşa, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy ve Kazım Karabekir'den gelmiştir. Çünkü bu devlet adamları, hilafet makamını umutlandıracak nitelikte söz ve davranışlarla Mustafa Kemal'e ve Cumhuriyete muhalif olmuşlardır. Mustafa Kemal ise bu durumu şu şekilde yorumlamıştır:

"Ulusal mücadele yoluna birlikte çıktığım bazı şahıslar, milli hayatın bugünkü cumhuriyete ve cumhuriyet kanunlarına kadarki olgunlaşmasına, kendi fikir ve kendi ruh halleri ile artık canları istemediği için bana direniş göstererek ve muhalif olma kararı almışlardır." [196]

Nitekim Mustafa Kemal'in, Halifelik ve Saltanat hususları hakkında fikirlerini öğrenmek istediği Rauf Bey'in, *"Hilafet ve Saltanat makamlarına vicdanen ve hissen bağlanmış durumdayım. Vaziyet-i umumiyeyi tutmak kolay değildir. Öyle bir makam olmalıdır ki, herkes erişememelidir, o vakit bu makamın yüksekliği görülebilir. Bu da Hilafet ve Saltanat makamıdır.*" tarzındaki açıklamasına Refet Paşa şu eklemeyi yaparak *"Rauf Bey'in tüm söylediklerine katılıyorum. Filhakika bizde Halifelik ve Padişahlıktan başka bir yönetim şeklinin telaffuzu dahi olamaz."*[197] Tarzındaki cevapları Cumhuriyete kesinlikle olumlu bakmadıklarını ortaya koymuştur.

Mart 1922'ye gelindiğinde, Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Tengirşenk'in, milli davamızı savunmak ve tanıtmak amacıyla Avrupa'ya gittiğini görüyoruz. Yusuf Bey Avrupa'ya giderken İstanbul'dan geçmiş burada Sadrazam ve Padişah Vahdettin ile görüşmüştür. Ancak bu durum Büyük Millet Meclisinde hükümetin aleyhinde gensoru verilerek, Saltanata karşıt davranışların doğmasına neden olmuştur. Görüşmeler devam ederken, Trabzon mebusu Hafız Mehmet Bey söz alarak, "Bakanlar Kurulunun, meclis ve hükümetin yasallığını Padişaha onaylatma ihtiyacına asla karar veremeyeceğini"

---

[195] Mustafa Oral, Birinci TBMM'de Saltanat ve Hilafet Üzerine Bazı Notlar, *http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Mustafa-ORAL-Birinci-TBMMde-Hil%C3%A2fet-ve-Saltanat-Meselesi-%C3%9Czerine-Baz%C4%B1-Notlar.pdf*, s. 1188

[196] Birinci TBMM'de Hilafet ve Saltanat Meselesi Üzerine Bazı Notlar, Atatürk Araştırma Merkezi, *http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-57/birinci-tbmmde-hilafet-ve-saltanat-meselesi-uzerine-bazi-notlar, [Erişim Tarihi: 19 Aralık 2017]*

[197] Serkan Ünal, Mustafa Kemal Paşa'nın Yol Arkadaşlarının Cumhuriyet'in İlanına Tepkileri, http://dergipark.gov.tr/download/article-file/371940, *[Erişim Tarihi: 27 Nisan 2018]*

söylemiştir.[198] Buradan da anlaşılacağı üzere mebuslar, Osmanlı hanedanına karşı tepkili bir yaklaşım içerisindedir. Görüyoruz ki TBMM, Türkiye'nin temsil edilmesi konusunda haklarını olabildiğince savunmaktadır. Bundan sonraki süreçte yani saltanatın kaldırılmasına kadar, padişahlık ve halifelik sorununu TBMM'de bir daha tartışma konusu olarak görmemiştir.

1.6. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun Hazırlanma Süreci

Ulusal Direniş Harekâtı, başladığı günden itibaren tüzel ve yasal kaygılar gütmüştür. Öyle ki kongrelerden, meclis açılışına kadar kuruluş hareketi kendisini eylemsel olmaktan uzakta tutmaya çalışmıştır. Dolayısıyla bu özelliği ile 20. Yüzyıl'da yapılan benzer hareketlerden farklıdır. Öyle ki İstiklal mücadelesinin yeni anayasayla sürdürülme arzusu, hukukiliğin eğitiminin taçlandırılması anlamına gelmektedir diyebiliriz.[199]

Meclisin açılışıyla beraber ciddi bir anayasa sorunu baş göstermiştir. Türlü zorluklara rağmen kurulan meclisin artık 1876 Anayasasına göre işlevi söz konusu değildir.[200] Çünkü meclis, yürütme de dâhil tüm yetkileri üstlenmiş olağanüstü bir topluluktu. Fakat bu meclis, ele alacağı konuları acele, üstün körü ve ayrıntıya girerek de çalışamazdı. Bu nedenledir ki, 25 Nisan 1920 tarihinde "yürütme kuvvetinin oluşturulması kararlaştırılarak, 2 Mayıs tarihinde İcra vekâletine sahip kişilerin seçilmesine dair kanun çıkarılmıştır. Bu andan itibaren halkın bir meclisi, meclisinde bir yürütme organı oluşmuştur. Böylece hükümetin teşkilatlanmasını ve rejimini vs. gösteren anayasa yapımına dair adım atılabilirdi. İşte 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu diğer adıyla "Halkçılık Programı" bu gereksinimden ortaya çıkmıştır.

Anayasanın taslağı niteliğinde meclise sunulan "Halkçılık Programı", o dönemde etkili olan "Halkçılık" anlayışıyla hazırlatılmış bir dokümandır. Halkçılık düşüncesi ise ulusal mücadelenin başından beri üzerinde önemle durulan bir ilke konumundadır. Kurtuluş Savaşı ardından da Atatürkçü sistemden ayrılmayan halkçılık ilkesi, 1921 Anayasasının maksadını görebilme açısından büyük bir ehemmiyete sahiptir. Öyle ki Atatürk'ün ulusal mücadele zamanında yaptığı konuşmalarda halkçılık ilkesi hakkında fazlasıyla söz ettiğini görmekteyiz. Örneğin, bir konuşmasında "Bizim

---

[198] Mahmut Goloğlu, *Cumhuriyete Doğru-1921-1922,* Başnur Matbaası, Ankara, 1971, s. 230
[199] Bülent Tanör; *a.g.e,* s. 247
[200] Mehmet Okur, *Milli Egemenlik ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, s.294, http://dergipark.gov.tr/download/article-file/26048, [Erişim Tarihi: 18 Aralık]*

nokta-i nazarımızın kuvvet aldığı yer halkçılıktır ki, kudretin, egemenliğin, iradenin doğrudan halkımıza verilmesi ve halkımızın elinde bulundurulması gerektiğini düşünürüz" ifadelerinde bulunmuştur.[201]

Halkçılık anlayışıyla İcra Vekilleri tarafından hazırlanan taslak konusunda, genel kurul tartışmaları yaşanmaya başlamış ve bu tartışmaların çerçevesinde taslağın yasa mı yoksa program mı olduğu konusunda sorular gündeme gelmiştir.[202] Taslağa ilişkin yoğun tartışmaların ardından, her şubeden seçilmiş üçer kişiden kurulmuş olan özel ve geçici bir komisyon olan Encümen-i Mahsus komisyonuna (kanun taslağı niteliğiyle) gönderilmiştir. Akabinde İzmir vekili Yunus Nadi Beyin başkanlığını, raportörlüğünü ise Burdur milletvekili İsmail Suphi Beyin yaptığı Encümen-i Mahsus raporunun yani tasarının müzakeresine başlanmıştır.

Halkçılık programının "meslek ve amaç" başlığı altındaki ilk 4 maddeyi kapsayan bölümü, anayasa hükümler niteliğinden çok bir nevi hükümetin maksadını, meclisin işlevini açıklayan bir anayasaya giriş bölümü niteliğini taşıması, encümenin bu bölümü anayasa taslağından tamamen çıkarmasına ve beyanname haline getirmesine neden olmuştur. Ancak daha sonra bu beyanname mecliste oylanmış ve kabul edilerek meclisin programı ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun başlangıcı şeklinde ayrıca yayımlanmıştır.

Halkçılık programının maddelerini kısaca değerlendirecek olursak; Kanun-i Esasi'de bulunmayan, yönetim rejimini kökünden etkileyebilecek nitelikteki "Ulusal Egemenlikle alakalı madde olası tartışmalar cereyan etmeden onanmıştır. Bundan sonra "güçler birliğine ilişkin maddenin bir kısmı kabul edilmiş ve milli egemenliğiyle alakalı madde de olduğu gibi tartışmasız kabul edilmesine rağmen diğer kısımda ağır tartışmalar yaşanmıştır.[203] Ancak sonuç olarak bu bölüm "Türk Halk Hükümeti Büyük Millet Meclisi tarafından yönetilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti unvanıyla anılır." hükmünün ilk cümleciği "Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur." şeklinde değiştirilerek kabul edilmiştir.[204]

[201] Ergun Özbudun, *Atatürk ve Devlet Hayatı, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi II,* Yükseköğretim Kurulu Yay. Ankara, 1987, s. 85-87
[202] Sebahattin Selek, *Anadolu İhtilali II,* İstanbul Matbaası, İstanbul, 1965, s. 140-141
[203] Ümit İlker Özcan; *a.g.e,* s. 27
[204] Ergun Özbudun, *"1921 Anayasası",* Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1992, s. 23-24

1.7. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu

İki seçim ile görevi almış olan meclis Kanun-i Esasi'nin yürürlükte olup olmamasını gözetmeksizin, açılıştan sonraki gün yeni hükümet sisteminin esaslarını belirleyen bir kararı kabul etmiştir. Söz konusu bu karar meclisin üstünlüğü, devlet başkanlık müessesesinin varlığına gerek olmadığı, meclisçe seçilen ve ona karşı sorumlu tutulacak bir hükümet oluşturma, Meclis başkanının aynı zamanda hükümet başkanı da olması gibi esasları içermektedir.[205]

Meclis düzenlenmiş ve ortalıkta hala bir anayasa bulunmamasına rağmen devletin esaslarını belirten karalar alınmıştır. Fakat yürütme gücüne gerek duyulmuştur. Meclis, mevcut koşullardan dolayı bütün yetkileri (dolayısıyla yürütmeyi de) üstlenmiş olağan dışı bir teşkilat olmasına rağmen yürüteceği işlerin detaylarına inememekte, hızlı ve basit çalışma şansı dahi bulamamaktaydı. Bu sebepten ötürü, 25 Nisan 1920 tarihinde "yürütme kuvveti" meydana getirme kararı alınmıştır. Ardından 2 Mayıs 1920'de de İcra Vekillerinin seçimi için kanun çıkarılmıştır.[206] Artık ulusun yürütme organına sahip bir meclisi vardır. Bundan sonraki aşama olan hükümetin teşkilatlanmasını, devlet yönetim şeklini vs. ortaya koyacak bir anayasanın oluşturulmasına geçilebilecektir. Meclis, kendisini Kanun-i Esasiye sadık kalmış ama "selahiyet-i fevkaladeye haiz" bir meclis olarak anayasada değişiklik yapma yetkisini de kendisinde görmüştür.[207]

Meclis içerisinde, meclisin sürekli olmadığı ve Kanun-i Esasinin varlığına rağmen yeni bir anayasaya ihtiyaç kalmadığı düşüncesinde olan vekil sayısı küçümsenmeyecek kadar fazladır.[208] Fakat bu vekiller diğer taraftan yeni anayasanın da hazırlanmasının karşısında durmamıştır. Daha önce de belirtildiği üzere, meclis politik ihtiraslarını gözeten vekillerinden oluşmamıştır. Aksine bu vekiller, vatanı kurtarma, ulusun haysiyetini, gururunu, namusunu ve dinini korumak hususunda bir olan ulusun, emperyalistlerin elinde esir olmasını engelleme adına orada bulunan kahramanlardan oluşmaktadır.

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun mütalaasında atılan adımları özetlersek, 15 Mayıs 1922 tarihinde kurulan Anayasa Komisyonu (Kanun-u Esasi Encümeni), 18

---

[205] Mustafa Erdoğan, *"Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset",* Liberte Yayınları, Ankara, Mayıs 2012, s. 65
[206] Ümit İlker Özcan, *İlk Anayasamız Teşkilat-ı Esasiye'nin Hazırlanması Süreci,* 24. Hukuk Gündemi Atatürk Özel Sayısı, 2013, s. 26
[207] Bülent Tanör, *"Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri",* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 246
[208] Rıdvan Akın, *"Türk Siyasal Tarihi 1908-2000",* On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, Aralık, 2010, s. 133

Ağustos'ta "Meclisin Şekil ve Esası Hakkında Kanun" başlığı adı altında 8 maddelik bir yasa teklifini Genel Kurula iletmiş; teklif, 22 Ağustos tarihinde tamamıyla veto edilmiştir. Ancak 5 Eylül tarihinde Teşkilat-ı Esasiye Kanununun zeminini hazırlayan Nisab-ı Müzakere Kanunu kabul edilmiştir.

Hükümet tarafından tasarı halinde gönderilmiş Teşkilat-ı Esasiye Kanunu 18 Eylül tarihinde tartışmaya açılmıştır. Tasarı öteki ismiyle "halkçılık programı" diye bilinmektedir.[209] Ancak bu tasarının ne olduğu hususunda fikir ayrılıklarına düşülmüştür. Bu tasarı gerçekten bir tasarı mıydı yoksa bir devlet programı mıydı? Çünkü bu ikisinden hangisi ise ona göre değişken sonuçlar doğurabilirdi. Örneğin; metin kanun tasarısı ise konuyla alakalı komisyona sevk edilmesi, devlet programıysa Meclis Genel Kurulunda istişare edilerek icra vekilleri heyetine güveninin olup olmamasının gösterilmesi gerekecektir.[210] Bu belgenin devlet programı veya tasarısı olup olmadığına ilişkin yoğun tartışmaların ardından belge yasa tasarısı olarak her şubeden seçili üçer vekilden kurulmuş Encümen-i Mahsus adlı özel ve geçici komisyona gönderilmiştir.[211] Böylece başkan olarak İzmir vekili Yunus Nadi Bey ve raportör olarak da Burdur milletvekili İsmail Suphi Beyin görev aldığı Encümen-i Mahsus raporunun yani tasarının görüşülmesine başlanmıştır.[212]

Halkçılık programının "meslek ve amaç " başlığı altındaki ilk 4 maddeyi kapsayan bölümü, anayasa hükümler niteliğinden çok bir nevi hükümetin maksadını, meclisin işlevini açıklayan bir anayasaya giriş bölümü niteliğini taşıması, encümenin bu bölümü anayasa taslağından tamamen çıkarmasına ve beyanname haline getirmesine neden olmuştur. Ancak daha sonra bu beyanname mecliste oylanmış ve kabul edilerek meclisin programı ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun başlangıcı şeklinde ayrıca yayımlanmıştır.[213]

Kanun-i Esasinin kapsamadığı ve devlet yönetim şeklinin kökten etkilenebileceği nitelikteki "Ulusal Egemenlikle alakalı maddeler hiç tartışma yaşanmaksızın kabul görmüştür. Ardından gelen "güçler birliği'' ile alakalı maddelerin bir bölümü, aynı ulusal egemenlikle alakalı maddede olduğu gibi tartışma olmadan kabul görmesine karşın diğer kısmı bakımından büyük tartışmalar yaşanmıştır.[214]

---

[209] Ümit İlker Özcan; *a.g.e,* s. 26
[210] Ergün Özbudun, "*1921 Anayasası*", Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1992, s. 20
[211] Ümit İlker Özcan; *a.g.e,* s. 27
[212] Ergün Özbudun; *a.g.e,* s. 21
[213] Ümit İlker Özcan; *a.g.e,* s. 27
[214] Falih Rıfkı ATAY, *" Çankaya",* Bateş Bayilik Teşkilatı, İstanbul, 1998, s. 260

Nihayetinde bu bölüm değişikliğe uğratılarak kabul görmüştür.[215] Bu maddelerden sonra Teşkilat-ı Esasiye Kanununun layihasının müzakeresi sırasında mecliste çok kırıcı ve ağır tartışmalar olmuştur[216]. Meclisteki görüşmelerde tartışmaların arttığı alanlar şu başlıklar altında sıralanabilir:

1- Halifelik-Saltanat problemi ve TBMM yetkileri

2- Meslek temsili ve küçültülmüş meclis şekli

3- Bulunduğu yerden yönetim

4- Meclisin başkanlık konumu

5- Mecliste halifelik ve saltanat konusunda meydana gelen tartışmaların özünde halkçılık programının 5. maddesi yatmaktadır. Konu hakkındaki fikir ayrılıkları 7 Aralık tarihli celsede başlamıştır. Konuyla alakalı çeşitli konuşmalardan sonra anayasa taslağına Meclis'in maksadını açıklayan bir husus eklenmemiştir. Ancak zaten Teşkilat-ı Esasiye Kanunun ek maddesinin atıfta bulunduğu Nisab-ı Müzakere Kanununun birinci maddesi, hatırlanacağı üzere, meclisin amacını, "Saltanat ve Halifeliğin, vatan ve milletin istihlas ve istiklali" olarak tanımlamıştır.[217]

Meclisin yetkisi konusunda kuvvetli tartışmalar cereyan etmiştir. Meclis, Saltanata ait yetkileri mi kullanmalıydı? Meclis, saltanattan üstün olacak mıydı? Şeklinde çeşitli soruların sorulmasıyla tartışmalar yaşanmış nitekim bu tartışmalar ardından meclis yetkileri hususunda meclisin üstün olduğu yargıları onanmıştır.

Anayasa tasarısının "mesleki temsil" le alakalı maddesi en çok tartışılan madde olmuştur. Bu maddenin kararında olup olmadığıyla alakalı tartışmalar akabinde bu maddeler veto yemiştir. Bu durum paralelinde, küçültülmüş meclis modeli önerisinin de aynı akıbetle sonuçlanmasına neden olmuştur. Küçültülmüş meclis modeli, meclisin toplanmasının ardından belli bir müddet sonra kendi içerisinden bir heyet seçerek dağılıp, meclise ait yetki ve haklara sahip olması anlamına gelmektedir. Ayrıca daha sonra bu düzenleme de aynı tartışmalara neden olmuş ve bu öneride reddedilmiştir.[218]

18 Kasım 1920 tarihinden itibaren iki ay gibi bir sürenin sonunda ve yoğun fikir ayrılıkları neticesinde 24 maddelik kısa da olsa anayasa nihayet meydana çıkmıştır.[219]

---

[215] Ergün Özbudun; *a.g.e*, s. 23-24
[216] Ateş Toktamış, *"Türk Devrim Tarihi"*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Kasım, 2000, s. 122
[217] Ümit İlker Özcan; *a.g.e*, s. 27
[218] Ümit İlker Özcan; *a.g.e*, s. 27-28
[219] Rıdvan Akın; *a.g.e*, s. 134

Şunu da belirtmek gerekir ki, bu anayasanın müzakere şekli ve yeterli kabul sayısı normal kanunlardan farklı özel kurallara bağlanmamıştır. Bu sebeple 1921 anayasası olan Teşkilat-ı Esasiye, ılımlı bir anayasa[220] olmakla beraber anayasalar içinde bu niteliği itibariyle özeldir. Teşkilat-ı Esasiye belirtilen özellikleriyle "olağandışı bir anayasa" olduğunu göstermektedir. Meclis artık "kurucu meclis" olarak nitelendirilmektedir. Olağandışı koşullar neticesinde oluşan bu meclis kendisi gibi olağandışı yetkiler ile bezenmiştir. İşte bu özelliklerin bir gereği olarak, koşulların gereklilikleriyle hareket etmiştir. Ancak 1921 Anayasası kabulü sonrası iki anayasalı bir süre zarfının oluşması kaçınılmaz olmuştur. Yine de bakıldığında asıl anayasanın teşkilatı esasiye kanunu olduğunu görüyoruz. Ancak Teşkilat-ı Esasiye'nin değiştirmediği hükümler bakımından da Kanun-u Esasi yürürlükte olmaya devam etmiştir.[221] Tüm bu tartışmalar ve görüşmelerden sonra Teşkilat-ı Esasiye kanunu maddeleri aşağıdaki şekilde kabul edilmiştir:

Madde 1. Egemenlik kayıtsız şartsız ulusa aittir. Yönetim şekli halkın kaderini şahsen ve bilfiil yönetmesi temeline dayalıdır.

Madde 2. İcra gücü ve yasama salahiyeti ulusun tek ve gerçek vekili olan TBMM'de toplanmıştır. (Teşkilat-ı Esasiye'nin bu maddesi kuvvetler birliği ilkesinin kabul edildiğinin açık bir göstergesidir.)

Madde 3. Türkiye Devleti, TBMM tarafından idare edilir ve hükümeti "Türkiye Millet Meclisi Hükümeti" unvanıyla adlandırılır. (Madde yine meclis hükümeti sisteminin kabul edildiğinin açık bir ifadesidir.)

Madde 4. Meclis, illerin kendi sakinleri tarafından seçilen kişiden oluşmuştur.

Madde 5. Meclis seçimleri iki senede bir gerçekleştirilir. Seçilmiş kişinin görev süresi iki seneden ibarettir. Seçime tekrar katılmak yasaldır. Önceki heyet, yeni heyet toparlanana dek görevini sürdürür. Yeni seçim yapılması günün şartları gereği olanaksız ise toplantı döneminin yalnızca 1 yıl uzatılması yasaldır. Seçilen vekiller yalnızca seçildikleri şehrin değil, tüm ulusun vekilidir. [222]

Madde 6. Meclis heyeti topluluğu Kasım başında davet gözetmeksizin toplanır.

Madde 7. Şeriat hükümlerinin dağıtılması, tüm kanunların konması, değiştirilmesi, kaldırılması, anlaşma, vatan müdafaası ve barış anlaşması ilanı gibi

---

[220] Ümit İlker Özcan; *a.g.e,* s.27.
[221] Rıdvan Akın; a.g.e, s. 134
[222] Mehmet Okur, Milli Egemenlik ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, *http://dergipark.gov.tr/download/article-file/26048, [Erişim Tarihi: 23 Ocak 2018],* s. 297.

hukuku esasiye meclise aittir. Kanunlar ve nizamlar sıralamasında yumuşak muameleleri kaldırmak ve zamanın ihtiyacına uygun ahlak kuralları ve muameleleri esas kabul edilir. Vekil heyetinin görevi ve sorumluluğu kendine has kanunlarıyla atanır. (Bu maddeden de anlaşılacağı üzere, devletlerarası anlaşma Büyük Millet Meclisine aittir.)

Madde 8. Meclis, hükümetin kısımlara ayırdığı daireler kanunu kendine has seçilmiş olan vekilleri tarafından idare edilir. Büyük Millet Meclisi, işlerinin yürütülmesi adına ihtiyaç gördüğü zaman vekillere veçhe tayin eder ve bunları değiştirir. (Burada da yine meclis hükümeti sisteminin kabul edildiğini görmekteyiz.)

Madde 9. Meclisce seçilen meclis reisinin görev süresi de bir seçim dönemidir. Reis, Meclis adına imza atma yetkisine sahip ve vekil heyetinin kararlarını onaylamakla vazifelidir. İcra Vekilleri içlerinden birini reis seçerler. Fakat meclis reisi ve vekiller heyet reisine tabiidir. (Bu hükümde kullanılan "Meclis adına imza atma yetkisi" telafuzu devlet temsilinin anlamına gelmektedir.)

Madde 10. Türkiye, iktisadi ilişkiler ve coğrafya bakımından valiliklere, kaymakamlıklara ayrılmış olup kaymakamlıklar da bucaklardan oluşmuştur.[223]

Madde 11. Valilik, yerli işlerde kendi kendine hareket edebilme yetkisine sahiptir. Dışsal ve içsel siyaset, şeriat ile alakalı, tüzel ve askeri umur, beynelmilel iktisadi münasebet ve hükümetin genel teklifleri ile menfaati birden fazla valiliğe kapsayan konu hariç olmak üzere Büyük Millet Meclisi'nce yayınlanacak kanunun gereğince vakıf, medrese, okul, Sağlık Ocağı, İktisat, Ziraat, Bayındırlık ve sosyal proje işlerinin düzenleme ve yönetimi Valilik yönetimleri yetkisi altındadır.

Madde 12. Valilik yönetimleri, hemşehrilerince seçilmiş kişiden oluşmaktadır. Valilik yönetimlerinin toplantı dönemi 2 yıldır.[224]

Madde 13. Valilik yönetimi, üye sayısınca icra amiri olacak bir başkanla farklı şubeler yönetimdeki kişilerle şekillendirilmek üzere bir yönetim organı seçer. Sürekli olan bu heyet icra yetkisine sahiptir.

Madde 14. Meclis çatısı altında vilayeti temsil eden vekil validir. Vali, Meclis Hükümeti tarafından atanır. Görevi devletin genel ve ortak durumunu yönetmektir. Vali,

---

[223] Kemal Gözler, "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu", *http://www.anayasa.gen.tr/1921-tek-orijinal.pdf, [Erişim Tarihi: 28 Ocak 2018]*

[224] Mehmet Okur, "Milli Egemenlik ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu", *http://dergipark.gov.tr/download/article-file/26048, [Erişim Tarihi: 23 Ocak 2018],* s. 298.

yalnızca devletin genel vazifeleri ile yerel vazifeleri arasındaki fikir ayrılığı durumlarında müdahale eder.

Madde 15. Kazalar yalnızca yönetimsel ve sıkı düzen hususlarında bir bütün olup manevi kimliği elinde bulundurmaz. Yönetimi, Meclis Hükümetince göreve getirilmiş ve valinin emri altında bir kaymakama bırakılmıştır.

Madde 16. . Bucak, hususi hayatında kendi kendine hareket etme yetkisine sahip bir manevî şahsiyettir.

Madde 17. Bucağın danışma kurulu, bir idari heyeti ve bir de müdürü vardır.

Madde 18. Bucağın danışma kurulu, bucak halkınca seçilmiş kişiden meydana gelir.

Madde 19. İdari heyet ve bucak müdürü, bucağın danışma kurulu tarafından seçilir.[225]

Madde 20. Bucağın danışma kurulu ve idari heyet yargısal, ekonomik ve parasal konularda kendi haklarına sahip olup bunların dereceleri kendisine has kanunuyla belirlenir.

Madde 21. Bucak bir veya birkaç köyden oluşabildiği gibi, kasaba da bir bucaktır.

Madde 22. Valilikler, iktisadi ve sosyal alakaları nedeniyle birleştirilerek, genel müfetttişlik kıtaları oluşturulur.

Madde 23. Genel müfettişlik alanlarının genel olarak asayişinin sağlanması ve bütün dairelerin yaptığı işlerin denetimi, genel müfettişlik alanlarındaki vilayetlerin ortak olan işlerinde gidişatı kontrol etme yetkisi genel müfettişlerindir. Bu genel müfettişler devletin hali hazırdaki durumlarıyla yerel yönetimlere ait halleri ve aldıkları kararları her zaman ivedi bir şekilde kontrol ederler.

Madde-i Münferide

İş bu yasa yayılmasından itibaren kabul edilir. Ancak hala Büyük Millet Meclisi 5 Eylül 1910 tarihli kanunun ilk maddesinde gösterildiği üzere maksadının oluşmasına dek aralıksız bir şekilde toplu olarak bulunacağı yönüyle işbu Teşkilat-ı esasiye Kanunu'ndaki 4. 5. ve 6. maddeler maksadın meydana gelmesinde hala mevcut, Büyük

---

[225] Kemal Gözler, "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu", *http://www.anayasa.gen.tr/1921-tek-orijinal.pdf, [Erişim Tarihi: 28 Ocak 2018]*

Millet Meclisi adedi mürettebinin sülusanı ekseriyetle karar verildiği takdirde ancak yeni intihabdan itibaren mer'iyyül icra olacaktır.[226]

Büyük Millet Meclisi idaresinin kurulması ve 1921 Teşkilat-ı Esasiye kanunun kabul edilmesiyle beraber, İstanbul ahalisinin sevincini göstermek amacıyla Anadolu'nun belirli yerlerinde mitingler düzenlenmiştir. Bu mitinglerden biri de Sultan Ahmet meydanında gerçekleştirilmiştir.

Mitingin yapılacağı daha önceden de ufak ilanlarla halka dağıtılmak suretiyle bildirilmiştir. Mitingi düzenleyen heyet bu sabah dar'ül-fünun da toplantı yapmış ve nutuk söyleyecek olan dar'ül-fünun muallimlerinden, Muslihiddin Adil, hukuk-ı düvel müderrisi Cemil, ayandan Seyit Beylerle Nakıye Hanım olmak üzere seçilmişlerdir. Saat on iki de dar'ül- fünun talebeleri muhtelif semtlerden gruplar halinde gelen halkla beraber ellerinde muzaffer bayraklar olduğu halde Beyazıt-Divan yolu caddesini takiben Şark yerine gelmişlerdir. Şark yeri o gün de tutulmuş ve Refet Paşa hazretleri Büyük Millet Meclisi vekili olarak coşkuyla selamlanmıştır. Ardından halk, dar'ül-fünun talebeleri ile beraber harbiye ve bahriye mızıkaları eşliğinde güzel sesle şarkılar söylemiştir. Yine şark yerinde nutuklar söylenmiş ardından Sultan Ahmet Meydanı'na ulaşılmış ve orada bayraklarla süslenen kürsüde hatipler nutuk iradına başlamışlardır.

Mitingin devamında halk Sultan Ahmet'ten Hilal-i Ahmer önüne gelmiş ve burada coşkulu tezahüratta bulunmuştur. Yapılan bu tezahüratlar muhtelif istikametlerden hareketle şehirde de devam etmiştir.[227]

1921 Anayasası yalnızca içeriği açısından değil, mecliste yapıldığı müzakere sistemi bakımından da önemli bir doküman niteliğindedir. Öyle ki meclisin anayasa hususunda müzakerelerinin analizi, ilk meclisin vasfını, vatan sevgisini, özgürlük aşkını, politik olgunluğunu, ulusçuluk ve milletçilik ilkelerine tartışmasız bağlılığını açıkça ortaya koymuştur.[228]

---

[226] Mehmet Okur, "Milli Egemenlik ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu", *http://dergipark.gov.tr/download/article-file/26048, [Erişim Tarihi: 23 Ocak 2018],* s. 299.
[227] Akşam, 3 Teşrin-i Sani, 1338-1341.
[228] Mehmet Okur, *Milli Egemenlik ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu,* *http://dergipark.gov.tr/download/article-file/26048, [Erişim Tarihi: 23 Ocak 2018],* s. 301.

1.8. Şehzade Abdülmecid Efendi'nin Ankara'ya Davet Edilmesi

Birinci Dünya Savaşı'na kadar mevcut olan monarşi düzeninin yerine demokratik idareler kurulmaya başlamıştır. Örnek verecek olursak; Avusturya-Macaristan İmparatoru Karl'ın tahttaki hakkından kendi isteğiyle vazgeçmesi, ardından Avusturya ve Macaristan cumhuriyetlerinin inşa edilmesi. Ayrıca Alman Kralı II. Wilhelm de Birinci Dünya Savaşı'nın sonrasında yapılan ateşkes oturumları esnasında, Veliahdıyla beraber taht hakkından vazgeçmiş (9 Kasım) ve 10 Kasım 1918'de Hollanda'ya sığınmıştır.

Bu mühim tekâmül, Alman Hükümeti'nin 5 Ekim tarihinde Amerikan Hükümeti'ne ateşkes teklifinde bulunması, ateşkes ve sulh adına koşullar içerisinde Alman İmparatoru'nun tahttan kendi isteğiyle inmesini istemesi ile başlamış ve Almanya'daki monarşik düzenin yok olmasını da beraberinde getirmiştir. Bundan daha mühimi ise, söz konusu yaklaşık otuz günlük süreçte önde gelen Alman siyasi partilerinin Alman İmparatoru'nu politikadan siyasi hayatın dışına itme istekleridir.[229] Osmanlı siyasi partileri ise Padişah ve Saray dışında bir alternatif göremediklerinden, Padişah ve Saray da genellikle yabancı güçlere karşı direnç göstermek mecburiyetinde kalmıştır. Daha enteresan olan ise, Padişahın' ve hanedan üyelerinin işgalci kuvvetlerle birlik olmasıdır.[230]

Mustafa Kemal, İstanbul'da bulunduğu altı aylık süre boyunca Padişah ile altı defa bir araya gelmiş, ancak Vahdettin de ulusun selametine dair bir izlenim edinmemiştir. Bununla da kalmayıp, Padişah'ın İngilizlerin düşüncelerine ve planlarına eğilimleri olduğunu anlamıştır. Mustafa Kemal, Anadolu'ya geçtikten sonraki dönemde Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı yürütürken, aynı anda geniş cephe stratejisi çerçevesinde hanedan ve İslam bilginleri ile de yakın temaslar kurmuştur. Bu temaslar, gerek Abdülmecit Efendi-Mustafa Kemal ilişkisinde, gerek Ömer Faruk'un Anadolu hareketine sempatik yaklaşımında, gerekse Şeyh Ahmed Sünusi'nin bu hareketin adeta imamlığını üstlenmesi işlerinde olduğu gibi bazen de işbirliği boyutunu kazanmıştır. Ancak hanedan üyelerinin devlet ve millet uğraşlarında Padişah'tan daha da değişik bir bakış açısı içinde oldukları görülmektedir. Abdülmecit'in 16 Temmuz 1919 tarihli tasarısını buna örnek olarak verebiliriz. Öyle ki Abdülmecit Efendinin bu tasarısı temel olarak Damat Ferit ve hükumetinin Anadolu'daki Kuva-yı Milliye hareketi lehine yapıcı

---

[229] ***Akşam,*** İstanbul, 3 Kasım, 1338-1341
[230] Mehmet Okur, *Milli Egemenlik ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu,* http://dergipark.gov.tr/download/article-file/26048, *[Erişim Tarihi: 23 Ocak 2018],* s. 301.

bir icraatta bulunamadığı ve devam etmekte olan Paris Barış Konferansı karşısında alınması gerekli genel önlemlere ilişkilidir.

İngilizlerin raporlarına baktığımızda Abdülmecit'in, Ateşkesten bu yana fazlasıyla dikkat çektiğini, milli mücadele hareketinden büyük ölçüde etkilendiğini ve onların fikirlerine büyük sempati duyduğunu görebiliriz.[231] Ayrıca İstanbul da bulunan Milli Mücadele taraftarları da buna benzer şekilde ifadeler de bulunmuşlardır. Örneğin, Abdülmecit'in Anadolu'ya gitme isteğini ilk kez İzmir'in Yunan Hükümeti tarafından işgal edilmesinden sonraki gün gösterdiğini, ayrıca İstanbul'daki Kemalistler ile bile bu doğrultuda temasa geçtiğini Hüsamettin Ertürk belirtmiştir.[232] Ancak Abdülmecit'in bu davranışları İzmir'in işgal edilmesine Damat Ferit Hükümeti'nin müdahale etmemesi ve Osmanlı ile müttefik güçler arasında imzalanması muhtemel olan barış anlaşmasının Türk milletini "köle konumuna düşüreceği düşüncesinden kaynaklanmaktadır.[233]

Bu nedenlerden dolayı, İstanbul'da bulunan İngilizler Veliaht Abdülmecit'in asıl amacını öğrenmek için girişimlerde bulunmuşlar hatta bu amaçla birkaç kez kendisiyle müzakere gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca İstanbul'da bulunan İngiliz Komiseri Amiral Webb bu amaçla Londra'ya takdim etmek için 9 Ağustos 1919 tarihinde bir rapor hazırlayarak, Abdülmecit'in güven arz etmeyen bir karakterde olduğunu kaleme almıştır.[234]

Yine İngilizler, Abdülmecit ile Kemalistler arasındaki diyaloğu çok tehlikeli gördükleri için, bu diyaloğun gerçekten var olup olmadığını kendileri denetlemek istemişler ve bu amaç doğrultusunda da birkaç kere Abdülmecit ile bizzat müzakerede bulunmuşlardır. Bu müzakereden hoşnut olmayınca ve bu konudaki kuşkuları devam edince de ünlü Hintli casuslarından olan Mustafa Sagir'i bu işle görevlendirmişlerdir. İngilizler, Mustafa Sagiri görevlendirerek, ilk olarak Abdülmecit'in ardından Osmanlı şehzadeleri ile askerî paşaların hakikaten İngilizlere sadık olup olmadıklarını açıkça gün yüzüne çıkarmak istemişlerdir. Öyle ki Mustafa Sagir bu amaç doğrultusunda Veliaht Abdülmecit'le temasa geçmiş ve Abdülmecit'in oğlu Ömer Faruk'la beraber Anadolu'ya geçtiği esnada Kemalistlerle beraber hareket etme arzusunda olduğunu

---

[231] Mustafa Oral, "Veliaht Abdülmecid Efendi'nin Ankara'ya Davet Edilmesi Meselesi," Atatürk AraştırmaMerkezi,*http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Mustafa-ORAL-Veliaht-Abd%C3%BClmecitin-Ankaraya-Davet-Edilmesi-Meselesi.pdf, [Erişim Tarihi: 18 Aralık 2017]* s. 284-285

[232] Hüsamettin Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası,* Yayına hazırlayan; S.N. Tansu, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1957, s .318-319

[233] Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika,* C. 2, TTK Yayınları, İstanbul, 1991, s. 81

[234] Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk,* C.I, TTK Yayınları, Ankara, 1973, s.73- 75

öğrenmiştir.[235] İngiliz yetkilileri ise bu yaşananların, İngilizler' den kaynaklanmadığını, aksine Damat Ferit ile uyum içinde olmayan Abdülmecit'ten kaynaklandığını savunmuşlardır.[236]

Abdülmecit Efendinin 16 Temmuz 1919 tarihinde kaleme aldığı muhtıra Kemalistler açısından kendilerinin tanınması ve Osmanlı Devleti ile İstanbul Hükûmeti arasında bir uyuşmazlık meydana gelmesi açısından bir hayli önemsenmiştir. Öyle ki, bu muhtıra, ilerleyen süreçte Kemalistler aracılığıyla önce Erzurum'da çıkarılan 21 Eylül 1919 tarihli Albayrak gazetesinde ve akabinde Trabzon gazetelerinde aynen yayınlanmıştır.[237] Böylece, Abdülmecit'in Vahdettin ile Damat Ferit karşıtı olduğunu duymayan kimse kalmamıştır. Böylece milli mücadele taraftarları ile Damat Ferit Paşa aleyhinde hareket edenler arasında Osmanlı hanedanının da bulunduğu gösterilmek istenmiş ve bu şekilde millet nazarında Osmanlı Devletini güçsüzleştirmek için çaba sarf etmişlerdir.

Milli mücadeleciler açısından ise bu düşünce, Damat Ferit Hükümeti'nin düşmesi ve onun yerine Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin gelmesi gibi olumlu bir gelişmeyi sağlamıştır. Bundan sonraki süreçte ise Abdülmecit, Osmanlı Sarayı'na ve Vahdettin'e karşı olan aykırı davranışlarına son vermiş ve Ekim ayının sonlarında da Vahdettin'le barışı sağlama adına çaba sarf etmiştir.[238]

Ancak Abdülmecit'in, milli mücadele taraftarları tarafından Ankara'ya kaçırılma ihtimali olduğu için kendisi, 16 Haziran 1919'da Çamlıca'dan Dolmabahçe'ye taşınma konusunda ikna edilmiş ve Damat Ferit'in kontrolü altına alınmıştır.[239] Bununla beraber, Kurtuluş Savaşının yaşandığı dönemde de Abdülmecit'in milli mücadele taraftarları ile sıkı bir temas içerisinde olduğu gözlemlenmiştir. Abdülmecit'in Milli mücadele taraftarları ile sıkı bir temasa geçmesini sağlayan kişi ise yaveri Kurmay Yüzbaşı Yümnü (Güresin) Beydir. Kurmay Yüzbaşı, iki yıl Abdülmecit'in yanında yaverlik görevinde bulunmuş, akabinde Kurtuluş Savaşı'na katılmak amacıyla Ankara'ya geçmiştir. Yine kendisinin Ankara'ya davet edildiğini bildirmek amacıyla

---

235 Hüsamettin Ertürk; *a.g.e,* s. 270-271
236 Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk,* C.2, TTK Yayınları, Ankara, 1975, s.351
237 Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz,* İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1969, s. 278-280
238 Sina Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele,* Cem Yayınevi, C.2, İstanbul, 1992, s. 89-91
239 Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, C. 2, TTK Yayınları, Ankara, 1975, s.306

Abdülmecit ile temasa geçen kişi de Yümnü Güresin olmuştur. Ancak Abdülmecit Yümnü Güresinin bu davetini olumlu karşılamamıştır.[240]

Ardından veliaht Abdülmecit'in Ankara'ya "Halife'nin Vekili" olarak geçirilmesi plânlanmıştır. Bir taraftan böyle bir plan yapılırken diğer taraftan da planın olumlu sonuç vermesi amacıyla Abdülmecit'e, Ankara'ya gittiği takdirde kendisinin saltanatının da ilan edilebileceği söylenmiştir.[241] Görüldüğü üzere, 1920 senesinde milli mücadelecilerin birincil amacı Veliaht Abdülmecit'in "halife" unvanından yararlanmaktır. Daha sonra Mustafa Kemal Abdülmecit'in oğlu Ömer Faruk'a, Veliaht Abdülmecit'in Anadolu'ya geçmesini ve kendilerine katılmasını söyleyerek bir teklifte bulunmuş Abdülmecit ise, Anadolu'ya gideceğini ancak kendisinin hilafetinin ilan edileceğini söylemiş ve bu teklifi reddetmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere Abdülmecit, Osmanlı Hanedanına mensup biri olarak Anadolu'ya çağırıldığını düşünmüştür. Oysaki milli mücadeleciler, Abdülmecit'i ülkenin milli birlik ve beraberliği konusunda ciddi bir tehdit unsuru haline gelen ve İstanbul'un dinsel propagandasından dolayı meydana gelen Anadolu'daki kardeş kavgasını sonlandırmak amacıyla çağırmışlardır. Abdülmecit ise kendi hükümdarlık geleceğinin Ankara'da olduğunu düşünmüş, bu nedenle Ankara'ya bir yurtsever olarak değil, bir hükümdar olarak gitmek ve padişah olmak istemiştir.

Bu süreçte milli mücadele taraftarlarını en fazla endişelendiren mevzu ise şüphesiz ki Bağlaşıkların ve İstanbul Hükümetinin Halifenin manevi kuvvetinden faydalanıp, Anadolu halkını Ankara'ya karşı düşman konumuna getirerek bundan yaralanmak olmuştur. Dolayısıyla bu şartlar içerisinde Abdülmecit'in Ankara'ya çağırılmasının asıl sebebi milletimizi tüm dünya karşısında tek bir kitle şeklinde göstermek hedefi doğrultusundadır.

Bu gelişmelerden Sultan Vahdettin haberdar olmuş ve Abdülmecit Bağlaşıkların bilgisi çerçevesinde Çamlıca'da bulunan dairesinden alınarak Dolmabahçe'deki özel dairesine yerleştirilerek otuz sekiz gün boyunca (31 Ağustos-7 Ekim 1920) göz hapsine alınmıştır. Abdülmecit'in bu şekilde göz hapsinde tutulması fikrini eskiden beri Damat

---

240 Mustafa Oral, "Veliaht Abdülmecid Efendi'nin Ankara'ya Davet Edilmesi Meselesi", *Atatürk Araştırma Merkezi, http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Mustafa-ORAL-Veliaht-Abd%C3%BClmecitin-Ankaraya-Davet-Edilmesi-Meselesi.pdf, [Erişim Tarihi: 18 Aralık 2017]* , s.292.

241 Murat Bardakçı, *Şahbaba:* Osmanoğulları'nın Son Hükümdarı VI. Mehmed Vahideddin'in Hayatı, Hatıraları ve Özel Mektupları, İstanbul, Gri Yayınları, 1999, s. 193

Ferit öne atıp durmuş, fakat bir netice alamamıştır.[242] Bu gözaltı sürecinin Abdülmecit'in üzerinde çok fazla etkisi olmuş olmalı ki, 1922 yılı Eylül ayında Türk Ordusunun İzmir'e girmesi akabinde Abdülmecit, milli mücadeleci olduğunu bildiği Yahya Kemal Bey'e bir açıklamada bulunmuştur. Bu açıklamasında,[243]Mustafa Kemal Paşa'nın iki sene önce kendisini bir mektup ile Ankara'ya çağırdığını ancak o dönemde Sultan Vahdeddin'in ve İngiliz Hükümetinin ajanları tarafından yönlendirildiğini ve Mustafa Kemal'in mektubuna cevap vermek istediğini lakin cevabının tutulmasından çekindiği için mektubu göndermekten vazgeçtiğini söylemiştir. Ancak bu durumun bu şekilde olmadığını başlangıçtan bu yana yaralandığımız tarihi kaynaklar söylemektedir. Öyle ki gerçekte, veliaht Abdülmecit'in Mustafa Kemal'in bu ilk davetine Sultan Vahdeddin'i ve hanedanı tehlike altına almamak adına olumlu cevap vermediğini de yine tarihi kaynaklar söylemektedir. Açıkça görülmektedir ki 1922 yılında yaptığı açıklama ile Abdülmecit içinde bulunduğu kötü durumdan kurtulup tekrardan Padişah olmaya çalışmıştır. Bu gelişmelerde Mustafa Kemal Paşa'nın Osmanlı hanedan mensuplarına güvenip onların söz konusu olduğu planlar yapmasının mümkün olmadığını göstermektedir.[244]

İşte tüm bu gelişmeler esnasında yani 1920 senesi ortalarında Sultan Vahdeddin duruma el koyarak, veliaht Abdülmecit'e tahtından vazgeçmesini istediğini belirten bir mektup yazmıştır. Ayrıca bu mevzular içinde muhbirliğin ve casusluğun olabileceği düşüncesi de oluşmaya başlamış ve içinde bulunulan durum fazlasıyla tehlikeli boyutlara ulaşmaya başlamıştır. Diğer taraftan İstanbul'da bulunan İngiliz İstihbarat Servisi yetkilileri de bu gelişmeleri Sarayın içerisinden ve dışından kontrol edip olabilecek herhangi önemli bir hareketlenmeye müdahale etme çabasında olmuşlardır. Mesela, Mustafa Sagir'in Abdülmecit ile milli mücadeleciler arasındaki ilişkilerin hangi boyutta olduğunu öğrenip efendilerine bunu haber etmesi bu doğrultuda önemli bir gelişmedir. Bu önemli gelişmelere ve içinde bulunulan tehlikeli duruma rağmen Mustafa Kemal, 1921 Şubatın da Abdülmecit'e sultanlık teklif ettiği bir mektup daha yazmış, fakat bu teklide karşı Abdülmecit bir kez daha 'hayır' cevabını vermiştir. Abdülmecit sadece hayır demekle kalmayıp, kendi yerine oğlu Ömer Faruk'u

[242] Mustafa Oral, Veliaht Abdülmecid Efendi'nin Ankara'ya Davet Edilmesi Meselesi**,** *Atatürk Araştırma Merkezi, http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Mustafa-ORAL-Veliaht-Abd%C3%BClmecitin-Ankaraya-Davet-Edilmesi-Meselesi.pdf, [Erişim Tarihi: 18 Aralık 2017]* s. 292

[243] Yahya Kemal, *Tarih Musahabeleri,* Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1975, s. 123

[244] Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk (1919-1927),* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997, s.378

göndermiş, ancak Mustafa Kemal'de bunu kabul etmeyip Ömer Faruk'u geri göndermiştir. Nitekim Abdülmecit'in bu davranışlarını Mustafa Kemal, kararsız ve güvenilmez bir karaktere sahip olduğu şeklinde değerlendirmiştir.[245]

1.9. Londra Konferansı

Sevr Antlaşması'nın[246] kimi maddelerinde değişiklik yapmak ve bu değişikliklerle Türk milletine kabul ettirmek Londra Konferansı'na katılmış olan Bağlaşıkların başlıca ortak çıkarı olmuştur. Hedeflerin farklı olmasına karşın bu Konferans Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Osmanlı Devleti, Fransa, İngiltere, Japonya ve Yunanistan'ın katılmasıyla gerçekleştirilmiştir.[247] Ancak Japonya katılımcı olarak bulunmasına rağmen, bu konferansın gerçekleştirilmesi mevzusunda herhangi bir girişimde bulunmamış ve konferans esnasında da faaliyet göstermemiştir. Ayrıca İngilizlerin Türkiye'ye yönelik olan planlarında kayda değer değişimlerin olmasında, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson'un daimi bir sulh adına "Wilson Prensipleri"[248] diğer bir ifadeyle "on dört nokta" izahatının tesiri olmuştur. Diğer taraftan, ABD eksenli yansız stratejisi ise İngiliz devletine uluslararası platformda etkin rol oynama şansını vermiştir.

Görülmektedir ki Lloyd George Sevr Antlaşmasının imzalanmasının ardından sulh için yeni bir tanzim gereksinimi duymuş ve bunun nedenleri arasında Türk Kurtuluş Mücadelesinin günden güne tesirini artırması olmuştur. Lloyd George'un daha öncede Mezopotamya ve Anadolu için düşünceleri mevcut olmuş ve bu düşüncelerinin gerçekleştirilmesi de Türk milletinin güçsüz bırakılması planının üstüne kurulmuştur. Türk milletini güçsüz bırakma vazifesini ise takdirkarlık duyduğunu[249] belirttiği Yunan Devleti üstlenmiştir. Bütün planlara rağmen, İngiltere Başbakanı olan Lloyd George'un Türk devleti adına olan planları yolunda gitmemiş ancak öteki bağlaşık devletlerle kıyasla mevkii en sağlam olan kişi de yine Lloyd George olmuştur.

İngiltere, Londra Konferansına Ankara hükümetini çağırarak Anadolu bünyesinde bir böl-yönet tekniği uygulama isteğindedir. Öyle ki bu istek ilerleyen dönemlerde "Rusları kendileriyle bir anlaşma yapmaya"[250] da zorlayacaktır. Öte yandan

[245] Alexandr Jevakhoff, *Kemal Atatürk: Batı'nın Yolu,* Çev. Zeki Çelikkol, İstanbul, 1998, s. 188-190
[246] Sadi Borak, *Atatürk'ün Gizli Oturumlarda Konuşmaları,* İstanbul, 2004, s. 163
[247] Mehmet Cemil Bilsel, *Lozan,* C. 1, İstanbul, 1995, s. 404
[248] Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1980),* Ankara, 1986, s. 138–139
[249] Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika,* C. 1, Ankara, 1987, s. 36
[250] Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika,* C. 1, Ankara ,1987, s. 12

Yunanistanın mevcut hükümeti olan Venizelos hükümeti devrilmiş, ancak Lloyd George yine de görünmeyen yüzüyle Yunan stratejisinde etkin olmaya devam etmiştir. Lloyd George'un konferansın devam ettiği süre içerisindeki stratejisi yalnızca Anadolu ile sınırlı kalmamış esasında O, müttefikleri olan İtalya ve Fransa'yı da tekrardan yanına çekmek niyetinde olmuştur. Ayrıca yine Lloyd George, Yunanlıların muhtemel bir muvaffakiyetinin, bağlaşık devletlerin bir araya gelmesini tekrardan sağlayacağına inanmıştır. Bu inanç gereğince, Fransız ve İtalya devleti Sevr Antlaşmasının maddelerinde düzenlemelerden konuşurken O, ufak ancak amacı büyük olan Müttefiki Yunanlılarla beraber bu düzenleme taleplerine aldırış etmemiş ve kendi stratejisi doğrultusunda ilerlemeyi sürdürmüştür.[251]

Şark meselesi'[252] çerçevesinde başlayan doğu siyaseti hakkında görüşmek maksadıyla İngiltere Başbakanı Lloyd George, Dışişleri Bakanı Lord Curzon, İtalyanların yeni Dışişleri Bakanı Kont Sforza ve Fransa Başbakanı Aristide Briand 20 Ocak 1921 tarihinde Paris'te bir araya gelmişlerdir.

Gerçekleştirilen toplantılarda Bağlaşıklar, meydana gelen gelişmelerin kendi aleyhleri doğrultusunda ilerlediği düşüncesinde yoğunlaşmıştır. Ardından Lord Curzon Doğu sorununun çözülmesi adına bir konferansın düzenlemesi ihtiyacını dile getirmiş ve bu öneriye sıcak bakan İtalya ve Fransız Devleti, muhtemel konferansın hedefine ulaşması adına Ankara Hükümeti'nin de davet edilmesini teklif etmiştir. Esasında buradaki ana düşünce, milli mücadelecileri ılımlılar ve aşırılar şeklinde ayırmaktır.

Müttefikler, bahsi geçen konferansın 21 Şubat 1921 tarihinde Londra'da gerçekleştirilmesine karar vermiş ve Osmanlı Devletine yapacakları davette, Mustafa Kemal'in ya da Ankara Hükümeti'nin yetkili bir mümessilinin de Osmanlının Temsilciler Kurulunda bulunması şartını dile getireceklerine karar vermişlerdir. Hatta bu teklifi Ankara Hükümetine Müttefikler bildirmeyecek, İstanbul Hükümeti bildirecektir.

Görüldüğü üzere Bağlaşık devletler, Ankara Hükümetini konferansa dolaylı bir şekilde davet ederek bir yandan Anadolu Hükümetinin varlığını kabul etmedikleri düşüncesinde olduklarını göstermiş, diğer taraftan da güç kullanarak başarısız olmalarını sağlayamadıkları Mustafa Kemal ve ordusunu sinsice tasarlanmış bir

[251] Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika,* C. 1, Ankara, 1987, s. 94

[252] Bayram Kodaman, *Şark Meselesi Işığı Altında Sultan II. Abdülhamid'in Doğu Anadolu Politikası,* İstanbul, 1983, s. 162–163

diplomasi çerçevesinde yenmeyi planlamışlardır.[253] Ardından İstanbul'da bulunan Yüksek Komiserler, Bağlaşıkların Londra da bir Konferans gerçekleştireceklerine dair kararını, Tevfik Paşa'ya bildirmiştir. Bağlaşık devletlerin İstanbul Hükümeti'ne duyurduğu bu karar üzerine Tevfik Paşa hemen harekete geçmiş ve Kocaeli Komutanlığı yardımıyla 26.01.1921'de Mustafa Kemal ile görüşmek istediğini bildirmiştir.[254]

Tevfik Paşa Mustafa Kemal ile telgraf başında şahsi olarak görüşmek istemiştir. Ancak bu istek üzerine Mustafa Kemal Tevfik Paşa'ya; kendi şahsıyla sona erecek bir durumun olmadığını ve olamayacağını, kendisi TBMM'ye başvurmak istiyorsa bu isteğin normal olduğunu ve bu isteğin resmi yolla değil de haberin bize ulaştırıldığı yolla kendisine bildirilmesinde de bir sakınca olmadığı[255]cevabını vermiştir. Mustafa Kemal, verdiği bu yanıtla Türkiye Büyük Millet Meclisinin yasal bir konumda olduğunu İstanbul Hükümetinin telaffuz etmesini ve yine Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin herkesin üstünde olan bir kurum olduğunu herkese benimsetme isteğinde olduğunu açıkça ortaya koymuştur.[256]

Öyle ki Mustafa Kemal'in, Tevfik Paşa'nın müracaatını Türkiye Büyük Millet Meclisine yapması doğrultusundaki yönlendirmesi etkili olmuş ve 26 Ocak 1921'de gerçekleştirilen şahsi müracaat yerine bu defa üzerinde bir gün geçmeden yine Tevfik Paşa'dan "Türkiye Büyük Millet Meclisi başkanı Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine" başlığı altında bir telgraf gelmiştir. Tevfik Paşa'nın gönderdiği bu telgrafta; Londra da bir konferansın gerçekleştirileceğinden, bu konferansta İstanbul hükümeti ile Ankara hükümetinin beraber bulunmasının gerektiğinden ve İstanbul hükümetinin tek başına davet edilmediğinden bahsedilmiştir. İlaveten telgraf devamında, Mustafa Kemal Paşa'nın ya da görevlendirilen temsilcilerin İstanbul'a gidip kendilerinin (İstanbul Hükümetinin) seçeceği temsilcilerle beraber yola çıkmaları gerektiğini de eklemiştir.

Mustafa Kemal Paşa, Bağlaşıkların Türk milleti arasında bir "çift başlılık" meydana getirip kendi çıkarlarını sağlamak amacında olduklarını fark etmiş ve henüz konferans gerçekleşmeden önce de bunu dile getirmiştir. Öyle ki yine Mustafa Kemal telgrafın ilerleyen satırlarında çok daha fazla dikkat çeken ifadeler kullanmış ve eğer İtilaf devletleri Londra konferansında Şark meselesini hak ve hukuk çerçevesinde

---

[253] E. Semih Yalçın, *Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti*, Ankara, 2007, s. 92

[254] Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMM. ZC.), C. VII, Ankara, 1944, s. 410.

[255] Bülent Kara, Savaşı Hazırlayan Barış Konferansı: Londra Konferansı, *Akademik Bakış* 144, C. 3, S.5, 2009, http://dergipark.ulakbilim.gov.tr/gov/article/view/5000142030, *[Erişim Tarihi: 18 Aralık 2017]*

[256] Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *İlk Meclis, Milli Mücadele'de Anadolu,* İstanbul, 1990, s. 241

düzenleme adına karar vermişlerse, gerçekleştirdiği çağrıyı dolaylı olarak değil doğrudan TBMM'ne yapmalı şeklinde sözlerine son vermiştir. Mustafa Kemal Paşa tarafından kaleme alınan bu telgrafın içerisinde kullanılan "vermişlerse" kelimesi, esasında farkında olunan bir olumsuzluğun, diplomatik bir yaklaşım şeklinde ifade edilmesinden başka bir şey değildir.

Gerçekleştirilen görüşmelerin ve Londra Konferansına gidecek olan temsilcilere verilmesi gereken direktiflerin Meclis içerisinde dile getirilmesi gerektiğini düşünen bazı milletvekillerinin bu doğrultudaki isteklerini, Mustafa Kemal Meclis Başkanlığı'na bir teklif ile iletmiştir. Ancak bunu Milletvekillerine bildirmesine rağmen bu kişiler daha önceki isteklerinde ısrarcı olmayı sürdürünce Mustafa Kemal de, meclis içerisinde bir ajan olduğunu ve millet ile vatan hakkında cereyan eden en önemli konuların daha önce raporlarla verildiği açıklamasını yapmıştır.

Her türlü olasılığa bir önlem olarak Londra'ya temsilcilerden oluşan bir kurulun gönderilmesinin gerekli olduğunu düşünen, Mustafa Kemal'in yaptığı bu açıklamanın ardından Meclis içerisinde bir casus avı başlamış ve birden fazla milletvekili gerçekleştirdiği konuşma esnasında kendisinin casus olmadığını ispatlama çabası içine girmiştir. Dolayısıyla devlet, Meclis içerisindeki münakaşaları bir itimat meselesine dönüştürmüş ve oturuma katılan 134 milletvekilinin hepsinin oyuna başvurarak alarak bu itimadı tazelemiştir. Casus mevzusu ile ilerleyen süreçte de TBMM devamlı olarak ilgilenmiş ve Londra da toplanacak konferansa dair bütün işlerin hükümet kanalıyla sürdürülmesi kararı alınmıştır. [257]

Konferansa katılacak olan devletler Londra Konferansını bütün kozların paylaşılacağı bir yer şeklinde görmüşlerdir. Bu nedenle Türkiye Büyük Millet Meclisi, konferans ile alakalı görüşmeleri kapalı oturumlarda ele almıştır. Çünkü Türkiye Büyük Millet Meclisi, haklı olarak verilen kararların casuslar aracılığıyla öğrenilmesinin önüne geçmek istemiştir. Lakin tüm bu önlemlere karşın Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bu mevzuda muvaffakiyet sağladığını söylemek mümkün görünmemektedir. Öyle ki İngiliz Hükümetinin teknik üstünlükten faydalanma gayesiyle Ankara ile Londra'da bulunan temsilciler arasında gerçekleşen telgraf görüşmelerinin kapsamı hakkında çeşitli bilgilere sahip olduğu bilinen bir gerçektir.[258] Bakanlar Kurulunun Başkanı olan Fevzi (Çakmak) Paşa, 4 Şubat 1921 tarihinde Meclisin gerçekleştirdiği gizli oturumda bir

---

[257] Bülent Kara; *a.g.e*, s. 153-155-156
[258] Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. I, Ankara, 1987, s. 129

konuşma gerçekleştirmiştir. Bu konuşmada Londra konferansına katılım süreciyle alakalı olarak İstanbul-Ankara ilişkisine dair bir açıklama yapmış ve bu açıklamasında, amaçlarının İstanbul da tutsak konumuna gelmiş olan hükümete bağlı olmak olmadığını aksine o hükümeti ve düşünce yapısını değiştirerek bu doğrultuda davranış sergilemek olduğunu söylemiştir. Fevzi Paşa bu açıklamasıyla Türk devletinin amacının ne olduğunu çok açık bir şekilde ifade etmiştir.

Yine Fevzi Paşa Londra'ya gönderilecek temsilciler grubunun içerisinde kimlerin bulunduğunu da meclise bildirmiş ve bu grubun; Yusuf İzzet Paşa, Bekir Sami Bey, Cami Bey, Muhtar Bey, Bayındırlık Bakanlığı eski Müsteşarı Muhtar Bey, Adanalı Niyazi Bey, Muvaffak Bey, Münir Bey, İzmir Milletvekili Mahmut Esat Bey'den oluştuğunu söylemiştir. [259]

Türkiye Büyük Millet Meclisi Londra Konferansı'na dolaylı olarak değil de doğrudan çağırılma hususunda hükümet aracılığıyla birtakım faaliyetlere girişmiş ve bu mevzuda İtalya'nın Dışişleri Bakanı olan Kont Sforza'dan da müspet bir bakış açısı görmüştür. Bu faaliyetlerin başarı getireceğini düşünen Hükümet, Londra konferansına geç kalmamak için Temsilcilerden oluşan bu kurulun hareket etmesine izin vermiş ve bunun üzerine Temsilciler Kurulu 6 Şubat 1921 tarihinde Ankara'dan ayrılmıştır.[260] İtalyan Dışişleri Bakanı Kont Sforza'nın Londra Konferansına Türkiye hükümetinin doğrudan çağrılması doğrultusundaki önerisinin Bağlaşıklarca olumlu karşılanmasının ardından Temsilciler Kurulu Londra'ya gitmiştir.[261]

21 Şubat 1921 tarihinde ve saat dörtte Saint James Sarayı'nda Londra Konferansı açılmıştır. Bu Konferansta, İngiltere'yi; Lloyd George ve Lord Curzon, İtalya'yı; Kont Sforza, Martino, Fransa'yı; Aristide Briyan, Berlelo, Japonya'yı; Vikont Hayaşi, Yunanistan'ı; Başbakan Kalogeropulos ve Frangulis temsil etmiştir.[262]

Konferansın ilk günü Müttefiklerin Yunan temsilcilerini dinlemesiyle geçmiştir.[263] İlk sözü alan Lloyd George; Yunan ordusunun Müttefik talepleriyle İzmir'i işgal ettiğini söylemiş ve Sevr Antlaşması sonrasında Mustafa Kemal Paşa'nın direnişinin Müttefikleri burada toplanmaya mecbur bıraktığını itiraf etmiştir.

---

[259] Bülent Kara; *a.g.e,* s. 156

[260] Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918–11 Ekim 1922),* C. I, Ankara, 1989, s. 129

[261] Bülent Kara; *a.g.e,* , s. 159

[262] Mehmet Cemil Bilsel; *a.g.e,* s. 404-405; Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar,* C. IV, İstanbul, 1991, s. 39

[263] Lord Kinross, *Atatürk Bir Milletin Yeniden Doğuşu***,** (Çev. Necdet Sander), 1990, İstanbul, s. 312

Lloyd George, Yunanistan'ın etkin rol oynamasından dolayı onun maddi ve manevi bütün gücünü öğrenmek istemiştir. Diğer taraftan Yunan Temsilciler Kurulu bir açıklama yapmış ve bu açıklama ile; Yunanistan'da meydana gelen siyasi olayların Yunan ordusunda tahribat yaratmadığını, subay kadrosunda bulunan kişiler içerisinde sadece elli kişi dışında diğerlerinin vazifelerine devam ettiğini ve bu ordu içerisinde bulunan kişilerin beklenileni yerine getirebilme becerisine sahip olduğunu belirtmiştir. Öte yandan daha önce Kont Sforza'nın Yunan temsilcilerine yönelttiği ancak yanıt alamadığı, Mustafa Kemal Paşa başarısız olup geri çekilirse ve Yunanistan ordusu Türk kuvvetlerinin saldırısıyla karşılaşırsa İzmir'in müdafaası adına ne kadarlık bir güç sağlanacak, bu gücün maddi oranı hangi boyuttan olacak ve Yunanistan Devleti bu yükün üstesinden gelebilecek mi? sorularını da bu defa Lloyd George yöneltmiş ve yanıt almak istemiştir. Görüyoruz ki barış konferansı, amacından tamamen çıkmakta ve adeta harp meydana gelmeden önce bir araya gelen kurmaylar kuruluna dönüşmektedir.[264]

Konferansta bulunan bir diğer kişi olan Aristide Briand ise Fransa adına konuşmuş ve bu konuda daha realist bir yaklaşım sergilemiştir. Aristide Briand, Yunanistan Hükümetinin vatanseverliğinden kuşku duymadığını ancak küçük görülen Türk milletinin mükemmel bir savaşçı yeteneğine sahip olduklarını, Kilikya civarında yeterli donanıma sahip altmış bin yurtsever Fransız askerinin uğraş verdiğini, ama yine de şimdiye dek bir sonucun elde edilemediğini söylemiştir.[265]

Yaşanan gelişmelere bakıldığı zaman barışı sağlamak için Londra'da düzenlenen konferansta Bağlaşıkların Yunanistan Temsilcileri ile gerçekleştirdiği müzakerelerin içeriğinin henüz konferansın başında, gayenin barışı gerçekleştirmekten ziyade harp çıkarma doğrultusunda olduğu izlenimi verdiği aşikârdır.[266] Öyle ki, bu harp nasıl çıkarılacak ve harbi ülkelerden hangisi devam ettirecek? Sorusu konferansta akla gelen soru olmuştur. Aslında bu soruların cevabını Lloyd George bilmektedir. Fakat Bağlaşıklarını da kendi düşüncesi etrafında birleştirmeye çalışmaktadır.[267]

23 Şubat tarihinde gerçekleştirilen toplantıda Bekir Sami Bey söz almış ve kısaca; Türklerin İtilaf Devletleri'nin daha önce, imzalanacak anlaşmaların adaletli olacağı doğrultusundaki ifadelerine inanıp sulh masasına oturduğunu, fakat milletlerin

---

[264] Mehmet Cemil Bilsel; *a.g.e,* s. 405-406
[265] Mehmet Cemil Bilsel; *a.g.e,* s. 409
[266] Falih Rıfkı Atay; *a.g.e,* s. 288
[267] Lord Kinross; *a.g.e,* s. 313

yazgılarını kendilerinin belirlediği bir süreçte bu hakkın sürekli müstakil yaşayan Türk milletine verilmediğini, İzmir'in haksız bir şekilde ve acımasızca işgal edildiğini, ayrıca İstanbul'daki hükümetin vazifesine son verildiği için Ankara'da yeni bir Meclis oluşturulduğunu ve bu Meclisin Türk milletinin haklarını elde etmek adına gereken her çeşit yolu uygulanacağını, harp istemediklerini aksine sulh istediklerini ve bu nedenle de Bağlaşıkların ilk çağrısına sulh için bir vesile anlayışıyla bakıp konferansta bulunduklarını söylemiş ve akabinde, istenen bir sulh için Türklerin taviz vermeyeceği noktaları Bağlaşıklara aşağıdaki üç önemli madde ile bildirmiştir:

1. Önem teşkil eden devletlerin yapmış olduğu açıklamalara göre kendi yazgılarını tayin edecek olan Arap milletinin yoğunlukta olduğu toprak parçaları dışında Osmanlı Devleti ayrılamaz bir bütündür. Öyle ki bahsi edilen topraklar üstünde, bağımsız bütün milletlerin varlığı ve ilerlemesi adına ilk şart olan egemenlik hakkından Türk milletinin de faydalanması gereklidir.

2. Müttefik Devletler ile düşmanları ve bazı ortakları arasında imzalanan anlaşmalara konu olan hakların tamamını Türkiye'de oturan azınlıklara tanımaya TBMM hazırdır. Fakat ilgili devletlerin Osmanlı Devleti'nden ayrılmış ülkelerde oturan İslam halkı lehinde aynı hakları tanımalarını, Meclis bunun ayrılmaz bir sonucu kabul eder.

3. Türkiye, devletlerarasında eşit olmak üzere, Halifeliğin ve aynı zamanda Türkiye'nin merkezi olan İstanbul'un asayişiyle alakalı tehdit unsuru olmamak ve Türk milletinin egemenlik haklarına uyum sağlamak şartıyla Boğazlar üzerinden serbest geçebilmeyi kabul eder.

Görüşmelerin sakin geçtiği, ancak yapılan açıklamaların önyargı ile bir milletin haklarının verilmeyeceği doğrultusu yönünde ilerleyen celseler genellikle Lloyd George'un Türk Temsilcileri'ne doğrulttuğu sorularla sürdürülmüştür. Bağlaşıklar, genel itibariyle Şark sınırını neresi teşkil etmektedir, neden İzmir'in boşaltılmasını istiyorsunuz, İzmir'de bulunan Türklerin sayısı ne kadardır, Boğazlar ve Marmara Denizi hakkında ne düşünüyorsunuz, harp sırasında ele geçirilen tutsakları hür bırakılacak mı? Sorularını hiç çekinmeden yöneltmiş ve celsenin Başkanı olan Bekir Sami Bey de yöneltilen bu soruları çok açık ifadeler kullanarak cevaplamıştır.

Ancak Lord Curzon bu sorularla da yetinmeyip, Kürt halkının yoğunlukta olduğu bölgelerin idaresinin özerk olup olmadığını, Türkiye'de bulunan Kürt halkının

hatta sınırlarını zorlayarak, Türkiye Büyük Millet Meclis'inde bulunan Kürt kökenli milletvekillerinin sayısını sorarak, sorularına devam etmiştir. Bekir Sami Bey'e yeniden cevap hakkı doğmuş ve; idarenin bir tür özerklik olduğunu, vilayetlerin kendi bütçelerini oluşturduğunu, Kürt halkının Türklerden ayrılma şeklinde bir düşünceye sahip olmadığını, Türkiye'de milletvekili olmak için kişinin, ikamet ettiği bölgeden seçilme şeklinde bir zorunluluğun olmadığını söylemiştir. İlaveten kendisinin kökeninin Çerkez olduğunu ancak Çerkezlerin yaşamadığı bir bölgeden milletvekili seçildiğini ve buna dayanarak herkesin her bölgeden seçilebileceğini dolayısıyla bu şartlar çerçevesinde Türkiye Büyük Millet Meclis'inde bulunan Kürt kökenli milletvekillerinin sayısını bilemediğini[268] söyleyerek konuşmasına son vermiştir.

Görüldüğü üzere menfaatlerin çatışma içinde olduğu ve devletlerin henüz işin başında birbirlerine şüphe ile baktığı bir ortamda açılmış olan Londra Konferansı, Sevr Antlaşması'nın çeşitli maddelerinde düzenlemeler gerçekleştirmişse de, bu durum Türk tarafında bulunanların, konferansta Müttefiklere üç madde şeklinde bildirdiği, esasında Misak-ı Milli adıyla tanınan ve Türk tezine mutabık olan düzenlemeler olarak kabul görmemiştir.

Bağlaşıkların, Türkiye'ye duyurduğu kararları ise şu şekildedir; Türkler Milletler Cemiyetine kabul edilecek, sadece birtakım şartlar çerçevesinde Türklerin İstanbul içinden çıkarılmalarından vazgeçilebilecek, Boğazlar Komisyonunu Başkanlığına Türk olan biri yerleştirilecek ve bu kişi yalnızca iki oy hakkına sahip olabilecek, Türklerden oluşan jandarma ve yardımcı kuvvetler arttırılacak, Maliye Komisyonu başkanlığına Türk Maliye Bakanı fahri Bey getirilecek, İzmir'in idaresinden Milletler Cemiyeti aracılığıyla tayin edilen Hıristiyan bir vali sorumlu olacak, Ermenistan bölgesinin sınırları Milletler Cemiyetinin yollayacağı bir komisyon tarafından belirlenecek ve Asurî, Kürt ve Keldaniler için kolaylıklar temin etmek şartıyla Sevr Antlaşmasında düzenlemeler gerçekleştirilecek, şeklindedir. Müttefiklerin önerisinin karşısında sessiz kalamayan Bekir Sami Bey'de, bu önerilerin Türk basınında yer almasının yeni bir ihtilale neden olacağını belirtmiş ve Kont Sforza bu açıklamaya olumlu bakmıştır.

Diğer taraftan Lloyd George, Londra Konferansının 9 Martta gerçekleştirilen celsesinde Türklerin İzmir'in boşaltılması isteğine Yunan Devletinin karşı çıktığını ve bundan dolayı Yunan halkının yeni bir hücum hazırlığı içerisine girdiklerini, onların zafer haklarının alınamayacağını, dolayısıyla konferansın Yunanlıları özgür bırakması

[268] Bülent Kara; *a.g.e,* s. 163-164-165

gerektiğini dile getirmiştir.[269] Burada hatırlanması gereken bir söz vardı ki, oda İsmail Safa Bey'in sözleridir. İsmail Safa Bey, kendilerinin yaşamak istediklerini, çok fazla kan dökülerek mücadele edildiğini ve bu mücadelenin kendilerine barış ve bağımsızlık getirmesini istediklerini[270] söyleyerek bağımsızlığımızın önemini açık bir dille vurgulamıştır. Yine Türklerin kararlı tavrı karşısında 10 Mart 1921 tarihinde Lloyd George, Yunan Kurulunda bulunan kişilerle ve Londra'ya yeni gelmiş olan Yunan Başbakan Yardımcısı Dimitrios Gunaris'le hususi bir müzakere gerçekleştirerek, Türkiye'nin Yunanlıları kâti bir surette İzmir'den çıkarmayı hedeflediğini bir daha tekrarlamıştır.

Bu açıklamanın akabinde Gunaris, müzakere ile sulh sağlamanın imkânsız olduğunu görmüş ve Yunan ordusunun, Bağlaşıkların kendisine verdiği vazifeyi yerine getirerek Sevr Antlaşması'nı Türk Devletine baskı yoluyla kabul ettireceğini ve konferansın kendilerine verdiği savaş kararının doğruluğunu onaylamasını Lloyd George'dan istemiştir. Öteden beri harp isteğinde olan Lloyd George ise Gunaris'in bu isteğini geri çevirmemiştir.[271]

Bağlaşıklar Londra Konferansı ile barışın yapılamayacağının farkındadır. Bu nedenle, Türkiye Büyük Millet Meclisi Temsilcisi olan Bekir Sami Bey ile ikili anlaşmalar gerçekleştirmek istemişlerdir. Bekir Sami Bey, yapılmak istenen bu ikili anlaşmaları Türkiye Büyük Millet Meclis'inin müsaadesini almadan ve Misak-ı Milli bünyesine ters olduğunu bildiği halde onaylamıştır. Ancak kabul ettiği bu anlaşmalar[272] kendisi için ilerde tehlike unsuru olmuştur. Diğer taraftan Türk Temsilcilerinden oluşan Kurul henüz ülkeye dönmeden Yunan ordusu yeniden taarruza geçmiş[273] ancak Türkler bu taarruzu bertaraf ederek galip olmuşlardır. Türk Kurtuluş tarihinde İkinci İnönü Savaşı olarak bilinen bu savaş şüphesiz ki Türklerin galip olduğu çok anlamlı bir savaştır. Ayrıca Türklerin tutsaklık olarak gördüğü Sevr Antlaşması'nın hiçbir suretle yine Türkler tarafından kabul edilmeyeceğinin tüm dünyaya bir zaferle duyurulmasıdır.

Londra Konferansına katılan devletlerin farklı hedeflere ulaşmaya çalıştığını bu nedenle de Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından henüz işin başında iken kuşkuyla

---

[269] Esat Arslan, *"1921 Yılı İlk Yarısında Türk, Fransız-İtalyan Yakınlaşması Karşısında İngiliz Politikası ve Mustafa Sagir Olayı,* " Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.XI, S. 31, (Mart1995), s. 188
[270] *TBMM GCZ,* C.2, Ankara, 1980, s.7.
[271] Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika,* C. 1, Ankara, 1987, s. 131-132
[272] Yılmaz Altuğ, *Türk İnkılâp Tarihi (1919–1938),* İstanbul, 1992, s. 120; Mehmet Gönlübol, Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919–1938*), Ankara, 1997, s. 28
[273] Bülent Kara; *a.g.e,* s. 166-167

karşılandığını belirtmiştik.[274] Hatırlandığı üzere İtilaf devletleri daha önce Ankara'yı dolaylı yollardan konferansa davet etmişlerdir. Ancak Ankara, bağlaşıkların kendilerini oyaladığını ve Yunan Hükümetine zaman kazandırma amacında olduklarına inanmış ve Misak-ı Milli ilkelerini dünya kamuoyuna duyurma amacı taşıdığı için "doğrudan davet" edildikleri takdirde konferansa katılma kararı almıştır.[275] Çünkü Türkiye Büyük Millet Meclis'inin ana ilkesi Misak-ı Milli çerçevesinde bir sulh elde etmektir.

Bekir Sami Bey, Londra Konferansın da etkin bir rol oynamış ve Milli Mücadeleye büyük bir inancı olmuştur. Ayrıca Moskova'da Sovyet Rusya ile olan barış görüşmelerini Türkiye Büyük Millet Meclisi adına devam ettiren bir diplomattır. Türkiye ile Sovyet Rusya arasındaki barış müzakereleri uzamış ve bundan dolayı Bekir Sami Bey, Sovyet önderlerinin içtenliğinden şüphelenerek müzakerelerin bir anlaşma ile neticelenmeyeceği sonucuna ulaşmıştır. Sovyet Rusya'nın otokrasiye dayanan bir topluluk tarafından yönetildiğine ve bu topluluğun haklarının da göz ardı edildiğini düşünen Bekir Sami Bey, bir an önce Bağlaşıklarla anlaşma yoluna gitmiş ve bu düşüncede olduğunu da gerçekleştirdiği ikili anlaşmalarla göstermiştir.

Ayrıca Türkiye adına, vazifesi devam ederken en uzun süre Avrupa'da kalan ve Dışişleri Bakanı[276] unvanını 2009 senesi itibariyle de muhafaza eden Bekir Sami Bey, Londra'da gerçekleştirilen Konferans akabinde, Ankara'ya gelmiş ve Mustafa Kemal Paşa'ya Londra'da imzaladığı ikili anlaşmalarla alakalı malumat vermiştir.[277] Bu müzakere sırasında, hem Mustafa Kemal'in, hem de Türkiye Büyük Millet Meclis'inin sıkı tenkitine maruz kalan Bekir Sami Bey, yaptığı ikili anlaşmaları haklı göstermek için çaba sarf etmiş, ancak bu çabasında başarısız olmuştur. Öyle ki, Mustafa Kemal Paşa kendisinin kibarca vazifesinden ayrılmasının kendisine yakışır bir davranış olacağını açık bir şekilde belirtmiştir. Sonuç olarak Bekir Sami Bey bu görüşmeden umduğunu bulamayıp, Türkiye Büyük Millet Meclis'ine istifa dilekçesini sunarak vazifesinden ayrılmıştır.[278]

---

[274] İzzet Öztoprak, *"Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cereyan-ı Müzakeratı*", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. XI, (Kasım 1995), S. 33, s. 581.
[275] Bülent Kara; *a.g.e,* s. 167.
[276] Bilal N. Şimşir, *Bizim Diplomatlar,* İstanbul, 1996, s. 39
[277] Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk-Söylev,* C. II, Ankara, 1986, s. 791
[278] Bülent Kara; *a.g.e,* s. 168

1.10. Yusuf Kemal Bey'in Türkiye Büyük Millet Meclisi Adına Halife Vahideddin ve Sadrazam Tevfik Paşa İle Görüşmeleri

Ankara'da Hükümetçe Yusuf Kemal Tengirşenk'e, o da resmi olmayan bir yerde, yani Bâbıâlîde sadece Sadrazam Tevfik Paşa ile görüşme yetkisi verilmiştir. Ancak öte yandan da onun Osmanlı Nazırlarıyla temas etmesi, ziyaretlerine gitmesi ve onların ziyaretlerini de kabul etmesi uygun görülmemiştir.

Buna göre Yusuf Kemal Tengirşenk daha önceden Tevfik Paşa ile sözleşmiş ve 16 Şubat günü Tevfik Paşa'nın Ayazpaşa'daki konağına gitmiştir.[279] Görüşmede Hamit Bey, Ahmet İzzet Paşa, Tevfik Paşa bulunmuştur. Çok uzun sürmeyen bu görüşme sonunda Yusuf Kemâl Bey, görüşmeyle ilgili bir rapor kaleme almış ve Tevfik Paşa ile İzzet Bey'in İngiliz devletinden çekindiklerini bu nedenle onlarla anlaşmak istediklerini ve yine İzzet Bey'in Misakı Milli unsurlarında ısrarcı olduğunu yazmıştır. İlaveten TBMM'nin halifeye bağlılığına yönelik söylentilerin yine İzzet Paşayı memnun ettiğini ve barışı sağlamak adına devletlerle yapılan görüşmelerde öne sürdüğü tekliflere İzzet Paşa'nın da fikren ortak olduğunu ekleyerek yazısına son vermiştir."[280]

Öte yandan yapılan görüşmede Ahmet İzzet Paşa da yer almış ancak Yusuf Kemâl Bey kaleme aldığı raporda bundan bahsetmemiştir. Öyle ki Ahmet İzzet Bey bu görüşmede mevcut konuların yanı sıra, yabancı devletlere tanınan ayrıcalıkların ve burada yapılan toplantıların basında yer alması konularının da konuşulduğunu söylemiştir. Ayrıca Yusuf Kemâl Bey, yabancı devletlere tanınan ayrıcalıkların kaldırılması gerektiğini söyleyerek, siyasal mevzularda da Ahmet İzzet Paşa'nın düşüncelerine katıldığını belirtmiştir. Akabinde Hariciye Vekili, Yusuf Kemal Tengirşenk'in raporunda yazılanlara karşı; mevcut konular çerçevesinde kayda değer oranda ortak düşünceler meydana geldiği için bu durumun basında yer almasını ve kendisinin (Yusuf Kemâl Bey) İstanbul hükümeti adına izah da ve müdafaada bulunabileceğinin de eklenmesini istediğini belirtmiştir. Bu isteğin gerçekleştirilmesi adına Ahmet İzzet Paşa, Padişahın izninin olduğunu belirten bir belge isteyip istemediğini sormuş ve bunun üzerine Yusuf Kemâl Bey, böyle bir belgeye ihtiyaç olmadığını sadece basında bu mevzu hakkında izah da bulunulmasının kâfi olacağını söylemiştir.

---

[279] Hikmet Bayur, *"T.B.M.M Hükümeti Umur-ı Hariciye Vekili Yusuf Kemal Tengirşenk'in 1922 Martında Yaptığı Avrupa Gezisiyle İlgili Anıları",* Belleten, C. XL, N. 16, Ekim-1976, s. 627.

[280] Yusuf Kemâl Tengirşenk, *Vatan Hizmetinde,* İstanbul, 1981, s. 241

Ardından yine Ahmet İzzet Paşa Yusuf Kemâl Bey'e, TBMM'nin kurulduğu dönemde hazırlanan programa yani Saltanat ve Halifeliği esaretten uzaklaştırma konusunda hala karalı olup olmadıklarını ve sulh yapıldıktan sonra Teşkilât-ı Esasiye Kanunu üzerinde düzenlemelerin yapılması doğrultusunda kendisine teminat verip veremeyeceğini sormuştur. Bu sorunun ardında Yusuf Kemâl Bey ise, bu mevzunun beklentilerini karşılayacak bir sulhun imzalanmasının ardından konuşulabileceğini söyleyerek cevap vermiştir."[281]

Bu görüşmeden birkaç gün sonra Ahmet İzzet Paşa, Yusuf Kemal Tengirşenk'in bulunduğu Dr. Akil Mustafa'nın evine gelmiş, "Haydi seni Padişah bekliyor" diyerek beraber saraya gitmişlerdir. Burada T.B.M.M. nin Hariciye Vekili, Tevfik ve Ahmet İzzet Paşalarla birlikte Şubat ayında ve saat 19'da Padişahın önüne çıkmışlardır. Akşam saatinin seçilmesinin amacı, onun saraya girişinin görülmesinin istenilmemesi olabilir ki öyle olduğu da sonradan anlaşılacaktır. Daha sonra Yusuf Kemal Tengirşenk "Vatan Hizmetinde", adlı eserinde bu olayı kaleme almış ve şu şekilde anlatmıştır:

"Üçümüz beraber Vahidettin'in olduğu salona girdik. Kendisi bir koltukta oturuyordu. Benimde oturmam gerektiği doğrultusunda bir işaret verdikten sonra ben de onun karşısında bulunan koltuğa oturdum. Tevfik Paşa ve İzzet Paşa ise oturmadılar. Sultan Vahdeddin ise gözleri kapalı bir vaziyette ve hiçbir ifadede bulunmadan duruyordu. Hemen bana verilen talimat doğrultusunda TBMM'nin padişahın kendilerini tanımasını istediğini belirttim. Bunun üzerine Padişah yine gözlerini açmadı ve soruma cevap vermedi. Bir süre bekledim ve ardından kalktım, izin istedikten sonra da Paşalarla beraber dışarı çıktık."

Esasında bu anlatış görüşmenin esas kısmını açıklamaktadır. Yusuf Kemal Tengirşenk ertesi sabah Münir Ertegün ile bu yazara, gece Çamlıca'da kayınbabasının evine döner dönmez yazıp, kalemi mahsus müdürü olan kayını Ferit'e şifre ettirerek, Ankara'ya çektirdiği telgrafı okumuştur. Bu telgraf dolayısıyla Ankara'da büyük bir gürültü çıkmış ve bunun üzerine merkeze dönünce bütün olayı ayrıca inceledik; bu yüzden işlerin gelişmesi ana çizgileri bakımından iyice hatırımızda kalmıştır.

Yusuf Kemal Tengirşenk Ankara'ya çektiği sanılan telgrafta Padişahla görüşmesini şöyle anlatmaktadır:

---

[281] Ömer Akdağ, Büyük Taarruzdan Önce Yusuf Kemal Bey'in Padişahla Görüşmesi ve Avrupa Seyahati, *Atatürk Araştırma Merkezi, http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-41/buyuk-taarruzdan-once-yusuf-kemal-beyin-padisahla-gorusmesi-ve-avrupa-seyahati, [Erişim Tarihi: 18 Aralık 2017].*

Vahidettin: "İstanbul'a gelişinizi ve ziyaretime gelmek istediğinizi Tevfik Paşa'dan öğrendim. Riyaset etmekle müftehir olduğunu milletin bir ferdi ile temastan mahsuz oluyorum."

Ahmet İzzet Paşa araya girerek görüşmeyi Sadrazamla birlikte kendisinin düzenlediğini söyledikten sonra Yusuf Kemal Tengirşenk:

"TBMM Hilafet makamını tanıyor ve kendisinin bütün mahiyetiyle tanınmasını istiyor" demiştir.

Vahidettin ise: "Benimle Millet arasına Yunanlar girdi, onlar gittikten sonra bu talep üzerinde görüşülebilir. İtidal ile hareket edin." Diyerek cevap vermiştir.

Ankara'ya çekilen bu telgraftaki anlatışa göre Yusuf Kemal Tengirşenk sadece Hilafet makamının tanınacağını söylemekle Saltanatın kaldırılacağını işaret etmiştir. Vahdettin ve Paşaların ise olası bir tepkide bulunduklarının konuşulmaması, ya hiçbirinin işi o esnada kavramadığını ya da Yusuf Kemal Tengirşenk'in olayın gelişmesini eksik anlattığı duygusunu uyandırmaktadır. Daha kuvvetli bir olasılık da Padişahla adamlarının içlerinden "işi siz Ankara'dakiler değil sonda büyük devletler çözümleyeceğinden sözlerinizin ne önemi olabilir" gibi bir düşünceye kapılmış olmalarıdır.[282]

Sultan Vahdeddin ile Yusuf Kemâl Bey arasında gerçekleşen görüşme sona erdiği gibi Yusuf Kemal Bey hemen dışarı çıkmış ve kendisinin neden başvurucu olarak gösterildiğine dair İzzet Paşa'ya tepki göstermiştir. Bunun üzerine İzzet Paşa daha önce Padişahın huzurunda yaptığı açıklamayı yinelemek zorunda kalmıştır.[283] Bu açıklamaya karşın Yusuf Kemâl Bey ise; "Sultan Vahdeddin bana daha önce BMM tanıdığını bildirmiş olsaydı eğer bakanlardan aldığım emir doğrultusunda İstanbul'da o dönemde bulunan bakanlar kurulu üyelerine uygun mevkiileri verecek ve yaşamları boyunca maaşlarının temin edilmesini sağlayacaktık" şeklinde cevap vermiştir.

Konuşulanlardan da anladığımız kadarıyla, Y. Kemâl Bey, beklediğini bulamamıştır. Ancak diğer taraftan da Dışişleri Bakanı, tüm yaşanan olumsuzluklara karşı umudunu kaybetmemiştir. Öyle ki Ahmet İzzet Paşa'ya, İstanbul Hükümeti'nin Avrupa'ya temsilci göndermemesi gerektiğini ve bu tarafın onaylanmadığı takdirde

---

[282] Hikmet Bayur; *a.g.e*, s. 627-628

[283] Ömer, AKDAĞ, Büyük Taarruzdan Önce Yusuf Kemal Bey'in Padişahla Görüşmesi ve Avrupa Seyahati, *Atatürk Araştırma Merkezi*, *http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-41/buyuk-taarruzdan-once-yusuf-kemal-beyin-padisahla-gorusmesi-ve-avrupa-seyahati.*

delegelerimizin onların da delegeleri olarak kabul edilmesi gerektiği "[284] Şeklinde bir teklifte bulunmuştur.

Bir taraftan Ankara Hükümetine bağlı Dışişleri Bakanı İstanbul'da bu tarz müzakereler gerçekleştirirken diğer taraftan da Büyük Millet Meclis'inde önemli olaylar cereyan etmiştir. Öyle ki Yusuf Kemâl Bey'in Sultan ile yaptığı müzakere, Büyük Millet Meclis'inde büyük tepkiyle karşılanmıştır. 6 Mart 1922 tarihine gelindiğinde hafi celsede bu mevzu doğrultusunda müzakere yapılmış ve "İstanbul Hükümeti" adında bir hükümet kabul edilmemiştir. Ayrıca Padişahlık mevkii ile tüm ilişkilerin koparılmasının arzulandığı bir dönemde Dışişleri Bakanının, Meclise bildirmeden hele de "varlığının bile" tanınmadığı İstanbul Hükümeti'nin yardımı ile Padişah'a gidip Ankara'nın BMM tanıması arzusunda bulunması, BMM azalarınca inanılması zor ve karmaşık bir mesele gibi görünmüştür.

Ardından bu meselenin anlaşılması adına üst üste soru takrirleri verilmeye başlanmıştır. Bu soru takrirlerini veren kişilerden sadece bir kaçı olan Diyarbakır Vekili Hacı Şükrü Bey'in, Trabzon Vekili Hafız Mehmet Bey'in ve Aydın Mebusu Tahsin Bey'in soru takrirleri önce ele alınmıştır. Ardından yöneltilen suallere yanıt verme adına kürsüye Dışişleri Bakanlığına vekil olarak bakan Celal Bey gelmiştir. Konu, Meclisin kalabalık olmadığı bir zaman diliminde görüşülmüş ve Celal Bey, şu ifadelerde bulunmuştur: "İstanbul'da bulunan görevlileri son kez vatan ve vicdan vazifesine davet etmeyi Bakanlar Kurulu münasip buldu. Avrupa yolculuğu yapan Yusuf Kemâl Bey'e İstanbul istikametinden giderek görüşmesi gereken kişilerle ve isterse Halife ile de müzakerede bulunma salahiyeti verildi. 20 Şubat 1922'de İzzet Paşa Padişah'ın kendisiyle müzakerede bulunma isteği olduğunu söyleyerek Yusuf Kemâl Bey'i saraya götürmüştür. Padişah ile müzakere esnasında Yusuf Kemâl Bey Padişaha, 'sizin varlığınızı kabul ediyoruz, sizin de bizim varlığımızı kabul etmenizi istiyoruz' demiş ancak olumsuz bir yanıt gelmiştir."

Gensoru ehillerinden olan Aydın delegesi Tahsin Bey söz almış ve kendisinin ilk olarak Bakanlar kurulunun vazifesini yerine getirmediğini kanıtlayacağını, Sultan Vahdeddin'in padişahlık makamını Yunanlara veren biri olduğunu, böyle bir kişiyle müzakerede bulunmadan olumlu bir sonuç çıkmasının beklenilemeyeceğini ve Bakanlar kurulunun ilk hatasının bu olduğunu söylemiştir. Ayrıca Ahmet izzet Paşa'ya güvenilmesini ve onun yardımı ile Sultanla anlaşmaya gidilmesini de ikinci hata olarak

---

[284] Yusuf Kemâl Tengirşenk; *a.g.e,* s. 24

görmüştür. İlaveten, Padişahın İstanbul'da tutsak olduğunu, tutsakla değil onun efendisi ile anlaşma yoluna gidilmesi gerektiğini, efendisinin ise Harrington olduğunu, Haringtonun efendisinin de L. George olduğunu, tüm bu hataların Bakanlar kurulunun vazifesini nasıl yerine getireceğini bilmemesinden ve bu tarz sorunlarda meclisin görüşüne başvurmamasından kaynaklandığını söylemiştir. Son olarak bu nedenlerden dolayı Bakanlar kurulunun geri çağırılmasını ve hükümetin düşmesini teklif ederek sözlerini bitirmiştir. Bunun üzerine Trabzon delegesi olan Hafız Mehmet Bey, "Bakanlar kurulu, hiçbir zaman olağanüstü Meclis ve hükümetin yasallığını Halifeye onaylattırma gereksinimi olduğunu kararlaştıramaz" demiş ve Mustafa Kemâl Paşa da, "böyle bir durum olamaz, bu şekilde bir karar alamaz" diyerek karşılık vermiştir.

Bu katı hamlelere karşı Bakanlar Kurulu başkanı olan Fevzi Paşa söz almış ve Yusuf Kemâl Bey'in, Avrupa'ya ulusal amacımızı izah etmek için giderken, Padişaha görünmeden gidemeyeceğini ve bağlılığın gösterilmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Tüm bu konuşmaların ardından son sözü Mustafa Kemâl almış ve özet olarak, meclisin tüm ulusla beraber Hilafet kurumuna bağlı olduğunu, bu makamın kendilerine ait olduğunu, sonuna kadar da onu koruyacaklarını, bundan dolayı bu mevkii de bulunan kişinin meclisin aldığı kararlara ve ulusun isteklerine uyacağını bildirdiği takdirde onunla da görüşülebilir şeklinde Bakanlar Kurulunun bir karar aldığını ve İstanbul da bulunan yetkililerin çevirdiği oyundan Yusuf Kemâl Bey'in kusurunun olmadığını[285] söylemiştir.

[285] Ömer, AKDAĞ, Büyük Taarruzdan Önce Yusuf Kemal Bey'in Padişahla Görüşmesi ve Avrupa Seyahati, Atatürk Araştırma Merkezi, *http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-41/buyuk-taarruzdan-once-yusuf-kemal-beyin-padisahla-gorusmesi-ve-avrupa-seyahati, [Erişim Tarihi: 19 Aralık 2017]*

İKİNCİ BÖLÜM

2. SALTANATIN KALDIRILMASI VE BASIN

2.1. Saltanatın Kaldırılması ve Yankıları

Bilindiği üzere Türkler yüzyıllar boyunca müstakil bir şekilde yaşamış ve birçok savaş geçirerek meydana gelen yıkımların yerine yeni oluşumlar ve yeni devletler kurma yeteneğine sahip olmaları yönünde tanınmışlardır. Öyle ki büyük yıkımlara sahne olan Birinci Dünya Savaşı sonrasında Türklerin özgürlüklerine müdahale edilip ülkeleri yağmalanmak istenmiştir. Ancak Türkler bağımsızlıklarından ödün vermemek ve benliklerini yitirmemek adına mücadele etmekten hiçbir zaman çekinmemiş ve kendilerini yeni mücadeleler içerisinde bulmuşlardır. Buradaki asıl amaç bağımsızlığımızdan ödün vermemektir. Fakat bu doğrultuda takip edilmesi gereken metotlarla ilgili farklı ve birbiriyle çelişen teklifler ortaya atılmıştır. Bu tekliflerin içinde azımsanmayacak sayıda olan bir grup kişinin düşünceleri de yine müstakil bir hükümet kurmak yerine, mevcut olan hükümeti diğer bir ifadeyle saltanat ve halifeliği kurtarmaya yönelik olmuştur.

Böyle bir ortamda çeşitli kurum ve kuruluşlar ülkenin bulunduğu kötü durumdan kurtulabilmesi adına farklı çabalar içerisine girmiştir. Bunların yanında kimi şahıslar da bağımsızlıklarından vazgeçip manda ve himayenin sağlanması adına çaba sarf etmiştir. Ancak 1919 senesinde yaşanan bu gelişmeleri gören Mustafa Kemal bu çaba ve gayretlerin kalıcı sonuçlar doğurmayacağına inanmış ve bu doğrultudaki kararını şu şeklide açıklamıştır:[286]

"Mevcut vaziyet hakkında tek bir karar vardır: O karar da, ulusun egemenliğine dayanan bağımsızlığı sağlanmış yeni bir Türk Devleti kurmak!"[287] Görüldüğü üzere birçok konumda olduğu gibi burada da Mustafa Kemal yine kararlı bir şekilde bağımsızlığımızı vurgulamıştır.

Ancak bu kararı gerçekleştirebilecek uygun bir ortamın henüz mevcut olmadığının farkında olduğu için bu düşüncesini şimdilik yalnızca samimi olarak gördüğü arkadaşlarıyla paylaşmıştır. Öte yandan teşebbüs ettiği inkılabı vakti geldiğinde gerçekleştirme düşüncesi ile hareket ederek o vakte kadar bu kararı "ulusal

---

[286] Şerafettin Turan, *Türkiye Cumhuriyeti "Yeni Devlet" Temeli Ve Nitelikleri*, s.447- 448
[287] Şerafettin Turan, *Türkiye Cumhuriyeti "Yeni Devlet" Temeli Ve Nitelikleri,* C. 2, s. 325

bir sır" olarak gizlemiştir. Zira hükümeti ve devleti içinde bulunduğu kötü durumdan kurtarma amacı taşıyan ve bu amaçla ortaya çıkan "Kuvay-i Milliye" ordusunun yanında olan şahıslar, bu mücadelenin önderi olan Mustafa Kemal'in savaşı kazandıktan sonra artık hiçbir başarının merkezinde bulunmayacağını ve sorunlara önderlik yapmayacağını düşünmüşlerdir. Bununla da yetinmeyip bizzat Mustafa Kemal'in yüzüne karşı "inşallah savaştan zaferle çıkarsınızda George Washington'un yaptığı gibi sizde çiftliğinize çekilir oturursunuz!" diyebilmişlerdir.[288]

Ancak Mustafa Kemal bu söylemlerin hiçbirine aldırış etmeden inandığı yolda ilerlemek ve bu büyük devrimi gerçekleştirmek adına 23 Nisan 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisini toplamıştır. Meclis toplandıktan sonra, yeni bir Türk devleti kurmak ve halife ile padişahı tahakküm altından kurtararak "TBMM'nin hazırladığı kanunlara uygun olma durumu" anlayışı benimsenmiş ve bu anlayış yeni Türk hükümetinin inşa edilmesi adına atılmış önemli bir adım olmuştur.[289] Ancak Mustafa Kemal yine de bu süreçte, o dönemde etkin rol oynayan Milletvekillerinin neredeyse hemen hepsinin görevlerinden ayrılacakları kuşkusu nedeniyle saltanat ve hilafet alanındaki hükmünü açık bir şekilde belirtmemiş ve dolayısıyla yönetimin adını koymamıştır.[290]

2.2. Mustafa Kemal ve Rauf Bey Arasındaki Anlaşmazlıklar

Milli Mücadelenin komutanları olacak heyetle çeşitli görüşmeler yaparak Milli Mücadele hazırlıklarına katılan Orbay, denizci olduğu için Anadolu'ya geçmesini sağlayacak uygun bir görev bulamadığından 3 Mayıs 1919'da askerlikten ayrılmış ve Anadolu'ya gelmiştir**.** Batı Anadolu'da Kuvayı Milliye'nin teşkili çalışmalarına katılmış ve Milli Mücadelenin temelini atan Amasya Tamimi'ni imzalayan ilk beş kişiden biri olmuştur. İlerleyen zamanda ise Mustafa Paşa haricindeki Ali Fuat Cebesoy, Rauf Orbay, Refet Bele ve Kazım Karabekir beraber hareket ederek Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kuracaklardır.

Hatırlanacağı üzere Rauf Orbay, Mustafa Kemal Paşa ile beraber Sivas ve Erzurum kongrelerine katılmış ve burada Heyet-i Temsiliye'ye seçilmiştir. Mustafa

---

[288] *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923Eskişehir-İzmit Konuşması*, Yay. Arı İnan, Ankara, 1982, s. 57.

[289] Mustafa Oral, *Birinci TBMM'de Hilafet ve Saltanat Meselesi Üzerine Bazı Notlar***,** *http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Mustafa-ORAL-Birinci-TBMMde-Hil%C3%A2fet-ve-Saltanat-Meselesi-%C3%9Czerine-Baz%C4%B1-Notlar.pdf, [Erişim Tarihi: 07* Haziran *2017]***,** s. 1883-1884

[290] Ahmet Demirel; *a.g.e,* s. 194

Kemal'in Meclis'in Ankara'da toplanması isteği karşısında İstanbul'da toplanmasına ısrar edenlerin arasına katılan Orbay, toplantı yeri İstanbul olan son Osmanlı Mebusan Meclisine Sivas azası olarak katılmıştır. Ayrıca Misakı Milli'nin Osmanlı Meclisinde kabul edilmesi için çalışmış ancak Mustafa Kemal'in "dön" talimatına uymadığı için daha sonra Malta'ya sürülmüştür.

Ardından 13.11.1921'de Malta'dan Ankara'ya gelerek Sivas mebusu sıfatıyla TBMM'ye katılmış ve 17.11.1921'de Nafia vekilliğine seçilmiştir. Orbay, Birinci Mecliste özellikle, Başkomutanlık Kanunuyla anti-demokratik bir yönetim isteğinde olduğu iddiasına karşı Mustafa Kemal'i haklı bularak onu desteklediğini ifade etmiştir. Atatürk ise Nutuk'ta, sonradan meydana gelen ayrılmaların kökeninin aslında bu dönemlerde yattığını, Rauf Bey'in Kara Vasıf Bey'le beraber başlangıçtan beri Meclis'te kendilerine yönelik muhalefetin teşkil ve idaresinde yer aldığını ifade etmiştir.[291]

Şüphesiz ki değişik anlayış ve düşünceleri bünyesinde toplayan bu dönem, doğruluğuna inanılan çeşitli kurtuluş düşüncelerinin münakaşa edildiği bir süreç olmuştur. Bu karmaşık durum içerisinde Mustafa Kemal Paşayı öne çıkaran asıl neden ise, kendisinin her zamanki gibi içinde bulunduğu vaziyete realist yaklaşımı olmuştur.[292]

Daha sonra Mustafa Kemal, Refet Paşa ve Ali Fuat Paşa arasından bir görüşme cereyan etmiştir. Bu görüşmenin içeriği hakkında bilgi verecek olursak; Rauf Orbay, Mustafa Kemalle kısa bir görüşme yaparak, önem arz eden bazı konuları konuşmak istediğini söylemiş ve bu amaçla Refet Paşa'nın Keçiören de bulunan evine kendisini davet etmiştir. Akabinde Mustafa Kemal Paşa bu daveti kabul etmiş ve içlerinde Ali Fuat Paşanın da bulunduğu bir toplantı cereyan etmiştir. Bu toplantıda genel itibariyle saltanat ile hilafet ikilisi üzerinde durulmuş ve özellikle Rauf Bey'in düşünceleri dikkat çekmiştir. Çünkü Rauf Orbay, meclisin üzüntülü ve kaygılı olduğunu söylemiş ve gerekçe olarak da birçok kesimde padişahlığın kaldırılma düşüncesinin hakim olmasını sunmuştur. Bununla da kalmayıp hem halka hem de meclise teminat vermesi konusunda Mustafa Kemal'e bir öneride bulunmuştur.

---

[291] Erik Jan Zürcher, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Siyasal Muhafazakarlık*, İletişim Yayınları, 2003, s. 54-55

[292] Şarika Gedikli Berber, Kazım Karabekir'in Saltanat ve Hilafetin İlgasına Olan Tavrının Düşündürdükleri, *http://www.arastirmax.com/tr/system/files/dergiler/79201/makaleler/6/4/arastrmx_79201_6_pp_443-460.pdf*, [Erişim Tarihi; 07 Haziran 2017 Çarşamba], s. 447

Bunun üzerine Mustafa Kemal ve Rauf Orbay arasında kısa bir görüşme cereyan etmiş ve Mustafa Kemal Paşa ona, halifeliğe ve padişahlığa olan bakış açısını sormuştur. Bu soru karşısında Rauf Bey, babasının padişahın ekmeğiyle yetiştiğini ve kendisinde de o ekmeğin izlerinin olduğunu dolayısıyla halifelik ve padişahlık makamına vicdanen bağlı olduğunu söylemiştir. İlaveten ülkenin içinde olduğu genel durumu sabit tutabilecek olan makamın padişahlık ve halifelik makamı olduğunu ve onun kaldırılması dahilinde büyük yıkımların meydana geleceğini de sözlerine eklemiştir.

Yine Nutuk'a göre bir süre sonra Atatürk Saltanat ve Hilafeti birbirinden ayırmak ve saltanatı kaldırmak doğrultusundaki kararını Orbay'a bildirmiş ve ona, bu doğrultuda bir konuşma yapması talimatını vermiştir. Bunun üzerine Orbay'da meclis kürsüsüne çıkıp saltanatın kaldırılacağı günün bir bayram günü olarak kabul edileceğini söylemiştir. Ancak Rauf Orbay da oluşan bu fikir değişikliği, Mustafa Kemal'in Orbay'ın samimiyeti hakkında şüphe duymasına neden olmuştur. [293]

2.3. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve Saltanat

Birkaç asırdan beri saray ve Bab-ı ᶜalinin eğlencesi ve bilgisizliği nedeniyle devletimiz önemli sorunlarla bir süre karşı karşıya kaldıktan sonra, tamda kendini unutturmak üzereyken son anda Osmanlı devletinin gerçek sahibi olan Türk milleti, Anadolu'da bir taraftan harici düşmanlarına karşı ayakta durmuş diğer bir taraftan da muhalefetleriyle iş birliği yapıp ona karşı saldırıya başlayan saray ve Bab-ı ᶜali aleyhine mücadeleye atılarak nihayet bu günkü kurtuluş gününe kavuşmuştur.[294]

Öyle ki, 18 Kasım 1920'de başlayıp iki ay devam eden yoğun düşünce alışverişinden sonra tamamı 24 maddeden oluşan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ortaya çıkmıştır.[295] Daha sonra hürriyet ve namus müdafaasında bütün dünya ve bizzat kendi hâkim ve hükümeti tarafından tek başına terk olunan ve üç sene süren uğraşından sonra olgunluğunu ispat eden millet, dün Ankara Büyük Millet Meclisi'nde yeni Türkiye devletinin esaslarını ilan etmiştir.

Ülke içerisinde yaşanan bu gelişmelerin önemini Mustafa Kemal, birkaç satırla özetlemek istemiş ve; vatanın içinde bulunduğu kötü durumdan dolayı bölünme

---

[293] Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk-Söylev (1920-1927),* Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. 2, Ankara, 1987, s. 911-913

[294] *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi,* 12 Ocak, 2 Kasım, 1338-1341.

[295] Ümit İlker Özcan; *a.g.e.* s.28

tehlikesinin olduğunu, bunu engellemek adına derhal bütün kuvvetlerin bir teşkilat altında toplanmasa gerektiğini söylemiştir. Akabinde alışılagelen devlet teşkilatının bir yasama bir de yürütme organından oluştuğunu, ancak bu sistemin gerçekleştirilebilmesi için hem padişahlığın hem de halifeliğin kaldırılıp milletin bağımsızlığının ve egemenliğinin sağlanması gerektiğini ve TBMM'nin Meclisi Mebusan gibi tetkik ve kontrol eden bir meclis olmadığını bu nedenle sadece yasa çıkarma ile uğraşarak halkın kaderini incelemeyip bizzat milletle beraber uğraş göstereceğini sözlerine eklemiştir.

Bu sözlerin akabinde yine Mustafa Kemal Paşa, devletin unsurları hakkında bilgi veren bir takrir vermiştir. Bu takririn içeriği ise şu şekildedir:

1. Hükümetin kurulması zaruridir.
2. Belirli bir süreliğine devlet başkanı seçmek ve Padişahın dışında bir başka kişiyi saymak olası değildir.
3. Meclisin bünyesindeki ulusal gücün, yurdun kaderi üzerinde çalışmaya başladığını kabul etmek esas ilkedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üzerinde başka bir güç bulunmamaktadır.
4. TBMM, hem teşri hem de icra salahiyetini kendi bünyesine almıştır. Şura içerisinde bakan namına belirlenecek bir kurul, devlet meselelerinden sorumludur. Şura başkanı bu kurulunda başkanı konumundadır.

Atatürk'ün Nutukta da üzerinde durduğu şekilde bu ilkeleri benimsemiş olan bir devletin amacı, kolayca anlaşılabilir. Çünkü bu ilkeler doğrultusunda ilerleyen bir devlet, ulusal egemenlik unsuruna dayalı bir halk hükümetidir. Yani kısacası cumhuriyettir. Dolayısıyla TBMM'nin onayladığı bu ilkeler, onayladıktan hemen sonra milli egemenlik unsurunun yeni Türk devletinin esas yapısı olduğunu kanıtlamıştır. [296]

Devletimiz yeni Türkiye devletidir. Artık Türk milletinin kendisinden başka hâkim ve sultanı yoktur. Bununla beraber Hilafet Al-i Osman Hanedanı da devam edecektir. Aynı zamanda Şeriye, adliye, kanun-i esasi encümenlerinin mazbatası üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce kabul olunan esaslar aşağıdaki gibidir:

1. Türkiye devletinin yeni anayasası ile Türk milleti, TBMM tarafından temsil edilmeye ve ondan başka bir devleti tanımamaya yine ulusal egemenlik ilkesini benimsemeyen hiçbir gücü ve kurulu kabul etmemeye karar vermiştir.

[296] Mehmet OKUR, Milli Egemenlik ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, *http://dergipark.gov.tr/download/article-file/26048, [Erişim Tarihi: 18 Aralık]* s.295.

Öyle ki Türk milleti ülkenin hâkimiyetine dayanan İstanbul'daki hükümeti sonsuza dek tarihe gömmüştür.[297]

2. Halifelik Osmanlı hanedanına ait olmakla beraber bu makama TBMM aracılığıyla hanedana mensup kişilerden ilim ve ahlak yönünden en ergin olanı seçilir. Türk hükümeti hilafet kurumunun dayanağıdır.[298] Bugün ve bu gece (2 Kasım ve gecesi)bayram günü kabul edilmiştir. [299]

Bu karar doğrultusunda yaşanan heyecan Büyük Millet Meclisi'nce müttefiken ve alkışlarla devam etmiş ve icra vekilleri heyet-i reisi olan Rauf Bey söz alarak bugünün ve yarının (2 Kasım) bayram günü olunmasını teklif etmiştir. Ardından Meclis bu teklif-i alkışlar eşliğinde onaylamış, akabinde dua okunarak oturuma son verilmiştir. TBMM'nin aldığı bu önemli karar toplar atılarak duyurulmuş, millet coşkulu kalabalık ve mızıkalarıyla tezahüratlar yapmıştır. Bu tezahüratlar uzun bir süre devam etmiş ve herkes büyük bir sevinç içinde birbirini tebrik etmiştir. Bu milli bayram münasebetiyle harikalar başlayan büyük Türk milletine ve onun yegâne temsilcisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisi alisine bir diğer tebrik de Anadolu ajansından gelmiştir.[300]

20 Ocak 1921 Teşkilatı Esasiye Kanunu bilindiği üzere olağanüstü şartlarda toplanan bir meclisin ürünü olduğu için teferruatlı olmayan, yargı ve hürriyetler ile ilgili hükümler içermeyen ve mevcut olağanüstü şartların ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan 24 maddelik kısa bir anayasadır. Ayrıca Hilafet ve saltanattan hiç bahsetmeyen ve iki kısımdan oluşan bu anayasa, devletin esas teşkilatı ile vilayetlerdeki idareyi belirlemiştir.[301] Milletimiz saray ve Bab-ı alinin ihanetini fark ettiği anda yeni anayasamızı (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu) göz önünde bulundurarak onun ilk maddesiyle egemenliği padişahtan almış ve millete vermiştir.[302]

Bu kanunun birinci maddesi, hakimiyetin kayıtsız şartsız millete ve kanun yapma yetkisinin BMM'ye ait olduğunu bildirmiş, aynı zamanda kurulan hükümet TBMM Hükümeti olarak adlandırılmıştır. Böylelikle, milli egemenlik teorisi 1921 anayasası ile Türk anayasa hukukuna girmiştir.[303] Hakimiyet hakkının hiçbir koşula bağlı olmayarak milletimize ait olduğunun duyurulması aynı zamanda, monarşinin ve

---

[297] *Akşam Gazetesi*, 3Ocak, 1338-1341.
[298] *İkdam Gazetesi*, 12 Ocak, 1341.
[299] *Akşam Gazetesi*, 3 Kasım, 1338-1341.
[300] *Tevhid-i Efkar Gazetesi*, 3 Kasım, 1338-1341.
[301] Fatih Mehmet Sancaktar, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Milli Hakimiyet Düşüncesinin Gelişimi Hüseyin Cahit Yalçın Örneği (1908-1925)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2009, s. 455-456
[302] *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*,12 Ocak, 2 Kasım, 1338-1341.
[303] Fatih Mehmet Sancaktar; *a.g.e.* s. 455-456

Osmanlı soyuna ait saltanat hakkının da reddedilmesi demektir. Teşkilat-ı Esasiye Kanununun maddelerinde hilafet ve saltanat kurumlarına yapılan dolaylı yollamadan başka, bunlarla alakalı herhangi bir düzeltme yoktur. Dolayısıyla hakimiyetin halka aitliğinin ilan edilmesi, hilafet ve saltanat makamının artık işlevinin olmadığını göstermektedir.[304]

2.ve 3. maddeler kuvvetler birliği[305] diğer bir ifadeyle, Meclisin üstünlüğü ilkesini de açıkça belirtmektedir. Meclisin üstünlüğü ilkesi de Meclis Hükümeti Sistemine dayanmaktadır. Meclis hükümeti sistemi ise teşri ve icra güçlerinin seçimle meclis içerisine giren kişilerin oluşturduğu bir mecliste toplanması anlamına gelmektedir. Ayrıca bu sistemde İcra Vekilleri Heyeti, Büyük Millet Meclisin'den doğan, ona bağlı ve onun gözetimi altında işlevini yerine getiren bir heyet konumundadır.[306]

1921 anayasasının 4. 5. Ve 6. Maddeleriyle meclisin her yıl Kasım ayında davetsiz ve aralıksız toplanması kararlaştırılmıştır. Yedinci madde ise meclisin yetkilerini belirlemiş ve yine aynı madde meclisin yapacağı kanunlar ve nizamlar hakkında genel direktifleri de ortaya koymuştur. Tüm bunlara rağmen, meclis kanun yapmakta alabildiğine serbest değildir. Öyle ki meclis belirlenen hukuk kurallarını dikkate almakla sınırlandırılmıştır. Esasında bu sınırlama, meclisteki muhafazakârların tepkisini önlemek için verilen bir tavizdir. Bu haliyle bu anayasa teokratik bir hüviyet de taşımaktadır. Ayrıca 8. Madde hükümet şeklini tayin ederken, 9. Madde ise meclis başkanının seçimi ve yetkilerinden bahsetmektedir.[307]

Bu gelişmeler sonucunda artık eski Osmanlı devleti tarihe intikal etmiş, yeri ise yeni ve ulusal bir Türkiye devleti ile doldurulmuştur. Ayrıca padişahlık makamı da eskide kalmış onun yeri de bir devlet için gerekli olan bütün ilkeleri içerisinde barındıran Türkiye Büyük Millet Meclisi ile doldurulmuştur. Böylelikle Türk milleti hiçbir Avrupa devletinin himayesi altına girmemiş ve yabancı devletler sadece gölge olarak kalmışlardır.[308] Öte yandan Millet, sadece sarayda yaşayan halkın sefahati doğrultusunda işleyen bir saltanat yerine esas halk tabakasının ve köyde yaşayan insanların hakkını ve rahatını sağlayan bir sistem kurmuştur.[309] Teşkilat-ı Esasiye

[304] Mehmet Okur; *a.g.e.* s.300
[305] Mehmet Sancaktar; *a.g.e.* s.456
[306] Mehmet Okur; *a.g.e,* s. 300
[307] Fatih Mehmet Sancaktar; *a.g.e,* s. 456
[308] *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 12 Ocak, 2 Kasım, 1338-1341.
[309] *İkdam Gazetesi*, 12 Ocak, 1341.

Kanunu, ayrıca hakimiyetin hiçbir koşula bağlı olmadan halka ait olduğunu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin de halkın tek mümessili olduğunu kanıtlamış, böylelikle millet hakimiyeti, Türk milletinde kademe kademe gelişme göstererek bir millet kuvveti şeklinde ilerlemiş ve onun mümessili olan olağanüstü bir mecliste birleşmiştir.[310]

Türkiye devletinin yeni anayasası aynı zamanda Türk anayasa geçmişinde görüşülme metodu ve yasaların onaylanması adına yeteri kadar oy çokluğunun bulunma kuralı alışılagelen kanunlardan değişik olarak hususi kaidelere bağlanmamıştır. Sonuç olarak, Teşkilat-ı Esasiye belirtilen bu iki özelliği sebebiyle "olağanüstü bir anayasa" olduğunu göstermiş, dolayısıyla buda onun kurucu meclis olduğunu ortaya koymuştur.[311] Bütün bu özellikleri nedeniyle 1921 Teşkilatı Esasiye Kanunu, eksiklikleri başka yasalarla ya da BMM' nin alacağı kararlarla doldurulması gereken geçici bir Anayasa niteliğindedir.[312]

Büyük Millet Meclisinde siyasi rejimin niteliği üzerinde çeşitli görüş ayrılıklarının bulunduğu bilinmektedir. Yapılan görüşmeler üzerinde özellikle saltanat ve halifeliğin ilerleyen dönemlerdeki mevkiine, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin hedefine ve görevlerine, yine Türkiye Büyük Millet Meclisi ve yürütme organı arasındaki münasebetler hakkındaki münakaşalar bu fikir ayrılıklarını bariz bir şekilde gün yüzüne çıkarmıştır. Bunlara rağmen diğer taraftan, inkılapçılar ve muhafazakârlar da belli hedefler üzerinde uzlaşabilmişlerdir.[313]

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanununa rağmen halifelik ve saltanat sorunu çözümlenmemekle kalmamış aksine, üzeri küllenmiş bir kora benzer şekilde gizlenmiştir. Ancak Kurtuluş savaşı döneminde İstanbul'daki mevcut hükümetin ulusal güçlere düşmanca tavrı, ayrıca bu tavrı abartarak düşmanla beraber hareket etmesi, Türk ordusunun kazandığı son zaferle hilafet ve saltanat müessesesi sorununu da çözüme kavuşturmayı lüzumlu hale getirmiştir. Çünkü hiçbir koşula bağlı olmayarak millete ilişkin olan hakimiyet, zaferin elde edildiği bir dönemden sonra Halifeye verilemezdi. İşte bu nedenle saltanatın kaldırılması kararı verilmiştir.[314] Nitekim saltanat ile halifeliğin ayrılması ve saltanatın kaldırılması TBMM'nin 30 Ekim ve 1 Kasım 1922

---

310 Mehmet Okur; *a.g.e,* s. 301
311 Ümit İlker Özcan; *a.g.e,* s. 28
312 Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi III,* Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938), *Bilgi Yayınevi,* Temmuz, 1995, s. 73
313 Ergun Özbudun, *1921 Anayasası,* Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1992, s. 49,
314 Mehmet Okur; *a.g.e,* s. 302

günlerinde aldığı kararlarla gerçekleştirilmiş, anayasadaki ilk değişiklik ise, 29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilanında yapılmıştır.[315]

2.3.1. Saltanatın Tasfiye Süreci

Birinci Dünya Harbi'nde Osmanlı Devleti'nin yenilmesi ve ardından Anadolu'nun işgali ile düşmanı yurttan atmak için başlatılan Milli Mücadele hareketi, Mustafa Kemal Paşa'ya inkılap hedefleri arasında olan Saltanat'ı tasfiye imkânı vermiştir. Özellikle, Osmanlı Saltanatı'nın temsilcisi Sultan Vahdettin ve hükümeti düşman işgali karşısında büyük bir acizlik göstermiş ve bu durum da vatanın işgali ve bağımsızlığını korumak için canını dişine takmış ve büyük mücadele veren Osmanlı'nın asli unsuru Türk milleti karşısında itibar ve güvenirliliğinin sarsılmasına yol açmıştır.

Milli Mücadele hareketinin lideri Mustafa Kemal durumun öneminden dolayı, "iç ve dış düşmanla mücadele veriyoruz" şeklinde bir söylemde bulunmuştur. Dış düşman, yabancı işgal güçlerinin Anadolu'dan uzaklaştırılmasıdır. "İç düşman" ın başı olarak da Osmanlı Saltanatı görülmüştür. Aslında Milli Mücadele yıllarında her iki savaş da iç içe yürütülmüştür. Diğer taraftan Mustafa Kemal Paşa aslında mücadelesini verirken "iç düşman" dediği Saltanat Makamı'nın da altını oyup, onu tasfiye ile meşguldür. Öyle ki Milli Mücadele'nin ilerleyen seyri içinde Sultan Vahdettin'in Mustafa Kemal'in hareketlerini kendisine karşı bir "iktidar mücadelesi" olarak algılayıp, iktidarda kalmasını sağlamak uğrunda onu her çareye başvurarak yok etme girişimleri de altını iyice oyan eylemler olmuştur.

Mustafa Kemal artık hem maddi hem de manevi kuvveti ele geçirmiştir. Manevi kuvveti, vatanı kurtarmak için yola çıkmış kendisine Sultan Vahdettin'in engeller çıkarması sonucu halkın gözünden düşmesi ile elde etmiştir. Halk ve ordu da Mustafa Kemal'in yanında yer almış ve böylece maddi kuvvet de onun eline geçmiş, hatta kazanılan zaferle bu pekiştirilmiş olduğu için Sultan'ın kuvvetleri ve taraftarları iyice azalarak ufacık bir dokunma ile yıkılacak halde gelmiştir.[316] Mustafa Kemal ise şüphesiz uzun süredir bir başka konuda karar kılmıştır ki oda, Saltanatın İlgasıdır.

Ancak saltanatın kaldırılmasını gerçekleştirmek o kadar da kolay değildir. Gerçekten de Mustafa Kemal halkın Osmanlı Hanedanına olan bakış açısını dikkate

---

[315] Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi III*, Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938), *Bilgi Yayınevi,* Temmuz, 1995, s .73

[316] Süleyman Kocabaş, *T.C Devleti Tarihi 2, Atatürk Ve İnkılaplar Dönemi 1923-1938,* İstanbul, 2006, s. 107

almalıydı. Bilhassa Meclis'te kendisine karşı koyan hanedancı ve dinci kesimin kuvvetli muhalefetini de hesaba katmalıydı.[317]

2.3.2. Saltanat ve Hilafet'in Ayrılması

Bundan dört sene önce, Anadolu'da harekât-ı milliye başlarken zannediyorlardı ki, bu hareketin tek amacı Anadolu'daki kuru dağlar ile taşları düşman istilasından kurtarmaya yöneliktir. Bu amaç gerçekleştikten sonra her şey aynen olduğu gibi kalacak, her şey eski mecrasına dönecek ve hiçbir şey olmamış gibi yer yerine oturacak ve o eski devran yine sürecektir.

Ancak böyle düşünenler ne harekât-ı milliyenin ne olduğunu ne de Türk tarihinin ne ifade ettiğini maalesef idrak edememişlerdir. Harekât-ı milliye de bu yeni intifağlardan birisidir. Türk milleti, sadece dağları ve taşları düşman istilasından kurtarmak için ayaklanmamıştır. O, kendisini dâhil ve hariçten 'asırlardan beri yakan, boğan, sıkan, gelişimini rahat bir şekilde sürdürmesine izin vermeyen bütün nedenlere karşı ayakta durmuştur. Öyle ki bu defa içini ve dışını da yeniden temizlemeye karar vermiştir.

Aslında, bu cihet-i harekâtın nerelere varacağını kimse bilmiyordu. Zaten hangi kitle ve hangi cemaat bilerek yürümüştür ki? Öyle ki, bütün milletler yollarını yürürken bulmuşlar, ararken de kendilerini ve kendi şahıslarını keşfetmişlerdir. Dolayısıyla asıl iş bir yerden başlamaktır.[318] Daha saltanatın 1 Kasım 1922'de kaldırılması sırasında, saltanat ile halifeliğin bir tutulduğu ve bunun için mücadele açıldığı görülmektedir. Öyle ki Saltanat-Hilafet ikilisinin, muhaliflerce aynı yöntem içinde ve birlikte ele alınmış olması ve Mustafa Kemal'in ilk günlerde başlayan kesin davranışının, hilafetin kaldırılmasında da önemli ve hazırlayıcı bir etken olduğu görülmektedir.

Mustafa Kemal ve seksen kadar arkadaşının imzasıyla bir önerge verilmiş ve bu önergede, Osmanlı İmparatorluğunun yıkıldığı yerine yeni bir Türkiye Devletinin doğduğu ve Anayasa mucibince hakimiyet haklarının sadece millete ait olduğu bildirilmiştir. Ancak, 31 Ekim 1922'de yapılacak toplantıda bunun okunup görüşülmesi tasarlanmışsa da, Genel Kurul toplantısı yapılmamış ve yerine Müdafaa-i Hukuk Grubu

---

[317] Prof. Paul Dumont, *Mustafa Kemal,* T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, (Çev. Zeki Çelikkol), Ankara, 1999, s. 121

[318] *Akşam Gazetesi***,** 13 Kasım, 1338-1341.

toplanmıştır.[319] Mustafa Kemal ise yaşanan bu gelişmelere açıklık getirmek istemiş, toplantı sırasında Osmanlı hakimiyetinin artık işlevini yitirdiğini bu nedenle kaldırılmasını söylemiştir. 1 Kasım 1922 tarihinde yine meclis toplanmış ve aynı konu doğrultusunda yoğun münakaşalar gerçekleşmiştir. Münakaşaların artması üzerine yine Mustafa Kemal Paşa kısa bir açıklama ihtiyacı hissederek, saltanat ve halifeliğin ayrılmasının mümkün olduğunu ve milli hakimiyet mevkiinde TBMM'nin bulunabileceğini söylemiştir.

Mustafa Kemal'in bu sözlerinin ardından bu mesele ile alakalı takrirler, Anayasa, Dinişleri ve Adalet komisyonlarına verilmiştir. Bu komisyonlarda bulunan kişilerin toplanıp, gerçekleştirilmesi istenen inkılap doğrultusunda meseleyi çözüme kavuşturmaları biraz imkansız görünmektedir. Bu nedenle Mustafa Kemal'in durumu yakından izlemesi gerekli olmuştur. Ardından adı geçen komisyonlar bir odada toplanmış ve başkanlığa da Hoca Müfit Efendi seçilerek çok zaman geçmeden meseleyi münakaşa etmeye başlamışlardır.[320] Görüşme sırasında dincilerle de uyuşmak için, Millet Meclisi Başkanı mebuslara belli bir inceliği olan bir senaryo teklif etmiştir.

Büyük Millet Meclisi Başkanı bu teklifi şu sözlerle ifade etmiştir: "Mademki Sultan hem cimani güç hem de Müslümanların manevi şefi Halifedir, saltanat halifelikten ayrılacak ve sadece saltanat kaldırılacaktır."

Bu tavizkar çözüm, saltanata kayıtsız şartsız bağlı olanlarca çok kötü karşılanmış olmalıdır ki, muhafazakârlar, özellikle Meclis'te kalabalık olan din adamları, kendilerine uzatılan eli tutacakları yerde aksine, saltanatın halifelikten kesinlikle ayrılmayacağını göstermek amacıyla, lüzumsuz dini ayrıntılara dayalı bütün bilgilerini hemen ortaya dökmüşlerdir.[321] Ancak, bizde ne asilzade ne de ruhban sınıfı vardır. Türk'ün bünye-i içtima'iyesi ile İslamiyet'in hilletçi esasları bu belalardan bizi fazladan kurtarmamıştır. Fakat bizde de, milletin karşısına bir sarayla bir saray muhiti çıkmıştır. Zira herhangi bir millet içinden bu yakıcı ve öldürücü nedenleri toz kürkünden kesip atmaz ve onlara tahammül eder ise, tabiatı ile kendi yanar, kendi mahvolur. Öyle ki Türk milleti bugün dört senelik ilahi mücadeleden sonra aynı amaca varmak üzeredir.[322]

Meclis toplantısında Mustafa Kemal salonun bir ucunda münakaşaları dinlemiş ancak toplantının bir neticeye ulaşamayacağını fark etmiştir. Bu nedenle meclis

---

[319] Genel Kurmay Başkanlığı, *Atatürk (Komutan, Devrimci ve Devlet Adamı Yönleriyle),* Genelkurmay Askeri Tarih Ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1980, s. 593

[320] Mustafa Kemal Atatürk, *Söylev (1919-1927) ve Demeçleri (1928-1938),* Bursa, 2014, s.225.

[321] Paul Dumont, *Mustafa Kemal,* T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, (Çev. Zeki Çelikkol), s. 123

[322] *Akşam Gazetesi*, 13 Kasım, 1338-1341.

başkanından söz alarak,[323] hakimiyetin hiçbir şekilde münakaşa yoluyla biri aracılığıyla bir başka kişiye verilemeyeceğini aksine kuvvetle ve cebren alınabileceğini, Osmanlıların cebren milli hakimiyeti ele geçirdiklerini ve yüzyıllar boyunca bunu sürdürdüklerini ancak Türk milletinin bu gidişatı artık kabul etmeyip ayaklanma çıkararak hakimiyeti kendi bünyesine aldıklarını söylemiştir. Akabinde asıl sorunun millete saltanatın bırakılıp bırakılmayacağı olmadığını, meselenin sadece olmuş ve bitmiş bir hakikati konuşmak olduğunu, meclisteki herkesin bu meseleyi tabii karşılaması gerektiğini ifade etmiş son olarak da meselenin dinsel boyutu doğrultusunda birkaç söz söyleyerek konuşmasını sonlandırmıştır.

Mustafa Kemalin bu sözleri gayet iyi anlaşılmıştır ki daha önce ona karşı muhalefet olan milletvekillerinden Hoca Mustafa Efendi, daha önce meseleyi başka açıdan ele aldıklarını ve kendisinin açıklamalarından dolayı aydınlandıklarını söylemiştir. Böylelikle nihayet bu mesele, Karma Komisyon tarafından bir çözüme kavuşturulmuştur.

Kanun layihası tasarısı titizlikle belirlenmiş ve aynı gün, Meclis toplantısında okunmuştur. Akabinde açık oy kullanılması teklif edilmiş ve Mustafa Kemal bu teklifin gerekli olmadığını, bağımsızlığımızı öngören ilkelerin zaten meclisteki herkesin oybirliği ile kabulleneceğini söylemiştir. Bunun üzerine meclis başkanı layihayı oya koymuş ve herkes tarafından kabul edilmiştir. Böylelikle Osmanoğulları hakimiyeti son bulmuştur.[324]

Ve bu olay şüphesiz ki, üçüncü Meşrutiyet sürecinin Cumhuriyet'e doğru teveccüh etmesinin en önemli kademelerinden biri olmuştur.[325] Bugün saltanat ve hilafeti birbirinden ayırarak, birincisinin hakimiyet-i milliyenin tek temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi'ne devredilmesi ve ikincisinin de, Al-i Osman'da kalması, bu olayın ilk önemli adımıdır.[326] Büyük Millet Meclisi hilafeti saltanattan ayırmaya ve hakimiyetin hükümdardan alınarak millete verilmesine karar verdi. Bunun üzerine hâkimiyet hükümdardan alınmış, İcra-yi ve teşri'i kuvvetler milletin eline geçmiştir.

---

[323] Genel Kurmay Başkanlığı, *Atatürk (Komutan, Devrimci ve Devlet Adamı Yönleriyle),* Genelkurmay Askeri Tarih Ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1980, s. 594

[324] Gazi Mustafa Kemal (Atatürk), *Nutuk-Söylev (1920-1927),* Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. 2, Ankara, 1987, s. 921

[325] Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi IV Cumhuriyet'e Doğru (1921-1922),* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, s. 515

[326] *Akşam Gazetesi,* 13 Kasım, 1338.

Öyle ki sadece halifelik Osmanlı hanedanına ait olup, bu hanedandan ilim ve ahlak bakımından en yetişkin olanı halife seçilecektir.

Diğer taraftan padişahın saltanatlık yetkisi artık olmadığı için, bu yetki doğrultusunda kurmuş olduğu devletin de var olma nedeni ortadan kalkmıştır. Öyle ki yeni sistemle beraber, hem İstanbul'da hem de Ankara'da bulunan iki devlet yoktur. Dolayısıyla İstanbul'da bulunan devlet her açıdan işlevini yitirmiştir. Varlığı olan tek devlet Ankara da bulunan TBMM devletidir.[327] Büyük millet Meclisi'nin verdiği bu karar, milletimiz tarafından büyük bir sevinçle karşılanmış, Ankara'da yüz bir pare top ile ilan edilmiş ve yaşanan gelişmelerden dolayı Anadolu, uzun bir süre sevinçlerle ve tezahüratlarla yankılanmıştır. [328]

2.3.3. Türkiye Büyük Millet Meclisinin Kararından Sonra Vaziyet

Büyük Millet Meclisinin Kasım ayında Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin taht riyasetinde anlaştığı toplantıda bab-ı ali ile saltanat ve hilafet hakkında aldığı karar,[329] İstanbul'da özelliklede İstanbul hükümeti ve saray toplantısında telaş ve endişeye neden olmuştur. Öyle ki, son saate kadar konferansa delege gönderme fikrinde ısrar edenlerin telaş ve endişesi ise daha büyüktür.

Bazı rivayete göre, saltanat ve hilafet meselesi hakkında Anadolu'nun aldığı karar ile sulh konferansına İstanbul adına yetkili birini göndermenin gerekli olup olmadığı ve beyanname neşri gibi konular hakkında bazı kararlar kabul edilmiştir. Diğer bazı rivayetlere göre de, uzun müzakerelere rağmen hiçbir karar verilememiştir. Çünkü Anadolu'nun ulusal kararlarına muhalefet olan kişilerin ve heyetlerin ihanet-i vataniye kanununa göre cezalandırmaları gibi müthiş bir son karşısında irade-i milliyeye daha ziyade adem-i itaat uygun görülmemektedir. Durum böyle olunca dün, Cuma namazından sonra İstanbul hükümeti nazırları vaziyeti görüşmek üzere halife hazretleri tarafından kabul edilmiştir. Ancak önce, Tevfik Paşa ve halife hazretleri arasında gerçekleşen kısa ve önemli bir görüşme olmuştur. Bu kısa görüşmeden sonra görüşme olmayacağı söylenildiği için dağılmışlardır. Ancak diğer nazırlar gittikten bir süre

---

[327] Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi IV, Cumhuriyet'e Doğru (1921-1922),* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, s. 515-216

[328] *Tevhid-i Efkar Gazetesi*, 3 Kasım, 1338-1341.

[329] *İkdam Gazetesi*, 13 Ocak, 1341.

sonra,[330] ikinci defa saat dört de Yıldız sarayına dönerek halifenin huzurunda bir toplantı gerçeklemiştir.

Gerçekleştirilen toplantıya sadrazam Tevfik Paşa Şeyh Alaselam Efendi ile hariciye nazırı Azat Bey, Bahriye nazırı Salih Bey, Dahiliye nazırı Ali Rıza Bey hazır bir şekilde iştirak etmişler[331] ve geç vakte kadar gayet hararetli görüşmeler meydana gelmiştir. Sonuç olarak ise bu toplantıda bir karar alınıp alınmadığı meçhuldür. Netice belli olmamakla beraber saltanatın en basit ve hareket tarzı olan tâbi olma yolunun tutulmasına engel olmakla beraber bu yüzden meydana gelen kararsızlığı, yanlış fikirler büsbütün arttırmaktadır. Henüz Yıldız sarayında gerçekleşen bu toplantının neticesi olmamakla beraber, pek yakında anlaşılacağına da şüphe yoktur.[332]

2.3.4. Saltanatın Kaldırılması

Mustafa Kemal Paşa, ilk olarak Anadolu içerisinde kuvvetli bir ulusal kudret noktası olmasının gerektiğine inanmış, bu hedefe odaklanmış ve tüm kararlarını bütün bu hedef çerçevesinde almıştır. Öyle ki, Samsun'a çıktığı günden itibaren bu düşüncesi tesirini iyice hissettirmiş ve Mustafa Kemal'in kongreler dönemiyle beraber milli bir kudret sahibi olarak görülmesini sağlamıştır. Diğer taraftan, Mustafa Kemal Paşa'nın milli duygularının bir karşılığı olarak Anadolu'nun haksız yere işgaline karşı olan tavrı, milletimiz tarafından da kabullenilmiş ve dolayısıyla beraberlik ile Ulusal Mücadele süreci başarıyla sonuçlandırılabilmiştir.[333] Ulusal Mücadele sürecinin başarı ile sonuçlandırılması Türk halkının kaderini belirleme konusunda çok önemli bir dönemi başlatmıştır.[334]

Anadolu'da Türkiye devletinin kurulması doğrultusunda ilk yapılanma oluşturulmuş ve Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmıştır. Ancak ilerleyen süreçte yeni bir devletin açılması doğrultusunda meydana gelen gelişmeler, hem Anadolu'da bulunan bir devletin hem de İstanbul'da bulunan bir devletin varlığına neden olacaktır. Böylece Anadolu'nun işgali sonrasında meydana gelen bu ikili durum, Saltanatın

---

[330] *Tevhid-i Efkar Gazetesi*, 4 Kasım, 1338-1341.
[331] *İkdam Gazetesi,* 13 Ocak, 1341.
[332] *Tevhid-i Efkar Gazetesi*, 4 Kasım, 1338-1341.
[333] Şarika Gedikli Berber, Kazım Karabekir'in Saltanat ve Hilafetin İlgasına Olan Tavrının Düşündürdükleri, *http://www.arastirmax.com/tr/system/files/dergiler/79201/makaleler/6/4/arastrmx_79201_6_pp_443-460.pdf, [Erişim Tarihi; 07* Haziran *2017* [Çarşamba s. 447
[334] Mahmut Akkor, Dini Bir Müessesenin Sonu: Hilafetin İlgası, *Uluslararası Tarih Dergisi*, 2012, s. 19, *http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423902430.pdf, [Erişim Tarihi; 13* Nisan *2016]*

mevcudiyetinin ve işlerliğinin de tartışılmasına neden olmuştur. Diğer taraftan, Anadolu'da müttefik devletlere karşı elde edilen zaferin ardından yapılacak olan sulh konferansına[335] sadece Ankara Hükümetini değil, tıpkı Londra Konferansı sırasında olduğu gibi İstanbul Hükümetini de davet etmişlerdir.[336] Bilindiği üzere, Müttefikler 1920 Şubat'ında toplanan Londra Konferansı'nda, İstanbul ve Ankara Hükümetlerine ayrı ayrı çağrı yapmışlardır. Buradaki asıl amaç şüphesiz ki, aradaki görüş farkını daha da arttırarak bu çatışmadan yararlanma düşüncesidir.[337]

Bu gelişmelerin akabinde İstanbul hükümetinin sadrazamı olan Tevfik Paşa TBMM başkanı olan Mustafa Kemal Paşaya, kazanılan zaferden ötürü daha önce mevcut olan ikili hükümet durumunun artık olmadığını, sulh konferansında öne atılacak esasların belirlenmesi amacıyla bir şahsın İstanbul'a yollanmasının icap ettiğini bildiren bir telgraf yollamıştır. Mustafa Kemal ise bu telgrafa karşı, halkın tek mümessilinin Ankara'daki TBMM Hükümeti olduğunu söylemiş ve İstanbul'da bulunan hükümetin telgrafına hayır yanıtını vermiştir. Kısa bir süre sonra Tevfik Bey, TBMM Hükümetine içerisinde, yine hem İstanbul Hükümetinin hem de TBMM'nin sulh konferansına davet edildiğini ve bu yolda beraber ilerlenmesi gerektiği konusundaki ısrarını bildiren bir telgraf daha göndermiştir. Ancak iki telgrafta Türkiye Büyük Millet Meclisinde okunduktan sonra [338] mebuslar kızgınlıktan küplere binmişlerdir.[339]

Bu gelişmelere karşın İstanbul'dan, Sadrazam Tevfik Paşa'dan Meclis Başkanlığına 29 Ekim günü gelen yazı ise bu görüşe tamamen aykırı içeriktedir. Bu yazı aşağıdaki gibidir:

---

[335] Şarika Gedikli Berber; a.*g.e,* s. 447
[336] Paul Dumont, *Mustafa Kemal,* T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, (Çev. Zeki Çelikkol), Ankara, 1999, s. 122
[337] Şerafettin Turan, *Mustafa Kemal Atatürk,* Ankara, 2003, s. 354
[338] Şarika Gedikli Berber; *a.g.e,* s. 448
[339] Paul Dumont, *Mustafa Kemal,* T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, (Çev. Zeki Çelikkol), Ankara, 1999, s. 122

İstanbul, 29.X.1922

"***Ankara Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına Çok Aceledir."***

Sulh Konferansına Osmanlı Hükümeti ile beraber Türkiye Büyük Millet Meclisi de çağrıldı. Osmanlı Hükümetinin daveti kabul etmemesi hükümetin yüzyılları kapsayan bir geçmişten beri kurulmuş ve korunmuş durumdaki tüm İslam aleminin ilgili haldeki tarihi hüviyetini yıkmaya mecbur bırakmak, TBMM'nin daveti ret etmesi ise dünyanın hasret kaldığı ve beklenti içerisinde olduğu sulhu neticesiz kılmaktır. Buradaki önemli sorumlulukları tabii olarak hem Osmanlı Hükümeti hem de Türkiye Büyük Millet Meclisi onaylamayacaktır. Esasen Osmanlı Hükümeti ve TBMM arasında gerçekten bir anlaşmazlık düşünülemeyeceği, her çeşit dayatma ve zorlamaya karşılık Sevr Antlaşmasını onaylamamakta direnen ve karşılaşılan büyük zorlukları ortadan kaldırarak idari işlerin görülmesi ve işgalin tesirinin hafifletilmesi hususunda güçlükleri yenen ve bu arada başarılı olayın meydana gelmesi için elinden gelen hizmetleri yerine getiren heyetimiz, Hakimiyeti Milliyeyi kuvvetlendirmek ve belgelendirmek yoluyla yönetim beraberliğini sağlamak adına mütaalaya hazır olmasına rağmen, harbin sonuçlarının yararlı bir barış ile siyasi semerelerini toplama devresinde Milli Mücadeleden uzak durmayı ve bu nedenle birlik halinde kazanılması muhtemel olan vatanın yüksek menfaatlerinden bir cüzünün dahi kaybedilmesini asla kabul etmez. Uzak durmak bir yana, küçük bir anlaşmazlığa bile uygun bakmaz. Hatta vatanın istilasına kesin olarak son vermek uğrunda ve Allah yolunda canlarını verircesine çalışanları nefislerine tercih eder.

Bu yönden, anlaşmazlık nedeniyle devlete ve halka karşı Allah saklasın büyük bir zararın olması ve parasal yardımlarına tinsel yakınlıklarına sahip olduğumuz İslam alemini elemler içine sokmaktan ise vatanın yüksek menfaatleri uğruna birliği temin etmek evvelce vacip ise gün farz olmuştur. Şu halde hem memleketin geleceği, vatanın müdafaai hukuku hakkında müzakereler yapmak amacıyla Türkiye Büyük Millet Meclisince atanacak bir kişinin özel yönergeyle yollanması özellikle dilek ve bu güzel kabul emredilmediği takdirde kurulumuzdan Ziya Paşa hazretlerinin yanlarına yollanacağı bildiri ve yanıtın telgraf ile bildirilmesi arz olunur.[340]

[340] Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi II, Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne*, Ankara, 1992, s. 277-278

Sadrazam Tevfik Paşa

Bu resmi başvuru, açık bir şekilde İstanbul Hükümetinin ve Tevfik Paşa'nın, Kurtuluş Savaşı ateşkesle sona erdiğine göre, TBMM Hükümetinin görevini tamamladığı düşüncesinde olduklarını ve artık Ankara'nın kendilerince yönetilmesini istediklerini göstermektedir. Oysa aynı Tevfik Paşa, Müttefiklerin bir süre önce (17 Ekimde) Mustafa Kemal'e gönderdiği telgrafta barış konferansına çağrılacak olurlarsa birlikte hareket etmeleri gerektiğini belirterek ondan seçeceği bir kişiyi *"çok gizli bir talimatla"* İstanbul'a göndermesini istediğinde bunun cevabını almıştır. Mustafa kemal ise cevabında, "Anayasa ile şekli ve niteliği belirlenmiş olan Türkiye Devletinin, kuruluşundan bu yana Türkiye'nin geleceğini yönlendirdiğini ve bundan yalnızca TBMM'nin sorumlu olduğunun bütün dünyaca anlaşıldığını" belirterek, çok açık bir vurgulama ile *"Türk Hükümeti sadece Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetince temsil olunur"* demiştir. Gerçi Mustafa Kemal'in Kızılay temsilcisi aracılığıyla gönderdiği bu cevap Tevfik Paşa'ya olduğu gibi ulaşmamıştır. Ancak onun dile getirdiği görüşler İstanbul'un, kendini Ankara karşısında daha da üstün gördüğünü yansıtmaktadır. Bu durum karşısında öncelikle, barış konferansında karşılıklı mücadele etmektense bu iki başlılığa son vermek gerekmektedir.[341]

İşte bu olaylar silsilesi, Saltanatın kaldırılma sürecini başlatmış[342] ve TBMM 1 Kasım 1922 Çarşamba günü açılmıştır.[343] Akabinde, meclis içerisinde Sinop mebusu olan Rıza Nur Bey ve 82 mebusun iştirak ettiği bir takrir ile Saltanatın kaldırılmasının gerekli olduğu dile getirilmiştir.[344]

Takrirde:

1- Büyük Osmanlı Devleti saltıkçılık (otokrasi) modeli ile birlikte tarihe karışmıştır.
2- Türkiye Devleti adıyla canlı, dinamik, ulusal devlet ilkeleri doğrultusunda temeli atılmış, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti meydana gelmiştir.
3- Yıkılan Osmanlı devletinin yeri, yeni Türkiye Devleti ile doldurulmuştur.
4- Teşkilat-ı Esasiye yasasıyla kanun egemenliği halkın iradesine bırakıldığı için, İstanbul'da bulunan sultanlık makamı ebediyete intikal etmiştir.

---

[341] Şerafettin Turan, *Mustafa Kemal Atatürk,* Ankara, 2003, s. 354
[342] Şarika Gedikli Berber; *a.g.e,* s. 448
[343] *Kazım Karabekir Anlatıyor,* Yay. Uğur Mumcu, Tekin Yayınevi, Haziran, 1990, s. 63
[344] Şarika Gedikli Berber; *a.g.e,* s. 448

5- İstanbul da yasal konumda olan bir devlet bulunmadığı için İstanbul ve etrafı da TBMM'nin hakimiyetindedir. Öyle ki buraların yönetimi de TBMM görevlilerine verilmelidir.

6- Yeni Türk devleti yasal hakka sahip olan halifelik kurumunu tutsak olduğu yabancıların hakimiyetinden kurtaracaktır, söylenmiştir.[345]

Ancak, saltanatın ve halifeliğin lağvedilmesini hazırlayan kanun teklifinin altıncı Maddesi, halifelik Osmanlı hanedanına ait olup Türkiye Hükümeti halifelik kurumunun istinatgahıdır. Ayrıca padişahlığa Türkiye Büyük Millet Meclisi aracılığıyla devletin ilim ve ahlaki açıdan en olgun olanı seçilmekle beraber, yine Türkiye Büyük Millet Meclisi yasal hakka sahip olan halifelik kurumunu tutsak olduğu ecnebilerin elinden kurtaracaktır şeklinde değiştirilmiştir."[346]

Saltanat kurumunun lağvedilmesi konusunun şura toplantısında konuşulduğu vakitte ise meclis çok enteresan bir hal içerisindedir. Çünkü meclis içerisinde bulunan vekiller tarafından, saltanatın lağvedilmesi hakkında değişik fikirler öne sürülmüştür.[347] Bu fikirleri öne sürenlerden biri Mersin vekili olan Selahattin Bey, ikincisi ise İzmir de idam edilen Ziya Hurşit Beydir. Öyle ki bu ikili, padişahlığın kaldırılmaması düşüncesinde olduklarını açıkça belirtmişlerdir.[348] Akabinde Hüseyin Avni, Selahattin Bey ve onlarla aynı düşüncede olan diğer birtakım kişiler kendi imzalarının bulunduğu bir önerge sunmuşlardır. Bunun üzerine Mustafa Kemal hemen söz hakkı isteyerek uzun süren bir konuşma yapmıştır. Konuşmasını da, bu gelişmelerin ardından halifelik makamının bile Türkiye Hükümeti ve tüm İslam halkı için çok bereketli olabileceğini ayrıca yine Türk milletinin gerçekleşen bu iki gelişme ile çok mutlu bir devlet olacağını söyleyerek noktalamıştır.

Daha sonra önergeler Şeriyye, Adliye ve Kanun-ı Esasi altkuruluna devredilmiştir. Ardından, altkurulda bulunan kişiler bir arada toplanmış ve müzakereye başlanmıştır. Encümenlerin yanı sıra Mustafa Kemal Paşa ile beraber İsmet Paşa da düşüncelerini beyan etmişlerdir. Uzun süren mütalaa ve tartışmaların ardından istenilen

345 Selçuk Duman, Mustafa Kemal'de Cumhuriyet Düşüncesinin doğuşu ve Cumhuriyetin Nitelikleri, Mart, 2006, C. 14, N. 1, Kastamonu Eğitim Dergisi, s. 255, *http://www.kefdergi.com/pdf/14_1/245-264.pdf, [Erişim Tarihi: 19 Aralık 2017]*

346 *Kazım Karabekir Anlatıyor,* Yay. Uğur Mumcu, Tekin Yayınevi, Haziran, 1990, s. 63

347 Şarika Gedikli Berber; *a.g.e,* s. 449

348 Gazi Mustafa Kemal (Atatürk), *Nutuk-Söylev (1920-1927*), Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. 2, Ankara, 1987, s. 919

ve iki maddeden oluşan bir yasa tasarısı meydana gelmiş ve gruptan sonrada meclise arz olunmuştur."[349]

2 maddelik bu önergede Osmanlı hükümetinin artık tarihe karıştığı belirtilmiş, ancak saltanatın kaldırılmasına dair bir söz söylenmemiştir. Bu durum Osmanoğullarının egemenliği doğrultusunda olan bir Türkiye Büyük Millet Meclisi idaresi anlamına gelmektedir. Belirgin bir şekilde ifade edilmese dahi, Osmanlı meclisinin yerine Türkiye Büyük Millet Meclisinin, Osmanlı hükümeti yerine ise Ankara'da bulunan devletin getirilmesi istenerek Osmanlı İmparatorluğunun sürekliliği temin edilmeye çalışılmıştır.[350]

Görüldüğü üzere, daha saltanatın 1 Kasım 1922 tarihinde kaldırılması sırasında, saltanat ile halifelik bir tutulmuş ve bunun için mücadele açılmıştır.[351] Diğer taraftan, Müfit Efendi'nin başkanlık ettiği ortak toplantıda bilhassa dini işlerle ile alakadar olan kişiler, hilafet ve Saltanatın ayrılmasının imkansız olduğunu söyleyerek bu duruma karşı çıkmışlardır.[352]

Ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin en belirgin özelliklerinden biri de bir devrim meclisi olmasıdır. Dolayısıyla ihtilallerde bu şekilde konuşmaların yapılması tuhaf karşılanacak bir durum değildir. Öyle ki Mustafa Kemal'de daha önce Başkomutanlık süresinin uzatılıp uzatılmaması konusu tartışılırken, *"Bırakmadım, bırakamam, bırakmayacağım"* diye bir başka türde gözdağı vermiş ve bu gözdağı etkisini göstermiştir. Mustafa Kemal'in konuşmasından sonra ortak komisyon, hilafet ile saltanatın ayrıldığını söylemiş, akabinde de Saltanatın kaldırıldığını belirten ve sadece iki maddeden oluşan bir kanun taslağı hazırlamıştır.[353] Daha sonra encümenin kabul edilmesi için aşağıda vereceğimiz maddeler meclise sunulmuştur.

"1. Teşkilat-ı Esasiyye Yasası ile Türk milleti hakimiyetini, hakiki vekili olan TBMM'nin eline bırakılma ve Misak-ı Milli hudutları dahilinde TBMM hükümetinden başka bir gücü ve kurulu reddetme kararı almıştır.

---

[349] *Kazım Karabekir Anlatıyor,* Yay. Uğur Mumcu, Tekin Yayınevi, Haziran, 1990, s.63.
[350] Dursun Ali Akbulut, Saltanatın Kaldırılması ve Sonuçları, *https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=354176&/Saltanat%C4%B1nKald%C4%B1r%C4%B1lmas%C4%B1-ve-Sonu%C3%A7lar%C4%B1-/-Prof.-Dr.-Dursun-Ali-Akbulut-, [Erişim Tarihi: 23 Aralık 2017]*
[351] *Atatürk (Komutan, Devrimci ve Devlet Adamı Yönleriyle), Genelkurmay Askeri Tarih Ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları*, Ankara, 1980, s. 593
[352] Şerafettin Turan, *Mustafa Kemal Atatürk*, Ankara, 2003, s. 355-356
[353] Ali Satan, *Halifeliğin Kaldırılması,* İstanbul, 2008, s. 148

2. Halifelik makamı Osmanlı hanedanına ait olup ve halifeliğe Türkiye Büyük Millet Meclisi aracılığıyla bu hanedanın ilim ve ahlak açısından en olgun olan kişisi seçilecektir.. Ayrıca, Türk Devleti halifelik kurumunun istinatgahıdır.

Bu maddelerin okunmasından hemen sonra içeriğinde düzenlemeler yapılan taslak, 1 Kasım 1922'de oy birliği ile kabul edilmiş, 308 sayılı yasa ile saltanat ve hilâfet ayrılmış ancak hilâfet kurumuna karışılmamış ve saltanat kaldırılmıştır.[354]

Yaşanan gelişmelerden sonra tuhaf bir şekilde halk, Sultan'ın düşürülmesini bir ilgisizlikle karşılamıştır. Hatta şurada, burada, İstanbul'da, halk arasında sevinç gösterileri olacak ve göstericilerden bazılarının: "Yaşasın Milli hâkimiyet, yaşasın Meclis" diye bağırdıkları işitilecektir. Buradan da anlaşılacağı üzere, Mustafa Kemal her zamanki gibi tam zamanında vurmasını bilmiştir.[355]

Diğer taraftan, basında harekete geçmiş ve 3 Kasım 1922 günkü İstanbul gazeteleri şok haberi vermişlerdir. Öyle ki Vakit gazetesi; Mustafa Kemal Paşa'nın fotoğrafını yayımlayarak; *"TBMM evvelki gün akd ettiği tarihi içtimada saltanatın kaldırılmasına ve hilafete hanedan-ı Ali Osman'ın ilmen ve ahlaken erşed ve eslah olanının seçilmesine ittifak-ı ara ile karar vermiştir"* başlığı ile yayımlanmıştır. Yine Vakit gazetesinin ertesi günkü nüshasında ise, Kazım Karabekir, Rıza Nur, Fevzi Paşa, Hüseyin Avni Beyler ile Hoca Rasih Efendi'nin fotoğraflarıyla birlikte onların açıklamalarına yer vermiştir. Ahmet Emin ise *"2 Kasım"* başlıklı makalesinde saltanatın ilgasının, İslam ve Türk âlemi için yeni ufuklar açtığını, Osmanlı Devleti'nin bir cerrahi ameliye ile artık tarihe karıştığını ifade etmiştir. İkdam gazetesi ise, *"Büyük Millet Meclisi'nin 1 Kasım 1922 tarihindeki karar-ı mühimmi"* başlığı altında, saltanatın kaldırılmasına dair iki maddelik kanunu açıklamıştır.[356]

Bu gelişmelerin ardından Mustafa Kemal bir konuşma yapma gereğinde bulunmuş ve konuşmasında, TBMM'nin hilafet makamının yanında olduğunu ancak bunu sadece dini ve vicdani bir görev olarak yerine getirdiklerini ifade etmiştir.

Buradan da anlaşılacağı üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kurtuluş hareketinin başlatıldığı günden itibaren halifelik ve saltanat kurumunun üzerinde bir kurum olmuştur.[357]

Bu gelişmeleri Necmeddin Sadık şu şekilde kaleme almıştır;

---

[354] Şarika Gedikli Berber; *a.g.e,* s. 450
[355] Paul Dumont, *Mustafa Kemal,* T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Çev. Zeki Çelikkol, Ankara, 1999, s. 125
[356] Ali Satan; *a.g.e,* s. 149
[357] Mahmut Akkor; *a.g.e,* s. 19

Tarihimizin ikinci devri nihayet altı asır sonra başladı. Şüphesiz ki altı yüz seneden beri devam eden Osmanlı tarihinde bugünkünden daha derin ve daha manalı bir inkılap gerçekleştirilmemiştir. Bu gece mübarek bir gecedir. Dolayısıyla, bu önemli olayın uğurlu olduğuna işarettir denilerek bu gece ve ertesi gün bayram ilan edilmiştir.[358] Ancak bugündür ki kitaplarda Osmanlı İmparatorluğu faslı kapanacak ve Türk milletinin yeni tarihi başlayacaktır. Bundan önce milli tarih namını verdiğimiz sayfalar saltanat hikâyelerinden, padişah menkıbelerinden başka bir şey değildi. Bir padişahın irtihali, diğerinin culusiyle taksim edilen tarih artık maziye karıştı. Görüldüğü üzere Anadolu da istiklal harbi Türk milletinin hakiki tarihine temel olmuştur. Dolayısıyla bu olayın nedenini araştırmak, sonuçlarını hesaplamak boşunadır.

Osmanlı İmparatorluğu, saltanat ve hâkimiyeti millete miras bırakmıştır. Öyle ki, şanlı milletimiz olmasaydı, ecdadımızın fethettiği bu topraklara düşmanlar yerleşecekti. Burada millet, kimsenin hakkını gasp etmiş olmuyor; tıpkı, çiğnenen vatan toprakları gibi mukaddes hukukunu da sadece geri alıyor. Çünkü memleket gibi saltanat ve hâkimiyetin de hakiki sahibi milletimizdir. Bu değişim o kadar gerekliydi ki, bugün için geç kalmış bile olunabilir. Bu değişim bugün olmasaydı yarın mutlaka meydana gelecekti. Buna ilaveten, bazı hadiseleri yine bazı kişiler hakiki sebep saymışlardır. Ancak bu kişiler yanılıyorlar; çünkü bunlar sadece değişimi geciktirmek için zaman yaratan bahanelerdir.

Nihayet Tevfik Paşa hükümetinin son hatası bu durumun sadece vaktini ve şeklini değiştirmiştir. Başka memleketlerde saltanat ve hâkimiyete sahip olan milletlerle beraber hükümdarlar da vardır. Bizde de hanedan bugünkü dereceye düşmemiş olsaydı; belki Türk milleti de hâkimiyet hakkını başka yollardan kullanabilirdi.

Ancak tarihimizin bu yorucu devrinde millet düşmanla yalnız başına harp etmiş ve düşmanla beraber ihanete karşı koymak mecburiyetinde kalmıştır. Bugün Osmanlı İmparatorluğu'ndan, Türk toprağından ve Türk saltanatından ne kaldıysa hep şanlı milletimiz kurtarmıştır.

Onu, daha önce idama mahkûm edilen kahraman insanlar kurtarmıştır. Düşmanı mahveden Türk ordusu "şehit" mertebesini bile kendilerinden esirgediği kahraman neferlerden mürekkeptir. Öyle ki, bugün vatanı kurtaran ordu, ordu-yı şahane değil, millet ordusudur.

---

[358] *Kazım Karabekir Anlatıyor,* Yay. Uğur Mumcu, Tekin Yayınevi, Haziran, 1990, s.64

Nasıl üç seneden beri ordu-yı hümayun yerine Türk ordusu mevcut olduysa, bugün de saltanat-ı şahane yerine saltanat-ı milliye mevcut olmuştur. Bunda hayret edilecek hiçbir şey yoktur. Bugün İstanbul'a düşen vazife irade-i milliyenin bu tecellisini olduğu gibi kabul etmektir. Çünkü milletin ordusu çok kahhar ve çok müthiştir.

Dolayısıyla bu iradeye karşı boyun eğmekten başka çare yoktur. Gerek İstanbul hükümetinden gerek saraydan herkesin intizar ettiği hareket, milletin bu iradesine hürmetkârâne mütavaatten ibarettir. Dolayısıyla, müzakere ve münakaşa bile ağırdır. Vaziyeti eşkâl edecek en küçük bir hareket, şimdiye kadar İstanbul'da görülen hataların ve ihanetlerin en büyüğü olur.[359]

Necmeddin Sadık

2.3.5. Saltanat-ı Milliye'yi Kutlamak için İstanbul'da Yapılan Tezahürat

Saltanatın kaldırılmasının ardından dün, on binlerce halkın önünde ve sultan Ahmet meydanında Refet Paşa'nın nutku okunmuş ve coşkulu tezahüratlarda bulunulmuştur. Öyle ki, Sultan Ahmet meydanında binlerce al sancak dalgalanmış ve esnaf cemiyetleri ve mektepler kendilerine tahsis olunan yerleri işgal etmişlerdir. Ayrıca üç sene önce sultan Ahmet ve Ayasofya camiᶜ şerifleri arasında bulunan siyah ve matemli bayraklarımızın yerini, saltanatın kaldırılmasıyla dün dalgalanan kırmızı sancaklarımız almıştır. Ardından önce Milaslı İsmail Hakkı Bey, sonra darül maᶜadin müdürü İhsan Trakya iktisat mecmuası müdürü Hamdi beyler ile darülfünün gençlerinden bazıları irad nutuk ettikten sonra Maslah Alaattin Adil Bey uzun bir hitabede bulunmuştur.[360]

Mitingin devamında Doktor İsmail Hakkı Bey şu nutku dile getirmiştir:

Müslüman kardeşler,

"Bugün hepimizin kalplerimiz ulvi, heyecan içindedir. Bir kere mazinin müthiş müseyyibeti hala unutulmamış, diğer taraftan nail olduğumuz büyük zafer bu heyecanı meydana getirmiştir. Mübarek vatanımızın en mühim yerleri zalim düşman ayakları altında çiğneniyor, ırzlar ve namuslara ta'riz ediliyor, yetimler, biçareler öldürülür iken bugün Allah'ın inayeti ve kahraman milletimizin, ordumuzun himmeti ile bizler server-ü beşaret içinde düşmanlarımız ümitsizlik ve azap içindedir. Zalimin neticesi daima

[359] *Akşam Gazetesi,* 4 Kasım, 1338-1341.
[360] *Tevhidi-i Efkar Gazetesi,* 6 Kasım, 1338-1341

vahim olduğundan din-i İslam ancak adalet üzerine hareket eden bir hükümeti emreder. Bugün reis-kârda bulunan zevatımızın hatt-ı hareketi tamamen İslami'dir.

Din-i İslam'da saltanat, hükümet millete aittir. Saltanatın en kuvvetli olduğu zamanlarda, Yavuz Sultan Selim vaktinde, malum olan yiğitlik ve zorluğa rağmen, fetva almadıkça bir işe cesaret edemezdi. Çünkü milletten çekinirdi. Fakat sonraları irade-i milliyeye ehemmiyet atfedilmediğinden başımıza pek çok olaylar gelmiştir. Hala o sıkıntıyı çekmekteyiz.

Hasılı, efendiler, bir tabibin mehâreti tecrübe edildikten sonra ona itimat etmemek olmaz. Bizi idare edenler iktidar ve zekalarını ispat ettiklerinden cümlemiz büyük bir sükun ile işlerimize devam ve kalplerimizi server ile dolu olduğu halde muazzez kahramanlarımıza karşı şükran ile dolu olmalıyız. Cenabı Allah bu başarıyı nihayete kadar daimi ve baki kılsın. Amin."

Doktor İsmail Hakkı Bey'in bu nutkundan sonra, dar-ül muallimin müdürü İhsan ve iktisat mecmuası müdürü Hamdi Beyler tarafından da bir nutuk okunmuştur. Bunun devamında aralarında müderrisleri ile beraber meydana gelen dar'ül-fünun talebesi hazır bulunduğu halde Mesleheddin Adil Bey tarafından saltanat-ı milliyenin tesisini alkışlayan bir nutuk daha okunmuştur.

Mesleheddin Adil Bey nutkunu şöyle dile getirmiştir;

" Türk'ü tarihinin huzur-ı ebediyet penahinde canlandıran bu günü bir defa daha takdis edelim. Bugün afak-ı millette, sema-yı vatanda yeni bir güneş, nurlu, ziyası bizi ısındıran fakat yakmayan bir güneş, milletin güneşi, aziz vatandaşlarım saltanat-ı milliye doğuyor. İki Kasım yalnız bu devletin tarihini değil tarih-i umumiyi de ikiye bölüyor. Artık bundan sonra fertler saltanatı kalmamıştır. Bir imparator, bir kayser icabında milletini istediği gibi ölüme sürükleyemeyecektir"[361] diyerek nutkunu sonlandırmıştır.

Mesleheddin Adil Bey'in nutkunu, Tezer Hanım'ın ve Cemil Bey'in nutku takip etmiştir. Tezer Hanım'ın nutku ise şu şekildedir;

"Bugün Türk tarihi en büyük günlerinden birini yaşıyor. Biliyoruz ki asırlarca süren şanlı tarihimizin gururla kaydettiği o büyük satvetli, vatanperver sultanların en son nesli maalesef hanedanının bu muazzam ve mukaddes namını bir Türk'e ve Müslümana yakışmayacak şekilde lekeledi. Ve maalesef bu şanlı hanedana halef olamayacağını pek acı bir şekilde gösterdi. Anavatana kadar sokulan alçak düşmanın

[361] *Vakit Gazetesi*, 6 Kasım, 1338-1341.

kirli çizmesini Anadolu'muzdan uzaklaştırmak, mukaddes emeli ile milli kuvvetler biriktirirken aynı vatanın ve aynı ırkın çocuklarını onlara karşı silahlamak istedi. Temiz ve iyilik sahibi olan Türk vicdanından beklenilmeyen bu ihaneti milletimiz ebediyen affetmeyecektir. Böyle şahsi ihtiras ve menfaatler peşinde koşan bir hükümdarın artık başımızda yeri yoktur.

Esasen Türk milletinin bu son senelerde asırların hazırlayamayacağı büyük inkılaplar geçirmesi, kendi kendisini idare edebilecek bir şuur vermiştir. Artık Türk milleti kendi kendinin hakimidir ve kendi hakimiyetinden başka bir hakimiyeti tanımaz. Bu milli ve ulvi hakikatın yaşandığı bu mesut ve mukaddes günü tebrik etmekle iftihar ederiz. Yaşasın hakimiyet-i milliye, yaşasın milli ordu ve onu hazırlayan büyük kalpli Anadolu kadını!"

Bu nutku Cemil Bey'in nutku takip etmiştir;

"Aziz vatandaşlar, hür ve aziz vatandaşlar; büyük bayramınız, yeni şekl-i hükümetiniz, yeni idareniz cümlenize mübarek olsun." Mukaddimesiyle bir nutuk söyleyerek, Prag'daki milletlerarası toplantı esnasında bir Fransız mebusunun, irad ettiği bir nutukta anlattığı bir fıkrayı söyledikten sonra saltanat-ı milliyeyi tebrik etmiş ve onun mesut bir hayatla yaşayacağını temin etmiştir.

Bundan sonra dar'ül-fünundan Osman Bey tarafından bir nutuk daha söylenmiş ve Trabzon merkez kadı-ı esbakı Ömer Lütfü Efendi tarafından bir dua okunmuş ve saltanat-ı milliyenin tesisinden dolayı Cenab-ı Hakk'a şükür ve hamd edilmiştir.

Heyet-i tertibiyenin saltanat-ı milliyeyi tamamen biat eden İstanbul halkının efkâr ve hissiyatını Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti riyasetine bildirilmesi takrir ederek halk mızıka ile oradan hareket etmiştir."[362]

2.3.6. Saltanat-ı Milliye ve Teşkilat-ı Esasiyenin Tatbikatı ve Esasat-ı Hakkında Refet Paşa Hazretlerinin Mufassıl ve Mühim Beyanatı ve İzahatı

Anadolu hiç yoktan bir ordu çıkararak, mahvolmuş bir saltanatın yerine yeni bir saltanat kurmuştur. Sonuç olarak cihanla mücadele zafere ermiştir. Ancak bu başarı sadece askeri alanda değil, idari alanda da milletin kudret ve kabiliyetinin bir neticesi, bir zaferidir.

Akşam gazetesi yazarı, Refet Paşa hazretlerini dün gece, Çapa'daki konağında ziyaret etmiştir. Refet Paşa birkaç günden beri fasılalarla devam eden saltanat-ı milliye

---

[362] *Vakit Gazetesi*, 6 Kasım, 1338-1341.

ve teşkilat-ı esasiye hakkında olan çok önemli beyanatını bu gece tamamlayacağını daha önceden gazeteye söylemiştir. Gazete başyazarı, saat yedi buçukta konağa gitmiş ve kapının önünde azim bir kalabalıkla karşılaşmıştır. Büyük millet meclisinin kararını tebrik etmek için, muhtelif semtlerden, bayraklarını, fenerlerini alarak olaya katılan binlerce kişi önde mızıkalar hürriyet ve istiklal şarkıları okuyarak Çapa'nın bu tenha ve sakit kısmında emsalsiz bir sevinç içinde şehr-i ayin yapmışlardır. Bu kalabalığı geçip, Refet Paşa'nın, İstanbulluların muhtelif tezahürlerde kendilerini verdikleri çiçek demetleri ile süslü salonuna kabul edilmiştir. Burada ilk dikkatini çeken şey, paşanın simasında büyük millet meclisi idaresinin İstanbul'da da tehsisinden mütevellit aşikar memnuniyet ve gülümseyen simasının her ifadesinde ve daima iltifat ile donmuş gözlerinin üzerine her çevrilişinde hissedilen büyük sevinç olmuştur.

Paşa, saltanat-ı milliye ve teşkilat-ı esasiye konusu çerçevesindeki beyanatlarının gazetelere eksik bir şekilde yansıtılmasıyla doğabilecek yanlış anlaşılmaların önünü almak ve herkese teşkilatı esasiye kanunu hakkında öz ve açık bir fikir vermek üzere, çok önemli beyanatlarına başlamıştır. Dört beş saat kadar devam eden bu görüşme sırasında Refet Paşa ara sıra cümleler ve kelimeler üzerinde durarak fikirlerinin iyice tespit edilmesine özellikle önem vermiştir. Ardından, Akşam gazetesinde ve diğer gazetelerdeki makalelere ve buna dair yayılan diğer yazılara ait önemli cevapları ve açıklamaları kapsayan çok önemli bir beyanat vermiştir ki bu beyanatta aşağıdaki şekildedir:

"Gazetenizin baş makalesini büyük bir haz ile okudum. Hâkimiyet ve saltanat-ı milliye kelimeleri ile anlatmak istediğimiz demokratik fikirlerin esasiyeti hakkında gazetenizle aynı tarzda düşüneceğimiz pek tabiiyi olmakla beraber bu fikirlerin ifade olunmuş bulunması yine beni sevindirdi. Bugün yeryüzünün kendisini henüz tanımayan pek karanlık yerleri istisna ediliyorsa hâkimiyeti milliye esasatını kabul etmemiş hiçbir millet, hiçbir devlet yoktur. Yalnız tatbikat yollarında daima az çok farklarla yürünür.

Bizim bundan evvelki kanuni esasimiz hakimiyeti milliye esasatını kapsadığı gibi bugünkü Teşkilatı Esasiyemizde de nokta-i nazarımız ve hedefimiz yalnız o kanuni esaside bazı maddelerin gizli manaları ile veyahut kanun-i esasi ihzar olunduğu zaman adem-i müsadesine binaen zaruri olarak kabul edilen bazı maddelerle tehlikeye düşürülen hakimiyeti milliye fikrini bu defa tam anlamıyla meydana koyabilmek için samimi olmamızdır.

İlave edeyim ki mevzu bahis olan meseleler itibariyle mevki-i fiil ve tahbikte olup teferruat itibariyle de esasen büyük millet meclisinde hal-i tezekkür ve münakaşada bulunduğunda, halen ayrıca şahsi münakaşalara girişmeyi pek lüzumluda görmüyorum. Ben burada İstanbullu sevgili ve sevimli hemşerilerime hitap ettiğim zaman ne bir fikr-i telkine tabi idim ve hatta ne de, bu hemşerilerimin bu fikirler hakkında esaslı ve yahut iptidai bir surette mesguliyet-i fikriyede bulunduklarını düşünmüştüm. Bu güzel şehrin çok sevgili halkı, geldiğim gün kalplerinden kopup gelen vatanperver hislerini muhabbet çiçekleri şeklinde bana izhar ederlerken bende bu vatanın çok mesut ve çok şetaretli bir çocuğu sıfatı ile kendilerine şükran borçlarımı ödemek ve yapılan muazzam işte kendilerinin çok muazzam müdahalelerini arz ve izhar edebilmek için hâkimiyet ve saltanat-ı milliye düsturları mefhum ve müfadından istifade etmek zaruretinde idim söyledim, söyledim ve söyledim.

Söylediklerimin hepsi hâkimiyet-i milliyenin esasına yani Türkiye'nin yeni anayasasının "egemenlik milletindir" tarzındaki birinci maddesine aitti. Teferruata girmekten mümkün olduğu kadar çekindim. Çünkü esasında Büyük Millet Meclisi'nin tamamen müttehid olduğunu ve birinci maddenin tarz-ı tatbiki teferruatı, henüz zaten mecliste de hal-i müzakeresidir. Bir telkin fikriyle hareket ettiğim zannı vermemek için, münakaşasına girilecek herhangi esaslı bir mevzu' görmediğim ve bilhassa münakaşa vaziyetinde bulunmadığım için, gazetenizin baş makalesini de büyük bir zevk ve tatla okumuş ve fakat bendeki irtibaatı kendime hasrederek bu bâbda bir şey söylemek lüzumu hissetmemiştim. Fakat mademki bu kısımda açıklanacak bazı noksanlar olduğunu söylüyor ve düşüncemi soruyorsunuz, ben de bu arzuya itaat edeceğim.

"On kişilik bir icra heyetinin mesuliyeti ile icra-yı salahiyeti haiz üç yüz kişilik bir meclisin mesuliyeti arasında yalnız rakamlardan ibaret bir miktar farkı var " deniliyor. Hayır, bu fark yalnız bir miktar farkı değildir. Bir kişi herhangi bir sırrı pek kolaylıkla muhafaza eder, birkaç kişi herhangi bir maksat uğrunda yine muin bir sırrı muhafaza edebilir ve gizli mu'ahedeler akdedebilirler. Bir milleti belki de hiç istemediği bir harbe sürükleyebilirler. Fakat harp ve sulh hakkı, anlaşma hakkı, bir kişiden ve nihayet o bir kişilik makam namına mesuliyeti üzerine alan vezirin iştirakinden alınıp da üç yüz kişilik bir meclise bırakılır ise, üç yüz kişiyle, velev ki hafi celselerde olsun, sır halinde kalabilecek kararlar ittihaz etmek mümkün müdür? Eğer bu millet hala istila siyaseti takip edecekse, eğer bu millet namına gizli anlaşmalar fikri

kabul edilecekse, eğer bu millet bir veya birkaç kişi tarafından koyunlar gibi boğazlanmak için mezbahaya sevk edilecekse, o halde, benim bahsettiğim idare tarzı yanlıştır. Çünkü benim bahsettiğim idare tarzı gizli siyasetler, gizli anlaşmalar yapmayan ve yapmak isteyenleri boğan bir idare tarzıdır. Bu basit görünen miktar farkının hükümet idare nokta-i nazarından ne kadar muazzam bir eser olduğunu bilmem ifade edebildim mi?[363]" Görüldüğü üzere Refet Paşa bu beyanatında, Türkiye Büyük Millet Meclisinin üstünde bir güç olmadığını ve Teşkilat-ı Esasiye kanunuyla beraber Hâkimiyet-i Milliyeye verdiği önemi tüm samimiyetiyle gazetede paylaşmıştır.

2.3.7. Sultan Vahdettin'in Yıldız Sarayından Ayrılması

Bilindiği üzere 1 Kasım 1922 tarihinde meclis tarafından saltanat ve halifelik kurumu birbirinden ayrılarak saltanat kaldırılmıştır. Sadece sultanlık unvanının kendisi için yeterli görüldüğü Vahdeddin ise saltanatın kaldırıldığını kısa bir süre sonra, Cuma selamlığında almıştır. Diğer taraftan, Cuma selamlığından çıktıktan sonra caminin kapısında bir süreliğine istişarede bulunduğu İngiliz Generali Harington da Yıldız Sarayı'na döndükten sonra Vahdeddin'in ziyaretine gelmiş ve ikili arasında Çit kasrında 3 saat süren bir görüşme yapılmıştır. Bu görüşmede Vahdeddin, yaşanan gelişmelerden hiç memnun olmadığını ve yaşamına son verilmesi doğrultusunda kaygılarının olduğunu Generale anlatmıştır. Bunun üzerine Harington, Sultan Vahdeddin'e, kendi ordularından oluşan bir askeri birliğinin Yıldız sarayının arkasına yerleştirilmesi önerisinde bulunmuş ve bu öneri Vahdeddin tarafından kabul edilerek, askeri birlik Yıldız Sarayı'nın arka kısmındaki mevkiilere yerleştirilmiştir.

Bu hazırlıklar yapılırken Sultan yeniden, Osmanlı İmparatorluğunun asırladır bu makamın sahibi olduğunu ve hakimiyet hakkının kendisinden alınmasının mümkün olmadığını Harington'a karşı tekrarlamıştır. Fakat şartlar düzelene kadar kendisinin ülkeden ayrılması gerekirse makamının vaziyetinin ne olacağı konusunda da kaygılanmaktadır. Bu zaman zarfında Sultan, şehirden gitmeyi düşünmüş ancak bu gidişin kalıcı olmayacağı inancını taşımıştır. Bu gelişmelerden dolayı Sultan Vahdeddin İngiliz Generalinin Londra ile görüşmesini istemiş kısa bir süre sonra, General Londra devleti ile görüşmeye çalışmıştır.

Öte yandan gazeteler Sultan Vahdeddin'in makamını terk edeceği konusundaki söylemleri yayınlamaya başlamıştır. Akabinde 3 Kasım günü Yıldız Saray'ında, Sultan

[363] *Akşam Gazetesi*, 4 Kasım, 1338-1341.

ile beraber bir görüşme meydana gelmiş ve Padişah ile devletinin konumu tartışılmaya başlanmıştır. Yoğun tartışmalar sonucunda Vahdeddin bu duruma karşı çıkmış ve devletin kendi kararıyla istifa ettiğini ancak kendisinin makamından feragat etmeyeceğini dile getirmiştir. Buna bağlı olarak Tevfik Paşa'ya şahsının makamından feragat ettiği ile alakalı tüm söylemeleri yalanlaması gerektiğini söylemiştir.[364] Bunun üzerine gerçekleştirilen görüşmenin ertesi Tevfik Bey devlet mührünü iade etmiş[365] ve Padişahın makamını bırakmak istemediğini, halkına karşı kendisini sorumlu hissettiğini söyleyerek Sultanın arzusunu gerçekleştirmiştir.

Ertesi gün Vahdeddin, Rumbold ve Ryan'ı huzuruna kabul etmiş ve onlara, herhangi bir korumasız durumda kendisinin güvenliğinin sağlanacağı konusunda verdikleri teminatı yenilemiştir. Bununla da yetinmeyip, makamından istifa ederse ya da etmezse can güvenliğinin olduğu başka bir şehre gitmek isterse şahsına bu konuda yardım edilip edilmeyeceğini sormuştur. Vahdeddin bir yandan İngiliz devlet adamları ile bu görüşmeleri yapmış, diğer yandan da yaşanan olayların makamını terk etmesi anlamına gelmediğini tekrarlayarak halkı inandırma faaliyetlerini de sürdürmüştür.[366]

İngilizler Vahdeddin'e vaat ve telkinlerde bulunurken, diğer taraftan da İstanbul içindeki muhaliflerden yurt dışına kaçmak isteyenler için Trakya'da kaçış merkezleri temini, pasaport sağlanması ve İngiliz sefaretine sığınanların gemilerle ülke dışına çıkarılması gibi işlerle de uğraşmışlardır.[367]

Öte yandan, Kurtuluş hareketine muhalefet olan bir grup kimseler İngilizlere iltica etmiş ve İngiliz Komiserleri tarafından Taşkışla'ya yerleştirilmişlerdir.[368] Bir sonraki gün iltica edenlerin sayısı çok daha fazla artmıştır. Bu olaylar yaşanırken bir yandan da Tevfik Paşa yine Sultanın makamından feragat etmeyeceğini Le Temps gazetesine bildirmiş ancak daha önce de atılan benzeri adımlar hiçbir şekilde Sultan Vahdeddin'in endişelerinin giderilmesine yardımcı olmamıştır. Kendisinin kaygılarına son vermeyi arzulayan bağlaşık komiserleri ise 9 Kasım günü İngiliz Komiserliğiyle vaziyeti görüşmüşlerdir. Bu görüşme sonucunda İtalya ve Fransa, sultanın hayatını

---

364 Şaduman Halıcı, San Remo Görüşmeler: Vahideddin, Bir "İttihatçı" ve Üç "Yüzellilik", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi,* Yıl: 11, S. 22, s. 273

365 *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi,* 5 Kasım, 1338-1341.

366 Şaduman Halıcı; *a.g.e,* s. 274

367 Ayfer Özçelik, *Saltanatın Kaldırılmasından Sonra İstanbul'da Durum, (Fellah Grubu Raporlarına Göre),* s. 25, *http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/803/10239.pdf, [Erişim Tarihi: 07* Haziran *2017]*

368 *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi,* 14 Kasım, 1338-1341.

koruma altına alma konusunda istekli olmamışlar[369] ve böylelikle Vahdeddin'in hayatı bağlaşık devletlerce İngilizlerin merhametine bırakılmıştır. Dolayısıyla Vahdeddin'in beklentileri de İngilizlere karşı olmuştur. Öyle ki çok geçmeden Ömer Yaver Paşa'dan İngiliz Genereli ile görüşmesini ve kendisine, durumlarının akıbetinin ne olacağını ve eğer yardım etmeyeceklerse kendisinin çözüm yolu bulmak için girişimlerde bulunacağını ve hemen cevap vermelerini bildirmesini istemiştir.[370]

Aynı gün çok fazla görüşmeler yapılmış ve bu görüşmelerin yapıldığı kişilerden biri olan Haringtonla Ömer Yaver Paşa görüşmesi de o gün gerçekleştirilmiştir. Daha sonra, General harekete geçmelerine dair Londra'dan haber beklediğini ve haberin gelmesi doğrultusunda gereken tedbirlerin sağlanacağını Vahdeddin'e bildirmiş ve nihayet Londra hükümetinden gelecek olan haber 12 Kasım günü gelmiştir. Talimat üzerine General Yıldız Sarayına gitmiş ve burada Vahdeddin ile bir görüşme yapmıştır. Bu görüşmede General, Osmanlı Devletinin son Sultanına resmi bir şekilde İngiltere'nin koruması altında olduğunu, ne zaman isterse İstanbul'u terk edebileceğini ve bu amaçla kendisi için İngiliz zırhlısının hazır beklediğini bildirmiştir. Görüşmenin ardından Vahdeddin konuklarını uğurlamış ve Ömer Yaver Paşa'ya, sadece bir süreliğine İstanbul'dan ayrılmanın gerekli olduğunu ve mutlaka bu vaziyetin bir gün son bulup yasal haklarını tekrardan kazanabileceğini söylemiştir.

Vaziyet gittikçe kötüleşmeye başlamış ve bunun üzerine, General 13 Kasım sabahında sultanın yardımcılarından biri olan Fahri Bey ile yine görüşerek, Türkiye'deki durumun gün geçtikçe kötüye gittiğini, Sultan Vahdeddin arzu ederse kendisini Malaya Harp gemileriyle Maltaya götürebileceklerini söylemiştir.

Bu sabahki gazetelerde, yer alan ve bir İngiliz tebliğ-i resmiyesiyle bildirilen, Vahdeddin'in dün sabah nasıl kaçtığına ve bu hususta kaç günden beri ne gibi hazırlıklar yaptığına dair bilgiler aşağıdaki gibidir;

"17 Kasım sabahı gerçekleştirilen Cuma Selamlığı esnasında kendisine bir suikast planlandığı endişesi olan Vahdeddin[371] öncesinde yani 15 Kasım gününde İngiliz Generaline iltica etme isteğini bildirmiş ve bunun üzerine General Padişahı zorla alıkoymak gibi suçlamaların yaşanmaması için bu isteğin kaleme alınarak olmasını istemiştir.[372] Buna bağlı olarak 16 Kasım günü Sultan Vahdeddin "*İngiltere devletine*

---

[369] Şaduman Halıcı; *a.g.e,* s. 275
[370] *Osmanlı Sarayının Son Günleri,* Yeni Sabah, Tefrika No: 22, 9 Nisan 1950, s. 4
[371] Şaduman Halıcı; *a.g.e,* s. 276-277
[372] Şarika Gedikli Berber; *a.g.e,* s. 450

sığınmamı ve hemen İstanbul'dan malta'ya götürülmemi arz ederim efendim" şeklinde bu isteğini satırlara dökmüş ve İstanbul'dan ayrılmak için Kasım 17'yi uygun bularak gerekli hazırlıklara başlamıştır.[373] Eski Sultan, şehri terk edeceği sabahın gecesini, aralarında III Selim'e ait olan som altından bir sehpanın da bulunduğu en değerli mücevherleri toplamak ve onları itina ile sandıklara yerleştirmekle geçirecektir.[374]"

Osman oğullarının 36. Ve son padişahı VI.[375] Vahdettin saat yedide kimseye bir şey söylemeksizin, saraydan çıkmıştır. Vahdeddin kaçarken, görünmemek ve dikkat çekmemek için, sarayın arka kısmında bulunan ve uzun zamandır boş bırakılan Malta kapısını kullanmıştır. Aslında plana göre, sabah saat yedide Vahdettin'i almak üzere bu kapıda otomobiller kendini beklemektedirler. Vahdeddin kendisini bekleyen General Harrington ve maiyeti ile birlikte otomobile binmiş ve Dolmabahçe Sarayı'na gitmiştir. Ardından Firariler, Dolmabahçe Sarayı'na, tek kanatlı kapıdan girerek sarayın bahçesinden geçmişler ve rıhtımda kendilerini bekleyen[376] motora binmişlerdir. Daha sonra motor, on kişiden oluşan yolcularını Malaya zırhlısına götürmüştür.

Böylelikle, büyük Osmanlı devletinin son sultanı olan Vahdeddin İngiliz devletinin koruması altında ülkeden ayrılmıştır. Bu esnada İngiliz Generali Harington da Sultan Vahdeddin'in öldürülme korkusu yaşadığı için İngiliz devletinin koruması altında İstanbul'dan ayrıldığını ve başka bir yere götürüldüğünü bir duyuru ile herkese bildirmiştir.[377]

Vahdettin'in firarı sarayda uzun bir süre sonra fark edilmiştir. Hiçbir şeyden haberi olmayan saray çalışanları, efendilerinin geç vakte kadar dairesinden çıkmadığını görünce merak etmişler ve tahkikata başlayarak ancak saat onda Vahdettin'in kaçtığını anlamışlardır. Diğer taraftan Yıldız Camii'nin içinde de her haftaki hazırlıklar yapılmaktadır. Namaz vakti gelip geçince Vahdettin'i camide bekleyenler arasında büyük bir endişe meydana gelmiş ve nihayet Vahdeddin'in firar ettiği ağızdan ağza dolaşmaya başlamıştır.

Birkaç saat sonra, Harington, Londra'ya gönderdiği bir mektubuna şu dip notu düşecektir: *" Her şey iyi geçti. İmparator Hazretleri saat 08.45'te Malaya Zırhlısında*

---

[373] Şaduman Halıcı; *a.g.e,* s. 277-278
[374] Paul Dumont, *Mustafa Kemal,* T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, (Çev. Zeki ÇelikKol), Ankara, 1999, s. 126
[375] *Osmanlı Sarayının Son Günleri,* Yeni Sabah, Tefrika No:28, 16 Nisan 1950, s. 4
[376] *Akşam Gazetesi*, 18 Kasım, 1338-1341.
[377] Şaduman Halıcı; *a.g.e* s. 278-279

idi. Hiçbir pürüz çıkmadı. Ayrılmış olmasından memnunum." Bu satırların yazıldığı sırada Malaya çok uzaklarda, Malta adasına doğru yöneliyordu. [378]

Yolculuk dört gün sürmüş ve sonunda Sultan Vahdeddin Malta adasına varmıştır. Adaya vardıktan sonra Generale sonsuz teşekkürlerini sunarken burada uzun süre kalmayacağı düşüncesini de taşımaktadır. Öyle ki, Sultan Vahdeddin bu düşünceyi hayatının sonuna kadar taşıyacak ve bu doğrultuda ilerleyen süreçlerde birçok girişimde bulunacaktır.[379]

Vahdettin'in firarı malum olur olmaz İstanbul valisi, Beyoğlu mutasarrıfı ve merkez kumandanı derhal tahkikat icrasına memur edilmişlerdir.[380]

2.3.8. Sultan Abdülmecit'in Halife Seçilmesi

Vahdettin'in hilafet makamından bir İngiliz gemisi ile yurdu terk etmesi Cuma sabahı Ankara'da duyulur duyulmaz, TBMM Başkanı olan Mustafa Kemal Paşa derhal bir toplantı düzenleyerek, halifenin hilafeti terk ile firarı ve hilafetten kendi kendini düşürmesi üzerine yeni halifenin seçilmesine Büyük Millet Meclisince karar vermiştir.

Bunun üzerine Büyük Millet Meclisi'nin şeriyye encümeniyle diğer konuyla alakadar encümenleri derhal toplanarak bu husustaki karanameleri hazırlamış ve heyet-i umumiyeye bırakmışlardır. Böylece Büyük Millet Meclisi heyet-i umumiyesi önceki gün öğleden önce toplantı yaparak yeni halifenin seçimi ile meşgul olmuştur.[381]

Halifelik makamı için en uygun görünen kişi Abdülmecit Efendidir. Mustafa Kemal Paşa çok önceden kendisini Milli mücadeleyi kuvvetlendireceği inancıyla Ankara'ya davet etmiş, fakat Abdülmecit kardeşler arasında bir husumet yaşanmaması amacıyla Anadolu'ya gitmemiştir. Bir yılın ardından sonra, 2. İnönü savaşından zaferle çıkıldığı için oğlu Ömer Faruk Efendi Anadolu'ya gitmek istemiş, fakat bu defa da Mustafa Kemal paşa herhangi bir husumet yaşanmaması adına kendisini İnebolu şehrinden İstanbul'a geri göndermiştir.[382]

Görüşmeler başlamış ve celsenin gidişatına göre icra vekilleri reisi Rauf Bey kürsüye çıkarak Vahdettin'in İngilizlere sığınarak bir İngiliz gemisiyle hilafeti

[378] Paul Dumont, *Mustafa Kemal,* T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, (Çev. Zeki ÇelikKol), Ankara, 1999, s. 126
[379] Şaduman Halıcı; *a.g.e,* s. 279
[380] *Akşam Gazetesi*, 18 Kasım, 1338-1341.
[381] *Tevhid-i Efkar Gazetesi*, 20 K asım, 1338-1341.
[382] Oğuz Aytepe, *Yeni Belgelerin Işığında Halifeliğin Kaldırılması ve Hanedan Üyelerinin Yurt Dışına Çıkarılmaları,* Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 29-30, Mayıs-Kasım 2002, s. 19

bıraktığını bildirmiş ve şer'en lazım gelen muamelenin yapılması lüzumundan bahsetmiştir.[383] İlaveten; "Mademki eski sultan bütün ayıbı ile kâfirlere sığınmıştır, onu halifelikten indirmekten ve yerine bir diğerini koymaktan başka yapacak bir şey kalmamıştır. Onun yerine, Veliaht Prens Abdülmecid bu işi en iyi yapacak kişidir. Çünkü Abdülmecid, serbest fikirleriyle bilinen aydınlık kafalı bir insandır. Ayrıca Milli Hareket'e yatkınlığını da asla gizlememiştir.[384]" sözlerini de eklemiştir.

Bunun üzerine şer'iye vekili Konya mebusu Vehbi Efendi kürsüye çıkarak firari Vahdettin'in hilafetten ayrıldığını bildiren fetvayı okumuş ve Büyük Millet Meclisi de bu kararı onaylamıştır.

Vahdettin'in halifelikten men edilmesinin ardından Türkiye Büyük Millet Meclis'ince Abdülmecit ile görüşülmüş ve kendisinden halifelik makamına oturulması istenmiştir. Fakat diğer taraftan da ilerleyen dönemlerde şahsının saltanat talebinde bulunamayacağı uyarısı yapılmıştır.[385] Üstelik hilafet makamındaki kişinin resmi sınırlarına açıklık getiren bir tebliğ yayınlanmış ve bu tebliğde, Abdülmecit Efendinin sadece Halife unvanını taşıyacağını, bu unvanın yanına başka hiçbir unvanın getirilmeyeceğini, İslam alemine halifeliğini ilan etmek için hazırlayacağı duyurunun öncelikle TBMM'ye bildirmesi gerektiğini ve tasdik edildikten sonra şahsına haber verilip ardından yayınlanacağı ifadeleri yer almıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bu koşullarına karşın Abdülmecid Efendi de[386] Vahdettin adına herhangi bir şey söylemeyeceğini bildirmiş, ayrıca[387] mührünün üzerinde İslam aleminin Halifesi unvanının bulunmasının, Cuma selamlığı sırasında halifeliğe has hilat giyinme ve Fatih Sultan Mehmet'in sarık sarma hakkının olduğu gibi kendisinin de sarık sarma hakkının olmasını istemiştir. Akabinde bu isteklere, belirtilen unvanın kullanabileceği fakat Mehmet Han'ın giysilerine benzer şekilde giysi kullanamayacağı cevabı verilmiştir.[388]

Daha ilk günlerdeki bu karşılıklı öneriler ve dilekler, Abdülmecit Efendi'nin salt dinsel bir temsil olan Halifelikle yetinmeyip ona Saltanatı andırır bir görünüm de vermek istediğini göstermektedir. [389]

---

383 *Vakit Gazetesi*, 20 Kasım, 1338-1341.
384 Paul Dumont, *Mustafa Kemal,* T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, (Çev. Zeki Çelikkol), s. 127
385 Mahmut Akkor; *a.g.e,* s. 20
386 Şarika Gedikli Berber; *a.g.e,* s. 452
387 Şerafettin Turan, *Mustafa Kemal Atatürk,* Ankara, 2003, s. 358
388 Mahmut Akkor; *a.g.e,* s. 20
389 Şerafettin Turan, *Mustafa Kemal Atatürk*, Ankara, 2003, s. 358

TBMM'ce büyük önem taşıyan bu unsurların belirtilmesinin ardından Abdülmecid Efendi, halifelik makamına oturmayı kabul etmiş ve beraberce bu önemli unsurların görüşülmesinin ardından[390] hanedan-ı Ali Osman'dan ilmen ve ahlaken ıslah ve erşed olan Abdülmecit hazretleri[391] kayda değer oranda bir oyla halife seçilmiştir. Kullanılan oyların içerisinde, iki kişi Abdülhamit Han'ın oğlu olan Abdürrahim'e, üç kişi Abdülhamit'in büyük oğlu olan Selim'e vermiş ve dokuz vekil de çekimser oy kullanmıştır.[392]

Halifelik makamına oturacak kişi belli olduktan sonra, 24 Kasım 1922 tarihinde Topkapı Saray'ında bulunan dairesinde Abdülmecit Efendinin halifeliğinin tanınması amacıyla merasim olmuştur. Bu merasimde, vekillerden oluşan ve içlerinde Refet Paşanın da bulunduğu bir heyet hazır bulunmuş ve ilk defa Arapça yerine Türkçe dua okunmuştur. Ayrıca Fatih Cami'inde Abdülmecit Efendi namına Müfit Efendi de ilk kez Türkçe hutbe okumuştur. "Ufak cihattan büyük cihat'a geri geldik" ifadesini ele alan hutbe de "büyük cihat" cahilliğe karşılık cenk şeklinde yorumlanmıştır. Ardından Abdülmecit Efendi tüm Müslüman halkına bir beyanname dağıtarak şahsını bu makama oturtan TBMM'ye minnettar olduğunu söylemiştir.[393] Dağıtılan bu beyanname aşağıdaki gibidir:

Büyük Millet Meclisi Riyasetine

"Allahu Azimüşşanın iradeyi Süphanesiyle, inayeti kutsiyei Rabbaniye ve ruhaniyeti celilei Nebeviyeye dehalet ederek muamelâtı nase ve ihtiyacatı zamana muvafık mukarreratı musıbesiyle üç buçuk seneden beri rüşt ve kıyasetini ispat ve hakimiyetini temin eden Türkiye Büyük Millet Meclisinin intihap ve müzaheretine bilistinat Makamı muallayı Hilafeti İslamiyyeyi maaltazim işgal ediyorum. Cenabı Hakkın inayet ve sıyaneti ve Peygamberi Zişan Efendimizin imdadı ruhaniyeti ve gaza erleriyle din fedailerinin azim ve cesareti sayesinde Ümmeti Mübaşşereyi Muhammediye hakkında ahiren tecelli eden muzafferiyatı müşa'şaal Hudapesendaneden dolayı Kemalı huzu ve huşu ile secdeyi şükrana kapanarak asırlardan beri Hilafeti Celilei İslamiyyenin hadim ve müdafli olmakla müftehir ve mübahi bulunan Türk Millet Meclisinin ve hanedanı Osmaninin hidematı fedakaraneyi

---

390 Mahmut Akkor, *a.g.e,* s. 20
391 *Vakit Gazetesi*, 20 Kasım, 1338-1341.
392 Oğuz Aytepe; *a.g.e*, s. 19
393 Cevdet Küçük, Abdülmecid Efendi (1868-1944), *İslam Ansiklopedisi*, s. 263, *http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c01/c010313.pdf, [Erişim Tarihi; 21 Aralık 2017]*

tebellen alemi İslamın haklarında daima ve bilhassa şu son elem ve imtihan devresinde bir an ibraz ve ibzalinden fariğ olmadığı muhazereti ulviyei uhuvvetkaraneyi bir hissi arnik ve iftihar ve mahmidetle yad ve tezkar ve uluvkadr ve necabetle mütenasiben ve herbâr mûtezayiden haili ri'fat ve saadet olmasını eltafı Celilei Şarmadaniyeden tazarru ve niyaz eylerim.

Ümmeti muazzamai İslamiyenin gayei âmâli, Kelâmı kutsiyet ittisamı ilahinin ve şeriatı garrayı Ahmediyenin ebrayı beşere vait ve tebşir buyurdukları tekemmülatı dünyeviye ve uhreviyei maneviyenin esbabı tecellisine mûttehiden bezli makderetten ibarettir. Bu itibarla Makamı MuallâyıHilafetin mahza vediatullah olan bu vezifei ulviyei imamet vedayiini hakkiyle idare edebilmek ve uğruna bitin ömrümün muhassalai istihzarat ve mesaisine vakfettiğim hizmeti Celilei İslamiyeye alâkaderli istitaa muvaffak olabilmek için Cumhuru Müslimin ve ulemayı dinimüslinin irşadı meşveret ve inzımamı muavenetine hassaten arz iftikar ve müracaat ederim.

Hemen Cenabı Kaadiri mutlak cümlemizi tevkifatı Rabbaniyesine mazhar ve sulh ve müsellimeti cihanın refahiyet ve saadeti umumiyenin idrakiyle kamyab ve müyesser bulunsun amin!"

Darûlhilâfetülaliyye

4 Rebiûlâhir 1341

Halifei Müslimin Hadimülharameynüşşerifeyn

Abdülmecid Bini Abdülaziz Han[394]

Aldığımız malumata göre yeni halifeye büyük bir alay yapılacak ve yeni halifemizin seçilmesi şehrin belirli yerlerinde yüz pare top ile ilan edilecektir.[395]

Öyle ki, Büyük Millet Meclisi tarafından Abdülmecit hazretlerinin hemen halife seçilmesi şehrimizin bütün yerlerinde çok iyi bir etki yaratmıştır. Çünkü seçilmiş olan halife öteden beri herkesin hürmet ve muhabbetini kazanmış biridir. Dolayısıyla, Büyük Millet Meclisi'nin verdiği karar herkes tarafından büyük bir sevinç ve memnuniyetle karşılanmıştır. Bunu takiben dün, Abdülmecit hazretlerinin Dolmabahçe'deki daireleri onu, tebrik etmeye gelmiş olan yüzlerce kişi ile dolmuştur. Hanedan-ı Ali Osman azasından Mehmet, Selim, Ziyaeddin, Ömer Hilmi, Abdülhalim Efendiler, Ziya Paşa, Sefa, Tevfik Beyler, Şerif Nasır Bey, Süleyman Numan, Pertev Paşalar, şehremini

---

[394] Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM-II. Dönem (1923-1927),* Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları Vakfı, N. 1, C. 1, s. 294

[395] *Tevhid-i Efkar Gazetesi,* 20 Kasım, 1338-1341.

Celal, sanayi'-i nefise mektebi müdürü Cemil Beyler, Piyanist Mösyö (Heke) bu kişilerden sadece bir kaçıdır.

Abdülmecit hazretleri tebrikata gelenleri büyük bir saygıyla karşılayıp herkese ayrı ayrı iltifatlarda bulunmuşlardır. Bununla beraber birçok kişi de açılan defter-i mahsusaya imzalarını atmışlar ve ardından Halife efendimiz, müverrih Ahmet Refik Bey'in tebrikatını kabul ettiği sırada kendisine şu beyanatta bulunmuşlardır:

"*Tarihimi asıl bundan sonra yazacaksınız, muahezenize dü-çar olmamak için nasıl çalışacağımı göreceksiniz*" bu beyanattan da anlaşılacağı gibi Abdülmecit, Türkiye Büyük Millet Meclisi ile yaptığı anlaşmada kararlı bir tavır sergileyeceğini ve kendine olan güvenini açıkça ortaya koymuştur.

Abdülmecit Efendi şimdilik eski dairelerinde ikamet etmektedir. Diğer taraftan Dolmabahçe Sarayı'nın kilimleri Vahdettin tarafından Yıldız'a gönderilmiş olduğundan sarayın hazırlıkları için çalışılmaktadır. Hazırlıkların tamamlanmasının ardından halife hazretleri Dolmabahçe Sarayı'na yerleşecektir.[396]

Yeni halife Abdülmecit Efendinin makamına oturmasının akabinde Mustafa Kemal Paşa, onun ve çevresindekilerin faaliyetlerini yakinen takip ederek gerekli gördüğü zamanlarda bulunduğu mevkii ile yetinmesi ve sınırlarının farkında olması konusunda uyarılarını yinelemiştir.

Görüldüğü üzere Mustafa Kemal Paşa, var olan muhalefete karşın reformları gerçekleştirme konusunda hiçbir zaman karalı duruşunu değiştirmemiştir. Reformların gerçekleştirildiği esnada Mustafa Kemal Paşa'ya düşmanca tavır takınan kişiler ise Cumhuriyet devriminin gerçekleştirilmesine ve hilâfet kurumunun lağvedilmesine kadarki zaman diliminde ve sonrasında da tavırlarını yükselen bir ivme ile devam ettirmişlerdir.[397]

2.3.9. Vahdettin Hazretleri'nin Hilafetten ve Padişahlıktan Ayrılmak İstememesi

Türkiye Büyük Millet Meclisi askerlerinin Eylül ayında büyük bir sürat ile İzmir'e doğru ilerlediği sırada Vahdeddin de nihayet artık hiçbir yetkisi kalmadığının bilincine varmıştır. Diğer taraftan TBMM, 1 Kasım 1922 tarihinde saltanat ile hilafeti

---

[396] *Vakit Gazetesi*, 21 Kasım, 1338-1341.
[397] Şarika Gedikli Berber; *a.g.e,* s. 453

ayırmış ve 16 Mart 1920 tarihinden itibaren geçerli olması üzerine Saltanat makamını kaldırmıştır.[398]

TBMM saltanatı lağvetmiş ve hilafet kurumunu da yeni kurallara tabii tutmuş ancak, hala devlet sultanın vaziyeti hakkında herhangi bir açıklamada bulunmamıştır. Öte yandan daha önce Halifenin sahip olduğu birtakım haklar da henüz kaldırılmamıştır. Ayrıca, TBMM verilmiş olan takrirleri onaylayarak sultanın hüküm giymesi kararını vermiş, ancak nasıl yargılanacağı konusu belirlenmemiştir. Diğer taraftan sultanın vatanına ihanet ettiği konusuna gazetelerde yer verilmeye başlanmış ve sokaklarda da sultan lanetlenirken, makamını terk ettiği ve üstelik kaçtığına dair söylentiler çıkmaya başlamıştır.[399]

Dün saraya gönderdiğimiz bir muhabirimiz, saraydaki son vaziyetin ne suretle ilerlediği ve halife hazretlerinin feragati hakkındaki haberlerin doğru olup olmadığı hakkında bilgi almak için baş mabeynci Ömer Yaver Paşa ile görüşmüştür. Ömer Yaver Paşa da halifenin feragati hakkında hiçbir karar olmadığını, konunun düşünülmediğini hatta Vahdettin'in ne saltanattan ne de hilafetten katiyen feragat etmemeye karar verdiğini söyleyerek, çıkan haberlerin asıl ve esas olduğunu belirtmiştir.[400] İlerleyen süreçte İngiliz Generali, Türkiye'deki durumun günden güne kötüye gittiğini bu nedenle Sultan Vahdeddin isterse şahsını Malta'ya götürebilecekleri"[401] şeklinde bir öneri de bulunduğunu daha önce de belirtmiştik.

Ancak Vahdettin bu önerinin ardından, İngiltere'nin göstermiş olduğu misafirperverlikten dolayı teşekkür etmekle beraber halifelikten de padişahlıktan da katiyen feragat etmediğini İngiltere kralına bildirmesini Handerson'dan rica etmiştir. [402]

Bu gelişmelerin yaşandığı esnada İstanbul'da bulunan ve Milli mücadele karşıtı bir gazeteci olan Ali Kemal buradan alınmış ve yargılanmak amacıyla Ankara'ya götürülerek İzmit şehrinde linç ettirilmiş ve bu haber İstanbul'da şok etkisi yaratmıştır. Bunun üzerine işgalci kuvvetlere ve İstanbul hükümetine karşı başlatılan harekâta düşmanca tavır sergileyip sarayın yanında olmayı tercih eden kişiler kayda değer bir paniğe kapılmışlardır. Ülke dışına çıkma talepleri kabul edilenler kaçmış, kabul edilemeyenler de İngiltere hükümetine sığınmışlardır. Tüm bu gelişmelerden sıkılan

[398] Şaduman Halıcı; *a.g.e*, s. 271-273
[399] Cevdet Küçük, Mehmed VI Son Osmanlı Padişahı (1918-1922), *İslam Ansiklopedisi, http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c28/c280233.pdf, [Erişim Tarihi: 19 Aralık 2017]* s. 427
[400] *Tevhid-i Efkar Gazetesi*, 6 Kasım, 1338-1341.
[401] Şaduman Halıcı; *a.g.e*, s. 276
[402] *Tevhid-i Efkar Gazetesi*, 20 Kasım, 1338-1341.

padişah ise hareminden çıkmamıştır. Ayrıca saltanatın kaldırılmasının akabinde Sultan ilk kez cuma selamlığına çıkmış ancak hutbede ismi zikredilmemiştir. Bütün yaşanan bu gelişmeler VI. Mehmet'in artık yaşamının tehlike altında olduğunu kabul etmesine ve onun, ülkesinden uzaklaşmaya karar vermesine neden olmuştur. Doğrusu İngiliz hükümeti de yapılması gerekli olan düzenlemeleri yapmış[403] ve Padişah VI. Mehmet (Vahdettin) İngilizlere sığınarak 17 Kasım 1922 tarihinde Malta'ya götürülmüştür.[404]

Milletine ve dinine ihanet eden Vahdettin, Malta'ya gitmiş olup, burada mezkur ada valisi Mareşal Bloomer'e misafir olmuştur.[405] Diğer taraftan İngiliz Generali Dışişleri Bakanlığı'na bir rapor göndermiş ve bu raporda, padişahın saltanattan feragat etmediğini ve böyle bir düşünceye de kati surette sahip olmadığını, İngiltere'nin koruması altına girmek istemesinin nedeninin İngilizlerin çeşitli İslam kesimine hükmetmesinden kaynaklandığını yazmıştır.[406] Ayrıca İngiltere sefarethanesi de, Vahdettin'in güya bütün hareketlerinde tamamen serbest olacağını beyan etmiştir. İlaveten hilafetin, Müslümanlara ait dini bir mesele olduğu ve vaziyetin İslam aleminin emellerine ve Türkiye'deki fikirlere göre ilerleyeceği, aynı zamanda Vahdettin'in İngilizlerin yanında olmasının İngilizlerin misafirperverliğinden başka bir şey olmadığını ve bundan sonra verilecek kararların Londra'ya ait olduğu İngiliz sefarethanesince beyan edilmiştir.[407]

VI. Mehmet ise kaleme aldığı anılarında, firar etmediğini göç ettiğini ifade edecektir. Aynı zamanda saltanatı olmayan bir hilafet makamını bırakmak ya da bırakmamak sorularını cevaplamaya mecbur edildiğini, bu duruma karşı koyma gücünün olmadığını, çevresindeki sadık olmayan kişilerden sıkıldığını, ortalığın sakinleşmesine ve vaziyetin herkes tarafından anlaşılmasına kadar kalıcı olmayacak şekilde ülkesinden başka bir yere gitmeye karar verdiğini, bu amaçla Malta'yı seçtiğini, son olarak da saltanat ve hilafet makamını hiçbir suretle bırakmayacağını belirtecektir.[408]

Bu husus Tevhid-i Efkar da aşağıdaki şekilde verilmektedir;

"Büyük Millet Meclisi 1-2 Kasım da verdiği kararla saltanattan düşürülmüş olan Vahdettin ihaneti ile kendi kendini hukuk-ı hilafetten de mahrum etmiş ve makam-ı

---

403 Cevdet Küçük, *Mehmed VI Son Osmanlı Padişahı (1918-1922), İslam Ansiklopedisi*, s. 427
404 Mahmut Akkor; *a.g.e,* s. 20
405 *Tevhid-i Efkar Gazetesi*, 20 Kasım, 1338-1341.
406 Cevdet Küçük, Mehmed VI Son Osmanlı Padişahı (1918-1922), *İslam Ansiklopedisi*, s. 427
407 *Tevhid-i Efkar Gazetesi*, 20 Kasım, 1338-1341.
408 Cevdet Küçük, Mehmed VI Son Osmanlı Padişahı (1918-1922), *İslam Ansiklopedisi,* s. 427-428

hilafete katiyen layık olmadığını son bir defa daha ispat etmiştir. Abdülmecit hazretlerinin makam-ı hilafete erişmiş olduklarından üç seneden beri ihanetleriyle sadece Türklerin değil bütün alem-i İslam'ın iyi bakmadığı Vahdettin'inin, feragat edip etmemesinin artık hiçbir önemi yoktur. Feragat, firarından ve yeni halifenin seçilmesinden önce mevzu bahis olabilirdi. Ancak hilafetten kaçmak suretiyle bunun hukukundan bilfiil feragat etmiş ve yerine de yeni bir halife seçilmiştir. Öyle ki Vahdettin artık bir halife değil, hatta hürriyetinden de mahrum bir esirdir. Ki böyle olduğunu yakında kendisi de anlayacaktır. Vahdettin'in etrafında olan kişilerin sözlerine kapılıp da hilafetten ve saltanattan feragat etmemek suretiyle bir şeyler beklediği ve alem-i İslam'ın hilafet meselesi hakkında ne düşündüğü ise kısmı mahsusamızda mevcuttur. Kısacası, hilafet ve saltanattan feragat etmeme konusundaki inat ve ısrarının zerre kadar önemi yoktur. Son nefesine kadar inat ve ısrarında devam edebilir.[409]"

2.4. Mustafa Kemal'in İzmit'te Yaptığı Basın Toplantısı

Mustafa Kemal İzmit şehrine ilk defa 18 Haziran 1922 tarihinde gelmiş ve ikinci defa gelişi de 16 Ocak 1923 tarihinde olmuştur. Kurtuluş hareketinin başlangıcından itibaren, kaleme aldıkları yazılarla bu hareketin yanında duran birkaç çeşit İstanbul gazetesinin başyazarları, Mustafa Kemal Paşa ile mülakat talebinde bulunmuştur. Bu talep üzerine Mustafa Kemal Paşa, İzmit şehrinde bir matbuat toplantısı yapma kararı almıştır.

İzmit yolculuğu sırasında Mustafa Kemal, kayda değer bağlılık tezahüratlarıyla karşılaşmış ve kendisini görmeye gelenlerle kısa muhabbetler etmiştir. İzmit'e varıncaya kadar belirli durak yerlerinde gerek halk ile gerek esnaflık ve tüccarlık yapan insanlarla bu şekilde kısa diyaloglar meydana gelmiştir. Öte yandan Mustafa Kemal Paşa'nın geleceği terminalde de ummalı karşılama merasimi hazırlıkları yapılmış ve heyecanlı bekleyiş başlamıştır.[410]

Mustafa Kemal'in Batı Anadolu'ya gerçekleştirdiği yolculuk esnasında, Başkumandanlık Refakat Zabiti Mahmut Bey, Bolu Mebusu Cevat Abbas Bey, Tabur Komutanı İsmail Hakkı Bey, Cevdet ve Rıza Bey, Yaverleri Muzaffer Bey, Erkan-ı Harbiye'den Tahsin Bey, Hidayet ve Matbuat, Hakimiyet-i Milliye Gazetesi Müdürü Recep Zühdü Bey, Diş Tabibi Ahmet Şevki Bey, Kalem-i mahsustan Menduh Bey,

---

409 *Tevhid-i Efkar Gazetesi,* 20 Kasım, 1338-1341.

410 Selami Kılıç, *Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'nın Batı Anadolu Gezisi ve Karşılama Törenleri,* s. 192, *http://www.turkiyatjournal.com/Makaleler/1244461195_18.pdf*, [Erişim Tarihi: 22 Nisan 2016]

Fotoğrafçı Esat Bey gibi şahıslar kendisine eşlik etmiş ve önemli sayıda asker de bu yolculuğa katılmıştır.[411]

Nihayet İzmit'e varılmış ve 16-17 Ocak 1923 tarihinde ve saat 9:30'da İzmit Kasrı'nda İstanbul gazetecileriyle basın toplantısı gerçekleştirilmiştir.[412] Bu toplantıya katılan gazeteciler şunlardır: "Vakit gazetesi başyazarı Ahmet Emin Bey, İleri gazetesi başyazarı Suphi Nuri Bey, Tevhid-i Efkar başyazarı Velid Bey, Tanin gazetesi yazarı İsmail Müştak Bey, İkdam gazetesi başyazarı Yakup Kadri Bey, İleri gazetesi yazarı Kılıçzade Hakkı Bey, Akşam gazetesi yazarı Falih Rıfkı Bey.

Basın toplantısının başlangıcında Mustafa Kemal, konuşulması gereken asıl konuların hangileri olduğunu ve ilk olarak onların belirlenmesi gerektiğini söylemiş, ardından bilmek istediğiniz noktalar hangileridir şeklinde gazetecilere bir soru yönelterek toplantının gündemini belirlemek istemiştir. Bu soru üzerine toplantıya katılan gazeteciler Atatürk'ün cevaplaması isteğiyle değişik konuları gündeme getirmeye başlamışlardır.[413] Meseleler henüz ayrıntı kazanmadan, Mustafa Kemal, bu toplantıda dürüst ve yalın bir şekilde fikir alışverişlerinin olacağı, konuşulacak olan meselelerin şu an için gizli tutulacağı ancak zamanı gelince ve ortam müsait olunca paylaşılabileceği doğrultusunda gazetecilere karşı kısa bir ifade de bulunmuştur. "[414]

Görüldüğü gibi bu toplantıda görüşülenlerin gizli kalması istenmekle birlikte gazetecilerin ilgili konularda yorum yapmaları ve yazı yazmaları hususunda bir yasak ve sınırlama söz konusu olmamıştır. Toplantının ilerleyişi sırasında dikkati çeken önemli bir husus da Atatürk'ün sorulan sorulara cevap verirken söylediklerini teyit ettirmesidir. Nitekim "İlk Hükümet-i Milliye'nin Tarz-ı Teşekkülü" ve "Muhaliflerin Hilafet Hakkındaki Nokta-i Nazarları" konularında açıklama yaparken zaman zaman toplantıda bulunan Ankara Hükümetinin İstanbul'daki siyasi temsilcisi olan Adnan Adıvar Bey'e hitaben "değil mi Adnan Bey Efendi" diyerek söylediklerini teyit ettirmiştir.[415]

Bu basın toplantısında gündemdeki meselelere temas edilmiş ve halifelik sorunu, Kurtuluş Hareketi'nin amacı, Lozan barış müzakereleri, TBMM'deki mevcut

---

[411] *Vakit Gazetesi*, 17 Ocak, 1341.

[412] Selami Kılıç; *a.g.e,* s. 192

[413] Osman Akandere, Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı ve Bu Toplantıda Verilen Önemli Mesajlar, (16-17 Ocak 1923), *http://dergipark.gov.tr/download/article-file/178147*, [Erişim Tarihi: 24 Ocak 2017], s.129

[414] Selami Kılıç; *a.g.e,* s. 192

[415] Osman Akandere; *a.g.e,* s. 130

düşünceler, seçimler ve Halk Fırkası, yeni Türkiye Devleti ve din, gibi çok fazla konu ile alakalı Mustafa Kemal Paşa detaylı açıklamalar yapmıştır. Toplantıda özellikle yeni Türkiye devleti ve din meselesi ile ilgili anlamdı sorular sorulmuştur. Bu doğrultuda sorulan sorulardan bir kaçı yeni devletin dininin olup olmayacağı ve yine devletin bir dine bağlı kalıp kalmayacağı sorularıdır. Mustafa Kemal Paşa özellikle bu soruya detaylı cevap vermek istemiş, devletin dininin İslam olduğunu ve dine bağlı kalıp kalmayacağı konusunda bir bilgisinin olmadığını söylemiştir.

Bu konuşmadan da anlaşılacağı üzere Mustafa Kemal Paşa, sorulan sorulara karşı büyük bir titizlikle cevap vermiştir. İlerleyen süreçte Mustafa Kemal Nutukta, yeni devletin dini olacak mı sorusuyla karşılaştığını fakat bu soruyla karşılaşmayı daha öncesinden hiç istemediğini, cevap olarak devletin dininin olmayacağını söyleyemediğini ve bunun yerine vardır şeklinde cevap verdiğini, akabinde buna benzer birkaç soru daha yöneltildiğini ve kendisinin konuya son vermek istediğini ancak maalesef konunun kapanmadığını ifade edecektir.[416]

Ele alınan konu ve meselelerle ilgili olarak ana hatlarını vermeye çalıştığımız bu basın toplantısı yukarıda da ifade ettiğimiz gibi 16 Ocak 1923 Salı günü saat 21.30'da başlamış ve 17 Ocak sabahı saat 3'e kadar devam etmiştir. Toplantıya katılan gazetecilerden biri olan Vakit gazetesi başyazarı Ahmet Emin Bey, anılarında "O akşam konuşması gece 3:30'a kadar devam etti" diyerek toplantının oldukça uzun bir toplantı olduğunu belirtmiştir. Yalman devamla ertesi günü sabahleyin tekrar toplandıklarını belirtmiş ve "… Daha ziyade Gazinin söylediği önemli sözleri dinlemek suretiyle üç saat daha geçti" demiştir. Ancak İzmit Basın Toplantısının tutanaklarının verildiği eserleri yazmış olan ne Arı İnan ne de İsmail Arar 17 Ocak sabahleyin gazetecilerle Mustafa Kemal Paşa'nın tekrar bir araya gelerek görüşmeleri sürdürdüklerine dair bir bilgi ve kayıt vermemişlerdir. Öyle ki böyle bir görüşme sürdürülmüş olunsaydı, mutlaka bu görüşmenin de zabıtları tutulurdu. Yalmanın anılarında belirttiği bu görüşme ya Mustafa Kemal'in gazetecilerle yaptığı sabah kahvaltısı veya öğle yemeği esnasındaki bir sohbet esnasındaki konuşmadır ya da Mustafa Kemal'in 19 Ocak 1923 tarihinde İzmit'te sinema salonunda gerçekleştirdiği konuşma hatırlanmıştır.[417]

2.5. Cumhuriyetin İlanı ve Saltanat

[416] Selami Kılıç; *a.g.e,* s. 193
[417] Osman Akandere; *a.g.e,* s. 135

Mustafa Kemal Paşa, şimdi kırk iki yaşındadır ve yüzünde dört yıllık devamlı mücadelenin izlerini taşımaktadır. Ancak, ilk hedefine ulaşmıştır. Batının emperyalist maksatlarına yolu tıkamış ve dört bir taraftan sarılmış, yıkılmakta olan bir imparatorluğu, tamamen mütecanis olmasa bile en azından büyük ölçüde Türk ağırlıklı milli bir devlete dönüştürmüştür. Bunula beraber geriye gerçekleştirmesi en güç olan şey kalmıştır ki oda; dünün Türkiye'sinin harabeleri üzerine, "medeni milletler topluluğunda" şerefli yerini almaya kâdir, modern bir Türkiye'yi inşa etmektir.[418] Çünkü asırlardır bağnaz bir toplum içerisinde bulunan, yeniliklere tavırlı ve iyi olmayan ananelere bağlı olan büyük halk topluluklarının kısa sürede içinde bulundukları bu kötü durumdan çıkarılması gerekmektedir.

Bilindiği üzere Mustafa Kemal Paşa, kusursuz zaferler gibi, kusursuz devrimleri de, büyük halk kitlelerinin tasdik etmesi ile meydana getirmiştir.[419] Öyle ki bu kusursuz devrimlerden biri olan Cumhuriyetin Kurulması da 1922 başlarından itibaren duyulmaya başlamıştır. Hatta Sultan Vahdettin'in yine 1922 tarihinde Avrupa yolculuğunda kendisiyle görüşen Yusuf Kemal Tengirşenk'ten TBMM'nin Cumhuriyet taraftarı olup olmadığı hakkında bilgi almaya çalıştığını görüyoruz.

Cumhuriyet taraftarı olanların yanında, Cumhuriyet'in ilanına karşı gelen kişilerde bulunmaktadır. Eski Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, Sadrazam Ali Rıza Paşa ve İzmirli İsmail Hakkı'da bu kişilerdendir. Hatta İsmail Hakkı camide vaaz verirken İslam'ın padişahsız olmayacağını ve dolayısıyla cumhuriyetin de olmaması gerektiğini söylemiştir.[420]

Kurtuluş savaşından zaferle ayrılan Mustafa Kemal Paşa birçok problemle karşı karşılaşmıştır.[421] Öyle ki, şimdiye kadar itilaf devletleri Türkiye'de iki hükümet mevcut olduğu kanaatinde bulunmuştur. Eskiden beri notalar vermiş ve iki hükümete hitap etmişlerdir. Konferans olduğu takdirde her iki hükümeti de davet etmişlerdir. Amaçlarında umutlulardır ki bu yollara başvurmuşlardır.[422] Dolayısıyla bu gelişmeler Mustafa Kemal'in önünde her zaman engel teşkil etmiştir. Diğer taraftan, kurtuluş hareketine karşı olan düşmanca bakışına ve bu doğrultuda gerçekleştirdiği olumsuz tavırlarına hiç aldırış etmeden Mustafa Kemal'e 17 Ekim 1922'de içerisinde, düşmanın

---

[418] Prof. Paul Dumont, *Mustafa Kemal***,** T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Çev. Zeki Çelikkol, Ankara, 1999, s. 136-137

[419] Niyazi Ahmet Banoğlu**,** *Atatürk Siyasi ve Hususi Hayatı*, İstanbul, 1946, s. 164

[420] Şerafettin Turan, *Mustafa Kemal Atatürk Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik***,** İstanbul, 2004, s. 384

[421] Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, C.II, İstanbul, 1996, s. 683.

[422] *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi,* 11 Ocak, 1 Kasım, 1338-1341.

artık ortada olmadığı, Padişahın ve hükümetinde var olduğu bu nedenle artık önlerinde bir ayrılık kalmadığı sözleri bulunan bir telgraf göndermiştir. Hatta bu telgrafla Mustafa Kemal'den hemen bir temsilci gönderilmesi isteğinde de bulunmuştur. Bu telgrafa karşın Mustafa Kemal ise, TBMM'nin Türkiye devletine karşı yapılan olumsuz her girişimi dikkate aldığını ve unutmadığını ayrıca yine TBMM'nin ülkenin kaderine el koyduğunu ve bu durumdan sadece onun sorumlu olduğu cevabını vermiştir.[423]

Ardından, Mustafa Kemal Paşa tarafından, görüşmeler açılmış ve bu görüşmelerin akabinde Rıza Nur ve arkadaşları tarafından bir takrir verilmiştir. Verilen bu takriri TBMM'ince kabul edilmiş ve takrirde şu maddeler yer almıştır:[424]

1– Osmanlı Devleti saltıkçılık sistemi ile birlikte son bulmuştur.

2– Türkiye Devleti adıyla canlı, dinamik, ulusal devlet ilkeleri doğrultusunda temeli atılmış, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti meydana gelmiştir.[425]

3– Yıkılan Osmanlı devletinin yeri, yeni Türkiye Devleti ile doldurulmuştur.[426]

4– Teşkilat-ı Esasiye yasasıyla kanun egemenliği halkın iradesine bırakıldığı için, İstanbul'da bulunan sultanlık makamı ebediyete intikal etmiştir.

5– İstanbul da yasal konuda olan bir devlet bulunmadığı için İstanbul ve etrafı da TBMM'nin hakimiyetindedir. Öyle ki buraların yönetimi de TBMM görevlilerine verilmelidir.

6– Yeni Türk devleti yasal hakka sahip olan halifelik kurumunu tutsak olduğu yabancıların hakimiyetinden kurtaracaktır, söylenmiştir

Büyük Millet Meclisi bu takriri kabul etmekle hiç şüphesiz bu günden itibaren Türk milleti için yeni bir devir açmıştır. O kadar haşmetli ve o kadar muazzam bir devir ki artık Türk milleti sarayların padişahların esaretinden kurtulmakla hakimiyeti bizzat ve bilfiil eline almaktadır.[427]

Mustafa Kemal, şahsi muhabbetlerinde saltanatın lağvedilmesi ile alakalı, din adamlarının kendisini bir sarık, bir cübbe içerisinde ve elinde bir teşbih ile ahiretlik bir kişi yapmaya çalıştıklarını söylemiştir. Ayrıca kendisinin bu kişiler tarafından hala anlaşılmadığını da sözlerine eklemiştir.[428] Bu gelişmeler yaşanırken Sultan Vahdettin

---

[423] Selçuk Duman, Mustafa Kemal'de Cumhuriyet Düşüncesinin Doğuşu ve Cumhuriyet'in Nitelikleri, *Kastamonu Dergisi*, C. 14, N. 1, Mart, 2006, s. 254, *http://www.kefdergi.com/pdf/14_1/245-264.pdf*, [Erişim Tarihi: 19 Aralık 2017]

[424] Damar Arıkoğlu, *Hatıralarım,* Ankara, 1961, s. 344

[425] *Yeni Gün Gazetesi,* 11 Ocak, 1341.

[426] Damar Arıkoğlu; *a.g.e,* s. 344

[427] *Yeni Gün Gazetesi,* 11 Ocak, 1338.

[428] Damar Arıkoğlu; *a.g.e,* s. 344, 1341.

de, İngiliz hükümetine korumaları altına girmek için müracaatta bulunmuştur. Bu müracaat İngiltere hükümeti tarafından onaylanınca da 17 Kasım 1922 tarihinde 9 kişi ile birlikte Türkiye'den çıkmıştır.[429]

Öte taraftan Mustafa Kemal'in Cumhuriyeti ilan edeceği ve bunu Ekim ayında gerçekleştireceği haberleri yayılmaya başlamıştır.[430] Hatta bu doğrultuda Öğün, Hakimiyeti Milliye ve Yenigün gazetelerinin başyazarlarına 6 Aralık 1922'de bir beyanat vermiş ve beyanatla Halk Partisini kurma kararı aldığını bildirmiştir. Akabinde, 1 Nisan 1923'de tarihine gelindiğinde yeni Türk hükümetinin esas yapısının milli hakimiyet olduğunu ve ayrıca milletin kayıtsız şartsız hakimiyeti olduğunu söyleyerek Cumhuriyetin ilanını vurgulamıştır.

8 Nisan 1923 tarihine gelindiğinde ise, 9 maddeden oluşan parti programı açıklamış[431] ve 9 Eylül'de "Halk Partisi" oluşturulmuştur. Yine Mustafa Kemal Paşa 27 Eylül 1923'de Viyana'da önemli bir gazete olan Neue Freie Presse başyazarlarından birine bir mülakat vermiş ve verdiği bu mülakatta Cumhuriyetten bahsetmiştir.[432]

Birçok inkılap hazırlığında olduğu gibi Cumhuriyet ilanının gerçekleştirilmesinden öncede bazı hazırlıkların yapılması gerekmektedir. Öyle ki, 1923 Ekim'inde Çankaya mevkiinde bu durum görüşülmüş ve görüşme esnasında bu doğrultuda atılabilecek bir adım olan vekillerinden oluşan heyetin çekilmesi gerektiği konusu da Mustafa Kemal Paşa tarafından dile getirilmiştir. Bunun üzerine, mevzu karara bağlanarak 27 Ekim 1923'de Fethi Bey kabinesi çekilmiştir. Ekim 28 akşamında Malatya Mebusu olan İsmet Paşa, Milli Müdafa Vekili Kazım Bey, Fethi Bey, Halit Paşa, Kemalettin Sami Bey, Afyon Mebusu olan Ruşen Eşref Bey ve Rize Mebusu Fuat Bey Mustafa Kemal Paşa'nın konuğu olmuşlardır.

Mustafa Kemal yemek sırasında bir konuşma yaparak, arkadaşlarının kendisiyle hemfikir olduğunu düşündüğü için Cumhuriyetin ilanını gerçekleştirip gerçekleştirmeme konusunda hiçbirine danışmadığını ancak bazı kimselerin hakkı olmadığı halde cumhuriyetin ilanı konusunda kendi fikirlerinin alınmadığını düşünerek bu durumu gruplaşma mevzusuna çevirdiklerini söylemiştir.[433] Sözlerinin bitmesinden kısa bir süre sonra misafirler dağılmış ve sadece İsmet İnönü ile Mustafa Kemal Paşa

---

[429] Selçuk Duman; *a.g.e*, s. 254-255
[430] Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu,* (Çev. Metin Kıratlı), Ankara, 1993, s. 261
[431] Selçuk Duman; *a.g.e*, s. 254-255
[432] Paul Dumont, *Mustafa Kemal*, (Çev. Zeki Çelikkol), Ankara, 1998, s. 138
[433] Kadri Kemal, *Cumhuriyet*, Köy Hocası Matbaası, Ankara, 1933, s. 10–12

evde kalarak kanun metni hazırlığına girişmişlerdir.[434] 29 Ekim günü öğleden önce Halk Partisi grubu Fethi Bey'in öncülüğünde toplanmış ve son bir defa bir değerlendirme yapılarak hazırlanan kanun gözden geçirilmiştir.[435] Akabinde, Mustafa Kemal Paşa'nın direktifiyle hazırlanan kanun 29 Ekim 1923'de Teşkilatı Esasiye Yasasının seçili birkaç maddesinin düzenlenmesi başlığı ile TBMM'nin kabulüne sunulmuştur. Bu kanunun içerisindeki maddeler şu şekildedir:

1. Madde– Hâkimiyet hiçbir koşula bağlı olmadan millete aittir. Yönetim sistemi, milletin kaderini iyi tayin etme unsuruna dayanmaktadır. Devletimizin hükümet şekli cumhuriyettir.
2. Madde – Devletimiz İslam dinini benimsemektedir. Resmi dili ise Türkçedir.
3. Madde –Türkiye Devleti TBMM tarafından yönetilir. Ayrıca TBMM hükümetin bölümlerini yürütme organı üyeleri aracılığıyla yönetir.
4. Madde –Türkiye'nin Cumhurbaşkanı, TBMM'nin bünyesinde bulunan üyelerin arasından ve bir seçim dönemi için seçilir. Seçilen kişinin görev süresi yeni Cumhurbaşkanının seçimine sürer. Bu kişinin bir daha seçilme hakkı da bulunmaktadır.
5. Madde – Devletin Cumhurbaşkanı aynı zamanda Türkiye devletinin Reisi'dir. Bu unvanla gerektiği durumlarda meclise ve heyeti vekiliyeye öncülük yapar.
6. Madde – Başbakan Cumhurbaşkanı tarafından ve Meclis içerisinde bulunan üyeler arasından seçilir. Diğer vekiller de, Başbakan vasıtasıyla yine meclis içerisinde bulunan üyeler arasından seçilir. Akabinde Cumhurbaşkanı tarafından meclisin onayına sunulur. Eğer Meclis toplantı durumunda değil ise toplanılması adına çağrılabilir.[436.]

Maddelerinden kısaca bahsettiğimiz bu kanun teklifi Meclis tarafından incelenmeye başlanmış ve ardından tartışmalar yaşanmıştır. Yoğun tartışmaların yaşandığı bu toplantı sırasında Antalya Mebusu olan Rasih Hoca söz almış ve gayet anlamlı bir konuşma yaptıktan sonra, dini açıdan da en uygun hükümet şeklinin Cumhuriyet olduğunu söyleyemiş ve sözlerine, "Yaşasın Cumhuriyet" diyerek son vermiştir. Bu olay üzerine meclis içerisinde duygu karmaşası meydana gelmiş ve akabinde aniden tüm üyeler ayağa kalkarak "Yaşasın Cumhuriyet" diye bağırmaya başlamışlardır.

---

[434] Kadri Kemal; *a.g.e,* s. 13
[435] Paul Dumont, *Mustafa Kemal,* (Çev. Zeki Çelikkol), Ankara, 1998, s. 89
[436] Selçuk Duman; *a.g.e,* s. 257

Bu gelişmelere karşın geçmişte Osmanlı eğitim kurumunda çalışan ve aynı zamanda nazırlık görevi de yapmış olan Abdurrahman Şeref Bey, hakimiyetin hiçbir duruma bağlı olmadan millete ait olduğunu söylemiş ve son olarak Cumhuriyet doğan çocuğun adıdır diyerek sözlerini noktalamıştır. Ancak görüyoruz ki Abdurrahman Şeref Bey Cumhuriyet için çok anlamlı bir ifadede bulunmuştur.[437]

Bu anlamlı gelişmelerin ardından, Mecliste oylama yapılmış ve bu oylamaya 158 kişinin katılımıyla, tamamının oyunu alan Mustafa Kemal Paşa Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Seçimin akabinde salonda coşkulu alkışlar çalınmış ve bu alkışlar eşliğinde Mustafa Kemal Paşa kürsüye gelerek bir teşekkür konuşması yapmıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhurbaşkanı olarak seçilmesinin ardından kendisine hem yurt içinden hem de yurt dışından kutlama mesajları gelmiştir. Kendisi de bu kutlama mesajlarına 1 Kasım 1923'de yanıt vermiştir. Hakimiyet-i Milliye gazetesinde yayınlanmış olan bu yanıtında Mustafa Kemal, birçok yerden kendisine gelen samimi mesajlara tek tek cevap veremediğini bu nedenle buradan herkese teşekkür ettiğini söylemiştir.

Şüphesiz ki Cumhuriyetin ilanı idari sistemde çağdaşlığı yakalayabilmek adına atılan önemli bir adım olmuştur. Mustafa Kemal henüz Milli mücadele dönemi başlamadan önce çağdaşlığı öngören düşünceler doğrultusunda hareket etmiş ve bütün inkılaplarını da zamanı gelince uygulamaya koymuştur. Cumhuriyetin ilanı da bu inkılaplardan biridir. Öyle ki bu önemli inkılap yasal olarak tanınan tek yönetim şekli olmuştur. [438]

2.5.1. Cumhuriyetin İlanının İstanbul Basınına Yansımaları

Milli Mücadele sonrasında artık yeni Türk devletinin siyasi ve hukuki alanda kendisini kabul ettirerek tarih sahnesine çıkması ve milletler arası arenada olmasından itibaren devletin kurum ve kuruluşları ile şekillenme dönemi de başlamıştır. Yeni devletin şekillenmesinde en önemli kilometre taşlarından birisini hiç şüphesiz ki siyasal rejime yönelik alınan karar, başka bir ifadeyle Cumhuriyetin ilanı oluşturmuştur.

Öte yandan, Cumhuriyetin İlanından önce mevcut siyasal sistemin milli egemenlik sistemine dayandığı ve bunun adı konmasa da Cumhuriyet olduğu genel olarak kabul edilirken, mevcut sistemin uygulanışı konusundaki tartışmaların bir hayli

---

[437] Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal (1922-1938*), C. 3, İstanbul, 1996, s. 155-156
[438] Selçuk Duman; *a.g.e,* s. 258-259

etkili olduğu, özellikle tartışmaların hürriyetler konusunda odaklandığı dikkati çekmiştir. Cumhuriyetin ilanı ile ilgili tartışmalar, çoğunlukla yönetim çevrelerinde gündeme gelmesine rağmen çok ayrıntılı olarak basının ve kamuoyunun gündemine girmemiştir. Diğer taraftan, ilanın ani bir kararla yapılması meclis ve siyasi zeminlerde eleştirilere neden olmuştur. Ardından basın organları da tartışmalara katılmış ve bunun üzerine siyasi tansiyonlar yükselmeye başlamıştır. Sonuç olarak, basın ve mevcut yönetim arasındaki köprülerin atılması kaçınılmaz olacaktır.[439]

İç işleri bakanı olan Fethi Bey ve meclisin ikinci başkanlığını yapan Ali Fuat Paşa görevinden ayrılmış ve Meclis tarafından İçişleri Bakanlığına Erzincan Milletvekili olan Sabit Bey, Meclis İkinci Başkanlığına ise İstanbul'da bulunan Rauf Bey seçilmiştir. Bu şekilde bir görev değişiminin meydana gelmesi bir krizin yaşanmasına neden olmuş ve yaşanan bu kriz Cumhuriyetin ilan edilmesi için bir neden olmuştur. Esasında Mustafa Kemal Paşa da bu görev değişiminden memnun olmamış hatta bu hareketin İsmet Paşa'ya yönelik olduğunu düşünmüştür. Bu düşünce ile Fethi Bey kabinesinin istifası istenmiş ve şu an vazifede bulunan bakanların bir daha seçilmeleri takdirinde vazifeyi kabul etmemelerine karar verilmiştir. Verilen karar doğrultusunda Fethi Bey de, Devletin gerek iç gerekse dış işlerini sorunsuz bir şekilde halledebilmesi adına çok kuvvetli ve meclisin her anlamda güvenini kazanmış olan bir Bakanlar Kuruluna ihtiyacı olduğu düşüncesinde olduğunu ve bu nedenle istifa ettiklerini bildiren bir yazı kaleme almıştır. Böylelikle Fethi Okyar kabinesi vazifesinden çekilmiştir.[440]

Hükümet krizinin nasıl neticeleneceğinin merak konusu olması, basının bu mevzuya dair münakaşaları arttırmasına sebep olmuştur. Bir yandan kimlerin yeni kabine de olacağına dair fikirler öne sürülmüş, diğer yandan farklı bakanlıklarda bulunan kişilerin isimleri ortaya atılarak münakaşalar yaşanmıştır.[441] Öyle ki, Cumhuriyet ilan edilmeden önce İstanbul gazeteleri en fazla Fethi Okyar kabinesinin istifa etmesinin sebepleri üzerinde durmuştur. Bu gazetelerden biri olan ve aynı zamanda basında aykırı yazılar yazan Tevhid-i Efkâr gazetesi Fethi Okyar kabinesinin çekilmesine şaşırılmadığını, zira son günlerde meclis ve kabine arasında birtakım fikir ayrılıklarının yaşandığını dolayısıyla bu şekilde bir çekilmenin herkes tarafından

---

[439] Nurettin Güz, Cumhuriyetin İlanına Basının Bakışı, *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, S.1, Temmuz, 1999, s. 3-4, *http://www.kefdergi.com/pdf/14_1/245-264.pdf*, [Erişim Tarihi: 20 *Nisan* 2016]
[440] Mustafa Kemal ATATÜRK, *Söylev II,* Ankara, 1981, s.582-583-584.
[441] *İkdam Gazetesi*, 29 Ekim, 1341.

beklenildiğini yazmıştır. Ayrıca TBMM'nin özellikle hükümete muhalefet olmak amacıyla Rauf Orbay'ı Ali Fuat Paşa'nın yerine seçtiğini iddia etmiştir.

Yapılan bu iddialara karşı birtakım itirazlar olmuş, çünkü Rauf Bey ve Sabit Bey Fethi Okyar kabinesinin çekilme nedeni olan kişiler olarak görülmemiştir. Ancak Tevhid-i Efkâr gazetesi bu düşüncede değildir. Çünkü gazete yazarlarına göre, bu kişiler hükümetin vazifesini sürdürdüğü birkaç ay içinde hem memleketi, hem basını, hem de meclisi sevindirecek hiçbir vazifede bulunmamışlardır.[442] Öte yandan Ankara bulunan yeni hükümetin faaliyetleri ve başbakanlık koltuğuna Kazım Karabekir, Ali Fuat Paşa ve Rauf Orbay gibi kişilerin hangisinin oturacağı konusunda yine basında yazılar yazılmıştır. Basında bu hareketlilik yaşanırken diğer taraftan da meclis ve eski bakanlar kurulu arasında toplantılar gerçekleştirilmiştir. Bu toplantılarda iki fikir öne çıkmıştır. Birincisi, yeni oluşturulacak olan kabinenin içerisinde tamamıyla yeni üyelerin bulundurulması gerektiği fikri, ikincisi ise önceki üyelerden olan bazı isimlerin katılmasıyla yeni kabinenin oluşturulacağı fikridir.[443]

Öte yandan Ankara da bu krizden yararlanarak, meclisin açılışından beri aslında uygulanıyor olan idarenin isminin konulması adına birtakım çalışmalar yapmıştır. Daha önce Mustafa Kemal Paşa'nın gerçekleştirmek istediği inkılaplar doğrultusundaki düşüncelerini yeri ve zamanı geldiğinde paylaştığını söylemiştik. Cumhuriyet'in ilanında da aynen olduğu gibi… Çünkü Mustafa Kemal evvelinde Ankara'ya iştirak eden Avusturya gazetesi muhabirine Cumhuriyetin ilan edilmesi düşüncesini paylaşmış, ancak arkadaşlarına da bu düşüncesini cumhuriyet ilan edilmeden bir gün açıklamıştır. Hatta Mazhar Müfit Kansu'ya dönerek, sürekli ağzında olan Cumhuriyetin artık zamanının geldiğini ve yarın istediği kadar Cumhuriyetten bahsedebileceğini söylemiştir. Sonraki süreçte ise, Teşkilat-ı Esasiye kanununda değişikliklerin yapılacağı noktalar düzeltilmiş ve ardından Cumhuriyetin ilanı için gerekli olan çalışmalar tamamlanmıştır.[444]

Hükümet krizinin neticelendirilmesi adı altında başlayan ve Cumhuriyetin ilan edilmesi ile sona erdirilen bu zaman dilimi birtakım gazetelerde maksadını aşan yorumlara maruz kalmıştır. Öyle ki Tanin gazetesinde, Ali Fuat Paşa'nın önderliğinde bir hükümet meydana getirme düşüncesinin Mustafa Kemal Paşa'nın öncesinde kendi önderliğinde bir toplantı gerçekleştirmesinden geldiğini ancak Mustafa Kemal'in burada

---

[442]*Tevhid-i Efkar Gazetesi***,** 29 Ekim, 1341.
[443] *Tevhid-i Efkar Gazetesi*, 29 Ekim, 1341.
[444] Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber,* C. 2, Ankara, 1986, s. 595

düşüncesini söylemediğini ve listenin çıktığında kısa ömürlü bir heyet olacağını herkesin bilmesine rağmen tüm isimlerin burada bir araya getirildiğini yazmıştır. Akabinde, dün sabah parti toplantısının yapıldığını ve bu toplantıda listede adı bulunan şahısların itiraz ettiklerini ne var ki buna rağmen krizin dağılmadığını ve son olarak da Fırka İdare Heyetinin daha önce kayda değer bir faaliyetinin olmadığı gibi bu son davranışının da olumsuz sonuçlara neden olacağını söyleyerek yazısını sonlandırmıştır.[445]

Böylelikle İstanbul basını, hükümet krizinin yeni bir kabine oluşturmaktan çok, devletin ismini duyurmak adına gerçekleştirmek istediği bir imkan olarak değerlendirilmesi neticesi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenle o andan itibaren kalemini ağırlaştırdığı yazılar yazmak adına kullanmaya başlamıştır. Basında, kurulacak olan yeni hükümetin hangi isimlerden oluşturulacağı doğrultusunda münakaşalar yaşanırken, cumhuriyetin ilanı ile karşı karşıya kalmaları, basının büyük tepkisine neden olmuş hatta kendilerinin kandırıldıklarını düşünmüşlerdir.

Bu konuya, Tevhid-i Efkar başyazarları da gazetelerinde yer vermişlerdir. Konuya dair olan yazıda, Fethi Okyar'ın kabineyi terki ile meydana gelen krizin çok garip bir şekilde son bulduğu, bu ayrılmanın bütün İstanbul basını tarafından beklenildiği ancak mecburiyetten meydana gelen bir istifa olarak kabul edildiği ve bu istifanın güçlü bir hükümet kuruluşu için fırsat olduğu yazılmıştır. Ardından, Ankara'da cumhuriyetin ilanı mevzusunun cereyan ettiğini ve Fethi Okyar'ın istifasının gerekçesi hakkında kendilerinin aldatıldığını yazarak yazısına son vermiştir."[446]

Esasında gerçekleştirilmesi beklenen mevzu yeni kabinenin kurulmasıdır. Ancak, yakın bir tarihte gerçekleştirilebilecek bir inkılap olarak bakmadıkları Cumhuriyetin ilanı mevzusuna, İstanbul basını büyük tepki göstermiştir. Fakat bu süreçte, Ali Fuat Paşa'nın ve Rauf Orbay'ın düşüncelerini de öğrenerek fikirlerini desteklemeye çalışmışlardır. Öte yandan Cumhuriyetin ilanını şu an için beklemeyenlerin yalnızca kendilerinin olmadığını hatta Ali Fuat Paşa'nın bu doğrultuda bir demeci olduğunu söylemişlerdir. Akabinde bu demeçte Paşanın, Cumhuriyetin ilanı adına bir kararın verilmediğini, yaşanan gelişmelerin Teşkilat-ı Esasiye kanununda gerekli olan değişiklikleri geçmediğini söylediğini yazmıştır.[447]

---

[445] *Tevhid-i Efkar Gazetesi,* 29 Ekim, 1341.
[446] *Tevhid-i Efkar Gazetesi,* 29 Ekim, 1341.
[447] *Tevhid-i Efkar Gazetesi,* 29 Ekim, 1341.

İstanbul basını hiç şüphesiz en fazla Rauf Orbay'ın görüşüne değer vermiştir. Diğer taraftan Cumhuriyet ilanının aniden gerçekleştirildiği konusunda düşüncelerine destek mahiyetinde olan röportajları da yayınlamaktan geri durmamışlardır. Beklenmedik bir şekilde ve aniden Ankara'da ilan cumhuriyet hakkında merak edilen şeylerin öğrenilmesi gereken kişinin Rauf Bey olduğu, bir başlık halinde gazetede yazılmış ve ardından kendisinin bu mevzu hakkındaki düşüncelerine yer verilmiştir. Bu röportajda genellikle yanlışlar dile getirilmiş ve birçok sorunun yanında, Cumhuriyetin bir gün içerisinde ilan edildiğine dair bilgilerin doğru olup olmadığı sorusu da sorulmuştur. Bu soruya karşılık Rauf Bey, bakanlar kurulundaki görevinden ayrılana kadar böyle bir düşünceyle karşılaşmadığını, daha sonradan birkaç şahısın Teşkilat-ı Esasiye kanununa dair kısa bir layiha projesi hazırladığını duyduğunu ancak nedense kabinenin birden dağıtıldığını, bir gün içerisinde cumhuriyetin ilanına karar verildiğini ve bu ilanın halkın kafasında emrivaki olarak gerçekleştirildiği düşüncesine neden olduğunu söylemiştir. [448]

Rauf Bey'in açıklamaları bununla sınırla kalmamış akabinde Cumhuriyet ile ilgili düşüncelerinin gayet iyi anlaşılacağı bir ifade de daha bulunmuş ve kendince kelimenin Cumhuriyet kelimesi üzerinde tartışılmasının mecburi olmadığını dile getirmiştir."[449] Mustafa Kemal Paşa Rauf Orbay'ın bu sözlerini, "Cumhuriyetin ilanının sözünü bile etmek istemiyor" şeklinde nitelendirmiştir. Rauf Bey cumhuriyetin ilan edildiği gün, cumhuriyetin takdir edilip devamlılığının sağlanabilmesi adına bazı şartların oluşturulduğunun ispatlanması gerektiğinden bahsetmişti. Kendisinin böyle bir söylemde bulunması, cumhuriyet yönetimi ile milletin huzurunun temin edileceğine inanç duymadığının bir göstergeyi değil midir?[450]

İstanbul basınının yanında olduğu anlamına gelen Rauf Bey'in bu açıklamaları üzerine, kendisine karşı tepkiler oluşmaya başlamıştır. Bunun üzerine basına açıklama gereksiniminde bulunmuş ve sorunun son bulduğu halde gazetelerin kendi adı çevresinde gerçekleştirdiği tartışmaların kesinlikle gereksiz olduğunu ve bu tartışmalara memleketin aldırış etmemesi gerekliliğinden bahsetmiştir.[451]

Bu mevzu ile alakalı kaleme alınan yazıların yanı sıra, yine Tevhid-i Efkar gazetesi tarafından karikatürlerle de cumhuriyet yorumlanmış ve "Kaçırdılar

---

[448] *Tevhid-i Efkar Gazetesi*, 1 Kasım, 1341.
[449] *Tevhid-i Efkar Gazetesi,* 1 Kasım, 1341.
[450] Mustafa Kemal Atatürk, *Söylev* II, Ankara 1981, s.586-601.
[451] *Vatan Gazetesi,* 28 Kasım, 1341.

Zannediyorduk Meğerse Sıkıca Tutuyorlarmış" başlığıyla beraber bir yazı kaleme almışlardır. Bu yazıda, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının açıkgözlü olduğu, kendilerinin yani İstanbul gazetecilerinin de ne kadar akılsız olduğunu, onların Cumhuriyeti çok öncesinden kurup işlerliğe koyduklarını ancak kendilerinin bunu fark bile etmediklerini ve sonunda hazırlıklarını tamamladıkları cumhuriyetin aniden ilanını gerçekleştirdiklerini yazmıştır. Akabinde, bu ilana Anadolu Ajansının bile çok şaşırdığını çünkü bir gün öncesinden bu gazetenin cumhuriyetin ilanına dair herhangi bir haberin olmadığı doğrultusunda yazısının olduğunu ancak bir sonraki gün de ilanın gerçekleştirildiği, Celal Nuri Bey'in iş çevirdiğini, Ahmet Agah Efendi'nin her şeyi hemen hallettiğini, Ziya Gökalp'in ise her şeyi kitaba uydurduğunu ve bundan sonra memlekette bir hükümet şekli gerekli olursa bu 3 kişiden yararlanılabileceğini yazılmıştır.[452] Buradan da anlaşılacağı üzere Tevhid-i Efkar gazetesi Cumhuriyetin ilanı üzerinden adı geçen isimlere önemli göndermeler yapmış ve Cumhuriyet karşıtı olduğunu açık bir şekilde göstermiştir.

Tevhid-i Efkar gazetesinin bu mesele ile alakalı yazıya döktüğü diğer bir karikatür de "Ablar Üstün Olunca Dolaplar Döndü Lakin Hangi Yönde" başlığı ile olmuştur. Bu başlığın altında bulunan yazı daha önceki yazı ile yine benzeri ifadeler taşımış ve şakşakçı ile fırıldakçı tabirleri sıkça kullanılmıştır. Öte yandan Hakimiyet-i Milliye gazetesi de dolap dönsün de şakşakçı ile fırıldakçı kişilerin durumlarına biz gülelim demiş ve akabinde Cumhuriyetin ilanı üstün geldiği için şuan onların İstanbul basının durumuna güldüklerini ancak henüz üç gün önce, Ankara da bulunan kanun-u esasi amillerinin sesleri ile etrafı karıştırdıklarını yazmış ve bu durumu da "Birbirine girdiler ablarla dolaplar" şeklinde noktalamıştır.

Ancak, kendilerinin Ankara da bulunan kişileri dolapta çevirip hallerine güleceklerini düşünürken onların kendilerini yani Vatan, Tanin, Akşam, İkdam gazetelerinde bulunan arkadaşları ile beraber dolabın kanatlarına yapıştırdığını ve Cumhuriyet'in havasının önünde hızlı hızlı döndürdüklerini de yazmışlardır. Öte yandan, kendilerinin şanslı olsalar bile yine de Fethi Okyar'ın kabineden ayrılışının Cumhuriyetin ilanına neden olacağını keşfedemeyeceklerini lakin devletin saygınlığının Celal Nuri ve Ahmet Agayef dostlarının ellerine bırakılarak bu kişilerin hem kendilerini

---

[452]*Tevhid-i Efkar Gazetesi*, 29 Ekim, 1341.

hem de dünyayı ters döndürecekleri doğrultusundaki düşüncelerini de eklemekten geri durmamışlardır.[453]

Cumhuriyetin ilan edilme tarzının yanlış olduğunu düşünen bir gazete de Vatan gazetesi olmuştur. Gazete yazarlarından olan Ahmet Emin kaleme aldığı yazıda, cumhuriyet ilan edilirken meydana gelen hataları sırasıyla anlatmış ve bu hususta samimi olunmadığı mevzusunda ısrarcı olmuştur. Genel itibariyle; Cumhuriyet ilan edilmeden birkaç gün evvel gazetenin müdüriyetine bu doğrultudaki proje üzerinde bir süre daha çalışılacağının söylenmesine rağmen, akabinde Cumhuriyet ilanının gerçekleştirilmesi ve mevcut hükümetin durumdan bihaber olması başlıca yanlışlar olarak yazılmıştır. Ahmet Emin kaleme aldığı yazıda ilaveten, hükümetin hatalarını kabul edip dile getirmesinin saflık olacağını fakat bazı durumlarda hataların dil ile ilan edilmese bile akıl yoluyla fark edilip tekrar edilmesinden kaçınılacağını ve bu şekilde bir durumun gerçekleşmesini gerçekten istediklerini yazmış ve yazısını sonlandırmıştır.[454]

Tevhid-i Efkâr ile Vatan gazetesinin kaleme aldığı yazılar yukarıda da belirttiğimiz üzere Cumhuriyetin ilanının acele bir şekilde gerçekleştirildiği doğrultusunda olmuş ancak diğer yandan Tanin gazetesi de bu şekilde bir neticenin meydana gelmesi gerektiğini ve zaten daha önce de bu doğrultuda beklenti içerisinde olduğunu söylemiştir. Yine Tanin gazetesi başyazarlarından olan İsmail Müştak kaleme aldığı yazısında, son 4 sene içerisinde meydana gelen olayların değerlendirilmesinin yapılması ile bu olayların milletimiz adına şeref ile dolu olan bir sonuca varıldığını, Türk milletinin istikrar ve istek ile tarih boyunca bağımsızlığını elde etme konusunda başarılı olduğunu ve bu nedenle yönetim konusunda kendini kanıtladığını, bu yönetim şeklinin de ancak ve ancak Cumhuriyetle sağlanabileceğini yazmıştır. İlaveten, Türk milletinin cumhuriyeti ilan etmesi ile kendine yakışan, uygunluğunu ve becerisini gösterebileceği bir yönetim şeklini kabul etmiş olduğunu ve bütün bireylerde artacak olan tek hissin ancak cumhuriyet olacağını söylemiş hemen ardından da "Yaşasın Cumhuriyet" diyerek sözlerini sonlandırmıştır."[455]

Yaşasın Cumhuriyet sedaları Cumhuriyet ilanının gerçekleştirildiği gün, meclis içerisindeki kişilerin coşku ve heyecan içinde art arda söyledikleri ve uzun bir sürede söylemeye devam edecekleri bir ifade şekli olmuştur. Sonuç itibariyle, Mustafa Kemal

---

[453] *Tevhid-i Efkar Gazetesi*, 31 Ekim, 1341.
[454] *Vatan Gazetesi,* 28 Kasım, 1341.
[455] *Tanin Gazetesi,* 31 Ekim, 1341.

Paşa'nın devlet krizinin çözüme kavuşturulması için önerdiği Teşkilat-ı Esasiye yasasındaki yapılması gereken düzenlemeler Cumhuriyetin ilanını sağlamıştır. Daha önce Kanun-u Esasi komisyonu Teşkilat-ı Esasiye kanununda yapılması gereken düzenlemelerin sebeplerine açıklık getirirken, esasen hâkimiyetin hiçbir koşula bağlı olmadan milletimize ait olduğunu ve yönetim tarzının yine milletimizin kendi kendini şahsen yönetmesi temeline dayandığını ve bu yönetim şeklinin de Cumhuriyet anlamına geldiğini söylemiştir. Akabinde ise Cumhuriyetin ilanı gerçekleştirilmiş ve bu ilan top atışları ile beraber tüm Türkiye'ye duyurulmuştur.[456]

Basında ise Tevhid-i Efkâr gazetesi, Cumhuriyet ilanını "Ankara'da alınan kararlar doğrultusunda şekl-i hükümet cumhuriyet oldu"[457] başlığı ile duyurmuş ve yine diğer tüm gazeteler de Cumhuriyetin ilan edilmesini ve Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhurbaşkanı olmasını bütün halka bildirmişlerdir. Cumhuriyetin ilan edilmesinin akabinde basın, meclis içerisinde Cumhurbaşkanı olarak seçilen Mustafa Kemal Paşa'nın söylevini yayınlamış ve devlet biçiminin bir bildiri ile Adnan Adıvar aracılığıyla tüm devletlere bildirildiğini yazmıştır. Bu gelişmelere ecnebilerin nasıl baktığı konusuna gelince, zaten Cumhuriyet taraftarı olan Fransız devletinden başka diğer yabancıların da Türkiye Devleti ve Türk halkı adına hayırlı olması temennilerinde bulunduklarını görüyoruz.[458]

Tanin gazetesi yazılarında Cumhuriyet ilan ediliyor kelimesinden hiç kimsenin bir şey anlamadığını ve atılmış olan topların yangın var olarak düşünüldüğünü iddia etmiş olsa da[459] basın İstanbul halkının yaşadığı heyecanı ve sevinci aksetmek mecburiyetinde olmuştur. Öyle ki Tevhid-i Efkar, Anadolu Ajansı ve Vatan gazetelerinin çıkardığı, Cumhuriyetin ilanının gereksiz olduğu haberlerine rağmen, coşkulu gösteriler yapılmış, alkışlar ve kutlamalar ile beraber, gönderilen telgraflar günlerce İstanbul gazeteleri aracılığıyla okurlara takdim edilmiştir.[460]

---

456 *İkdam Gazetesi*, 30 Ekim, 1341.
457 *Tevhid-i Efkar Gazetesi*, 30 Ekim, 1341.
458 *İkdam Gazetesi,* 1 Kasım, 1341.
459 *Tanin Gazetesi*, 1 Kasım, 1341.
460 *Tanin Gazetesi,* 31 Ekim, 1341.

SONUÇ

Türklerde devlet, bilindiği üzere hukuki anlamda emretme yetkisine sahip yüksek bir kurumdur. Devletlerde topluluklara göre üç çeşit hâkimiyet anlayışını benimsemişlerdir. Yazılı kaynaklara baktığımızda Türk devlet adamına yönetme görevinin tanrı aracılığıyla verilmiş olduğunu görebiliriz. Öyle ki Asya Hun imparatorluğunda, Tuna Bulgarlarında, İtil Bulgarlarında, Uygur ve Göktürk Hakanlarında da bu doğrultuda unvanlar kullanılmıştır.

Öte yandan eski Türklerde "sağ-sol, doğu-batı" şeklinde ikili yönetim şekli mevcuttur. Bu yönetim anlayışıyla Türk hâkimiyetinin gelişme ekseninin doğu-batı doğrultusunda olacağı düşünülmüştür. Buralara gönderilen kişiler de hanedan üyeleri arasında seçilmiştir. Hükümdarlar, Taht, Taç, Çetr, Bayrak, Nevbet, Ok ve Yay gibi belli başlı hâkimiyet sembolleri kullanmışlardır. Türk hükümdarlarının yetkisi sınırsız olmamakla beraber, dağınık boyları toplayıp nüfuzu çoğaltmak, halkı doyurmak ve halkın ihtiyaçlarını gidermek gibi belli başlı görevleri vardır. Türk milleti devlet idaresini bir zanaat olarak kabullenmişler ve devlet başkanlarını da bu doğrultuda cesur ve kültürlü olabilecek şekilde yetiştirmişlerdir. Yine ilerde devletin başına geçecek olan şehzadelerde bu doğrultuda yetiştirilmiştir.

Bilindiği üzere, Türk devletlerinde veraset sistemi kullanılmıştır. Genellikle büyük oğul tahta geçmiş ancak büyük oğul taht için yeterli niteliklere sahip değilse küçük oğul tahta oturmuştur. Genel itibariyle eski Türk devletlerinin hepsinde taht hanedan üyelerinin ortak malı olmuştur. Devlet meselelerinin idare edilmesi amacıyla en üstte hakan yönetici olarak bulunmuş ve yardımcı konumda olan kişiler olarak da hükümet mensupları yer almıştır. Hükümet mensuplarına yardım etmek ve uyulmak zorunda olunan belirli kaideleri tespit etmek amacıyla, günümüzde meclisin karşılığı olan kurultaylar kurulmuştur. Türklerdeki bu kurultaylar idareyi sağlamak, dış ilişkileri düzenlemek gibi vazifeleri yerine getiren bir kurumdur. Kurultaylar sadece siyasi nedenlerden dolayı toplanmamaktadır. Örneğin Hunlar da insan ve hayvan sayımı için toplanmıştır. Göktürklerde Kağan seçimi, Çağatay hunlarında ziraat reformu için toplanmıştır.

Türklerin Müslüman olmasıyla beraber birçok kurumun geleneklerinde de değişiklikler meydana gelmiştir. Büyük Selçuklu devletinde büyük divan, vezir başkanlığı tarafından idare edilmiştir. Taşrada bulunan divanlar ise merkeze bağlı

hareket etmişlerdir. Büyük Selçuklu devletinde ise Anadolu Selçuklu devletine ek olarak farklı divanlar oluşturulmuştur. Yine, Anadolu beyliklerinde de benzeri kurumlar vardır.

Osmanlı devleti çok uzun süre hüküm sürmüş uzun ömürlü siyasal bir kuruluştur. Devlet kuruluş döneminde Türk töresine uygun olarak veraset sistemiyle yönetilmiştir. Osmanlı devletinin idari yapısı içerisinde İlmiye sınıfı ve Ümera sınıfı adıyla iki sınıf mevcuttur. Ayrıca, idaredeki bütün yetki padişahın ve onu temsil eden divanın elindedir. Padişah, Vezir-i azam, Kazasker, Defterdar, Nişancı ve Aza divanda bulunan görevlilerden olup, dine dayalı bir yönetim anlayışı benimsenmiştir.

Devlet, ikili hukuk sistemiyle yani, şeri ve örfi hukuk kurallarıyla yönetilmiştir. Bu iki hukuk çerçevesinde Osmanlı sultanları kendi yetkileri dâhilinde kural koyup, bu doğrultuda yasa çıkarmışlardır. Çıkarılan bu yasalar tamamen akılcı ilkelere dayalı yasalar olmuştur.

Devletin merkezi otoritesi çok güçlü gibi görünse de zaman içerisinde bu otoriteye terse düşen Âdem-i merkeziyetçi bir dönem başlamıştır. Özellikle İstanbul'un fethinden sonra II. Mahmut dönemine kadar Âdem-i merkeziyetçi anlayış devam etmiştir. 19. Yüzyılın ortalarına gelindiğinde ise yeni bir ordu kurulması ve demiryolunun yapılmasıyla merkezi otorite güçlenmiştir.

Tanzimat dönemine baktığımızda, Tanzimatçıların hükümdarın devlet yönetimindeki gücünü azaltıp, bu gücü reformcu bürokratlara verdiğini görüyoruz. Dolayısıyla dönem itibariyle Osmanlı padişahı önceki gibi yönetimde kuvvet maliki olmamış, sadece idarede temsili görev sahibi olmuştur. Devlet yönetiminde en yetkili kişiye Sadrazam denmiştir. Bu dönemde klasik dönemdeki Divan-ı Hümayun teşkilatından işlevsel olarak daha farklı kurumlar ve meclisler kurulmuştur. II. Mahmut döneminde kurulan merkeziyetçi yapı ilerleyen yıllarda biraz daha kuvvetlenmiş ancak sonraki yıllarda valilerin yetkisini arttıran fermanla merkeziyetçi sistem zayıflamıştır.

1876 yılına gelindiğinde, Osmanlı İmparatorluğu bir anayasal döneme girmiş ve siyasal anlamdaki değişmelerin yanı sıra yönetsel yapıda da değişimler başlamıştır. Ancak yerel yönetimlerde belirgin değişimler olmasına karşılık merkeziyetçi yönetimde değişimler sınırlı kalmıştır. Sadrazamlık ya da yürütme organı olan Bab-ı Ali ise 1. Meşrutiyet yıllarında değişime uğramıştır. 1. Meşrutiyetten önce padişahın mutlak vekili sayılan Sadrazam, yetkilerini vekillerle paylaşmış ve 1923 anayasasında padişahın sadece güvendiği bir kişi olarak Meclis-i Vükelanın başkanı konumuyla

yetinmek zorunda kalmıştır. Vükela Meclisi iç ve dış işlerden sorumlu Sadrazam başkanlığında toplanmıştır. Bir süre sonra meclis kapatılmış ve anayasa askıya alınmıştır. Buna bağlı olarak Bab-ı Ali saray karşısındaki gücünün kaybetmiş ve padişahın tam bir denetimi altına girmiştir.

2. Meşrutiyet yıllarında ise merkezi yönetimde büyük değişiklikler yaşanmamıştır. Öyle ki, merkezi yönetimin kuruluşu değişmemiş ancak işleyiş ve etkinliği 2. Abdülhamit dönemine göre önemli değişimler göstermiştir. 2. Meşrutiyette 1909 anayasa değişikliğiyle vekiller heyetinin padişaha karşı statüsü resmi olacak şekilde güç kazanmıştır. Fakat hükümetin bu gücü ülkenin birçok kuruluşunda etkinliği ele geçiren İttihat ve Terakkiden kaynaklanmaktadır İttihat ve Terakkinin bu rolü hükümetlere, anayasanın sınırlarını aşan bir güç kazandırmıştır.

17. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, Osmanlı'nın bölüşülmesi ve bölünmesi doğrultusundaki girişimler Rusya ve Avusturya'nın önderliğinde başlamış ve Fransa, İngiltere, İtalya, Almanya, gibi devletlerinde eklenmesiyle beraber devam etmiştir. Öyle ki bu çabalar, Sevr antlaşmasına kadar devam etmiştir.

İTC, Bab-ı Ali baskınından sonra ülkenin yönetimini tamamen eline almış ve 1. Dünya savaşına Osmanlı devletini de sürüklemiştir. Osmanlı devletinin savaşa girmesiyle beraber Türk milleti zor geçecek bir dört yıla mahkûm edilmiştir. Birçok cephede başarısızlık yaşanmış ancak Mustafa Kemal'in yardımıyla Çanakkale cephesinde büyük zafer kazanılmış ve buna bağlı olarak İtilaf devletleri anlaşma yolu aramak zorunda kalmıştır. İtilaf devletleriyle yapılan barış görüşmeleri sonucunda ilerde Osmanlı devletini sıkıntıya koyacak olan Mondros Mütarekesi imzalanmıştır. Ardından, Mondros Mütarekesine bağlı olarak İtilaf devletleri Osmanlı ülkesini işgale başlamışlardır.

İşgaller karşısında Mustafa Kemal Türk milletinin daha fazla gururunun kırılmasına sessiz kalmamış ve çözüm arayışlarına girmiştir. Ancak mevcut hükümetle herhangi bir kurtuluş olamayacağını görmüş ve yeni bir Türk devleti kurma amacına bürünmüştür. Öte yandan Yunan devletinin İzmir'i işgal etmesiyle Türk milleti bütün dünyaya sesini duyurmak için mitinglere başlamış ve Mustafa Kemal amacını gerçekleştirmek için uygun ortamı yaratmaya çalışmıştır. Milli hareket günden güne güçlenmiş ve Damat Ferit Paşa hükümeti istifa etmiş ve onun yerine Ali Rıza Paşa hükümeti kurulmuştur.

Bu sırada Mustafa Kemal Paşa Kurtuluş Hareketi ruhunu uyandırmak amacıyla ilk olarak Anadolu, Ermeni ve Rum çetelerinin yoğun olduğu Samsuna gelmiştir. Buradan da Havzaya gelerek halkı Milli mücadele etrafında toplamaya çalışmıştır. Daha sonra 13 Haziran 1919'da Amasya'ya gelmiş ve Türk milletini işgallere karşı direnişe çağıran Amasya Tamimi genelgesi yayınlanmıştır. Bu sırada Sivas'ta bir kongre toplanması ve Erzurum'daki kongreye katılma kararı alınmıştır.

Bunun üzerine, Erzurum Kongresi 17 Haziran 1919 günü toplanmış ve Mustafa Kemal başkan olarak seçilmiştir. Kongre Mustafa Kemal'in açılış konuşmasıyla başlamış ve imparatorluktan Milli devlete geçiş yolunda büyük kararlar alınmıştır. Öyle ki Anadolu ihtilali millete mal edilerek, milletin sorunu olarak ele alınmıştır. Erzurum kongresinde yeni Türk devletinin ve Cumhuriyetin temelleri atılmış ve bu durum İtilaf devletlerini özelliklede İngilizleri büyük endişeye sokmuştur. Aynı zamanda Sivas kongresinin esasları da yine Erzurum kongresinde belirlenmiştir. Diğer taraftan, şartlar yeteri kadar olgunlaştıktan sonra Sivas'ta bir kongre toplanması kararı alınmıştır. İstanbul hükümetinin, Anadolu da idarecilerin, hürriyet ve itilaf partisi teşkilatının ve çeşitli bozguncuların kongrenin toplanmaması için gösterdikleri bütün çabalara rağmen, ordunun da yardımıyla Sivas kongresi 4 Eylül 1919 tarihinde toplanmıştır. Mustafa Kemal Paşa kongrede; Anadolu'nun işgale başlandığını ve Türk milletinin büyük kötülüklere maruz kaldığını, Erzurum kongresi kararlarının sadece doğu illerini kapsadığını ancak Sivas kongresi kararlarının bütün vatana ait olduğunu vurgulayarak Sivas kongresinin önemini dile getirmiştir.

Sivas kongresinin çözmesi gereken çok önemli memleket sorunları vardır. Mustafa Kemal bu sorunları saptamış ve çözüme götürmüştür. Erzurum kongresi kararlarının onaylanması, derneklerin birleştirilmesi, Temsil heyetinin bütün vatan üzerinde etkili kılınması ve merkezi güç oluşturulması bu sorunlardan sadece bir kaçıdır. Nihayet kongrenin 4. Günü sorunlar çözüme kavuşturulmuştur. Sivas kongresi tehlikelere karşı bir dönüm noktası olmuş ve vatanın bütünlüğü adına sağlam temeller atılmıştır. Tam bağımsızlığın sağlanabileceği bir kongre olmasından ziyade, ulusal sınırlarımızın esasları da burada belirlenmiştir.

İtilaf devletleri Mondros Mütarekesini uygulamaya başlamış ve ilk olarak Çanakkale boğazını ele geçirilmiştir. Daha sonra 17 Ocak 1919'da İstanbul boğazı denetim altına alınmıştır. İtilaf devletlerinin amacı İstanbul'u Türklerin elinden almak ve İngiltere ve Fransa ile birlikte yönetimi de ele geçirmektir. Ancak padişah tüm

Müslüman halkın önderi konumunda olarak kalacak ve yine İstanbul da İslam'ın başkenti olarak kalmaya devam edecektir. Nitekim kısa bir sürede işgali resmileştirmişler ve İşgali gerçekleştiren güçler İstanbul'a yerleşip şehrin belli başlı bölgelerinde kendi adamlarını yerleştirerek güvenliği eline almışlardır.

İtilaf devletlerinin temsilcilerinin katıldığı Londra konferansı 12 Şubat 1920'de açılmış ve yoğun olarak Osmanlı ile yapılacak barış antlaşması ele alınmıştır. Öte yandan, İstanbul işgal edilmiş ve şehrin her tarafına İngiliz ve Fransız askerleri yerleştirilmiştir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen Mustafa Kemal ümitsizliğe kapılmamış ve bir süreliğine dış devletlerle temasın kesilmesini istemiş ve ilaveten halkı ulusal bağımsızlığımızı savunmaya çağıran çok önemli bir beyanname yayınlamıştır. Yaşanan olaylar sonucunda Salih Paşa kabinesi görevinden ayrılmış ve Damat Ferit Paşa sadrazamlığa getirilmiştir. Bunun üzerine, bakanlıklar padişahın etrafında toplanmış ve Damat Ferit Paşa, İngiliz yanlısı bir politika izlemiştir.

Tüm bu olumsuzluklara rağmen Mustafa Kemal'in yayınladığı bir genelge ile 23 Nisan tarihinde Ankara'da, TBMM'nin toplantılara başlayacağını açıklamıştır. Mustafa Kemal bu açıklamasından sonra Türkiye Büyük Millet Meclisinin, belirttiği tarihte ilk toplantısını yapmıştır. TBMM'nin görünürdeki amacı yabancı devletlerin tutsağı sayılan halifeyi kurtarmaktır. Ancak gerçek hedefi, tam egemenlik, bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü sağlamak olmuştur. Meclisin ilk oturumu saltanat yanlıları tarafından oldukça tartışmalı geçmiştir. 13 Mayıs 1920 tarihine gelindiğinde, saltanat ve hilafet dâhilindeki tüm yasal işlerin sadece Büyük Millet Meclisi'ni ilgilendirdiğine dair bir kanun teklifi verilmiş ve böylece saltanat ve hilafet yasal bir çerçeveye oturtulmuştur. Ayrıca 1921 anayasa tasarısı mecliste görüşülmeye başlanmıştır.

Yeni meclis, yeni kurulacak olan hükümetin unsurlarını belirleyen bir kararı, hükümetin açılmasından bir gün sonra kabul etmiştir. İki aylık yoğun tartışmalarla geçen bir süre sonunda toplam 24 maddelik kısa anayasamız Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ortaya çıkmıştır. Olağanüstü bir meclis tarafından olağanüstü yetkilere sahip olan bu anayasa şartlar ne gerektiriyorsa o şeklide davranmıştır. Öyle ki, 1921 anayasası kabul edilmiş ve iki anayasanın olduğu bir dönem meydana gelmiştir. Esas anayasamız Teşkilat-ı Esasiye olmuş ancak değiştiremediği maddeler açısından da Kanun-i Esasi yürürlükte kalmıştır.

1. Dünya savaşı sonucunda ülkenin içinde bulunduğu durum padişahın işgalci güçlerle işbirliği yapmasına neden olmuştur. Mustafa Kemal bu doğrultuda padişah

Vahdettin'le görüşmüş ancak padişah, vatanın kurtuluşuna dair Mustafa Kemal de herhangi bir iz bırakmamıştır. Bu süreçte yine veliaht Abdülmecit'inde İngiliz yanlısı olduğu saptanmıştır. İngilizlerinde bu durumu fark etmesiyle İngilizler ve Abdülmecit arasında görüşmeler başlamıştır. İngiltere'nin asıl amacı Abdülmecit'i kendi çıkarları doğrultusunda kullanıp, Osmanlı devleti içerisinde karışıklıklar çıkarmaktır. Nitekim Abdülmecit'in tutarsız davranışlar sergilemesi Mustafa Kemal'de 'güvenilmez' düşüncesini oluşturmuş ve Sultan Vahdettin, sultanlık adayı olan Abdülmecit Efendiye tahtından ayrılmak istediğini bildiren bir mektup yazmıştır.

Londra konferansı, Sevr antlaşmasının bazı maddelerini değiştirip bu şekilde Türklere kabul ettirmek için birçok devletin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Konferans, şark meselesini çözüme kavuşturmak için toplanmıştır. Diğer taraftan müttefikler konferansa, İstanbul hükümetinin yanı sıra Ankara hükümetini de çağırıp ikilik çıkarmaya çalışmışlardır. Ancak Mustafa Kemal bunun farkında olmuş ve gerekli önlemler alındıktan sonra Türk temsilciler kurulunun Londra'ya gitmelerini istemiştir. Çıkarların çatıştığı ve güvensiz bir ortamda açılan Londra konferansı, Sevr antlaşmasının bazı maddelerinde değişiklikler yapmış ancak bu değişiklikler Türk tezine uygun değişiklikler olarak kabul görmemiştir.

1. Dünya savaşından sonra bağımsızlığı elinden alınmak istenen Türk milleti, varlığını koruyabilmek için yeni bir mücadeleyi göze almış ve bu doğrultuda yeni yöntemler uygulamaya başlamıştır. Ancak mecliste bulunan üyelerin birçoğunun düşüncesi de yeni bir Türkiye devleti kurmaktan çok, mevcut olan hükümeti yani saltanat ve hilafeti kurtarmaya yönelik olmuştur. Bu görüş karşısında Mustafa Kemal her zaman milli hâkimiyet doğrultusunda müstakil yeni bir Türkiye devleti kurma yolunda ilerlemiştir ve düşüncelerini zamanı gelince paylaşma kararı almıştır.

Milli mücadele hareketi Mustafa Kemal'de inkılap hedefleri arasında olan saltanatı tasfiye imkânı vermiştir. O, her zaman iç düşman olarak 'Osmanlı saltanatını görmüş ve milli mücadele safhasında halk ile ordunun desteğini alınca, saltanatın ilgası doğrultusunda ilerlemeye başlamıştır. Bunun üzerine, 13 Eylül 1920 tarihinde, halkçılık programının Türkiye Büyük Millet Meclisine hükümet önerisi olarak sunulduğunu görüyoruz. Böylelikle saltanat ile hilafet konusu bu programda da tartışılmaya başlanmıştır. Tartışmalar sırasında Mustafa Kemal, padişahın tanınmasını ya da derhal onun yerine birini tanıma konusunda ısrarcı davranmıştır. Meclis üyeleri de saltanatın

kaldırılmasını desteklemişler, ancak halifeliğe bağlılığını sürdüren gruplar da her fırsatta halifenin durumunu güçlendirmek için çaba sarf etmişlerdir.

Öte yandan, uzun süredir Milli mücadeleyi destekleyen İstanbul gazetecileri, Mustafa Kemal ile görüşmek isteğinde bulunmuşlardır. Bunun üzerine Mustafa Kemal 6 Ocak 1923 tarihinde İzmit'te bir basın toplantısı yapmıştır. Mustafa Kemal yol boyunca İzmitlilerin büyük sevgisiyle karşılanmış ve düzenlenen basın toplantısında; Hilafet meselesi, Milli mücadelenin amacı, yeni hükümet ve din ilişkisi konularında açıklamalar yapılmıştır.

Milli mücadele sürecinde, Mustafa Kemal yakın arkadaşlarıyla bazı fikir ayrılıkları yaşamıştır. Bunlardan biri de Rauf Bey'dir. Çünkü Rauf Bey padişaha ve halifeliğe bağlılığını bildirerek bu makamı kaldırmanın uygun olmadığını dile getirmiştir. Ancak Mustafa Kemal, saltanatı ve hilafeti birbirinden ayırıp saltanatı kaldırma kararında ısrar ettiğini Rauf Orbay'a bildirmiş ve kendisinden mecliste bu doğrultuda bir konuşma yapmasını istemiştir. Bunun üzerine Rauf Bey, mecliste saltanatın kaldırıldığı günün, bir bayram günü olacağını ilan etmiştir.

Türkiye'nin geleceğinden yalnızca TBMM'nin sorumlu olduğunu ispatlayan bir önerge Rıza Nur ve arkadaşları tarafından verilmiş ve bu önerge kabul edilmiştir. Osmanlı imparatorluğu artık tarihe karışmış ve "Hilafet Türklere yani Hanedan-ı Ali Osman'a aittir ifadesi" yer almıştır. Bugünden itibaren Türk milleti için yeni bir devir başlamıştır. Bu sırada padişah Vahdettin de ülkeden kaçmış ve İngilizlere sığınmıştır.

Saltanat 1 Kasım 1922'de kaldırılmış, ancak hilafet ve saltanatın bir tutulduğu görülmüştür. Mustafa Kemal'in bu doğrultudaki kesin davranışı ise hilafetin kaldırılmasında hazırlayıcı bir etken olmuştur. Nitekim Mustafa Kemal, 1 Kasım 1922'de mecliste saltanat ve hilafetin ayrılacağını dile getirmiştir. Ancak özellikle din adamları mecliste saltanatın hilafetten ayrılmayacağını savunmuşlardır. Tartışmalar devam ederken Mustafa Kemal ulus egemenliğine dayalı bir konuşma yapmış ve mecliste bulunan üyeler tatmin olduktan sonra oy birliğiyle kabul edilmiştir. Verilen bu karar Ankara'da kutlamalarla ilan edilmiştir.

Saltanatı kaldırılmış ve hilafet ile saltanat birbirinden ayrılmıştır. Bu büyük inkılaplar, Sultan Ahmet meydanında halkın coşkusuyla kutlanmıştır. Öyle ki mitingler düzenlenmiş ve Doktor İsmail Hakkı Bey, Mesleheddin Adil Bey ve Tezher Hanım'ın nutkuyla, gerçekleştirilen bu büyük inkılapların önemi anlatılmıştır.

Saltanat kaldırıldıktan sonra, halife sanıyla yetinmesi istenen Vahdettin bu haberi alınca İngiliz Genaraliyle görüşmüş ve hayatının tehlikede olduğuna dair kaygıları olduğunu dile getirmiştir. Hükümet istifa kararını almış, ancak Vahdettin kişisel saltanatını diretmiştir. Bir taraftan İstanbul basınını kaçmaya niyeti olmadığına dair ikna etmeye çalışırken, diğer taraftan İngilizlerle görüşmelere devam etmiştir. Londra'dan beklenen haber 12 Kasım'da gelmiş ve İngiliz Generali Vahdettin'e "resmen İngiliz himayesi altına alındığını, istediği zaman İstanbul'u terk edebileceklerini" söylemiştir. Böylece Sultan Vahdettin 17 Kasım'da sabah, saray kapısında bekleyen otomobile kaçmıştır. 4 gün süren yolculuğunun ardından Malta'ya ulaşmıştır. Burada kısa bir süre kalacağı düşüncesi ile meydana gelen birçok gelişme içerisinde aktif rol üstlenmiştir.

Halifenin İngiltere'ye kaçması haberi duyulur duyulmaz Mustafa Kemal, BMM'ni toplamış ve derhal yeni bir halife seçilmesi için çalışmaları başlatmıştır. Halifeliğin en güçlü adayı ise Abdülmecit'tir. Çünkü Abdülmecit, serbest fikirleriyle bilinen aydın düşünceli bir insandır. Dolayısıyla TBMM Abdülmecit Efendi ile görüşmüş ve kendisinin yeni halife olması istenmiştir. Belirli şartlar dâhilinde bu istek Abdülmecit tarafından kabul edilmiş ve Abdülmecit 148 oy ile halife seçilmiştir. 24 Kasım 1922'de Topkapı sarayında halifeye biat edilmiştir. Bu önemli gelişme halk tarafından da büyük sevinçle karşılanmıştır.

TBMM saltanatı kaldırmış ve hilafeti yeni şartlara bağlamıştır. Ancak padişahın durumuna dair bir bildiride bulunulmamıştır. Meclis padişahın yargılanmasına karar vermiş ancak yargılanma şekli belli değildir. Diğer taraftan padişahın kaçtığına dair haberler iyice yayılmaya başlamıştır. İngiliz Generali Türkiye'deki bu durumun gittikçe kötü olduğu haberini alıp Vahdettin'e bildirmiştir. Fakat Vahdettin, padişahlıktan ve hilafetten kesinlikle feragat etmeyeceğini yinelemiştir. Saltanatın kaldırılmasından sonra ilk kez Cumaya giden Sultanın, hutbe de ismi okunmamış ayrıca, basında çıkan haberlerden de iyice rahatsız olup, hayatının tehlikede olduğu düşüncesiyle memleketten uzaklaşmaya karar vermiştir.

Tüm bu olumsuzluklardan dolayı Sultan Vahdettin, İngilizlerin denetiminde yurt dışına çıkmıştır. Daha sonra saltanatsız bir hilafeti tercih meselesine dönüştürdüklerini ve buna karşı koyma imkânının olmadığını, sadece bir süre yurt dışında bulunacağını dile getirmiştir. TBMM ise Vahdettin'in ihanetiyle kendi kendini hilafetten mahrum bıraktığını, bunun artık bir öneminin olmadığını, yerine yeni bir halife seçildiğini ayrıca

hilafet ve saltanattan feragat etmeme konusundaki ısrarının da hiçbir öneminin olmadığını duyurmuştur.

Diğer taraftan, Cumhuriyetin ilanı için çalışmalar devam etmiştir. 1923 Eylülüne gelindiğinde ise, Halk partisi kurulmuştur. Mustafa Kemal'in isteği üzerine Fethi Bey kabinesi istifa etmiş ve İsmet İnönü'yle beraber bir kanun metni hazırlanmıştır. Hazırlanan bu kanun metni tam bağımsızlık ve ulus egemenliğinin millete ait olduğunu içeren maddeler içermiştir. Bunun üzerine cumhuriyet ilan edilmiş ve Mustafa Kemal Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Cumhuriyetin ilanıyla beraber kutlamalar yaşanırken, ilanın ani bir kararla yapılması mecliste eleştirilere neden olmuştur. Bunun üzerine basınla mevcut yönetim arasında köprüler oluşmuştur. Bir yandan yeni kurulacak olan hükümetin hangi şahıslardan oluşturulacağı konusu diğer yandan da kurumlar üzerinde farklı adlar tartışılmaya başlanmıştır. Başbakanlık için tartışılan isimler ise Kazım Karabekir, Fuat Paşa ve Rauf Orbay'dır. Diğer taraftan basın cumhuriyetin ilanı için "kandırılmak" tabirini kullanmıştır. Çünkü beklenen şey yeni kabinenin kurulmasıdır. Ancak İstanbul basını kendini cumhuriyetin ilanında bulmuştur. Dolayısıyla, tepkilerini arttırmışlardır. Hâkimiyet-i Milliye, Tevhid-i Efkar ve Vatan gibi bazı gazetelerde de Cumhuriyetin ilanının doğru olmadığı yönünde haberler çıkmaya başlamıştır. Tanin gazetesi ise cumhuriyetin ilanına gayet olumlu yaklaşmıştır.

Bütün bu olumsuzluklara rağmen tüm basın, cumhuriyetin ilanının gerçekleştirildiğini ve Mustafa Kemal Paşanın da Cumhurbaşkanı olarak seçildiğini halka duyurmuşlardır.

KAYNAKLAR

1. GAZETELER

Akşam Gazetesi (İstanbul)

*Akşam Gazetesi***,** 13 Kasım 1920-1922,

Akşam Gazetesi, 22 Mart 1923, 3 Kasım, 1920-1922,

Akşam Gazetesi, 13 Mart 1923, 4 Kasım 1920-1923

Akşam Gazetesi, 18 Kasım 1920-1922, 27 Mart 1923.

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi (Ankara)

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, 1 Kasım 1920-1922, 11 Mart, 1923,

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, 1 Kasım 1920-1922,

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, 12 Mart 2 Kasım 1920-1922,

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, 5 Kasım 1920-1922, 14 Kasım 1920-1922.

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, 4 Kasım 1920-1922

İkdam Gazetesi (İstanbul)

İkdam Gazetesi, 29 Ekim 1923, 1 Kasım 1923,

İkdam Gazetesi, 13 Mart,1923,

İkdam Gazetesi, 12 Mart, 1923,

Tanin Gazetesi (İstanbul)

Tanin Gazetesi, 31 Ekim 1923,

Tanin Gazetesi, 30 Ekim 1923, 1 Kasım 1923.

Tevhid-i Efkar Gazetesi (İstanbul)

Tevhid-i Efkar Gazetesi, 29 Ekim 1923, 1 Kasım 1923,

Tevhid-i Efkar Gazetesi, 31 Ekim 1923,

Tevhid-i Efkar Gazetesi, 30 Ekim 1923,

Tevhid-i Efkar Gazetesi, 3 Kasım 1920-1922,

Tevhid-i Efkar Gazetesi, 13 Mart 1923,

Tevhid-i Efkar Gazetesi, 14 Mart 1923, 6 Kasım 1920-1922,

Tevhid-i Efkar Gazetesi, 16 Mart 1923,

Tevhid-i Efkar Gazetesi, 20 Kasım 1920-1922, 1 Nisan 1923.

Vatan Gazetesi (İstanbul)

Vatan Gazetesi, 28 Kasım 1923.

Vakit Gazetesi (İstanbul)

Vakit Gazetesi, 6 Kasım 1920-1923,

Vakit Gazetesi, 20 Kasım 1920-1922, 24 Mart 1923,

Vakit Gazetesi, 21 Kasım 1920-1922, 30 Mart 1923.

Yeni Gün Gazetesi (Ankara)

Yeni Gün Gazetesi, 11 Mart 1923.

2. TEKTİK ESERLER

(Fellah Grubu Raporlarına Göre)

1 9 Mart 1935, Cumhuriyet Halk Partisi Dördüncü Kurultayını açılış konuşması:

AKANDERE, Osman; *Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı ve Bu Toplantıda Verilen Önemli Mesajlar, (16-17 Ocak 1923), http://dergipark.gov.tr/download/article-file/178147, [Erişim Tarihi: 24* Ocak *2017]*

AKBULUT, Dursun Ali, *Saltanatın Kaldırılması ve Sonuçları, https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=354176&/Saltanat%C4%B1nKald%C4%B1r%C4%B1lmas%C4%B1-ve-Sonu%C3%A7lar%C4%B1-/-Prof.-Dr.-Dursun-Ali-Akbulut-, [Erişim Tarihi: 23 Aralık 2017]*

AKDAĞ, Ömer; *Büyük Taarruzdan Önce Yusuf Kemal Bey'in Padişahla Görüşmesi ve Avrupa Seyahati,* Atatürk Araştırma Merkezi, *http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-41/buyuk-taarruzdan-once-yusuf-kemal-beyin-padisahla-gorusmesi-ve-avrupa-seyahati, [Erişim Tarihi: 18 Aralık 2017]*.

AKIN, Rıdvan; "Türk Siyasal Tarihi 1908-2000", *On İki Levha Yayıncılık,* İstanbul, Aralık, 2010.

AKKOR, Mahmut; *Dini Bir Müessesenin Sonu: Hilafetin İlgası,* Uluslararası Tarih Dergisi, 2012, *http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423902430.pdf, [Erişim Tarihi: 19 Aralık 2017]*

AKŞİN, Sina; İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele**,** C.2, *Cem Yayınevi,* İstanbul, 1992.

AKYILDIZ, Ali; Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856), *Eren Yayıncılık,* İstanbul, 1993.

ALTUĞ, Yılmaz; *Türk İnkılâp Tarihi (1919–1938),* İstanbul, 1992.

ARAR, İsmail; Atatürk'ün Halkçılık Programı ve Halkçılık İlkesinin Tarihçesi, *Baha Matbaası,* İstanbul, 1963.

ARAR, İsmail; Atatürk'ün Halkçılık Programı, *Baha Matbaası,* İstanbul. 1963.

ARAR, İsmail; Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı, 16/17 Ocak 1923, *Yenigün Yayınları,* İstanbul, 1997.

ARIKOĞLU, Damar; *Hatıralarım,* Ankara, 1961.

ARMAĞAN, Abdüllatif; *Klasik Dönemde Osmanlılarda Devlet Yönetim Anlayışına Dair Bazı Düşünceler,* Akademik Bakış, C. 5, S.9, 2011.

ARMAOĞLU, Fahir; *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1980),* Ankara.

ARSAL, Sadri Maksudi; Türk Tarihi ve Hukuk, *İstanbul Üniversitesi Yayınları,* İstanbul, 1947.

ARSLAN, İlhan; *İlk Türk-İslam Devletlerinde Hükümdarlık ve Hakimiyet Sembolleri,* Ekev Akademi Dergisi, Yıl:16, S. 51, 2012.

ASLAN, Yavuz; Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu, 23 Nisan 1920-30 Ekim 1923, *Yeni Türkiye Yayınları,* Ankara, 2001.

Atatürk (Komutan, Devrimci ve Devlet Adamı Yönleriyle), Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1980.

ATATÜRK, Mustafa Kemal; *Nutuk-Söylev,* C. II, Ankara, 1986.

ATATÜRK, Mustafa Kemal; *Söylev II,* Ankara, 1981.

ATATÜRK, Mustafa Kemal; *Nutuk (1919-1927),* Atatürk Araştırma Merkezi (AAM) Yayınları, Ankara, 1991.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (Kısaltma: SD), I (1961),

ATAY, Falih Rıfkı; " Çankaya", *Bateş Bayilik Teşkilatı,* İstanbul, 1998.

ATAY, Falih Rıfkı; *Çankaya,* İstanbul, 1984.

ATEŞ, Toktamış; "Türk Devrim Tarihi", *İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları*, İstanbul, Kasım, 2000.

AYBARS, Ergün; Türkiye Cumhuriyet Tarihi, İzmir, 1986.

AYDEMİR, Şevket Süreyya; *Tek Adam Mustafa Kemal (1922-1938),* C. 3, İstanbul, 1996.

AYTEPE, Oğuz; *Yeni Belgelerin Işığında Halifeliğin Kaldırılması ve Hanedan Üyelerinin Yurt Dışına Çıkarılmaları,* Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S.29-30. Mayıs-Kasım 2002.

BANOĞLU, N. Ahmet; Atatürk Siyasi ve Hususi Hayatı, İstanbul, 1946

BARDAKÇI, Murat; 'Şahbaba' Osmanoğulları'nın Son Hükümdarı VI. Mehmed Vahideddin'in Hayatı, Hatıraları ve Özel Mektupları, *Gri Yayınları,* İstanbul, 1999.

BARKAN, Ömer Lütfi; *"Türkiye'de Din ve Devlet İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi",* Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri- Seminere Sunulan Bildiriler, TTK Yayınları, Ankara, 1975.

BARKAN, Ömer Lütfi; *"Kanunname",* İslam Ansiklopedisi, C. 7, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1987.

BAYUR, Hikmet; *"T.B.M.M Hükümeti Umur-ı Hariciye Vekili Yusuf Kemal Tengirşenk'in 1922 Martında Yaptığı Avrupa Gezisiyle İlgili Anıları",* Belleten, C. XL, N. 16, Ekim-1976.

BELEN, Fahri; Türk Kurtuluş Savaşı, *Başbakanlık Basımevi,* Ankara, 1973.

BERBER GEDİKLİ, Şarika; *Kazım Karabekir'in Saltanat ve Hilafetin İlgasına Olan Tavrının Düşündürdükleri,* Nisan, 2013,

BİLSEL, Cemil Mehmet; *Lozan,* C. I, İstanbul, 1995.

Birinci TBMM'de Hilafet ve Saltanat Meselesi Üzerine Bazı Notlar, Atatürk Araştırma Merkezi, *http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-57/birinci-tbmmde-hilafet-ve-saltanat-meselesi-uzerine-bazi-notlar, [Erişim Tarihi: 19 Aralık 2017]*

BORAK, Sadi; Atatürk'ün Gizli Oturumlarda Konuşmaları, İstanbul, 2004.

BOZKURT, Gülnihal; "Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi", *Türk Tarih Kurumu*, 2.baskı, Ankara, 2010.

CEBESOY, Ali Fuat; Milli Mücadele Hatıraları, *Temel Yayınları,* 2000.

CİN, Halil, AKYILMAZ, S. Gül; Tarihte Toplum ve Yönetim Tarzı Olarak Feodalite ve Osmanlı Düzeni, *Çağ Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları,* Adana 2000.

CRİSS, Bilge; İşgal Altında İstanbul, *İletişim Yayınları,* İstanbul,

ÇADIRCI, Musa; Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi, Drl. Tülay Ercoşkun, *İmge Kitabevi Yayınları*, Ankara, 2007.

ÇELİK, Kemal; *Milli Mücadelede İç İsyanlar, Vatana İhanet Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri,* Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 40, Kasım, 2007.

DAYI DERİNSU, S. Esin; *KONFERANSLAR "IX. Ordu Müfettişliği Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul-Samsun-Erzurum Yolculuğu,*

DEMİRASLAN Tekin, *1923 Milletvekili Seçimleri ve Basın (Hakimiyet-i Milliye, Tanin, Tevhid-i Efkar),* Ahi Evran Üniversitesi Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir, 2013.

DEMİREL, Ahmet; Birinci Meclis'te Muhalefet (İkinci Grup), *İletişim Yayınları,* İstanbul, 1994.

DEMİREL, Ahmet; Birinci Meclis'te Muhalefet: İkinci Grup, *İletişim Yayınları,* İstanbul, 1994.

DOĞAN Muzaffer; "Divan-ı Hümayun'dan Babıali'ye Geçiş" in Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı C.6 (Teşkilat), Editör: Güler EREN, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

DOĞANAY, Rahmi, AÇIKSES, Erdal; *Türkiye Cumhuriyet Tarihi Ve Atatürk İlkeleri,* Elazığ, 2006.

DUMAN, Selçuk; *Mustafa Kemal'de Cumhuriyet Düşüncesinin Doğuşu ve Cumhuriyet'in Nitelikleri,* Kastamonu Eğitim Dergisi, C. 14, No: 11, Mart, 2006, *http://www.kefdergi.com/pdf/14_1/245-264.pdf, [Erişim Tarihi: 20 Nisan 2016].*

DUMONT, Paul; "Tanzimat Dönemi (1839-1876)", Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II**,** *Cem Yayınları,* Çev. Server Tanilli, İstanbul, 1995.

DUMONT, Paul; Mustafa Kemal, *T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Çev.* Zeki Çelikkol, Ankara, 1999.

DUMONT, Paul; Mustafa Kemal, *T.C Kültür Bakanlığı Yayınları,* Çev. Zeki ÇELİKKOL, Ankara, 1999.

ERARSLAN, Esat; *"1921 Yılı İlk Yarısında Türk, Fransız-İtalyan Yakınlaşması Karşısında İngiliz Politikası ve Mustafa Sagir Olayı"* Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.XI, S.31, Mart, 1995.

ERDOĞAN, Mustafa; "Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset", *Liberte Yayınları,* Ankara, Mayıs, 2012.

ERMAN, Azmi Nihat; "*Millî Mücadele Döneminde Kocaeli Bölgesinde Çeteler"*, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, S. 70, Kasım, 2002.

EROĞLU, Hamza; *Türk İnkılap Tarihi,* Ankara, 1990.

ERTÜRK, Hüsamettin; İki Devrin Perde Arkası, Yayına hazırlayan; S.N, Tansu, *Hilmi Kitabevi,* İstanbul, 1957.

ERYILMAZ, Bilal; Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme, *İşaret Yayınları,* Ankara, 1991.

Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk-Söylev (1920-1927)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. 2, Ankara, 1987.

GENÇ, Reşat, *Karahanlı Devlet Teşkilatı, (XI. Yüzyıl), (Türk Hakimiyet Anlayışı ve Karahanlılar), Kültür Bakanlığı Yayınları; 373, Araştırma ve İnceleme Eserleri Serisi:9,* İstanbul, 1981

GOLOĞLU, Mahmut; Cumhuriyete Doğru (1921-1922), *Başnur Matbaası,* Ankara, 1971.

GOLOĞLU, Mahmut; Milli Mücadele Tarihi IV, Cumhuriyet'e Doğru (1921-1922), *Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,* İstanbul, 2006.

GOLOĞLU, Mahmut; Milli Mücadele Tarihi I, Erzurum Kongresi, *Kültür Yayınları,* İstanbul, 2011.

GÖNLÜBOL, Mehmet CemSar; Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919–1938), Ankara, 1997.

GÖZLER, Kemal; "Anayasa Hukukuna Giriş", *Ekin Yayınları,* Bursa, Mart, 2008.

GÜNER, Zekai, KABATAŞ, Orhan; Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını, *Atatürk Kültür Merkezi Yayını,* Ankara, 1990.

GÜNGÖR, Harun; *"Göktürk Kitabeleri ve Uygur Metinlerinin İnsani Değer ve Hukuk Açısından İncelenmesi", Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları, -Başlangıcından Osmanlı Dönemine Kadar-,* C. 1,İstanbul, 1992.

GÜZ, Nurettin; *Cumhuriyetin İlanına Basının Bakışı,* Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi, S.1, Temmuz 1999, *http://www.selcuk.edu.tr/dosyalar/files/009/dergi/3/cilt1_sayi1_temmuz99.pdf, [Erişim Tarihi: 22* Nisan *2016]*

HALAÇOĞLU, Yusuf; *XIV-XVII.* Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, *Türk Tarih Kurumu Yayınları,* S. VII, s. 127, Ankara, 1991.

HALICI, Şaduman; *San Remo Görüşmeler: Vahideddin, Bir "İttihatçı" ve Üç "Yüzellilik",* Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, Yıl: 11, Sayı 22.

HASHACİP, Yusuf; *Kutadgu Bilig,* II Çeviri ,Türk Tarih Kurumu Basımevi, Çev. Raşit Rahmeti Arat, Ankara 1991.

http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/803/10239.pdf, [Erişim Tarihi: 07 Haziran *2017]*

http://dergipark.gov.tr/download/article-file/26129, [Erişim Tarihi: 17 Aralık 2017]

http://dergipark.ulakbim.gov.tr/gav/article/view/5000142030, [Erişim Tarihi: 18 Aralık 2017]

http://kitaplar.ankara.edu.tr/dosyalar/pdf/579.pdf,[ErişimTarihi:[7 Aralık 2017]

http://www.arastirmax.com/tr/system/files/dergiler/79201/makaleler/6/4/arastrmx_79201_6_pp_443-460.pdf, [Erişim Tarihi; 07 Haziran *2017* [Çarşamba

http://www.atam.gov.tr/ataturkun-soylev-ve-demecleri/cumhuriyet-halk-partisi-dorduncu-buyuk-kurultayini-acarken, [Erişim Tarihi: 18 Aralık 2017]

http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c12/c120013.pdf, [Erişim Tarihi: 15 Haziran 2017]

http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c13/c130270.pdf, [Erişim Tarihi: 19 Aralık 2017]

http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c41/c410128.pdf, [Erişim Tarihi: 19 Aralık 2017]

http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/54ca4a2f5e1b3f1_ek.pdf?dergi=Amme%20Idaresi%20Dergis, [Erişim Tarihi: 20 Aralık 2017]

https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=367205, [Erişim Tarihi: 17 Aralık 2018]

İĞDEMİR, Uluğ; Sivas Kongresi Tutanakları, Ankara, http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/I9.pdf, *[Erişim Tarihi: 17 Aralık 2017]*

İNALCIK, Halil; Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600*), Yapı Kredi Yayınları,* Çev. Ruşen Sezer, İstanbul, 2004.

İNAN, Arı; *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923Eskişehir-İzmit Konuşması*, (Kısaltma: ES-İZ), Ankara, 1982.

İZ, Mahir; Yılların İzi, 3.B, *Kitabevi Yayınları,* İstanbul, 2000.

JAESCHKE, Gotthard; Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918–11 Ekim 1922), C. I, Ankara, 1989.

JASCHKE, Gotthard; *Mustafa Kemal'in Anadolu'ya Gönderilmesi,* Çev. Hamiyet SEZER, http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/803/10241.pdf, *[Erişim Tarihi: 17 Aralık 2017].*

JEVAKHOFF, Alexandr; Kemal Atatürk: Batı'nın Yolu, Çev. Zeki Çelikkol, İstanbul, 1998.

KAFESOĞLU, İbrahim; Türk Milli Kültürü, İstanbul, 2006.

KANSU, Mazhar Müfit; *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber,* C.2, Ankara, 1986.

KARA, Bülent; *Savaşı Hazırlayan Barış Konferansı: Londra Konferansı,* Akademik Bakış 144, C.3, S.5, 2009.

KARABEKİR, Kazım; İstiklâl Harbimiz, *Türkiye Yayınevi,* İstanbul, 1969.

KARAL AKGÜN, Seçil; Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik (1924-1928), *Turhan Kitabevi,* Ankara.

KARAL, Enver Ziya; Büyük Osmanlı Tarihi, *Türk Tarih Kurumu Basımevi,* C. 5, Ankara 1995.

KARAL, Enver Ziya; Osmanlı Tarihi, Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907),*Türk Tarih Kurumu,* C. VIII, Ankara, 2007.

Kazım Karabekir Anlatıyor, Yay. Uğur Mumcu, Tekin Yayınevi, Haziran, 1990

Kemal Atatürk, *Nutuk (1919-1920),* Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, C.1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970.

KEMAL, Kadri; *Cumhuriyet,* Köy Hocası Matbaası, Ankara, 1933.

KEMAL, Yahya; Tarih Musahabeleri, *Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları,* İstanbul, 1975.

KENDİRCİ, Hasan; "Meclis-i Mebusan'dan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne**",** *Kitap Yayınevi,* 1.basım, 2004.

KILIÇ, Selami, *Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'nın Batı Anadolu Gezisi ve Karşılama Törenleri, http://www.turkiyatjournal.com/Makaleler/1244461195_18.pdf, [Erişim Tarihi: 22* Nisan *2016]*

KİNROSS, Lord; Atatürk Bir Milletin Yeniden Doğuşu, Çev. Necdet Sander, İstanbul, 1990.

KOCABAŞ, Süleyman; *T.C Devleti Tarihi 2, Atatürk Ve İnkılaplar Dönemi 1923-1938,* İstanbul, 2006.

KODAMAN, Bayram; *"Hamidiye Hafif Süvari Alayları II. Abdülhamit ve Doğu-Anadolu Aşiretleri", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergis*i, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Hâtıra Sayısı, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1979.

KODAMAN, Bayram; *Şark Meselesi Işığı Altında Sultan II. Abdülhamid'in Doğu Anadolu Politikası,* İstanbul, 1983.

KOPRAMAN, Kazım Yaşar; Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, VI, Konya, 1994.

KORTANTAMER, Samira; *Memlüklerde Devlet Yönetimi ve Bürokrasi, http://dergipark.gov.tr/download/article-file/58198, [Erişim Tarihi: 17* Aralık *2017]*

KÜÇÜK, Cevdet; Mehmed VI Son Osmanlı Padişahı *(1918-1922), İslam Ansiklopedisi, http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c28/c280233.pdf, [Erişim Tarihi: 19 Aralık 2017]*

KÜÇÜK, Cevdet; Abdülmecid Efendi (1868-1944), *İslam Ansiklopedisi, http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c01/c010313.pdf, [Erişim Tarihi; 21 Aralık 2017]*

LEWİS, Bernard; *Modern Türkiye'nin Doğuşu,* Çev. Metin Kıratlı, Ankara, 1993.

MERÇİL, Erdoğan; "Gazneliler"*, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfi İslam Araştırmaları Merkezi,* C.13, İstanbul, 1996

MERÇİL, Erdoğan; "Selçuklularda Devlet Teşkilatı"*, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfi İslam Araştırmaları Merkezi,* C.36, İstanbul, 2009

OKUMUŞ, Ejder; Türkiye'nin Laikleşme Sürecinde Tanzimat, *İnsan Yayınları,* İstanbul, 1999.

OKUR, Mehmet, *Milli Egemenlik ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, http://dergipark.gov.tr/download/article-file/26048, [Erişim Tarihi: 18 Aralık]*.

ORAL, Mustafa, *Birinci TBMM'de Hilafet ve Saltanat Meselesi Üzerine Bazı Notlar*, *http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Mustafa-ORAL-Birinci-TBMMde-Hil%C3%A2fet-ve-Saltanat-Meselesi-%C3%9Czerine-Baz%C4%B1-Notlar.pdf, [Erişim Tarihi: 07* Haziran *2017]*

ORAL, Mustafa; *Veliaht Abdülmecid Efendi'nin Ankara'ya Davet Edilmesi Meselesi,* Atatürk Araştırma Merkezi, *http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Mustafa-ORAL-Veliaht-Abd%C3%BClmecitin-Ankaraya-Davet-Edilmesi-Meselesi.pdf, [Erişim Tarihi: 18 Aralık 2017]*

ORTAYLI, İlber; Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi, *Cedit Neşriyat,* Ankara, 2007.

Osmanlı Sarayının Son Günleri, Yeni Sabah, Tefrika No: 22, 9 Nisan 1950.

Osmanlı Sarayının Son Günleri, Yeni Sabah, Tefrika No:28, 16 Nisan 1950.

ÖGEL, Bahaddin; Türk Kültürünün Gelişme Çağları**,** *Milli Eğitim Basımevi,* C. 2, İstanbul, 1971.

ÖNDER, Mehmet; *Atatürk'ün Yurt Gezileri,* Ankara, 1975.

ÖZBUDUN, Ergun; Atatürk ve Devlet Hayatı, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi II, *Yükseköğretim Kurulu Yayınları,* Ankara, 1987.

ÖZBUDUN, Ergün; *"*1921 Anayasası", *Atatürk Araştırma Merkezi,* Ankara, 1992.

ÖZCAN, Koray; *Ortaçağdan Anadolu'nun İdari Coğrafyasına Bakış, Anadolu da Selçuklu İdari Birimleri,* Coğrafi Bilimler Dergisi, 2005.

ÖZCAN, Ümit İlker; *İlk Anayasamız Teşkilat-ı Esasiye'nin Hazırlanması Süreci,* 24. Hukuk Gündemi Atatürk Özel Sayısı, 2013, *http://www.ankarabarosu.org.tr/siteler/ankarabarosu/hgdmakale/2013-1/5.pdf, [Erişim Tarihi: 18 Aralık 2017]*

ÖZÇELİK, Ayfer; *Saltanatın Kaldırılmasından Sonra İstanbul'da Durum,*

ÖZKUYUMCU, Nadir; "Tolunoğulları"*, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi,* C.41, İstanbul, 2012

ÖZTOPRAK, İzzet; *"Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cereyan-ı Müzakeratı"*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. XI, S.33, Kasım, 1995.

ÖZTÜRE, Avni; İzmit Tarihi, *Çeltüt Matbaası,* İstanbul, 1981.

ÖZTÜRK, Kazım, Türk Parlamento Tarihi TBMM-II. Dönem (1923-1927), *Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları Vakfı*, No:1, C. 1

ÖZÜÇETİN, Yaşar; *Milli Mücadele İçerisinde "19 Mayıs 1919" KEFAD ,*(G.Ü Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi), C. 5,2, 65-74, 2004.

POLAT, Hasan, Ali; *Mondros Mütarekesi'ni Müteakip İşgallere Karşı Marmara Ahalisinin Tepkisi, http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt3/sayi11pdf/polat_hasanali.pdf, [Erişim Tarihi: 15* Nisan *2016]*

SANCAKTAR, Fatih Mehmet; *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Milli Hakimiyet Düşüncesinin Gelişimi Hüseyin Cahit Yalçın Örneği (1908-1925),* Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2009.

SATAN, Ali; *Halifeliğin Kaldırılması,* İstanbul, 2008.

SAYDAM Abdullah; Osmanlı Medeniyeti Tarihi, *Kemal Matbaacılık,* Trabzon, 1995.

SAYLAN, Gürkan Fırat; *İstanbul'un Resmen İşgali (16 Mart 1920),* Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi, C. II, S.41, Ocak, 2014, http://dergipark.gov.tr/download/article-file/165835, *[Erişim Tarihi: 15* Nisan *2016]*

SELEK, Sabahattin, *Anadolu İhtilali II*, İstanbul Matbaası, İstanbul 1965.

SELEK, Sabahattin; Milli Mücadele, C. 1, Mart, 1970.

SENCER, Muzaffer; *Osmanlı İmparatorluğunda Tanzimat Sonrası Siyasal ve Yönetsel Gelişmeler,* Amme İdaresi Dergisi,

SEVİM, Ali, MERÇİL; Erdoğan, Selçuklu Devletleri Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995.

SOFUOĞLU, Adnan; Millî Mücadele Dönemi'nde Kocaeli, *Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,* Ankara, 2006.

SOFUOĞLU, Ebubekir; Osmanlı Devleti'nde Islahatlar ve I. Meşrutiyet, *Gökkubbe Yayınları,* İstanbul, 2004.

SONYEL, R. Salahi; Gizli Belgelerde Mustafa Kemal Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı**,** *Atatürk Araştırma Merkezi,* Ankara, 2010.

SONYEL, R. Salahi; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.1, 2, *TTK Yayınları,* İstanbul, 1991.

ŞAHİN, Muhammed; Türk Tarihi Ve Kültürü, Ankara, 2010.

ŞEŞEN, Ramazan, "Salahaddin Eyyûbi ve Devri",

ŞEŞEN, Ramazan; "Eyyübiler", *İslam Ansiklopedisi,*

ŞİMŞİR, N. Bilal; Bizim Diplomatlar, İstanbul,1996.

ŞİMŞİR, N. Bilal; İngiliz Belgelerinde Atatürk, C.1,2, *TTK Yayınları,* Ankara, 1975.

ŞİMŞİR, N. Bilâl; British Documents on Atatürk (1919-1938), C.2, *TTK Yayınları,* Ankara, 1975.

TANÖR, Bülent, *"Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri",* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.

TANSEL, Selahattin; Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C. 1-2-3, İstanbul**,** 1991.

TENGİRŞENK, Yusuf Kemal; *Vatan Hizmetinde*, İstanbul, 1981.

TİMUR, Taner; Osmanlı Kimliği, *İmge Kitabevi,* Ankara 1998.

TOKTAMIŞ, Ateş; "Türk Devrim Tarihi", *İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,* İstanbul, Kasım, 2000.

TUNAYA, Tarık Zafer; "Türkiye'de Siyasal Gelişmeler", *İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,* 1.baskı, İstanbul, Ocak, 2002.

TURAN, Bünyamin; İzmit Livası'nda Yunan Mezalimi (1920–1921), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,* Sakarya, 1996.

TURAN, Osman; Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti, İstanbul, 2009.

TURAN, Şerafettin; *Mustafa Kemal Atatürk Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik,* İstanbul, 2004.

TURAN, Şerafettin; *Mustafa Kemal Atatürk,* Ankara, 2003.

TURAN, Şerafettin; *Türk Devrim Tarihi II, Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne,* Ankara, 1992.

TURAN, Şerafettin; Türk Devrim Tarihi III, Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938), *Bilgi Yayınevi,* Temmuz, 1995.

TURAN, Şerafettin; *Türkiye Cumhuriyeti "Yeni Devlet" Temeli Ve Nitelikleri, http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/807/10280.pdf, [Erişim Tarihi: 18 Aralık 2017]*

Türk Siyasi Kültüründe Devlet Anlayışı (Yüksek Lisans Tezi), Hazırlayan; Adnan Güney, Isparta, 2002, s.35

TÜRKGELDİ, Ali Fuat; Görüp İşittiklerim, *Türk Tarih Kurumu Yayınları,* Ankara, 1987.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları, C. 2, Ankara, 1980.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMM. ZC.), C. VII, Ankara, 1944.

Türkler Ansiklopedisi, Editörler; Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, C. 4-5, Ankara, 2002.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; Büyük Osmanlı Tarihi, *Türk Tarih Kurumu Yayınları,* C. 1, Ankara, 1988.

ÜNAL Mehmet Ali; "*Osmanlı Devleti'nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı"* in Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı C.6, (Teşkilat), Editör: Güler EREN, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

ÜNAL Mehmet Ali; Osmanlı Müesseseleri Tarihi, Isparta, 1997.

VELİDEDEOĞLU, Veldet Hıfzı; *İlk Meclis, Milli Mücadele'de Anadolu,* İstanbul, 1990.

YALÇIN, E. Semih; *Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti,* Ankara, 2007.

YALÇIN, E. Semih; *Osmanlıdan Cumhuriyete Geçiş ve 19 Mayıs Ruhu, http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/E.-Semih-YAL%C3%87IN-Osmanl%C4%B1dan-Cumhuriyete-Ge%C3%A7i%C5%9F-ve-19-May%C4%B1s-Ruhu.pdf, [Erişim Tarihi: 17 Aralık 2017]*

YAZICI, Nesimi; İlk Türk İslam Devletleri Tarihi, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları,* NO: 192, Ankara, 1992,

YEĞEN, Mesut; Devlet Söyleminde Kürt Sorunu, *İletişim Yayınları,* İstanbul, 2003.

EKLER

Ek 1. Orjinallik Raporu

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Şevin İNCE
Öğrenci Numarası	141211107
Enstitü Anabilim Dalı	SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Programı	Yüksek Lisans
Danışmanının Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Tez Başlığı (Türkçe)	Saltanatın Kaldırılması ve Türk Basınına Yansımaları

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 178 sayfalık kısmına ilişkin, 14/05/2018 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 12' dir.

Uygulanan filtrelemeler:

1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
2- Kaynakça hariç
3- Alıntılar hariç/dâhil
4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin doktora tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Danışmanın Adı-Soyadı
(İmzası)

Prof. Dr. Ahmet AKSIN
Anabilim Dalı Başkanı
(İmzası)

Lisansüstü tezler, savunma öncesinde **intihal program raporu** ile birlikte enstitüye teslim edilir.

İntihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı"nın, "alıntılar hariç" en fazla %10, "alıntılar dâhil" % 30'u geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

ÖZGEÇMİŞ

03.06.1991 tarihinde Elazığ'ın Karakoçan ilçesinde doğdum. İlköğretimimi Nuri Özaltın İlköğretim Okulunda tamamladım. Lise öğrenimimi Karakoçan Lisesinde tamamladım. 2010 yılında Fırat Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih bölümüne girdim ve 2014 yılında bu bölümden mezun oldum. 2014 yılında Fırat Üniversitesi Türkiye Cumhuriyet Tarihi bilim dalında yüksek lisansa başladım.

